

జీవన్ముక్తిప్రకాశికా పీఠిక.

"ఈ సంసారమునందు ముక్తులు, ముముక్షువులు, విషయులు, పామరులు నని నలుతెగలగు మానవు లుందురు. ముక్తులు సర్వసిద్ధి గలవా రగుటచే వారికి వలసినది యొకటి లేదు. అందులకై ప్రయత్నమును లేదు. విషయసక్తులును పామరులును జ్ఞానహీనులు గనుక, వా రీశాస్త్రమున కనధికారులు. ఇఁక మిగిలిన ముముక్షువులే యీ వేదాంతశాస్త్రము నభ్యసింప నర్హులు. ముముక్షువునకు జ్ఞానసంపత్తి గలిగినపిదప నాత్మవిచారముచేత, పంచభూతాత్మకమైన శరీరపాతమునకుఁ బిదప ముక్తి గలుగనే కలుగును. అయినను, జ్ఞేయుఁడయిన యాత్మయొక్క స్వరూపజ్ఞానము గలిగినయనంతరమే, ప్రతిబంధకమగు నజ్ఞానము నశించుటచేత ముక్తిసుఖము గలుగుఁగాక యని పరమదయాళువు లగు పూర్వమహర్షులచే శరీరోపాధి యున్నను, తత్వజ్ఞానము గలిగినపిమ్మట "తత్త్వజ్ఞానాదేవకైవల్యమ్" అన్నట్లు జ్ఞానప్రాప్తికి వెంబడే ముక్తి యని చెప్పఁబడినది. దానికే జీవన్ముక్తి యని పేరు. ఆ జీవన్ముక్తి వెవ్వే ఉపనిషత్తులందును, గితలందును సంక్షేపముగను, విస్తారముగను

చెప్పఁబడియున్నది. దాని ననుసరించియే సన్యాసాశ్రమము శ్రేయ మని పరాశరమాధవీయాదిస్మృతులందును జెప్పఁబడినది.

అయినను, ఆ గ్రంథములు పెక్కులై, దురవగాహములై యుండుటంజేసి, సునాయాసముగా ముముక్షువులకు జీవన్ముక్తి జ్ఞానము కలుగునుగాక యని పరమకృపాళుఁడును, వీరబుక్కణమహీపాలుని సామ్రాజ్యధురంధరుఁడు నైన శ్రీసాయణ మాధవాచార్యులవారు తాము సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించిన పిదప, తాము పూర్వాశ్రమమున రచియించిన జ్యోతిశ్వైద్య ధర్మశాస్త్రవ్యాకరణ మీమాంసాగ్రంథములచేఁ దనివినొందక, మోక్షాపేక్ష గలవారు మోక్షసాధన మైన తత్త్వజ్ఞానమును పొంది కృతార్థతను చెందుటకుఁగాను వివరణోపన్యాసాదిగ్రంథములను, చిత్రదీప తృప్తిదీపాదిగ్రంథములను రచియించిరి. ఆమీఁద తత్త్వజ్ఞానసంపత్తి గలిగి దేహాంతమందు విదేహకైవల్యము నొందుటకు తగిన మహానుభావులు జీవితమునందే మోక్షసుఖ మనుభవించుటకు తగినసాధనముల విశదముగా ప్రతిపాదించిన వాసిష్ఠరామాయణమును పర్యాలోచనచేసి యిది గొప్పదైనందున బుద్ధిమంతులు చాలకాలము అభ్యసించినఁ గాని విషయము బోధకా దని ఆలోచించిరి. ఇందుచే వీరు తాము రచియించిన యాయా గ్రంథములనుండి సారము గ్రహించి, వేదాంతసార మగు భగవద్గీతనుండియు,

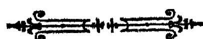
వేదాంతసారభూత మై శ్రీశుకమునీంద్రుని మోమునుండి వెలువడిన శ్రీభాగవతమునుండియు, అట్టి గుణగణవిశిష్టమై, శ్రీరామునకు వసిష్ఠునిచే నుపదిష్టమైన వాసిష్ఠమహారామాయణమునుండియు, తమగ్రంథమునకు వలసిన ప్రమాణములగు విషయములను గైకొని, యన్వర్థనామకమై, సన్యాసవిషయభాగముతోఁ గూడినదై, జీవన్ముక్తికి విలక్షణమైన భావములను బోధించునదై, మోక్షమార్గమునకు నిచ్చెనయో యనఁదగిన యీ జీవన్ముక్తివివేక మను గ్రంథమును రచించిరి.

ఈగ్రంథము మొదటిప్రకరణమున జీవన్ముక్తిస్వరూపము, తత్ప్రమాణములు, రెండవప్రకరణమున జీవన్ముక్తిసాధనములగు తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయములును, మూఁడవప్రకరణమున తత్త్వజ్ఞానసహితమైన మనోనాశనమును, నాల్గవప్రకరణమున జీవన్ముక్తివలని ప్రయోజనములును, అయిదవప్రకరణమున వాసనాక్షయమనోనాశముల నభ్యసించుట కనుకూలమైనవిద్వత్సన్యాసమును ఈ అంశములన్నియు ప్రతిపాదింపఁబడినవి. శ్రీ విద్యారణ్యులవారిగ్రంథముల కన్నిటికి నీగ్రంథమే శిరోభూషణమై యలరారుచున్నది. ఇందు ప్రతిపాదింపఁబడ్డ వాసనాక్షయమనోనాశముల నభ్యసింపకపోయినను, దీనిఁ జదివినంతమాత్రమున జీవన్ముక్తి సుఖము కొంత అనుభవమగుట నిశ్చయము. ఇట్టి గొప్పగ్రంథము సంస్కృతభాషాపరిచయము లేనివారి కుపకరింపక పోవులోపముఁ దీర్ప

నాలోచించి నెల్లూరుజిల్లా, కావలితాలూకా తహసీల్దారు శ్రీయుత మేకల పార్థసారథినాయుడుగారు, బ్రహ్మశ్రీ అన్నవరపు వేంకటరాఘవశాస్త్రిగారిసహాయమున ఆంధ్రీకరించిరి. అచ్చటచ్చట నుపయుక్తములగు విశేషాంశములఁ జేర్చి జీవన్ముక్తిప్రకాశిక యను పేరుతో దీనిని బ్రచురించిరి.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ విద్యారణ్యస్వామిజీవితము.

ఈ మహానుభావునకు పూర్వాశ్రమమున మాధవాచార్యుఁ డని పేరు. ఈమహామహుఁడు తుంగభద్రానదీతీరమున ౫౦౦ సంవత్సరములకు ముందు విద్యానగరము నేలుచుండిన హరిహరబుక్కరాయలకు మంత్రియై యుండెను. తండ్రి మాయణుఁడు, తల్లి సుకీర్తి. ఇతనికి సాయణభోగనాథులనెడి యిరువురు తోఁబుట్టువులు గలరు. ఇతఁడు బోధాయనసూత్రుఁడు; యజుశ్శాఖాధ్యాయి; భారద్వాజగోత్రుఁడు; ఇతనికి గురువు భారతీతీర్థుఁడు. ఈ మహామహుఁడు ౧౪-వ శతాబ్దమున నున్నవాఁ డని తెలియుచున్నది. ఈతఁడు నాలుగు వేదములందును, షట్ఛాస్త్రములందును, ధర్మశాస్త్రపురాణేతిహాసములందును బారంగతుఁ డగుటచేత నితఁడు సర్వజ్ఞుఁ డను బిరుదనామము వహించెను. ఈ మాధవాచార్యుఁడు ధర్మశాస్త్రమునఁ బరాశరమాధవీయమును, జ్యోతిషమున కాలనిర్ణయమును, పూర్వమీమాంసాశాస్త్రమున జైమినీయన్యాయమాలావిస్తరమును, వ్యాకరణమున మాధవీయధాతువృత్తిని, యజుర్వేదభాష్యమును, ఋగ్వేదభాష్యమును,

సామసంహితాభాష్యమును, పంచవింశబ్రాహ్మణభాష్యమును, షడ్వింశబ్రాహ్మణభాష్యమును రచియించెను.

ఈ సర్వజ్ఞుఁ డిన్ని గ్రంథములను రచియించి, సకల జనులకు జ్ఞానప్రవాహమును బ్రవహింపఁజేయుట కాక, సన్న్యసించినపిమ్మట విద్యారణ్యయతీంద్రు లనఁబరగి సుమారైదేండ్లు కొంకణదేశమునఁ గొంతభూమండలము నేలినట్లును, పోర్చుగీసువారిండియాదేశపు పశ్చిమతీరమున దిగినప్పుడు, గోవా పట్టణము ఈ విద్యారణ్యస్వామిపాలనముక్రింద నున్నట్లును, వీరిపరిపాలన స్మరణమునకై, యాప్రదేశమున మాధవపురమను పేర నొక్కనగర ముండినట్లును తెలియుచున్నది. వీరిచే రచితము లయిన గ్రంథము లెల్లను వీరికిఁ గల సర్వతోముఖపాండిత్యమును వెలిపుచ్చుచున్నవి. ఈ మహాత్మునకుఁ గల వేదాంతశాస్త్రపరిజ్ఞాన మీజీవన్ముక్తివివేకము మున్నగు వేదాంతగ్రంథములు తెలుపుచున్నవి. వీనినెల్ల నొక్కమాఱు పారాయణము చేయుటకైనను నల్పాయుష్కులము, నల్పమేధసులము నైన యస్మాదృశులకు వీలు కా దనుట యతిశయోక్తి కా దని తోఁచెడి. అస్మాదృశులు వారికృతుల ననవరతముఁ బఠించుటయే వారియెడఁ జూపవలసిన కృతజ్ఞత.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

జీవన్ముక్తిప్రకాశిక.

౧-వ ప్రకరణము.

శ్లో. ప్రణమ్య సచ్చిదానందం జగత్కారణ మీశ్వరం,
కరోమి స్వీయబోధాయ జీవన్ముక్తిప్రకాశికామ్.

ఈ ప్రపంచమునందు జనులు బుభుక్షులు, ముముక్షులని రెండువిధములు. బుభుక్షు లనఁగా నీలోకమునం దుండు స్రక్చందనవనితాపుత్రపశ్వన్నాదిప్రాప్తిచే నగు సుఖవిశేషములను, పయిలోకమునం దుండు స్వర్గస్త్రీపారిజాతకుసుమాది ప్రాప్తిచే నగు సుఖవిశేషములను ననుభవింప నిచ్ఛ గలవారు. ముముక్షు లనఁగా నవిద్యాకామకర్మ వాసనలయొక్క నిశ్శేషవినాశపూర్వకముగా పరమానందస్వరూప మైన స్వాత్మప్రాప్తిని కోరువారు. ఇహలోకసుఖములకు కృషివాణిజ్యాదులు, పరలోకసుఖములకు యాగదానాదులు, అవిద్యాది నిశ్శేషవినాశపూర్వక పరమానందరూప స్వాత్మప్రాప్తి యను మోక్షమునకు తత్త్వజ్ఞానము సాధనములు. తత్త్వజ్ఞానముయొక్క స్వరూపసాధనము లుత్తరగ్రంథమందు వివరింపఁబడును. ఇట్టి తత్వజ్ఞానసాధ్యమైన మోక్షము విదేహముక్తియని, జీవన్ముక్తి యని రెండువిధములు. విదేహముక్తికి ప్రథమ

సాధనము వివిదిషాసన్న్యాసము. జీవన్ముక్తికి ప్రథమసాధనము విద్వత్సన్న్యాసము. సన్న్యాస మనఁగా సర్వకర్మతత్ఫలపరిత్యాగము. వివిదిషాసన్న్యాస మనఁగా తత్త్వజ్ఞానమును సంపాదింప నిచ్ఛచేతఁ జేయఁబడు సన్న్యాసము. విద్వత్సన్న్యాస మనఁగా తత్త్వజ్ఞానము గలిగినతరువాతఁ జేయఁబడుసన్న్యాసము. ఇట్టి సన్న్యాసమునకు ముఖ్యకారణము వైరాగ్యము. వైరాగ్య మనఁగా నితరవస్తువులయందు నిస్స్పృహ. (ఆశ లేకుండుట.) ఈవైరాగ్యము మందవైరాగ్యము, తీవ్రవైరాగ్యము, అతి తీవ్రవైరాగ్యము అని మూఁడువిధములు. భార్యాపుత్రాదుల కాపద గలిగినకాలమందు దుఃఖాతిశయము చెంది గృహక్షేత్రాదులయందుఁ గలిగెడునిస్స్పృహాబుద్ధి మందవైరాగ్య మనఁబడును. ఇట్టి వైరాగ్యము గలిగినకాలమందు సన్న్యాసమును జేయఁగూడదు. చేసినా, భ్రష్టుఁ డగును. ఈజన్మమందే భార్యాపుత్రగృహక్షేత్రాది విషయములతో నాకు ప్రయోజనము లే దను స్థిరమైనబుద్ధి తీవ్రవైరాగ్య మనఁబడును. పునరావృత్తిగల బ్రహ్మలోకాదిపుణ్యలోకములతో నాకు ప్రయోజనము లేదనుస్థిరబుద్ధి అతితీవ్రవైరాగ్య మనఁబడును. వైరాగ్యము సన్న్యాసమునకు కారణ మని చెప్పుటలో

శ్రుతి "యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేత్" ఇతి.

అను జాబాలశ్రుతి ప్రమాణము.

తాత్పర్యము—ఏదినమందు వైరాగ్యము గలుగునో, ఆదినమందే సన్న్యాసమును గ్రహింపవలయు నని యర్థము.

వాక్యము—వైరాగ్యముచేతఁ బొందఁదగిన సన్న్యాసము కుటీచక, బహూదక, హంస, పరమహంస లని నాలుగువిధములు. ప్రైషోచ్చారణమును చేసి (సంన్యస్తం మయా అను మంత్రము ప్రైష) త్రిదండ కాషాయములను ధరించి శిఖాయజ్ఞోపవీతముల నుంచుకొని పుత్త్రాదిబంధుగృహముల యందు భిక్షను స్వీకరించువానిసన్న్యాసము కుటీచక మనఁబడును. ప్రైషోచ్చారణమును చేసి త్రిదండ కాషాయగ్రహణము నాచరించి తీర్థయాత్రాపరుఁడై తిరుగువానిసన్న్యాసము బహూదక మనఁబడును. ప్రైషోచ్చారణమును చేసి, ఏకదండ కాషాయములను గ్రహించి, శిఖను త్యజించి, యజ్ఞోపవీతము మాత్రము నుంచుకొని గ్రామైకరాత్రముగా సంచరించుచు కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివ్రతముల నాచరించువానిసన్న్యాసము హంససన్న్యాస మనఁబడును. ప్రైషోచ్చారణదండ కాషాయగ్రహణమును జేసి శిఖాయజ్ఞోపవీతములను త్యజించి ఆత్మజ్ఞానపరుఁ డగువానిసన్న్యాసము పరమహంససన్న్యాస మనఁబడును. ఇందులో తీవ్రవైరాగ్యముగల పురుషుఁడు తీర్థయాత్రలను జేయుటకు దేహపాటవము లేనివాఁడుగా నుండెనా కుటీచకసన్న్యాసమును, దేహపాటవముగలవాఁడుగా నుండెనా బహూదకసన్న్యాసమును గ్రహింపవలయును. అతితీవ్రవైరాగ్యముగలపురుషుఁడు బ్రహ్మలోకాభిలాష గలవాఁడుగా నుండెనా హంససన్న్యాసమును, మోక్షాభిలాషగలవాఁడుగా నుండెనా పరమహంససన్న్యాసమును గ్రహింప వలయును. హంససన్న్యాసమును గ్రహించిన పురుషుఁ డీలోకమునందు సగుణబ్రహ్మోపాసనమును జేసి యర్చిరాదిమార్గముచేత

బ్రహ్మలోకమును బొంది, యాలోకమునందు తత్త్వజ్ఞానము నొంది మోక్షమును బొందును. పరమహంససన్న్యాసమును బొందిన పురుషుఁ డీలోకమునందే తత్వజ్ఞానముచేత మోక్షము నొందును.

ఇఁక పరమహంసను గూర్చి వివరించెదము. వివిదిషా సన్న్యాసి విద్వత్సన్న్యాసి యనువీ రిద్దఱు పరమహంస లని చెప్పఁబడుదురు. వివిదిషాసన్న్యాసి జిజ్ఞాసు వని విద్వత్సన్న్యాసి జ్ఞాని యని వ్యవహరింపఁబడును. జిజ్ఞాసు వనఁగా తత్వజ్ఞానమును సంపాదింప నిచ్ఛగలవాఁడు. జ్ఞాని యనఁగా సంపాదింపఁ బడిన తత్వజ్ఞానము గలవాఁడు. తత్వజ్ఞానసంపాదనేచ్ఛగల వానికి సన్న్యాస మావశ్యక మని

శ్రు. ఏతమేవ లోకమిచ్ఛంతః ప్రవ్రాజినః ప్రవ్రజంతి.

అని బృహదారణ్యకశ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఈశ్రుతియొక్క తాత్పర్యము వివరించెదను.

తా. ఆత్మలోక మని అనాత్మలోక మని లోకములు రెండువిధములు. ఇందులో అనాత్మలోకము మూఁడువిధములు.

శ్రుతి. అథ త్రయో వావ లోకాః మనుష్యలోకః పితృలోకో దేవలోక ఇతి. సోఽయం మనుష్యలోకః పుత్రేణైవ జయ్యో నాన్యేన, కర్మణా పితృలోకో, విద్యయా దేవలోకః.

అని బృహదారణ్యకశ్రుతి చెప్పుచున్నది. మనుష్యలోకము, పితృలోకము, దేవలోకము అని మూఁడులోకములు. ఇందులో మనుష్యలోకము గృహక్షేత్రాదులు. ఇది పుత్రుని

చేతనే జయింపఁదగినది. మరియొకసాధనము చేత జయింపఁబడదు. అగ్నిష్వాత్తాదిపితృదేవత లుండులోకము పితృలోకము. ఇది శ్రాద్ధాదికర్మలచేత జయింపఁ దగినది. బ్రహ్మలోకము దేవలోకము. ఇది ఉపాసనచేత జయింపఁదగినది అని ఉదాహరింపఁబడిన శ్రుతియొక్క అర్థము.

శ్రుతి. యో హ వా అస్మాల్లోకాత్ స్వం లోకమదృష్ట్వా ప్రైతి సఏనమవిదితో న భునక్తి అత్మానమేవ లోకముపాసీత స య ఆత్మానమేవ లోకముపాస్తే నహాస్య కర్మ క్షీయతే.

అను శ్రుతి ఆత్మలోకమును జెప్పుచున్నది. ఏపురుషుఁడు రక్తమాంసాదివికార మగు నీదేహమునం దుండి పరమాత్మస్వరూపమనులోకమును నేనే బ్రహ్మ నని యెఱుఁగకయే మరణము నొందునో, అజ్ఞానముచేత నంతర్హితమైయున్న యాపరమాత్మ జ్ఞానహీనుఁడై మృతినొందినపురుషుని శోకమోహాదిదోషములను నివారించి రక్షింపఁడు గనుక పరమాత్మస్వరూపమును నేనే బ్రహ్మ నని చింతింపవలయును. ఏపురుషుఁడు పరమాత్మస్వరూపమును వెనుకఁ జెప్పినప్రకారము చింతించునో ఆపురుషునియొక్క పుణ్యకర్మ ఒకఫలమును మాత్రము ఇచ్చి నశింపదు. కోరిన సర్వఫలముల నిచ్చి మోక్షమునుగూడఁ గలుగఁజేయు నని శ్రుతియొక్క తాత్పర్యము. బృహదారణ్యకషష్ఠాధ్యాయమందును

శ్రుతి. కిమర్థం వయమధ్యేష్యామహే? కిమర్థం వయం యక్ష్యామహే? కిం ప్రజయా కరిష్యామో? యేషాం నోఽయమాత్మా అయం లోకః.

అనువాక్యమును ఆత్మలోకమును ప్రతిపాదింపుచున్నది. ఏ మన

కీయాత్మస్వరూపమే ప్రాప్యముగా నున్నదో, ఆ మనము వేదాధ్యయనము, యాగము, పుత్రోత్పాదనము మొదలగు పుణ్యకర్మల నెందుకుఁ జేయవలయును? నిత్యసిద్ధమైన ఆత్మస్వరూపమును కోరువారికి కేవలజ్ఞానముచేతనే ఆత్మస్వరూపప్రాప్తి గలుగుచున్నది. కనుక ఆత్మస్వరూపప్రాప్తినిఁగూర్చి యాగస్వాధ్యాయాదిపుణ్యకర్మలను చేయ నక్కఱ లేదని తాత్పర్యము.

కనుక ప్రకృతశ్రుతియందు లోకశబ్దముచేత నాత్మస్వరూపమే చెప్పఁబడిన దని నిశ్చయింపఁదగియున్నది. ఇది గాక

శ్రు. స వా ఏష మహానజ ఆత్మా.

ఈ ఆత్మ అనఁగా జీవాత్మ వ్యాపకమై జన్మశూన్యమైన పరబ్రహ్మమే యని ముందుగా నుపక్రమించిన ఆత్మస్వరూపమును 'ఏతం' అనుశబ్దముచేత గ్రహించినందున నిచ్చటి లోకశబ్దము పరమాత్మపరమే యని నిశ్చయము. 'లోక్యత ఇతి లోకః' అనుభవింపఁబడునది గనుక లోక మని చెప్పఁబడును. ఆత్మానుభవమును కోరువారు సన్న్యసింపవలయు నని శ్రుతియొక్క తాత్పర్యము.

బ్రహ్మవిజ్ఞానలాభాయ పరహంససమాహ్వయః,
శాంతిదాంత్యాదిభిః సర్వైస్సాధనైః సహితో భవేత్.

అనుస్మృతివాక్యమును తత్త్వజ్ఞానేచ్ఛగల పురుషునకు సన్న్యాసమావశ్యక మని చెప్పుచున్నది.

బ్రహ్మజ్ఞానమును గోరినపురుషుఁడు పరమహంససన్న్యాసమును గ్రహించి శాంతి దాంతి మొదలగు సద్గుణ

ములుగలవాఁడై యుండవలయు నని స్మృతివచనముయొక్క అర్థము.

ఈజన్మమందుఁగాని పూర్వజన్మలయందుఁగాని ధనాపేక్ష లేకయే అనుష్ఠింపఁబడిన వేదాధ్యయనయాగదానాదిపుణ్యకర్మలచేత మనస్సునందుఁబుట్టిన జ్ఞానేచ్ఛచేతఁ జేయఁబడినందున నీసన్న్యాసము వివిదిషాసన్న్యాస మని చెప్పఁబడినది. జ్ఞానసాధనమైన యీవివిదిషాసన్న్యాస ముత్తరజన్మహేతువు లగు కామ్యకర్మలను పరిత్యజించుట మాత్రము గాను, ప్రైషోచ్చారణపూర్వకముగా దండకాషాయాది గ్రహణముగల యాశ్రమమునుగాను రెండువిధములుగా నున్నది.

పుంజన్మ లభతే మాతా పత్నీ చ ప్రేషమాత్రతః,
బ్రహ్మానష్టం సుశీలశ్చ జ్ఞానం చైవ తత్ప్రభావతః

తా. ప్రైషోచ్చారణపూర్వకముగా స్వీకరింపఁబడిన సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క ప్రభావముచేత ఆసన్న్యాసియొక్క తల్లియు, భార్యయు పురుషజన్మ నొందుదురు. నశించిపోయిన వేదము తిరిగి ప్రాప్తించును. అనఁగా వేదమును చెప్పుకొని మరచిపోయినచో మహాపాప మని చెప్పియున్నందున నీ సన్న్యాసాశ్రమప్రభావముచేత మహాపాపము రాకపోవడమే కాక నిత్యవేదపారాయణముచేత కలుగు పుణ్యముకూడఁ గలుగు నని తాత్పర్యము. సదాచారసంపత్తియును తత్త్వజ్ఞానము కూడఁ గలుగు నని ఆశ్రమరూపసన్న్యాసముయొక్క ఫలములు చెప్పఁబడియున్నవి.

శ్రుతి. న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః.

అను శ్రుతి కామ్యకర్మపరిత్యాగము సన్న్యాసమే యని చెప్పు చున్నది. యాగాదికర్మలచేతఁగాని, పుత్రసంతానము చేతఁ గాని, ధనముచేతఁగాని, దానముచేతఁగాని యెవరు మోక్ష ము నొందలేదు. కొందఱు పుణ్యపురుషులు కర్మత్యాగముచే తనే మోక్షమును బొందిరి యని శ్రుత్యర్థము. ఈ రెండువిధ ములైన సన్న్యాసమునందును స్త్రీలకును అధికారము గలదు. వివాహమునకు పూర్వమందుఁగాని, భర్తచనిపోయిన తరువా తఁగాని స్త్రీలు సన్న్యాసమును గ్రహించవచ్చు నని కొన్ని శాస్త్రములు చెప్పియున్నవి. భిక్షాచరణము, మోక్షశాస్త్ర శ్రవణము, బ్రహ్మస్వరూపధ్యానము, త్రిదండకాషాయధార ణము మొదలగు యతిధర్మములను స్త్రీలు కూడ నాచరింప వలయును. ఈయర్థము శాంతిపర్వాంతర్గతమోక్షధర్మముల యందు సులభాజనకసంవాదగ్రంథముయొక్క చతుర్ధరీటీక యనువ్యాఖ్యానమునందు విస్పష్టముగా వ్రాయఁబడియున్నది.

బృహదారణ్యకము మొదలగు వేదాంతములయందును, గార్గిమొదలగు స్త్రీలు సన్న్యాసినులనియు, బ్రహ్మనిష్ఠ లనియు చెప్పియున్నది. కనుకనే యాజ్ఞవల్క్యమహాముని తనభార్య యగుమైత్రేయీదేవికి బ్రహ్మవిద్యనుపదేశించెను. బ్రహ్మచారి, గృ హస్థ,వానప్రస్థాశ్రమములయం దుండుపురుషులకు ఆశ్రమరూప సన్న్యాసమును స్వీకరించుటకు కొన్ని కారణములవలన అనుకూ ల్యము లేనియెడల తమతమయాశ్రమధర్మముల నాచరించుచు కామ్యకర్మతత్ఫలపరిత్యాగ మనుమానససన్న్యాసమును చేయు

టయం దేమీ విరోధము లేదు. ఇటువంటి మానససన్న్యాసము చేతనే వేదాంతశ్రవణమును చేయవచ్చును. శ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణములయందు లోకమునందును మానససన్న్యాసపూర్వకముగా వేదాంతశ్రవణమును జేసినమహానుభావు లనేకులు గనుపడుచున్నారు గనుక దండకాషాయాదిగ్రహణ రూపాశ్రమసన్న్యాసము లేనివారికి వేదాంతశ్రవణము చేయ నధికారము లేదను కొందఱు సన్న్యాసులయొక్క వాదము నిర్మూలము. ఇది వివిదిషాసన్న్యాసము.

ఇఁకను విద్వత్సన్న్యాసమునుగూర్చి వివరింపుచున్నాను. సదాచార్యసన్నిధియందు శ్రద్ధా భక్తులతో తత్త్వమస్యాది వేదాంతమహావాక్యములయొక్క శ్రవణమననదిధ్యాసములను చేసి పరమతత్త్వమైన పరబ్రహ్మను చక్కఁగా తెలిసికొన్న తరువాత చేయఁబడుసన్న్యాసము విద్వత్సన్న్యాస మని చెప్పఁబడును. ఈసన్న్యాసమును యాజ్ఞవల్క్యమహాముని యాచరించినారు.

అది యెటువలె నంటే, విదేహదేశాధిపతియగు జనక మహారాజు తత్వజ్ఞానసంపాదనేచ్ఛచేత బ్రహ్మతత్వజ్ఞానము గల మహానుభావుల ననేకుల నొకటఁ జేర్చి వారిలో నుత్తమోత్తముఁడైనవానివలన బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము నుపదేశముకాఁగోరి బహుదక్షిణల నియ్యఁదగిన యొకయాగమును చేయ నుపక్రమించఁగా కురుపాంచాలాదిదేశములయందుండు బ్రహ్మవేత్తలచ్చటి కనేకులు చేరిరి. అప్పుడు పదివేలపాడిమొదవులను సువర్ణరజతాభరణములతో నలంకరించి యాబ్రహ్మవేత్తల యొక్క సభయెదుటనిలిపి జనకమహారాజు మీలో నెవరు బ్రహ్మ

జ్ఞానసంపత్తియం దత్తములో వారికీ మొదవులు దక్షిణగా సమర్పింపఁబడిన వని విన్నవింపఁగా, అచ్చటిబ్రాహ్మణు లందఱు తనకంటె నెక్కువవారు రుందు రేమో యని సంశయించుచుం డిరి. ఆసభామధ్యమందున్న యాజ్ఞవల్క్యమహాముని తనశిష్యు లను జూచి, యీధేనువులను మనయాశ్రమమునకుఁ గొనిపొం డని యాజ్ఞాపింపఁగా నచ్చటిబ్రాహ్మణు లంద ఱాగ్రహించి యా జ్ఞవల్క్యమహామునిని జయింపఁగోరి కర్మవిచారములయందు వాదింప నారంభించిరి. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యమహాముని ఆశ్వ ల, ఉషస్తి, కహోళ, శాకల్య, గార్గి మొదలగు బ్రహ్మవేత్తల ననేకుల నిర్జించి కీర్తిధనములనొంది జనకమహారాజుచేత గురువుగా వరింపఁబడి ఆయనకు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము నుపదే శించి కృతార్థునిగా నొనరించి తన యాశ్రమమును బ్రవేశించి తనభార్య యగు మైత్రేయీదేవికి నాత్మతత్త్వము నుపదేశింపఁ గోరి యామెకు త్వరగా బ్రహ్మమునందాభిముఖ్యము గలుగఁ జేయుకొఱకు తాను సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరింపఁ బోవు చున్నా మని వక్కాణించి, ఆమైత్రేయీదేవికి బ్రహ్మతత్త్వము నుపదేశించి పరమహంససన్న్యాసాశ్రమము నంగీకరించిరి. ఈయర్థము బృహదారణ్యోపనిషత్తుయొక్క మైత్రేయీబ్రా హ్మణ మనుభాగములోని యాద్యంతవాక్యములయందు విస్ప ష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

శ్రుతి. అథ హ యాజ్ఞవల్క్యస్యద్వే భార్యే బభూవతుః ... అథ హ యాజ్ఞవల్క్యోఽన్యద్వృత్తముపాకరిష్యన్మైత్రేయీతి హోవాచ, యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవ్రజిష్యన్వా అరేఽహమస్మాత్ స్థానా దస్మి ఏతావదరే ఖల్వమృతత్వమిత్యుక్త్వా యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవవ్రాజ ఇతి.

తా. జనకమహారాజునకు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము నుపదేశించి స్వాశ్రమమునకుఁ బ్రవేశించినతరువాత యాజ్ఞవల్క్యమహాముని మరియొక కార్యమును చేయఁదలఁచి తనభార్యను ఓమైత్రేయీ! యని పిలిచి నేను ఈగృహస్థాశ్రమమును విడిచి సన్న్యాసాశ్రమమును గ్రహింపఁ దలఁచియున్నా నని చెప్పెననియు, ఓమైత్రేయీ! యింతవరకు నీకు నే నుపదేశించినదే మోక్ష మనియు చెప్పి యాజ్ఞవల్క్యమహాముని సన్యసించె నని శ్రుతివాక్యముల కర్థము.

బృహదారణ్యపంచమాధ్యాయమునం దుండు కహోళబ్రాహ్మణ మనుభాగమునందును విద్వత్సన్న్యాసము ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది.

శ్రు ఏవం వై తమాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చవిత్తైషణాయాశ్చలోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరంతీతి.

తా. ఈప్రకార మీపరమాత్మస్వరూపమును దెలుసుకొని బ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠులగు పురుషులు పుత్రుల యందును, ద్రవ్యమునందు, స్వర్గాదిపుణ్యలోకములయం దుండు కోరికను సవాసనముగా విడిచిపెట్టి పరమహంసపరివ్రాజకాశ్రమము నొంది దేహధారణముకొరకు భిక్షాచరణమును మాత్రము నాచరింపుచుందు రని శ్రుత్యర్థము.

బ్రహ్మస్వరూపమును తెలుసుకొని సన్యసించుదురని చెప్పియున్నందున నీశ్రుతి విద్వత్సన్న్యాసమునే తెలియఁజేయుచున్నది. కనుక నీవాక్యము వివిదిషాసన్న్యాసమునే బోధించుచున్న దని చెప్పఁగూడదు. ఆప్రకారము చెప్పినయెడల బ్రహ్మ

నిష్ఠ పురుషవాచక మగు బ్రాహ్మణశబ్దము ఆత్మానం విదిత్వా యని ఆత్మజ్ఞానమునకు సన్న్యాసమునకంటె పూర్వకాలస్థితిని దెలియఁజేయు క్త్వాప్రత్యయమున సారస్యము నొందును. ఉత్తరవాక్యమునందు పాండిత్య బాల్య మౌనశబ్దములచేత చెప్పఁబడిన శ్రవణమనననిధిధ్యాసములచేత సాధింపఁదగిన బ్రహ్మసాక్షాత్కారముఁగలవాఁడు బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పియున్నం దున ఈశ్రుతియందుండు బ్రాహ్మణశబ్దము బ్రాహ్మణజాతిని జెప్పు నదికాదు. కొందఱు వివిదిషాసన్న్యాసముయొక్క పరిపాకమే విద్వత్సన్న్యాసముగాని విద్వత్సన్న్యాసమనునది వివిదిషాసన్న్యాసమునకంటె భిన్నమైనదికాదని చెప్పుదురు. వివిదిషాసన్న్యాస విద్వత్సన్న్యాసములకు ఫలానుష్ఠేయములు భిన్నములుగా నున్నందున అది యుక్తము గాదు. అది యెటువలెనంటే వివ రించెదను. వివిదిషాసన్న్యాసమునం దనుష్ఠింప వలయువిషయ ములు శ్రవణమనననిధిధ్యాసములు. ఫలము బ్రహ్మతత్త్వసా క్షాత్కారము. విద్వత్సన్న్యాసమునం దనుష్ఠేయములు వాస నాక్షయమనోనాశములు. ఫలము జీవన్ముక్తి కనుక విద్వత్స న్న్యాసవివిదిషాసన్న్యాసము లొకటి యని చెప్పుట యుక్తము గాదు. ఇదిగాక వివిదిషాసన్న్యాస విద్వత్సన్న్యాసము లత్యంత భిన్నములుగా శారీరబ్రాహ్మణమందుఁ జెప్పియున్నవి.

శ్రు. ఏతమేవ విదిత్వా మునిర్భవతి, ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోక మి చ్ఛంతః ప్రవ్రజంతీతి.

ఈ ఆత్మస్వరూపమును దెలుసుకొని పురుషుఁడు సన్న్యాసి యగును. ఈఆత్మస్వరూపమును దెలియ నిచ్ఛగలపురుషుఁడును సన్న్యాసి యగు నని యర్థము.

వివిదిషాసన్న్యాస విద్వత్సన్న్యాసముల కిటువంటి భేదము గలిగియున్నప్పటికిని పరమహంసాశ్రమములో నంతర్భూతములుగనుక సన్న్యాసాశ్రమము నాలుగు ప్రకారములుగా నేస్మృతులయందు నిరూపింపఁబడినది. వివిదిషాసన్న్యాస విద్వత్సన్న్యాసములు రెండు పరమహంసాశ్రమాంతర్భూతము లని జాబాలోపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఆయుపనిషత్తునందు సన్న్యాస మెటువంటి దని జనకమహారాజు ప్రశ్న చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యమహాముని అధికారిని విధించి, సన్న్యాసగ్రహణానంతర మనుష్ఠింపవలసిన ధర్మములతోఁగూడ వివిదిషాసన్న్యాసమును ప్రతిపాదించి అనంతరమందు యజ్ఞోపవీతము లేనివాఁడే ప్రకారము బ్రాహ్మణుఁ డగు నని అత్రిమహామునిచేత నాక్షేపింపఁబడి ఆత్మజ్ఞానమే యితనికి యజ్ఞోపవీత మని సమాధానమును చెప్పిరి. కనుక వివిదిషాసన్న్యాసి బాహ్యయజ్ఞోపవీతము లేనివాఁడైనందున పరమహంస యని నిశ్చయింపఁబడెను. ఆయుపనిషత్తునందే మరియొక ప్రదేశమునందు బ్రహ్మజ్ఞానులు జీవన్ముక్తులు నగు సంవర్తుఁడు మొదలగు ననేకుల నుదాహరించిరి.

శ్రు. అవ్యక్తలింగా అవ్యక్తాచారా అనున్మత్తా ఉన్మత్తవదాచరంతః—

అని విద్వత్సన్న్యాసులను నిరూపించిరి.

తా. బాహ్యమునకు కనుపడని యజ్ఞోపవీతాది చిహ్నములు గలవారును, బాహ్యమునకు కనుపడని ఆత్మధ్యానానుష్ఠానాచారములు గలవారును, ఉన్మత్తులు (పిచ్చివారు) కాకపోయినను, పిచ్చివారివలె సంచరించువారును పరమహంస లని శ్రుత్యర్థము. ఆప్రకారమే మరియొక శ్రుతియందు,

శ్రు. త్రిదండం కమండలుం శిక్యం పాత్రం జలపవిత్రం శిఖాం యజ్ఞోపవీతం చేత్యేతత్సర్వం భూస్స్వాహేత్యప్సు పరిత్యజ్యాత్మాన మన్విచ్ఛేత్.

తా. త్రిదండమును, కమండలువును, భిక్షాన్నము నుంచుకొనెడియుట్టిని, భోజనపాత్రమును, త్రిదండమునకు కట్టిన జలపవిత్రమును, శిఖను, యజ్ఞోపవీతమును వీటి నన్నిటిని భూస్స్వాహా యనుమంత్రమును జెప్పి యుదకమునందు విడిచిపెట్టి ఆత్మస్వరూపమును దెలుసుకొన వలయు నని త్రిదండ సన్యాసియగుపురుషునకు ఏకదండధారణము గల వివిదిషాసన్యాసమును విధించి తరువాత వివిదిషాసన్యాసమునకు ఫలభూత మగు విద్వత్సన్యాసమును,

శ్రు. యథా జాతరూపధరో నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహ స్తత్త్వ బ్రహ్మ మార్గే సమ్యక్సంపన్నశ్శుద్ధమానసః ప్రాణసంధారణార్థం యథోక్తకాలే భైక్ష మాచరన్నుదరపాత్రేణ లాభాలాభౌ సమౌ కృత్వా శూన్యాగారదేవ గృహతృణకూటవల్మీకవృక్షమూలకులాలశాలాగ్నిహోత్రనదీపులినగిరి కందరకుహరకోటర నిర్ఝరస్థండిలేష్వనికేతవాస్య ప్రయత్నో నిర్మమశ్శుక్లధ్యానపరాయణోఽధ్యాత్మనిష్ఠః శుభాశుభకర్మనిర్మూలనపరః సన్యాసేన దేహత్యాగం కరోతి పరమహంసో నామ.

అను శ్రుతిచేత నిరూపించిరి.

తా. పుట్టిననాటిరూపమును ధరించినవాఁడును (అనఁగా దిగంబరుఁడని యర్థము.) శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములను సహించువాఁడును, గృహక్షేత్రాదులను దండకమండల్వాదులను విడిచినవాఁడును, వేదాంతవేద్య మైన బ్రహ్మమార్గము

నందు చలింపనిచిత్తము గలవాఁడును, రాగద్వేషాదిశూన్య మైన మనస్సుగలవాఁడును, దేహధారణమాత్రముకొరకు పగ టిలో నిరువదియారవగడియ కాలములో గ్రామములోనికి భిక్షకుఁ బోయి కడుపునకు వలసినంత భిక్షాన్నమును పుచ్చుకొని భిక్షాన్నముయొక్క లాభాలాభములను సమముగాఁ దలఁచి జనులు కాపురములేనియింటియందుఁగాని, దేవాలయము, గడ్డివాములచోటు, పుట్టలుండుచోటు, కుమ్మరవాండ్రు క్రొత్త కుండలు చేసిపెట్టుకొనెడియిల్లు, అగ్నిహోత్రగృహము, ఏటి యిసుకదిన్నె, పర్వతగుహ, కొండచరియ, పెద్దవృక్షముల యొక్కతొఱ్ఱ, సెలయేటియొక్క దరి, బీటినేల ఈ ప్రదేశ ములలో నెక్కడనో యొకస్థలమందు నియతి లేక నివసించు వాఁడును, సర్వవిషయములయందు ప్రయత్నము లేనివాఁ డును, ఇది నాది యను మమకారము లేనివాఁడును, బ్రహ్మ స్వరూపమును ధ్యానము చేయువాఁడును, పరమాత్మయం దనన్యవ్యాపారతారూపనిష్ఠగలవాఁడును పుణ్యపాపకర్మల నన్నిటిని నశింపఁజేయుటయందాసక్తిగలవాఁడునునై సన్న్యా సముచేతనే దేహత్యాగమును చేయు మహాపురుషుఁడు పర మహంస యని చెప్పఁబడు నని శ్రుత్యర్థము. కనుక వివిదిషా సన్న్యాసివిద్వత్సన్న్యాసు లిద్దరు పరమహంస లని సిద్ధము. వీరి ద్దరకు పరమహంసత్వము సమానమైనను, వీరిచేత ననుష్ఠింపఁ బడు ధర్మములు పరస్పరవిరుద్ధములుగా నున్నందున వివిదిషా సన్న్యాసి విద్వత్సన్న్యాసుల కవాంతరభేదము గలదు. అది యెటువలెనంటే ఆరుణ్యుపనిషత్తులో నారుణి యనుశిష్యుఁడు ఓస్వామీ! శిఖాయజ్ఞోపవీతస్వాధ్యాయ గాయత్రీమంత్ర

జపాదిసకలకర్మలను ఏవిధానముచేత త్యజింప నగు నని వివిది షాసన్న్యాసమునుగూర్చి యడుగఁగా గురువగు ప్రజాపతి శిఖాయజ్ఞోపవీతాదులయొక్క త్యాగమును చెప్పి, దండ మును, కౌపీనమును, పైవస్త్రమును (కాషాయమును) మా త్రము పరిగ్రహించవలయు నని విధించి త్రికాలస్నానము, బ్రహ్మధ్యానము, ఉపనిషత్పారాయణము మొదలగు జ్ఞానసా ధనధర్మముల ననుష్ఠింపవలయు నని విధించిరి. పరమహంసోప నిషత్తులో పరమహంస లగు యోగులయొక్క మార్గము (అనుష్ఠానము) ఎటువంటి దని నారదమహాముని విద్వత్సన్న్యా సమునుగూర్చి ప్రశ్న చేయఁగా గురు వగు ప్రజాపతి వివిదిషా సన్న్యాసికివలె సర్వత్యాగము నుపదేశించి కౌపీనదండకాషా యములను లోకోపకారముకొరకును, స్వశరీరోపకారము కొరకును ధరింపవలయు నని చెప్పి, యిది ముఖ్యసన్న్యాసము గాదని దండకాషాయకౌపీనాదుల నన్నిటిని త్యజించి దిగంబ రుండై స్తుతినమస్కారాదులయం దపేక్ష లేక పూర్ణానంద స్వభావపరబ్రహ్మను నే నని తలఁచి కృతార్థుఁ డగు పురుషశ్రేష్ఠు నియొక్క సన్న్యాసము ముఖ్యసన్న్యాస మని యుపదేశించిరి. కనుక వివిదిషాసన్న్యాసివిద్వత్సన్న్యాసుల కనుష్ఠేయధర్మములు విలక్షణములై యున్నందున, నుభయసన్న్యాసుల కవాంతర భేదము నిశ్చయముగా నున్న దని సిద్ధము. స్మృతులయందును వివిదిషాసన్న్యాసవిద్వత్సన్న్యాసములయొక్క భేదము స్పష్ట ముగాఁ జెప్పఁబడినది. అది యెటువలె నంటే,

స్మృతి. సంసారమేవ నిస్సారం దృష్ట్వా సారదిదృక్షయా,
ప్రవ్రజంత్యకృతోద్వాహాః పరం వైరాగ్యమాశ్రితాః.

తా. సంసారమును నిస్సారముగాఁ జూచి సార మగు బ్రహ్మస్వరూపమును దెలియ నిచ్ఛగలవారై వివాహమును జేసుకొనకయే పరమవైరాగ్యము నాశ్రయించి కొందరు మహానుభావులు సన్యసింతురు.

స్మృ. ప్రవృత్తిలక్షణో యోగో జ్ఞానం సన్యాసలక్షణం,
తస్మాద్ జ్ఞానం పురస్కృత్య సన్యసేదిహ బుద్ధిమాన్.

తా. కర్మయోగము ప్రవృత్తిమార్గ మని జ్ఞానయోగము నివృత్తిమార్గ మని చెప్పఁబడును గనుక జ్ఞానము సంపాదింప నిచ్ఛగలిగి బుద్ధిమంతుం డగుపురుషుఁడు సన్యసింపవలయును. ఈవాక్యముల చేత వివిదిషాసన్న్యాసము చెప్పఁబడినది.

స్మృ. యదా తు విదితం తత్త్వం పరం బ్రహ్మ సనాతనం,
తదైకదండం సంగృహ్య సోపవీతాం శిఖాం త్యజేత్.

తా. ఎప్పుడు అనాదిసిద్ధమై పరమార్థసత్యమైన పరబ్రహ్మము దెలియఁబడెనో, అప్పుడు ఏకదండసన్న్యాసమును బరిగ్రహించి శిఖాయజ్ఞోపవీతములను విడువవలయును.

స్మృ. జ్ఞాత్వా సమ్యక్పరంబ్రహ్మ సర్వం త్యక్త్వా పరివ్రజేత్.

తా. పరమాత్మ స్వరూపమును చక్కఁగా దెలుసుకొని, గృహక్షేత్రాదిపరిగ్రహముల నన్నిటిని విడిచి సన్యసింపవలయును. ఈవాక్యములు విద్వత్సన్న్యాసమును జెప్పుచున్నవి.

ఆక్షేపము —ఓయీ! వివిదిషాసన్న్యాసమునకు వివిదిష వేదనమందు (=తెలిసికొనుటయందు) కోరిక కారణము. విద్వత్సన్న్యాసమునకు విద్వత్త (బ్రహ్మజ్ఞానము) కారణ మని

చెప్పుట యుక్తము గాదు. చిత్రరచనాది లౌకిక విద్యల నభ్యసింప నిచ్ఛ గలిగినటుల వేదాంతవిద్య నభ్యసింప సామాన్యేచ్ఛగలవారు కొందఱు గలరు. కొందఱు స్వల్ప జ్ఞానము గలిగి పండితుల మను అభిమానముతో బ్రహ్మజ్ఞానముగలవారుగా వ్యవహరించుచున్నారు. వీ రుభయులు సన్న్యాసమును గ్రహించినట్లు గానము. కనుక, ఎటువంటి వివిదిషావిద్వత్తలు సన్న్యాసహేతువు లని చెప్పఁబడినవి?

పరిహారము—లోకమునం దొకపురుషునికి తీవ్రమైన బుభుక్ష (ఆఁకలి) కలిగినప్పుడు ఏప్రకారము భోజనముకంటె నితరమైనపని యిష్టము కాదో, భోజనమందు నాలస్యము సహింపఁబడదో, ఆప్రకారము ఏజ్ఞానేచ్ఛ గలిగినప్పుడు జన్మసంపాదకము లగుకామ్యకర్మలయం దరుచి (అయిష్టము), బ్రహ్మజ్ఞానసాధనములగు శ్రవణాదులయం దుత్కట మగు త్వరయును గలుగునో అజ్ఞానేచ్ఛ వివిదిష. అటువంటివివిదిషయే సన్న్యాసకారణము గాని సామాన్యేచ్ఛ కారణము గాదు. విద్వత్తయొక్క అవధి (పరాకాష్ఠ) ఉపదేశసాహస్రియను గ్రంథమునందు శ్రీశంకరభగవత్పాదాచార్యులవారిచేఁ జెప్పఁబడినది.

దేహాత్మజ్ఞానవత్ జ్ఞానం దేహాత్మజ్ఞానబాధకమ్,
ఆత్మన్యేవ భవేద్యస్య స నేచ్ఛన్నపి ముచ్యతే.

తా. పరమాత్మవిషయమైన యేజ్ఞానము (అహం బ్రహ్మాస్మి యనుజ్ఞానము) పామరజనులకు దేహమే నే ననుజ్ఞానమువలె

దృఢముగా నుండునో అజ్ఞానము దేహామే నే ననుమిథ్యాశ్రీ. జ్ఞానమును బాధించును. ఇటువంటిపురుషుఁడు మోక్షేచ్ఛ లేనివాఁ డైనను ముక్తినొందు ననియర్థము.

శ్రు. భిద్యతే హృదయగ్రంథి శ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః,
క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే.

ఈ శ్రుతియును విద్వత్తయొక్క అవధిని జెప్పుచున్నది.

తా. హిరణ్యగర్భాది దేవతలకంటె నుత్తముఁ డగుపర మాత్మ మనోవృత్తిచేత ప్రత్యక్షముగాఁ జూడఁబడినప్పుడు అంతఃకరణచిదాత్మలకజ్ఞానము చేతఁ గలిగిన యేకత్వాభిమాన మనుహృదయగ్రంథి నశించును. అంతఃకరణముకంటె విలక్షణ మైనచిదాత్మ పరబ్రహ్మ మవునా? కాదా? పరబ్రహ్మమైనప్పటికి అంతఃకరణముచేత తెలియ శక్యమౌనా? కాదా? శక్యమైనప్పటికి నటువంటిబ్రహ్మజ్ఞానముచేత ముక్తి గలదా? లేదా? అను సందేహములు తెగిపోవును. వర్తమానదేహమును గలుగఁ జేసి దీనియందు సుఖదుఃఖాదిభోగములను గలుగఁజేయుప్రారబ్ధకర్మ యనుభవముచేతనే నశింపఁదగినది గనుక ప్రారబ్ధము కంటె నితరములైనసంచితాగామికర్మలు ఇచ్చట కర్మలని చెప్పఁబడినవి. బ్రహ్మజ్ఞానముఁగలుగుటకు పూర్వము ఈజన్మమునందును పూర్వజన్మమునందును సంపాదింపఁబడి, యుత్తరజన్మ కారణములైనపుణ్యపాపములు సంచితము లనఁబడును. బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగినతరువాత చేయఁబడుపుణ్యపాపను లాగాము లనఁబడును. ఈకర్మలన్నియు క్షయము నొందు నని యర్థము. ఈయర్థమును

స్మృ. యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే,
హత్వాపి స ఇమాన్ లోకాన్నహంతి న నిబధ్యతే.

యను భగవద్గీతావచనమును ప్రతిపాదించుచున్నది.

తా. ఏపురుషునియొక్క సత్తామాత్రమైన యాత్మస్వరూపము అహంకారముతో (అంతఃకరణతో) అభేదప్రతిపత్తిలేనిదై ప్రకాశించుచుండునో యేపురుషునియొక్క బుద్ధి సంశయము లేనిదై యుండునో ఆపురుషుఁడు ఈలోకముల నన్నిటిని జంపినా పాతకముచేత సంధింపఁబడఁడని యర్థము. ఇటువంటి విద్వత్సన్న్యాసమునకు కారణము గాని పండితాభిమానులయొక్క ఆభాసవిద్వత్త కారణము గాదు.

ఆక్షేపము—ఓయీ! ఈలాగైతే వివిదిషాసన్న్యాససాధ్యమైన తత్వజ్ఞానముచేత నాగామిజన్మలు (రాఁబోవుజన్మలు) నివారింపఁబడును. వర్తమానజన్మశేషము అనుభవముచేత నశించును గాని మరియొకదానిచే నశింపఁజేయుటకు శక్యమైనది కాదుగదా. కనుక నీవిద్వత్సన్న్యాసముతో ప్రయోజనమేమి?

సమాధానము—ఈవిద్వత్సన్న్యాసము జీవన్ముక్తికి కారణమని పూర్వము చెప్పియున్నాము గనుక విద్వత్సన్న్యాసమునకుఁ బ్రయోజనము జీవన్ముక్తి యని తెలియవలయును. కనుక ఏప్రకారముతత్వజ్ఞానముకొరకు వివిదిషాసన్న్యాస మనుష్ఠింపఁబడునో, ఆప్రకారము జీవన్ముక్తికొరకు విద్వత్సన్న్యాస మనుష్ఠింపఁబడవలయు నని సిద్ధము. ఇది విద్వత్సన్న్యాసము.

ప్రశ్న—జీవన్ముక్తి యనఁగా నేమి? జీవన్ముక్తిగల దని చెప్పుటకు ప్రమాణ మేమి? అది యేలాగున సిద్ధించును? సిద్ధించెనా, దానివలనఁ బ్రయోజన మేమి?

ప్రతివచనము— శరీరముతోఁ గూడి జీవించియున్న పురుషునకు కర్తృత్వభోక్తృత్వసుఖదుఃఖాది మనోవికారములు ఆయాసస్వరూపము లగుటచే బంధము. ఇటువంటిబంధము నివారింపఁబడడమే జీవన్ముక్తి యనఁబడును.

ఆక్షేపము— ఈ సుఖదుఃఖాదిమనోవికారరూపమగు బంధము ఆత్మస్వరూపములోనుండి నివారింపఁబడునా? లేక చిత్తములోనుండి నివారింపఁబడునా? ఆత్మస్వరూపములోనుండి బంధము తత్వజ్ఞానముచేతనే నివారింపఁబడినందున విద్వత్సన్న్యాసము నిష్ప్రయోజనముగనుక ప్రథమపక్షము యుక్తము గాదు. సుఖదుఃఖాదులు చిత్తధర్మము లగుటవలన చిత్తస్వభావము లే కనుక చిత్తములోనుండి నివారించుట జలములోనుండి శైత్యమును అగ్నిలోనుండి వేడిమిని నివారించుటకు శక్యముగానట్లు శక్యమైనది కాదు. కాఁబట్టి రెండవపక్షమును అయుక్తము.

సమాధానము— ఆత్మస్వరూపములోనుండి నివారింపఁబడడము గాదు, చిత్తములోనుండి నివారింపఁబడడమే అయితే చిత్తములోనుండి బంధమునకు ఆత్యంతికనివారణము (నిశ్శేషముగా సర్వదా నివారణము) సంభవింపక పోయినా కొంతమట్టుకు కొంతకాలమువరకు నివారణ మేకదా? జలమందుండు ద్రవత్వము మట్టియొక్క మేళనముచేత కొంతభాగము

ఏలాగున నివారింపఁబడునో అగ్నిలోనుండి వేడిమి మణిమంత్రములచేత కొంతకాల మేలాగున నివారింపఁబడునో ఆలాగున యోగాభ్యాసముచేత శక్యముగానే యున్నది

ఆక్షేపము—ఓయీ, సకలమైన అవిద్యను 'తత్కార్యములగు దేహేంద్రియాదులను నిశ్శేషముగానశింపఁజేయుటకు ప్రవర్తించినతత్త్వజ్ఞానమును ప్రారబ్ధకర్మ ప్రతిబంధించి(అడ్డగించి) తనయొక్క ఫలమగు సుఖదుఃఖాదిభోగముల నిచ్చుటకు శరీరేంద్రియాదులను నిలిపినది. సుఖదుఃఖాదిభోగములు చిత్తవృత్తులను (చిత్తవికారములను) వినాగా సంపాదింపఁటకు శక్యములు గావు. కాఁబట్టి ప్రారబ్ధకర్మచేత నావశ్యకముగా ప్రవర్తింపఁజేయఁబడు చిత్తవృత్తులకు యోగాభ్యాసముచేత నివారణము ఏలాగున సంభవించును ?

సమాధానము—చిత్తవృత్తుల యొక్క నివారణముచేత నగుజీవన్ముక్తియును సుఖవిశేషాంతర్భూతమైనందున ప్రారబ్ధకర్మకొన్నిసుఖముల ననుభవింపఁ జేయుటకై చిత్తవృత్తులను ప్రవర్తింపఁ జేయునటుల జీవన్ముక్తిసుఖము ననుభవింపఁ జేయుటకై చిత్తవృత్తుల నివారించును.

ఆక్షేపము—అయితే ప్రారబ్ధకర్మచేతనే జీవన్ముక్తిగలుగుచుండఁగా విద్వత్సన్న్యాసయోగాభ్యాసాది పురుషప్రయత్నముతో ప్రయోజనము లేదు గదా?

సమాధానము—ఈలాగునఁ జెప్పితే ప్రారబ్ధముచేతనే ధనపుత్రాదిలాభము గలుగుచుండఁగా, కృషివాణిజ్యపుత్రకా

మేష్ట్యాదిపురుషప్రయత్నముతో ప్రయోజనము లేకపోవును గనుక ప్రారబ్ధము ధనాదిఫలముల నిచ్చెడిసమయములో కృషి వాణిజ్యాదిపురుషప్రయత్నమును ద్వారముగా నుంచుకొని యిచ్చినట్టుగా జీవన్ముక్తిసుఖమును ఇచ్చెడిసమయములోను విద్వత్సన్న్యాసయోగాభ్యాసము లను పురుషప్రయత్నము లను పురస్కరించుకొని యిచ్చుచున్నది. కాఁబట్టి జీవన్ముక్తి సుఖము ప్రారబ్ధకర్మఫలమని చెప్పినను, యోగాభ్యాసాదిపురుష ప్రయత్నము వ్యర్థము కాదు. వాస్తవమునకు జీవన్ముక్తిప్రారబ్ధ కర్మఫలమే కాదు. విద్వత్సన్న్యాసయోగాభ్యాసములయొక్క ఫలము. తత్త్వజ్ఞానముకంటె. ప్రారబ్ధకర్మ యేప్రకారము ప్రబ లమో ఆప్రకారము ప్రారబ్ధకర్మకంటె యోగాభ్యాసముచేత చిత్తవికారములు నిరోధింపఁబడును. కనుకనే యోగాభ్యాస పరులగు వీతహవ్యోద్దాలకాదిమహర్షులు స్వేచ్ఛచేత దేహ త్యాగమును జేసినట్టు,ఇతిహాసములయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. అల్పాయుష్యముగల మనవంటివారికి అటువంటి మహాయో గము సంభవింపకపోయినను కామక్రోధాదిచిత్తవృత్తులను మాత్రము నిరోధించుయోగము సులభముగానే సంభవిం చును. శాస్త్రమందుఁ జెప్పియున్న పురుషప్రయత్నమునకు ప్రారబ్ధముకంటె ప్రాబల్యము నంగీకరింపనియెడల వైద్యశా స్త్రము మొదలు వేదాంతశాస్త్రమువరకు అన్నిశాస్త్రములు నిష్ప్రయోజనము లని చెప్పవలయును. ఈశాస్త్రములన్నియుఁ బ్రారబ్ధకర్మఫలములగు రోగాదులకు నివర్తకములైన ఔషధ సేవాదిపురుషప్రయత్నమునకు కొన్నిదేశకాలములయందు ప్రయోజనము కనుపడక పోయినమాత్రాన అన్నిపురుష

ప్రయత్నములకు సర్వదా ప్రయోజనము లేదని చెప్పఁదగదు. ఒకానొకరాజుయొక్క సైన్యము యుద్ధమందు పరాజయము నొందె నని సకలరాజులు సైన్యమును సంగ్రహించుటయం దనాదరులై యుండరు గదా? ఒకవైద్యుఁ డొకరోగికి రోగమును నివారణచేయలే దని తక్కినవారు వానిని పిలువకుందురా? కనుకనే ఆనందబోధాచార్యులవారు—

"అజీర్ణభయాదాహారపరిత్యాగః. భిక్షుకభయాద్స్థాల్యాఽనధిశ్రయణం, యూకాభయాద్వా ప్రావరణపరిత్యాగః."

తా. ఒకప్పుడు భోజనముచేయఁగా నజీర్ణముచేసె నని యెప్పటికి భోజనమును చేయక మానుట లేదు. ఒకప్పుడు భిక్షుకులు (మధూకరపువాండ్రు) ఎక్కువగా వచ్చినా రనుభయముచేత నెప్పటికి నన్నమును వండుటకు పాత్రను పొయిమీఁద పెట్టుటమానుటలేదు. ఒకప్పుడు చీరపేలు పడిన వనుభయముచేత నెప్పటికి పైనుత్తరీయమును ధరించుట మానుటయు లే దని యర్థము గనుక పురుషప్రయత్నమగు యోగాభ్యాసముచేత చిత్తవృత్తినిరోధపూర్వకముగా జీవన్ముక్తి సంభవించు నని సిద్ధము. శాస్త్రోక్తమగు పురుషప్రయత్నము ప్రారబ్ధకర్మకంటె ప్రబల మని వాసిష్ఠరామాయణమునందు వసిష్ఠరామసంవాదవాక్యములవలన విస్పష్టముగా చెప్పఁబడినది. అది యెటువలెనంటే—

సర్వమేవేహ హి సదా సంసారే రఘునందన.
సమ్యక్ప్రయుక్తాత్సర్వేణ పౌరుషాత్సమవాప్యతే.

తా. ఓరామా! సంసారమునందు పుత్రులు, ధనము, స్వర్గలోకము, బ్రహ్మలోకము మొదలగుసకలమైన ఫలము

పురుషునిచేతఁ జేయఁబడుపుత్రకామేష్టి కృషి వాణిజ్యములు, జ్యోతిష్టోమాదియాగములు బ్రహ్మోపాసనము మొదలగు దృఢమైన ప్రయత్నముచేత నిశ్చయముగా లభించును.

ఉచ్ఛాస్త్రం శాస్త్రితం చేతి పౌరుషం ద్వివిధం స్మృతమ్,
తత్రోచ్ఛాస్త్రమనర్థాయ పరమార్థాయ శాస్త్రితమ్.

తా. పురుషప్రయత్నము శాస్త్రీయమని అశాస్త్రీయమని రెండువిధములు. పరద్రవ్యాపహారపరస్త్రీగమనసురాపానాదులు అశాస్త్రీయపురుషప్రయత్నము. నిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానగంగాస్నానసాలగ్రామతీర్థప్రాశనాదులు శాస్త్రీయపురుషప్రయత్నము. ఇందులో నశాస్త్రీయపురుషప్రయత్నము అనర్థమగునరకమునకు కారణము. శాస్త్రీయపురుషప్రయత్నము స్వర్గాదిపురుషార్థములకంటె నుత్తమ మగు మోక్షమునకు కారణము.

ఆబాల్యాదలమభ్యస్తైః శాస్త్రసత్సంగమాదిభిః,
గుణైః పురుషయత్నేన సోఽర్థః సంపద్యతే హితః

తా. చిన్నతనము మొదలు సంపూర్ణముగా నభ్యసింపఁబడిన సచ్ఛాస్త్రాభ్యాససత్పురుషసహవాసములు మొదలగు గుణములతోఁ గూడినపురుషప్రయత్నముచేత ఆపరమపురుషార్థమగు మోక్షము సాధింపఁబడును అని వసిష్ఠమహాముని చెప్పఁగా శ్రీరాములు అడుగుచున్నారు.

ప్రాక్తనం వాసనాజాలం నియోజయసి మాం యథా,
మన్యే తథైవ తిష్ఠామి కృపణః కిం కరోమ్యహమ్.

తా. పూర్వజన్మలయం దనుష్ఠింపఁబడిన ధర్మాధర్మముల (పుణ్యపాపముల) యొక్క సంస్కారము లనెడివాసనలు నా

యంతఃకరణములందుండి నన్నే ప్రకారముగాఁ బ్రేరణ చేయు చున్నవో, ఆప్రకారము నేను పోఁగలవాఁడనే కాని, అస్వతంత్రుఁడ నైన నేను ఏమి చేయఁగలను ? ఇందుకు వసిష్ఠమహాముని ఉత్తరమును చెప్పుచున్నారు.

అత ఏవ హి హే రామ శ్రేయః ప్రాప్నోషి శాశ్వతమ్,
స్వప్రయత్నోపనీతేన పౌరుషేణైవ నాన్యథా.

తా॥ ఓరామా! యెందువలన నీవు వాసనలకు పరతంత్రుఁడవై యుంటివో, అందువలననే కరణత్రయముచేత నుత్సాహముతోఁ జేయు ప్రయత్నమువలన పారతంత్ర్యమును తప్పించుకొని శాశ్వతమైన మోక్షమును పొందఁగలవు. మఱియొక మార్గముచేత మోక్షమును పొంద లేవు.

ద్వివిధో వాసనావ్యూహః శుభశ్చైవాశుభశ్చ తే,
ప్రాక్తనో విద్యతే రామ ద్వయోరేకతరోఽథవా.

తా. ఓరామా ! పూర్వజన్మసిద్ధములైన వాసనలు పుణ్యవాసన లని పాపవాసన లని రెండు నీకుఁ గలవు. అందులో రెండువాసనలు నిన్నుఁ బ్రేరణచేయుచున్నవా ? లేక ఒకవిధమైనవాసన మాత్రమే ప్రేరణచేయుచున్నదా? ఒకవిధమైన వాసన మాత్రమే ప్రేరణచేయుచున్నపక్షమందు పుణ్యవాసనలా? లేక పాపవాసనలా? నిన్నుఁ బ్రేరణచేయుచున్నవి.

వాసనౌఘేన శుద్ధేన తత్ర చేదపనీయసే,
తత్క్రమేణాశు తేనైవ పదం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్.

తా. ఈపక్షములు మూఁటిలోఁ పుణ్యవాసనలు నిన్నుఁ బ్రేరణచేయుచున్నపక్షమందు ఆపుణ్యవాసన నీచేత చేయింపఁ

బడు అనుష్ఠానముచేతనే ప్రయత్నాంతరము లేకయే శాశ్వతమైన పదము (మోక్షమును) పొందఁగలవు

అథ చేదశుభో భావః స్వాం యోజయతి సంకటే,
ప్రాక్తనస్తదసౌ యత్నాజ్జేతవ్యో భవతా స్వయమ్.

తా. లేక పాపవాసనలు నిన్నుఁ బ్రేరణచేయుచున్నపక్షమందు అపూర్వజన్మసిద్ధములైన పాపవాసనలను శాస్త్రమందు చెప్పిన సత్కర్మానుష్ఠానము మొదలగుప్రయత్నములచేత నీవు నశింపఁజేయుము.

శుభాశుభాభ్యాం మార్గాభ్యాం వహంతీ వాసనాసరిత్,
పౌరుషేణ ప్రయత్నేన యోజనీయా శుభే పథి.

తా. పుణ్యపాపవాసనలు రెండును నిన్నుఁ బ్రేరణ చేయుచున్నపక్షమందు పుణ్యవాసనల నాప్రకారమే నిలిపి పాపవాసనలను శాస్త్రోక్తసత్కర్మానుష్ఠానసత్పురుషసహవాసాదిప్రయత్నముచేత నశింపఁజేసి పుణ్యవాసనలనే వృద్ధిపఱుపవలయును.

అశుభేషు సమావిష్టం శుభేష్వేవావతారయేత్,
స్వమనః పురుషార్థేన బలేన బలినాం వర.

తా. మనస్సు పరస్త్రీపరద్రవ్యాభిలాష మొదలగుపాపములయందు చేరియుండెనా, సచ్ఛాస్త్రశ్రవణదేవతాధ్యానాది పుణ్యములయందుఁ బ్రయత్నముచేత చేర్పవలయును.

అశుభాచ్చాలితం యాతి శుభం తస్మాదపీతరత్,
జంతోశ్చిత్తం తు శిశువత్తస్మాత్తచ్చాలయేద్బలాత్.

తా. లోకములో నొకబాలుఁడు మట్టిని తినుచుండఁగా పండుతినడమును నేర్పి మృద్భక్షణమునుంచి ఆబాలకుని ఏప్ర

కారము నివారింపవచ్చునో, ఆ ప్రకారము చిత్తము పాపకృత్యాసక్తగు దుష్టసహవాసము మొదలగువాని నివారించుచుండఁగా సత్సహవాస సచ్ఛాస్త్రశ్రవణాది పుణ్యకృత్యముల నేర్పి పాపకృత్యములనుండి మనస్సును మరలింపవచ్చును గనుక పురుష ప్రయత్నమువలన చిత్తమును బలాత్కారముగా అకార్యములలోనుండి మరలింపవలయును.

సమతా సాంత్వనేనాశు న ద్రాగితి శనైశ్శనైః,
పౌరుషేణ ప్రయత్నేన లాలయేచ్చిత్తబాలకమ్.

తా. చపలమగు పశువును కట్టుమట్టుకుఁజేర్చుటకు రెండుపాయములు గలవు. ఒకటి మంచిపచ్చిగడ్డిని జూపుట. రెండవది కఱ్ఱయెత్తి బెదరించుట. ఇందులో మొదటి యుపాయము చేత శీఘ్రముగా కట్టుమట్టుకు పశువు చేర్చఁబడును. రెండవయుపాయము చేతనో అటూఇటూ పరువులిడి నెమ్మదిగాఁజేర్చఁబడును. ఈ ప్రకారమే చిత్తమును శాంతినొందించుటకును రెండుపాయములు ఒకటి శత్రుమిత్రాదులయందు సమబుద్ధిని బోధించుట. రెండవది ప్రాణాయామప్రత్యాహారాదిహఠయోగము. ఇందులో మొదటియుపాయము చేత చిత్తమును శీఘ్రముగా శాంతినొందింపవలయును గాని రెండవది యగు హఠయోగము చేత శీఘ్రముగా చిత్తము శాంతి నొందింపఁ దగదు. నెమ్మదిగా కొంతకాలమునకు శాంతి నొందించవలయును.

ద్రాగభ్యాసవశాద్యాతి యదా తే వాసనోదయమ్,
తదాభ్యాసస్య సాఫల్యం విద్ధి త్వమరిమర్దన.

తా. మృదువగునుపాయము చేత (శత్రుమిత్రాదులయందు

సమబుద్ధినిగ అపుట చేత శీఘ్రముగానే చిత్తమునందు పుణ్యవాసనలు పుట్టునేని, తాను చేసినప్రయత్నము సఫలమైన దని తలఁపవలయును. స్వల్పకాలముననే యిటువంటి పుణ్యవాసనలు పుట్టునా యని సంశయింపఁ దగదు.

సందిగ్ధాయామపి భృశం శుభామేవ సమాహర,
శుభాయాం వాసనావృద్ధౌ తాత దోషో న కశ్చన.

తా. అభ్యసింపఁబడు పుణ్యవాసనలు సంపూర్ణముగాఁ బుట్టెనా లేనా యను సంశయము కలిగినప్పుడు తిరిగి పుణ్యవాసనలకు సాధకములగు నుపాయములను విడువక యభ్యసింపనే వలయును. పుణ్యవాసనలకు వృద్ధికలుగఁజేసినపక్షమందు హాని లేదు. లోకములో సహస్రగాయత్రీమంత్రజపమును జేయసంకల్పించినపురుషునకు పదియవశతమందు పదితొమ్మిదవశతమును జపించినానా లేదా యను సంశయము కలిగి తిరిగి పదియవశతమును జపించితే జపముపూర్ణము గాకయుండెనా పూర్ణమగును. అయి యుండెనా అధికమగును. అధికమైనందున సహస్రగాయత్రీ జపమునకు హాని లేదు గదా?

అవ్యుత్పన్నమనా యావద్భవానజ్ఞాతతత్పదః,
గురుశాస్త్రప్రమాణైస్తు నిర్ణీతం తావదాచర.

తా. నీవు పరమాత్మస్వరూపమును ఎఱుఁగనందున నాపరమాత్మస్వరూపమందుఁ జేరనిచిత్తవృత్తికలవాఁడవై యెంతవరకు నుందువో, యంతవఱకు సద్గురూపదేశముచేత సచ్ఛాస్త్రపరిశీలనముచేతను పరమాత్మతత్త్వమును విచారించుచుండుము.

తతః పక్వకషాయేణ నూనం విజ్ఞాతవస్తునా,
శుభోఽప్యసౌ త్వయా త్యాజ్యో వాసనౌఘో నిరోధినా.

తా. చిత్తమునందుండు మాలిన్యము లన్నియు నశించి, యాపరమాత్మస్వరూపము బాగుగా తెలియఁబడినతరువాత పరమాత్మస్వరూపము దేకాగ్రనిష్ఠ గల చిత్తవృత్తిచేత పూర్వ మభ్యసింపఁబడిన పుణ్యవాసనల నన్నిటిని విడువవల యును. అనఁగా పరమాత్మయందు చిత్తమును చేర్చి యితర ముల నన్నిటిని మఱవవలయునని భావము.

యదతిసుభగమార్యసేవితం త
చ్ఛుభమనుసృత్య మనోజ్ఞభావబుద్ధ్యా,
అధిగమయ పదం యదద్వితీయం
తదను తదప్యవముచ్య సాధు తిష్ఠ.

తా. ఏపుణ్యకార్యము సర్వజనమనోరంజకమును, సత్పు రుషులచేత నాచరింపఁబడునట్టిదియుగా నుండునో, అటువంటి పుణ్యకార్యమును నిష్కపట మగు బుద్ధిచేత నాచరించి, అందు చేత నద్వితీయమును సచ్చిదానందస్వరూపము నగుపరమా త్మను తెలుసుకొని అనంతరము ఆపుణ్యవాసనలనుకూడ విడిచి కేవలపరమాత్మస్వరూపానుసంధానపరుఁడవై యుండుము.

వ. అని యీప్రకారము వసిష్ఠమహాముని శ్రీరాముల వారికుపదేశించిరి గనుక యోగాభ్యాసాదిపురుషప్రయత్నము చేత ప్రారబ్ధకర్మసంపాదితము లగు కామక్రోధాదిచిత్తవృత్తుల ననుభవించి జీవన్ముక్తిసుఖము నొందవచ్చు ననుటకు సంశయము లేదు. ఇది జీవన్ముక్తియొక్కస్వరూపము. ఇఁకను జీవన్ముక్తికల దనుటకు ప్రమాణ మేమి యను రెండవప్రశ్నకుపసమాధానము చెప్పఁబడును. జీవన్ముక్తి కల దనుటయందు శ్రుతిస్మృతివాక్య

ములు ప్రమాణములు. ఈవాక్యములు కఠవల్లి మొదలగు నుపనిషత్తులలో పఠింపఁబడియున్నవి. అది యెటులనగా నెనంటే.

శ్రు. 'విముక్తశ్చ విముచ్యతే.' యని కఠవల్లివాక్యము.

తా. దృష్టబంధ మని యదృష్టబంధ మని బంధము రెండు విధములు. అందులో దృష్టబంధ మనఁగా కామక్రోధలోభాది చిత్తవృత్తులు. అదృష్టబంధ మనఁగా ముందు రాఁబోవుదేహము. తత్త్వజ్ఞాని జీవితకాలమందే యోగాభ్యాసముచేత కామక్రోధాదిదృష్టబంధములవల్ల విశేషముగా విడువఁబడి దేహపాతానంతరమందు (మరణానంతరము) అదృష్టబంధమగు నుత్తరదేహసంబంధమువల్లను విశేషముగా విడువఁబడు నని శ్రుత్యర్థము. జ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునందును జ్ఞానోత్పత్తి కొరకు శమదమాదిసాధనముల సంపాదించుకాలమునందును కామక్రోధాదివృత్తులవలన విడువఁబడినవాఁడైనప్పటికి, ఉత్పన్నములగు వృత్తులను ప్రయత్నముచేత నివారింప వలసి యుండును గనుక కామక్రోధాదివృత్తులవలన విడువఁబడినవాఁడని మాత్రము చెప్పఁబడును. జీవన్ముక్తిదశయందు బంధకములగుకామక్రోధాదివృత్తులు పుట్టనే పుట్టవు గనుక కామక్రోధాదివృత్తులవలన విశేషముగా విడువఁబడు నని చెప్పినది. అప్రకారమే మహాప్రలయమునందు దేహము నశించినతరువాత చాల కాలమువరకు నుత్తరదేహసంబంధ మను నదృష్టబంధము రాదు గనుక మహాప్రలయమునందు నశించినదేహము గల పురుషుఁ డుత్తరదేహసంబంధమువలన విడువఁబడినవాఁడని మాత్రము చెప్పఁబడును. తత్త్వజ్ఞానముగలిగి దేహపాతమునొందిన పురుషుఁడైతే యెప్పటికి ఉత్తరదేహసంబంధ

ముఁకు పొందు నదిలేదు గనుక నుత్తరదేహాసంబంధమువలన విశేషముగా విడువఁబడు నని శ్రుతి చెప్పినది.

శ్రు. యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః,
అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే.

అని బృహదారణ్యశ్రుతివాక్యము.

తా. తత్త్వజ్ఞానియొక్క హృదయమునం దావిర్భవించు కామక్రోధాదివృత్తులు యోగాభ్యాసాతిశయము చేత నెప్పుడు తిరిగి పుట్టకుండ నశించునో అప్పుడు ఆతత్త్వజ్ఞాని ముక్తుఁ డవును. ఈ దేహమునందుండియు అవిచ్ఛిన్న పరమానంద బ్రహ్మస్వరూపము నొందును.

శ్రు. సచక్షురచక్షురివ సకర్ణోఽకర్ణ ఇవ సమనా ఇవ.

అని మఱియొక శ్రుతి వాక్యము.

తా. దృఢమైన బ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కారము గల పురుషుఁడు నేత్రములు కలవాఁడైనప్పటికి నితరవస్తువులను చూచుటయు, కర్ణములు కలవాఁడైనప్పటికి నితరశబ్దములను వినుటయు, మనస్సుకలవాఁడైనప్పటికి నితరవిషయముల నాలోచించుటయును లేనివాఁడే యని యర్థము. అనఁగా బ్రహ్మజ్ఞాని బ్రతికియుండినకాలమందు దేహేంద్రియాదిసం బంధము కలవాఁడుగా నున్నప్పటికిని కేవలబ్రహ్మస్వరూపాను సంధానపరుఁ డగుటవలన దేహేంద్రియాదివ్యాపారములు లేనివాఁడై యుండు నని భావము.

వ. ఇటువంటి శ్రుతు లనేకములు కలవు. స్మృతులయం దును జీవన్ముక్త, స్థితప్రజ్ఞ, భగవద్భక్త, గుణాతీత, బ్రాహ్మణ,

అతివర్ణాశ్రమి యనునామముల చేత జీవన్ముక్తుఁడగుపురుషుఁడు వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు. అది యెట్లువలె నంటే, వాసిష్ఠ రామాయణమునందిదు—

నృణాం జ్ఞానైకనిష్ఠానా మాత్మజ్ఞానవిచారిణామ్,
సా జీవన్ముక్తతోదేతి విదేహోన్ముక్తతా యథా.

అని వసిష్ఠవచనము.

తా. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము కలిగి లౌకికవైదికసర్వకర్మపరిత్యాగము చేసి పరమహంసాశ్రమము నంగీకరించిన గుహపురుషులకు విదేహముక్తివలె జీవన్ముక్తియు నావిర్భవించును. జీవన్ముక్తివిదేహముక్తులయందాత్మానుభవము తుల్యము. ద్వైత ప్రపంచముయొక్క ఆదర్శనమును తుల్యము. లోకమునందుండుపురుషులయొక్క దృష్టిచేత తత్త్వజ్ఞానికి దేహమున్నట్లు కనుపడినప్పుడు జీవన్ముక్తియని దేహము లేనట్లు కనుపడినప్పుడు విదేహముక్తియని వ్యవహరింపఁబడును అని వసిష్ఠమహాముని చెప్పఁగా శ్రీరాములు—

బ్రహ్మ న్విదేహముక్తస్య జీవన్ముక్తస్య లక్షణమ్,
బ్రూహి యేన తథైవాహం యతే శాస్త్రగయా దృశా.

తా. ఓస్వామీ! విదేహముక్తునియొక్కయు జీవన్ముక్తునియొక్కయు లక్షణములను నాకు చెప్పవలయును. ఆలక్షణములను విని నేను శాస్త్రోక్తమార్గము చేత జీవన్ముక్తిదశ నొందుటకు యత్నించెదను. అని యడుగఁగా వసిష్ఠమహాముని చెప్పుచున్నాఁడు.

యథాస్థిత మిదం యస్య వ్యవహారవతోఽపి చ,
అస్తం గతం స్థితం వ్యోమ స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే

తా॥ ఎవనికి గిరినదీసముద్రాదిప్రపంచమంతయు ఆయాపురుషులయొక్క దేహేంద్రియాదివ్యవహారములతో (నేను మనుష్యుడను, నేను చూచుచున్నాను అను వ్యవహారములతో) కూడ మహాప్రళయమందు పరమేశ్వరునిచేత సంహరింపబడి వ్యవహారశూన్యముగా నశించును. జీవన్ముక్తిదశయందాలాగున నశింపదు. తత్త్వజ్ఞానియొక్క దేహేంద్రియాదివ్యవహారము లన్యపురుషనిష్ఠములై యుండును; అనగా తత్త్వజ్ఞాని బహిర్ముఖవృత్తులు లేనివాడగుటచే నతని దేహేంద్రియాదివ్యాపారము లతనికి స్ఫురింపకపోయినా అన్యపురుషులకు స్ఫురించుచుండు నని భావము. గిరినదీసముద్రాదిప్రపంచమును అప్పుడు పరమేశ్వరునిచేత సంహరింపబడనందున తత్త్వజ్ఞానికంటె నితరులగు పురుషులకంతటికి స్ఫురించుచుండును. తత్త్వజ్ఞాన కితరప్రపంచమును తెలియజేయువృత్తి లేనందున సుషుప్తికాలమునందువలె ఆ ప్రపంచము నశించును. స్వప్రకాశమైన పరమాత్మస్వరూపము మాత్రము స్ఫురించుచుండును.

అతడే జీవన్ముక్తుడనబడును. ఇదియే జీవన్ముక్తునియొక్క లక్షణము. అయితే తత్త్వజ్ఞానములేని పురుషుడు సుషుప్తికాలములో జీవన్ముక్తునితో సమానుడగు నని శంకింపదగదు. తత్త్వజ్ఞానములేనిపురుషునకు ఉత్తరకాలమందు బుట్టు స్థూలవృత్తులు లేకపోయినా ఉత్తరకాలమందు బుట్టు స్థూలవృత్తులకు కారణములగు వాసన లున్నందున జీవన్ముక్తునితో సామ్యము లేదు.

జీవన్ముక్తునకు సమాధిదశలో వృత్తులే లేవు వ్యుత్థానదశలో కనుపడు వృత్తులు చయురు లేని దీపమునలె నాఱిపోవు స్థితిలో నున్నందున వృత్త్యంతరములను పుట్టించు సామర్థ్యము గలవిగావు.

నోదేతి నాస్తమాయాతి సుఖదుఃఖైర్ముఖప్రభా,
యథాస్వప్నే స్థితిర్యస్య స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. స్రక్చందనాదులవలన నితరులు స్తుతిసత్కారాదిపూజలను చేయడముగలనను, సుఖముప్రాప్తించినా సంతోషమునొందనివాఁడును,ధనహాని తిరస్కారము మొదలగువాటివల్లదుఃఖముప్రాప్తించినా దైన్యమును బొందనివాఁడును స్వప్రయత్నము లేక ప్రారబ్ధకర్మచేత ప్రాప్తించినభిక్షాన్నమాత్రముచేత దేహధారణమును చేయువాఁడును జీవన్ముక్తుఁడనఁబడును. బ్రహ్మతత్వజ్ఞానికి సమాధిదశ యని వ్యుత్థానదశ యని రెండు దశలు గలవు. సమాధిదశ యనఁగా బ్రహ్మస్వరూపమందు చిత్తవృత్తి లీనమైయుండుకాలము. వ్యుత్థానదశ యనఁగా బహిర్విషయములయందు చిత్తము ప్రవర్తించుకాలము. ఇందులో సమాధిదశయందు స్రక్చందనసత్కారాదులు ప్రకాశించుటయే లేదు. వ్యుత్థానదశయందు కొంచెము ప్రకాశించినా బ్రహ్మేతరములగు విషయము లన్నియును మిథ్య యనుజ్ఞానము దృఢముగా నున్నందున జీవన్ముక్తునకు స్రక్చందనధికారాదిప్రాప్తియందు హర్షవిషాదములు పుట్టును.

యో జాగర్తి సుషుప్తిస్థో యస్య జాగ్రన్న విద్యతే,
యస్య నిర్వాసనో బోధః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే

తా. ఏపురుషుఁడు సుషుప్తిదశలోనుండియు జాగ్రతగ లవాఁడై యుండునో, యెవనికి జాగ్రదవస్థయు లేదో, యెవని యొక్క జ్ఞానము వాసనాశూన్యమై యుండునో, అతఁడు జీవన్ముక్తుఁ డనఁబడును. అనఁగా చక్షురాదీంద్రియములు తమతమగోళములయందుండి విషయములను గ్రహించుకాలము జాగ్రద్దశ, యనిమనస్సు ఇంద్రియములయందుఁ జేరక విలీనమైయుండు దశ సుషుప్తిదశ యని చెప్పఁబడును. జీవన్ముక్తుఁడు మనస్సు పరమాత్మయందు లీనమై యున్నందున సుషుప్తిదశలో నున్నవాఁ డని, చక్షురాదీంద్రియములు గోళములలోనున్నందున జాగ్రద్దశలో నున్న వాఁ డని, చక్షురాదీంద్రియములు గోళములలోనుండియు విషయములను గ్రహింపకపోవుటచేత జాగ్రద్దశ లేనివాఁ డని చెప్పవచ్చును. జీవన్ముక్తునియొక్క జ్ఞానమునందు పరమాత్మస్వరూపము తప్ప తక్కినవిషయము లేవియు స్ఫురింపనందున, ఆతనియొక్క జ్ఞానము వాసనాశూన్యమై యుండు నని భావము.

రాగద్వేషభయాదీనా మనురూపం చర న్నపి,
యోఽంతర్వ్యోమవదత్యచ్ఛః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. పురుషుఁడు రాగమున కనురూప మగు భోజనాది వ్యాపారమును ద్వేషమున కనురూప మగు చార్వాక శాపాలాదిశాస్త్రములయందు వైముఖ్యమును, భయమున కనురూప మగుసర్పవ్యాఘ్రాదులను జూచి తొలఁగిపోవుటయును, మాత్సర్యమున కనురూప మగు నితరయోగులకంటె తా నెక్కువగా సమాధి ననుష్ఠించుటయును, వ్యుత్థానదశయందు పూర్వాభ్యాసముచేతఁ జేయుచున్నవాఁడైనను మనస్సునందు కాలుష్యము

లేనివాఁ డౌటచేత ఆకాశమువలె నతిస్వచ్ఛస్వభావము కల వాఁడై యుండునో అతఁడు జీవన్ముక్తుఁ డనఁబడును.

యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే
కుర్వతోఽకుర్వతో వాపి స జీవన్ముక్త ఇష్యతే.

తా. లోకమునం దజ్ఞాని యగు పురుషుఁడు శాస్త్రోక్తములగు సంధ్యావందనాది కార్యములను జేయునప్పుడు నేను చేయుచున్నా ననియాత్మయం దహంకారమును జేర్చును. ఈసత్కర్మచేత స్వర్గమును బొందఁగల నని సంతోషముచేత బుద్ధి లిప్తమగును. శాస్త్రోక్తకర్మలను చేయనికాలమందు నేను విడచినానని చిదాత్మయం దహంకారమును జేర్చును. స్వర్గము లాభించ దను విషాదముచేత బుద్ధి లిప్త మగును. ఈప్రకారమే లౌకిక కార్యాకార్యములయొక్క అనుష్ఠానానుష్ఠానములయం దహంకారబుద్ధిలేపములు కలుగును. ఏతత్త్వజ్ఞానికి శాస్త్రీయ లౌకిక కార్యాకార్యములయొక్క అనుష్ఠానానుష్ఠానములయందు అహంకారము హర్షవిషాదములచేత బుద్ధిలోపమును కలుగదో ఆతత్త్వజ్ఞుఁడు జీవన్ముక్తుఁ డని చెప్పఁబడును.

యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః,
హర్షామర్షభయోన్ముక్త స్సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. తిరస్కారము, తిట్టుట, కొట్టుట మొదలగుదుష్కార్యములయందుఁ బ్రవర్తింపనందున, ఏతత్త్వజ్ఞానివలన లోకులు భయమును బొందరో యటువంటి మహానుభావునివిషయమై లోకులుతిరస్కారతాడనాదివ్యాపారముల నాచరించరు. ఎవఁడైనా ఒకానొకదుర్మార్గుఁడు చేసినా ఏతత్త్వజ్ఞానియొక్క చిత్త

ముఁడు క్రోధాదివికారములు పుట్టవో దేహానుభావుఁడు హర్షక్రోధభయాదివికారములు లేక సర్వదా పరమానందభరితుఁడై యుండునో అతఁడు జీవన్ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

శాంతసంసారకలనః కలావానపి నిష్కళః,
యః సచిత్తోఽపి నిశ్చిత్తః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. శత్రుమిత్రమానావమానాదులయందు సమబుద్ధికలవాఁడును, సమస్తమైనచతుష్షష్టివిద్యలు బాగుగా తెలిసియున్నప్పటికి, ఆవిద్యలనుందభిమానముగాని నాటిని లోకులయందు ప్రకాశింపఁజేయవలెనను గాని లేనివాఁడును స్వార్థార్థముగ మనస్సుకలిగియున్నప్పటికి వృత్తిశూన్యముగా నుండునట్టి మనస్సులేనివానివలె నుండువాఁడును జీవన్ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

యస్సమస్తార్థజాతేషు వ్యవహార్యపి శీతలః,
పరార్థేష్వివ పూర్ణాత్మా స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా. పరగృహములయందగు వివాహాదికార్యములకుఁ బోయి వారియొక్క సంతోషములకొఱకు తాంబూలప్రదానాదికార్యములయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నప్పటికి నాకు నింతపెత్తనము ఇచ్చిరను హర్షముగాని యీపనిచేయవలసివచ్చెనే యనివిషాదమునుగాని యేతత్త్వజ్ఞుఁడు పొందఁడో ఆప్రకారమే స్వకార్యములయందుఁ బ్రవర్తించునప్పుడును హర్షవిషాదముల నొందఁడో, పరిపూర్ణాత్మస్వరూపానుసంధానపరుఁడగు నాయా పురుషుఁడు జీవన్ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును. ఇది జీవన్ముక్తునియొక్క లక్షణము ఇఁకను విదేహముక్తునియొక్క లక్షణము చెప్పఁబడును.

జీవన్ముక్తపదం త్యక్త్వా శరీరే కాలసాత్కృతే,
విశత్యదేహముక్తత్వం పవనోఽస్పందతామివ.

తా. వాయువు వ్యాపించు చలించుస్వభావము కలదై నప్పటికి, ఒకానొకసమయమునందు చలనమును విడిచి నిశ్చలమై యుండునట్లుగ, ఈచిదాత్మ అవిద్యచేత తనయందు కల్పింపఁబడిన శరీరేంద్రియాదుల నవిద్యతో కూడ విడిచి కేవల స్వరూపముతో నుండును. అదియే విదేహమోక్ష మని చెప్పఁబడును.

విదేహముక్తో నోదేతి నాస్తమేతి న శామ్యతి,
న సన్నాసన్న దూరస్థో న చాహం న చ నేతరః.

తా. విదేహముక్తి నొందినపురుషుఁడు లింగదేహ మిచ్చటనే నశించినందున హర్షవిషాదములను బొందుట గాని వాటిని విడుచుట గాని లేదు. అనఁగా హర్షవిషాదముల యొక్క ప్రాప్తిత్యాగములు లింగదేహధర్మములే కనుక లింగదేహము నశించినప్పుడు హర్షవిషాదములయొక్క ప్రాప్తిత్యాగము లసంభావితము లని తాత్పర్యము. మాయోపాధికుఁడై జగత్కారణ మగుపరమేశ్వరుఁ డని కాని పృథివ్యాది భూతము లని కాని దేవమనుష్యాదిశరీరము లని కాని మాయాతీత మగు శుద్ధచిన్మాత్ర మని కాని అవిద్యోపాధికుఁడగు వ్యష్టిజీవుఁ డని కాని వ్యవహరించుటకు శక్యమైన వాఁడు కాఁడు. అనఁగా సర్వవికారశూన్యుఁడై యవాఙ్మానసగమ్యుఁడై యుండును.

వ. ఇటువంటి విదేహముక్తితో జీవన్ముక్తికి సామ్యమును చెప్పుటచేత జీవన్ముక్తియందు నిర్వికల్పసమాధి యెంత అధిక్యము

నొందునో, అంత ఉత్కృష్ట జీవన్ముక్తికి కలుగును. కనుకనే జీవన్ముక్తి మూడుభూమికలు కలదిగా నున్నది. ఈమూఁడు భూమికలయొక్క స్వరూపలక్షణము లుత్తరగ్రంథమునందు వివరింపఁబడును.

భగవద్గీతలయొక్క రెండవయధ్యాయమునందు స్థిత ప్రజ్ఞశబ్దముచేత జీవన్ముక్తుఁడు వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు. అది యెటువలె ననఁగా? అర్జునుఁడు భగవంతుఁడగు కృష్ణుని నడుగుచున్నాఁడు.

స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ,
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిమ్.

టీ. తత్త్వజ్ఞానము ప్రజ్ఞయనఁ దగును. అది స్థిత మని యస్థితమని రెండువిధములు. జారునియం దనురాగముగల స్త్రీయొక్క బుద్ధి సమస్తకార్యములయందు జారునే ధ్యాన ముచేయుచు అభ్యాసముచే చేయఁబడు గృహకృత్యముల నప్పుడే మరచిపోవునటుల పరమవైరాగ్యముఁగూడి యోగా భ్యాసాతిశయముచేత మిక్కిలి స్వాధీనపడినచిత్తముగల పురు షునియొక్కబుద్ధి శ్రవణమననాదులచేత పరమాత్మస్వరూపజ్ఞా నము కలుగఁగానే ఆపరమాత్మస్వరూపమును నిరంతరముగా ధ్యానించుచు అభ్యాసముచేతచేయఁబడు లౌకికవైదికకర్మల నప్పుడే మరచి పోవును. ఆజ్ఞానమే స్థితప్రజ్ఞ యని చెప్పఁ బడును. పరమవైరాగ్యాదిగుణములు లేనివానికి ప్రాచీన పుణ్యముచేత నొకానొకప్పుడు తత్త్వజ్ఞానము కలిగినా, అప్పుడే మరచిపోవును. ఇదియే యస్థితప్రజ్ఞ యని చెప్పఁ బడును. ఈయర్థము వసిష్ఠమహామునిచేత

పరవ్యసనినీ నారీ వ్యగ్రాఽపి గృహకర్మణి,
తదేవాస్వాదయత్యంతః పరసంగరసాయనమ్.
ఏవం తత్త్వే పరే శుద్ధే ధీరో విశ్రాంతిమాగతః,
తదేవాస్వాదయత్యంతర్బహిర్వ్యవహరన్నపి.

అను శ్లోకములచే చెప్పఁబడినది.

తా. జారునియం దాసక్తి గలస్త్రీ గృహకృత్యముల నాచరించుచున్నప్పటికిని, చిత్తమునం దాజారపురుషసంభోగ సుఖము నే యేప్రకార మనుభవించుచుండునో, ఆప్రకారము పరమాత్మస్వరూపసాక్షాత్కారము గల పురుషుఁడు బాహ్యమునందు లౌకికవైదికకార్యముల నాచరించుచున్నప్పటికిని మనస్సునం దాపరమాత్మస్వరూపము నే విడువక ధ్యానించుచుండును అని భావము.

పుంఖానుపుంఖవిషయేక్షణతత్పరోఽపి
బ్రహ్మావలోకనధియం న జహాతి యోగీ,
సంగీతతాళనటనాదివశంగతోఽపి
మౌళిస్థకుంభపరిరక్షణధీర్నటీవ.

అని మఱియొకప్రదేశమునందుఁ జెప్పియున్నది.

తా. నిపుణముగ నాట్యము చేయువాఁడు సంగీతము, తాళము, నాట్యము వీటిని చేయుచున్నప్పటికిని శిరస్సునందుండు కలశమునందే చిత్తము నేమరకుండ నిలిపినటుల బ్రహ్మసాక్షాత్కారనిరతుఁ డగువాఁడు అవిచ్ఛిన్నపరంపరగా సంభవించు సుఖదుఃఖాదివిషయముల ననుభవించుచున్నప్పటికిని,

అంతఃకరణమును అద్వితీయచిదానంద బ్రహ్మస్వరూపమునందే చేర్చియుండు నని భావము.

ఇందులో స్థితప్రజ్ఞగల పురుషుఁడు సమాహితుఁ డని వ్యుత్థితుఁ డని రెండువిధములు. సమాహితుఁ డనఁగా నేకాగ్ర చిత్తుఁడై సమాధియందు పరమాత్మస్వరూపమును ధ్యానించు వాఁడు. వ్యుత్థితుఁ డనఁగా బాహ్యవిషయములయందు చిత్తము ప్రవర్తించుచుండఁగాఁ జూచుచుండువాఁడు. ఈ యిద్దఱియొక్క లక్షణమును పూర్వోత్తరవాక్యములచేత నర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు.—సమాహితుఁ డగుస్థితప్రజ్ఞుఁడు ఏమి లక్షణము కలవాఁడు? అనఁగా సమాధియందుండుస్థిత ప్రజ్ఞుఁ డగుపురుషుఁడు లోకులచేత నే మని వ్యవహరింపఁబడు నని యర్థము వ్యుత్థితుఁ డగుస్థితప్రజ్ఞుఁ డెటువంటివ్యవహార ముల నాచరించును? అనఁగా వ్యుత్థానదశయందు స్థితప్రజ్ఞుని యొక్క భాషణాసనగమనము లన్యజనులకంటె నేప్రకారము చేత భిన్నములుగా నుండు నని యర్థము. ఇందుకు శ్రీభగ వానులు ప్రత్యుత్తరమును జెప్పుచున్నారు—

ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ మనోగతాన్,
ఆత్మ న్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే.

తా. కామములు బాహ్యము లని, ఆంతరము లని, వాసనామాత్రము లని మూఁడుప్రకారములు. సంపాదింపఁ బడిన భక్ష్యభోజ్యాదులు బాహ్యము లనఁబడును; మనోరథ ముచేత నాశింపఁబడునవి యాంతరము లనఁబడును. మార్గ మునఁ బోవుచుండఁగాఁ గనఁబడు తృణపర్ణాదులవలె కనఁబడు

మున్నప్పటికి అపేక్షింపఁబడని భక్ష్యభోజ్యాదులు వాసనా మాత్రము లనఁబడును. సమాహితుఁ డగుస్థితప్రజ్ఞుఁడు సకల చిత్తవృత్తులను నశింపఁజేసియున్నందున నీత్రివిధకామములు లేనివాఁడై యుండును. అయినను ముఖప్రసాదము మొదలగు గుణితులచేత లోపల సంతోష మున్నట్టు కనఁబడును. కామములన్నియు పూర్వమునందే విడువఁబడినందున ఈసంతోషము కామములచేత కలిగినది గాదు. పరమానందస్వరూపుఁడగు పరమాత్మ చిత్తవృత్తియందు సాక్షాత్కరించినందువల్లనే యీసంతోషము కలిగినది. ఇది యసంప్రజ్ఞాతసమాధి యగుటవలన సంప్రజ్ఞాతసమాధియందు వలె నాత్మస్వరూపానుభవము చేత నైనయానందము అంతఃకరణవృత్తిచేత నాస్వాదింపఁబడదు. స్వప్రకాశచిద్రూపముగానే ప్రకాశించును. ఈసమాహితుని యొక్కసంతోషము సాత్త్వికవృత్తి ప్రతిబింబితానందాంశము కాదు. ఇవి మొదలగు లక్షణబోధకవాక్యములచేత సమాహితుఁ డగుస్థితప్రజ్ఞుఁడు వ్యవహరింపఁబడును. సంప్రజ్ఞాతా సంప్రజ్ఞాతసమాధులయొక్కలక్షణము ముందు వివరింపఁబడును.

దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః,
వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీర్మునిరుచ్యతే.

తా. రాగద్వేషాదికారణములచేత రజోగుణోద్రేకమువలనఁ బుట్టి దేహేంద్రియములను పరితపింపఁజేయు ప్రతికూల మగు చిత్తవృత్తి దుఃఖ మనఁబడును. ఇటువంటిదుఃఖము ప్రాప్తించినసమయమందు "నేను మహాపాపిని; ఛీ నే నెందుకు జీవింపవలె" నను పశ్చాత్తాపము గలవాఁడుగా కనఁబడుచు

తమోగుణోద్రేకముచేత కలిగినందున భ్రాంతిరూపమగు చిత్త వృత్తి యుద్వేగ మనఁబడును. ఈయుద్వేగ మనుచిత్తవృత్తి వివేకమువలె కనఁబడుచున్నప్పటికిని పాపమును చేయుకాలమందు పుట్టిన పక్షమునకు పాపమును జేయకుండఁ బ్రతిబంధించఁ గలదు కనుక అప్పుడు వివేక మని చెప్పఁదగియుండును. పాపము పూర్ణముగా చేయఁబడి ఫలమును జూపించుకాలమందు పుట్టినయెడల నిష్ప్రయోజనము గనుక భ్రాంతి యని చెప్పఁదగియున్నది. రాజ్యప్రాప్తి పుత్రోత్పత్తి మొదలగు కారణములచేత సత్త్వగుణోద్రేకము గల సమయమునందు ప్రీతిరూపమై యనుకూలముగాఁ బుట్టినచిత్తవృత్తి సుఖ మనఁబడును. ఇటువంటి సుఖము సంభవించినప్పుడు సుఖసాధనమగు పుణ్యమును చేయకయే వ్యర్థముగా సుఖపరంపర నపేక్షించు తమోగుణజన్యమైన చిత్తవృత్తి స్పృహ యనఁబడును. సుఖదుఃఖములు ప్రారబ్ధకర్మచేత సంపాదింపఁ బడుచున్నందున వ్యుత్థితుఁ డగుస్థితప్రజ్ఞునకు సుఖదుఃఖములయందు చిత్తవృత్తి ప్రవర్తించుచున్నందునను, వాటియందు నుద్వేగస్పృహాలు పుట్టఁ దగియున్నప్పటికిని దృఢముగా నభ్యసించిన వివేకము కలవాఁ డౌటచేత నాస్థితప్రజ్ఞునకు సుఖదుఃఖప్రాప్తియందు నుద్వేగస్పృహాలు పుట్టనేరవు. రాగభయక్రోధములు తమోగుణవృత్తులు గనుక బొత్తిగా పుట్టనేరవు. ఇటువంటి పురుషుండే స్థితప్రజ్ఞుఁ డని చెప్పఁబడును. ఈస్థితప్రజ్ఞుఁడు తనయొక్క అనుభవమును బ్రకాశింపఁజేయుచు శిష్యుల కుపదేశించుట కొఱకు సుఖదుఃఖాదిప్రాప్తికాలములయందు తనకు స్పృహోద్వేగములు లేవని వ్యుత్థానకాలమందు చెప్పుచుండును నని తాత్ప

ర్యము. ఇందుచేత స్థితప్రజ్ఞుఁడు వ్యుత్థానదశయందు లౌకిక పురుషవిలక్షణముగా నేమి భాషించు ననుప్రశ్నకు ఉత్తరము చెప్పఁబడినది.

యః సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ ప్రాప్య శుభాశుభమ్,
నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

తా. ఏచిత్తవృత్తి యుండఁగా నన్యవస్తువులయొక్క హానివృద్ధులు తనయం దారోపింపఁబడునో ఆచిత్తవృత్తి స్నేహ మనఁబడును. ఇటువంటి స్నేహము పుత్రమిత్రకళత్రాదుల యం దెవనికి నివృత్తమైయుండునో సుఖహేతువులగుకళత్ర పుత్రాదు లనుశుభవస్తువులను బొంది వాటియొక్క గుణము లను కీర్తించుట గాని అసూయోత్పాదకము లగుటచేత దుః ఖకారణములైన పరకీయధనసమృద్ధి మొదలగు నశుభవస్తువు లను చూచి వాటియొక్క దోషములను కీర్తించుటగాని యెవ నికి లేదో వాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁ డనఁబడును. అనఁగా తనయొక్క పుత్రకళత్రాదులయొక్క గుణములను శ్లాఘించుట నిష్ప్రయోజనము. ఆప్రకారమే అన్యపురుషులయొక్క ధనసమృ ద్ధ్యాదులను దూషించుటయును నిష్ప్రయోజనము. ఇటువంటి నిష్ప్రయోజనము లగు కృత్యములు తామసములు గనుక వివేకము గలపురుషునకు జనింపవు.

యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽంగానీవ సర్వశః,
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

తా. కూర్మము సర్వకాలములయందు తనయవయవము లను ఏప్రకారము ముడుచుకొనుచునేయుండునో, యాప్ర

కారము వేత త్త్వజ్ఞాని తన యింద్రియముల నన్నిటిని శబ్దాది విషయములయందు వ్యాపింప నియ్యక యుపసంహారము నే చేసుకొనుచునుండునో అతఁడే స్థితప్రజ్ఞుఁ డని చెప్పఁబడును. వ్యుత్థానదశయందే తామసవృత్తులు పుట్టని మహాపురుషునకు సమాధిదశయం దేలాగున పుట్టును?

విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః,
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే.

తా. ప్రారబ్ధకర్మసుఖదుఃఖములకు కారణములగు చంద్రోదయము అంధకారము మొదలగు కొన్నివిషయములను స్వాయముగా నిర్మించును. మఱికొన్నిగృహ క్షేత్రాదివిషయములను పురుషయత్నముద్వారా నిర్మించును. ఇందులో చంద్రోదయాదివిషయములు సంపూర్ణమగు నింద్రియనిరోధ మను సమాధిచేతఁ గాని నివర్తించవు. గృహక్షేత్రాదివిషయములు సమాధిలేకపోయినను కొంతకాలమునకు స్వాయముగానే నివర్తించును గాని వాటియందుండు తృష్ణమాత్రము నివర్తించదు. ఆతృష్ణయును సమాధ్యభ్యాసముచేతఁ గలుగుపరబ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నివర్తించును. అనఁగా పరమానందస్వరూపమగు పరబ్రహ్మయొక్కప్రాప్తికలుగఁగానే స్వల్పానందకారణములగు గృహక్షేత్రపుత్రకళత్రాదులయం దాశ నివర్తించును.

యతతో హ్యపి కౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితః,
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః.
తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః,
వశే హి యస్యేంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

తా. వివేకి యగు పురుషుఁడు విషయత్యాగ,బ్రహ్మదర్శన ములయందుఁ బ్రయత్నము చేయుచున్నప్పటికిని, బలిష్ఠము లగునింద్రియములు, అభ్యాసి యగు పురుషునియొక్క చిత్తమును విషయములయందు బలాత్కారముగాఁ జేర్చును. కాఁబట్టి యింద్రియముల నన్నిటిని, విషయదేశసంగతములు గాకుండ నిరోధించి చిత్తమును భగవంతునియందుఁ జేర్చి నిలుపవలయును. ఎవని కింద్రియములు స్వాధీనములై యుండునో, అతనియొక్క జ్ఞానము స్థిత మని చెప్పఁబడును. అనఁగా, బ్రహ్మదర్శనమందుఁ బ్రయత్నముచేయుచున్నప్పటికిని బుద్ధికిసంభవించు ప్రమాదమును నివారించుకొఱకు మధ్యేమధ్యే సమాధి నభ్యసించుచుండవలయు నని భావము. ఇందుచేత స్థితప్రజ్ఞునియొక్క ఆచరణము వీలాగంటిది యను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పఁబడినది.

ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసస్సంగ స్తేషూపజాయతే
సంగాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే.
క్రోధాద్భవతి సంమోహః సంమోహాత్స్మృతి విభ్రమః,
స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి.

తా. మధ్యేమధ్యే సమాధి నభ్యసింపనియెడల, బుద్ధికి ప్రమాదముకలుగు ప్రకారమును నిరూపించుచున్నారు. శబ్దాది విషయముల ధ్యానించువానికి ఆవిషయములయొక్క సాన్నిధ్యము ప్రాప్తించును. సాన్నిధ్యము కలుగఁగానే వాటియందాశ కలుగును. ఆశకు ప్రతిహతి కలిగితే క్రోధము సంభవించును. క్రోధము పుట్టఁగానే యుక్తాయుక్తవివేకము నశించును. వివేకము నశించఁగానే పరబ్రహ్మతత్త్వానుసంధానము పలాయనము

నొందును. అనంతర విపరీతజ్ఞానము వృద్ధినొందుటచే తత్వజ్ఞానమునకు మోక్షప్రదానసామర్థ్యము లేకపోవును. కనుక తత్త్వజ్ఞానమునందుఁ బ్రయత్నముచేయుపురుషుఁడు మధ్యే మధ్యే సమాధిని విడువక యాచరింపవలయు నని భావము.

రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయానింద్రియైశ్చరన్,
ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాదమధిగచ్ఛతి.

తా. విడువక చేయుసమాధియొక్క సామర్థ్యముచేత వ్యుత్థానదశయందును స్వాధీనములై రాగద్వేషాదులు లేని ఇంద్రియములచేత విషయముల ననుభవించుచున్నప్పటికిని వశీకృతాంతఃకరణము గలవాఁడౌటచేత బంధరాహిత్యము నొందును. ఇందుచేత స్థితప్రజ్ఞునియొక్క స్థితి లౌకికపురుషస్థితికంటె నేప్రకారముచేత విలక్షణమైయుండు ననుప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పఁబడినది. ఈప్రకారము బహుశ్లోకములచేత స్థితప్రజ్ఞునియొక్క ధర్మములు చెప్పఁబడినవి.

ప్రశ్న—తత్త్వజ్ఞానమునందు కూడ వేదాంతశ్రవణమునకు సాధనముగా సంపాదింపఁబడియున్న రాగద్వేషాదిరాహిత్యమునకు తత్త్వజ్ఞానోత్తరకాలమందుండు రాగద్వేషాదిరాహిత్యమునకును భేదమేమయినా కలదా?

ఉత్తరము—కలదు. ఆభేదము శ్రేయోమార్గ మను గ్రంథమందు చెప్పఁబడినది.

విద్యాస్థితయే ప్రాగ్యేసాధనభూతాః ప్రయత్ననిష్పాద్యాః,
లక్షణభూతాస్తు పునః స్వభావతస్తే స్థితాః స్థితప్రజ్ఞే,

జీవన్ముక్తిరితీమాం వదంత్యవస్థాం స్థితాత్మసంబంధాం
బాధితభేదప్రతిభామబాధితాత్మావబోధసామర్థ్యాత్.ఇతి.

తా. తత్వజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునందుఁ బ్రయత్నము చేత సంపాదింపఁబడియే శమదమరాగద్వేషాదిరాహిత్యము మొదలగుగుణములు తత్త్వజ్ఞానమునకు సాధనములుగా నుండెనో ఆగుణములే తత్త్వజ్ఞానము పుట్టినతరువాత తత్త్వజ్ఞానికి స్వభావములుగా నుండులక్షణము లని చెప్పఁబడును. ఈశమదమాదిగుణములు లక్షణములుగాఁ గలిగి తత్త్వజ్ఞానస్థైర్యముగల దశయే జీవన్ముక్తిదశ యని చెప్పఁబడును. ఈదశయందు తత్త్వజ్ఞానస్థైర్యముచేత భేదప్రపంచము కొంచెముగానైనా స్ఫురించనేరదు

అనఁగా తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునం దుండు రాగద్వేషరాహిత్యాదిగుణములు ప్రయత్నసంపాద్యములుగాను సాధనరూపములుగాను నుండును ఉత్తరకాలమునం దుండు రాగద్వేషరాహిత్యాదిగుణములు అప్రయత్నసిద్ధములై స్వాభావికములుగా నుండును. ఇదియే భేదము అని అర్థము.

తా. ఈజీవన్ముక్తుఁడు భగవద్గీతాద్వాదశాధ్యాయమునందు భగవద్భక్తశబ్దముచేత వ్యవహరింపఁబడియున్నాఁడు. అది యెటువలెనంటే:

అద్వేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవ చ,
నిర్మమో నిరహంకారః సమదుఃఖసుఖః క్షమీ.

సంతుష్టః సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః,
మయ్యర్పితమనోబుద్ధిర్యో మద్భక్తః స మే ప్రియః.

తా. సమస్తభూతములయందు ద్వేషము లేనివాఁడును, అన్నిభూతములను మిత్రులనుగా (స్నేహితులనుగా) భావించువాఁడును, ఏభూతమునకైనా ప్రారబ్ధకర్మచేత దుఃఖము ప్రాప్తించినప్పుడు ఆదుఃఖమును చూచి సహించలేని మృదువైన చిత్తము కలవాఁడును, గృహక్షేత్రపుత్రకళత్రాదులయందు మమకారము లేనివాఁడును. దేహేంద్రియాదులయందహంకారము లేనివాఁడును, సమాధిదశయందు పరమేశ్వరార్పితచిత్తవృత్తికలవాఁడౌటచేత శత్రుమిత్రాదివిభాగజ్ఞానమే లేనందువల్లను, వ్యుత్థానదశయందు ఆత్మేతరములయందుదాసీనత్వజ్ఞానమే యున్నందున హర్షవిషాదములు లేకపోవుటచేత సుఖదుఃఖములయందు సమత్వబుద్ధికలవాఁడును, శీతోష్ణాది ద్వంద్వములను సహించెడి స్వభావము కలవాఁడును, సర్వకాలములయందు సర్వకామప్రాప్తికలవానివలె నానందభరితుఁడై యుండువాఁడును, చిత్తమును విషయములయందుఁ బ్రవేశింపకుండ చేయువాఁడును, కుటిలయుక్తులచేత నిరాకరింపఁదగని దృఢమైన తత్త్వజ్ఞానము కలవాఁడును, పరమేశ్వరునియందు చేర్చిన మనోబుద్ధులు కలవాఁడును భగవద్భక్తుఁడనఁబడును.

యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః,
హర్షామర్షభయోద్వేగైర్ముక్తో యః స చ మే ప్రియః.

తా. సర్వభూతములకభయము నిచ్చిపరమహంసాశ్రమము నంగీకరించినందున నెవనివల్ల సర్వభూతములకు భయము

లేదో, నిష్కారణముగా సాధుజనులను భయపెట్టెడిస్వభావము గల దుష్టజనులవలన నేవఁడు అద్వైతాత్మసాక్షాత్కారము కలవాఁడగుటచే భయము నొందఁడో, ప్రియవస్తువులయొక్క లాభమునందు హర్షములేనివాఁడును, ఎదుటివారియొక్క సమృద్ధిని చూచి సహింపలేనిస్వభావము లేనివాఁడును, సర్పవ్యాఘ్రాదిజంతువులవల్లభయము లేనివాఁడును, విజనస్థలమందు నేను ఒంటరిగా ఏప్రకారము నివసింపఁగలనను బుద్ధిలేనివాఁడును ఏపురుషుఁడో, అతఁడు భగవద్భక్తుఁడనఁబడును.

అనపేక్షః శుచిర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః,
సర్వారంభపరిత్యాగీ యో మద్భక్తః స మే ప్రియః.

తా. అప్రయత్నముగా సంభవించిన భోగసాధనములయందును స్పృహ లేనివాఁడును, బాహ్యాభ్యంతరశౌచము కలవాఁడును, తెలుసుకోఁదగి చేయఁదగిన కార్యములను తెలుసుకొనుటకును చేయుటకును సామర్థ్యము కలవాఁడును, తనయొక్క శత్రువును మిత్రుఁడును పరస్పరవివాదమును బొందుచుండఁగా తా నేపక్షమును అవలంబించక యుండువాఁడును. సుఖప్రాప్తియందును దుఃఖప్రాప్తియందును చిత్తవైకల్యము లేనివాఁడును, ఐహికాముష్మికఫలములుగల సర్వకర్మలను విడచిన పురుషుఁడు భగవద్భక్తుఁడనఁబడును.

యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతి,
శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్యః స మే ప్రియః.

తా. ఇష్టవస్తుప్రాప్తియందు హర్షమును, అనిష్టవస్తుప్రాప్తియందు ద్వేషమును ప్రాప్తములైన ప్రియవస్తువులయొక్క

నాశమునందు శోకమును, అప్రాప్తములైన ప్రియవస్తువులయం దాసయును లేనివాఁడును, సుఖదుఃఖములకు సాధనభూతము లగు శుభాశుభకర్మల నన్నిటిని సవాసనముగాఁ బరిత్యజించు స్వభావముకలవాఁడు భగవద్భక్తుఁ డనఁబడును.

సమః శత్రౌ చ మిత్రే చ తథా మానావమానయోః,
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమః సంగవివర్జితః.
తుల్యనిందాస్తుతిర్మౌనీ సంతుష్టో యేన కేన చిత్,
అనికేతః స్థిరమతిర్భక్తిమాన్మే ప్రియో నరః.

తా. వెనుకటిశ్లోకములయందు చెప్పిన లక్షణములనే యీశ్లోకములయందు విస్తరముగా చెప్పుచున్నారు.—ఈప్రకారమే వెనుకటిశ్లోకములయందును పునరుక్తపదముల కర్థమును నిశ్చయింపవలయును. శత్రుమిత్రులయందు, సుఖదుఃఖములయందు, మానావమానములయందు, శీతోష్ణములయందు, సమానబుద్ధి కలవాఁడును సకలవిషయములయందును ఇది మంచిది, ఇది మంచిది కాదను అధ్యాస (ఆరోపణ) లేనివాఁడును, ఎదటిమనుష్యులు తనయందు దోషములను చెప్పి నిందించినా గుణములను చెప్పిస్తుతించినా వికారముల నొందనిచిత్తవృత్తి కలవాఁడును, ఎదటిమనుష్యులయొక్క గుణదోషములను కీర్తించుటయందు మౌనము కలవాఁడును, స్వప్రయత్నము లేకయే కేవలప్రారబ్ధకర్మచేత ప్రాప్తించిన భిక్షాన్నాదులచేత తృప్తి నొందువాఁడును, నియత మగు నివాసము లేనివాఁడును, పరమాత్మయందు వ్యాపారాంతరశూన్యమైన నిష్ఠ కలవాఁడును, భగవద్భక్తుఁ డనఁబడును. ఈప్రకారముగా భగవద్భక్తశబ్దముచేత జీవన్ముక్తుఁడు

వ్యవహరింపఁబడెను. భగవద్భక్తుఁ డగు జీవన్ముక్తునియందు చెప్పిన అద్వేష్టృత్వసర్వభూతమిత్రత్వాదిగుణములు జ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వకాలమునందు సంపాదింపఁబడిన వైనప్పటికి జ్ఞానోత్తరకాలమునం దీ గుణముల కుండు విశేషములు సురేశ్వరాచార్యులవారు.

ఉత్పన్నాత్మప్రబోధస్య హ్యద్వేష్టృత్వాదయో గుణాః.
అయత్నతో భవంత్యేతే న తు సాధనరూపిణః.

తా. ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు సాధనములుగాఁ బ్రయత్నపూర్వకముగా సంపాదింపఁబడిన మైత్రీముదితాకరుణాదిగుణములు బ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారజ్ఞానము కలిగినతరువాత అప్రయత్నముగానే సిద్ధించి స్వభావములుగా నుండు నని చెప్పినారు.

భగవద్గీతాచతుర్దశాధ్యాయమునందు జీవన్ముక్తుఁడు గుణాతీతశబ్దముచేతఁ జెప్పఁబడినాఁడు. అచ్చట-

కైర్లింగైస్త్రీన్ గుణానేతానతీతో భవతి ప్రభో,
కిమాచారః కథం చైతాం స్త్రీన్ గుణానతివర్తతే.

అని అర్జునుని ప్రశ్న.

తా. సత్వరజస్తమోగుణములయొక్క పరిణామము (అవస్థాంతరాపత్తి) చేత సకుస్తసంసారము ప్రవర్తించుచున్నది. ఇటువంటిసంసారము నతిక్రమించియుండుటయే గుణాతీతత్వమని చెప్పఁదగియున్నది. ఎటువంటిలక్షణములు కలవాఁడై యుంటే గుణాతీతుఁ డని యన్యులచేత తెలియఁదగియుండును?

ఈగుణాతీతునియొక్క చిత్త మేప్రకారముగా ప్రవర్తించుచుండును? ఏసాధనముచేత నీపురుషుఁడు గుణాతీతుఁ డగును?

ఈప్రశ్నకు శ్రీభగవాను లుత్తరములు చెప్పుచున్నారు.

ప్రకాశంచ ప్రవృత్తించ మోహమేవ చ పాండవ,
న ద్వేష్టిసంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాంక్షతి.
ఉదాసీనవదాసీనో గుణైర్యో న విచాల్యతే,
గుణావర్తంత ఇత్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేంగతే.

తా. ప్రకాశప్రవృత్తిమోహములనెడి సత్వరజస్తమోగుణములు జాగ్రత్స్వప్నదశలయందుఁ బ్రవర్తించుచుండును. సుషుప్తిసమాధిదశలయందు నివర్తించుచుండును. గుణములయొక్క ప్రవర్తి అనుకూలప్రవృత్తి యనియు, ప్రతికూలప్రవృత్తి యని రెండువిధములు. అందులో వివేకహీనుఁడగు పురుషుఁడు జాగ్రద్దశయందు గుణములయొక్క ప్రతికూలప్రవృత్తియందు ద్వేషమును, అనుకూల ప్రవర్తియం దపేక్షను చేయును. గుణాతీతుఁ డగుపురుషుఁడో, సర్వవిషయములయందు ననుకూలప్రతికూలాధ్యాసము లేనివాఁ డౌటచేత ననుకూల ప్రతికూలప్రవృత్తులయందు రెంటియందును రాగద్వేషములు లేనివాఁడై యుండును. లోకములో నిద్దఱు జగడమాడుచుండ, తటస్థుఁ డగు పురుషుఁడు తాను కేవలముగా నుదాసీనుఁడై యుండి, ఆకలహకారులయొక్క జయపరాజయములచేత నేప్రకారము చలింపఁజేయఁబడఁడో యాప్రకారమే గుణాతీతుఁడగు తత్త్వజ్ఞుఁడు 'సత్త్వరజస్తమోగుణపరిణామము లగు విషయేంద్రియాదులు పరస్పర మొకటియం దొకటి వర్తించుచున్నవి. అసంగుఁడ నైన నాకు

నీగుణముల చేత నేమి లాభ నష్టము లున్నవి? యని వివేకజ్ఞానము చేత నుదాసీనుఁడై యుండును. ఇందు చేత గుణాతీతుని యొక్క చిత్తము ప్రవర్తించు ప్రకారము చెప్పఁబడినది.

సమదుఃఖసుఖఃస్వస్థః సమలోష్టాశ్మకాంచనః.
తుల్యప్రియాప్రియో ధీరస్తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః,
మానావమానయోస్తుల్యస్తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః,
సర్వారంభపరిత్యాగీ గుణాతీతః స ఉచ్యతే.

తా. సుఖదుఃఖములయందు సమబుద్ధికలవాఁడును, బంగారమును చూచినా మంటిని రాతిని చూచినట్టు ఆదరము లేనివాఁడును, ఇష్టానిష్టములయందు నిందాస్తుతులయందును తుల్యజ్ఞానము కలవాఁడును, మానావమానములయందు శత్రుమిత్రుల యందును సమానబుద్ధికలవాఁడును, సకలమైన లౌకికవైదికకర్మారంభములను బరిత్యజించినవాఁడును గుణాతీతుఁ డని చెప్పఁబడును. ఇందు చేత గుణాతీతునియొక్క లక్షణము చెప్పఁబడినది.

మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే,
సగుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే.

తా. అద్వేష్టృత్వ సర్వభూతసుహృత్త్వాది గుణములతోఁ గూడి దృఢమైన భగవద్భక్తి గలపురుషుఁ డీచెప్పఁబడిన సత్త్వరజస్తమోగుణ కార్యమగుసంసారము నతిక్రమించి సచ్చిదానందపరిపూర్ణబ్రహ్మత్వప్రాప్తికి యోగ్యుఁడై యుండును. ఇందు చేత పురుషుఁ డేసాధనముల చేత గుణాతీతుఁ డగు నను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పఁబడినది.

వ్యాసాదిమహర్షులచేత జీవన్ముక్తుఁడగు పురుషుఁడు బ్రాహ్మణశబ్దముచేత వ్యవహరింపఁబడెను. అది యెటువలెనంటే—

అనుత్తరీయవసనమనుపస్తీర్ణశాయినమ్,
బాహూపధాయినం శాంతం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

అని వ్యాసవచనము.

తా. ఉత్తరీయవస్త్రమును ద్యజించినవాఁడును, ఆస్తరణమేమియు లేకయే కేవలభూప్రదేశమందు శయనించువాఁడును, దేవతలచేత బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పఁబడును.

ఇచ్చట బ్రాహ్మణశబ్దము బ్రహ్మజ్ఞానిని చెప్పుచున్నది గాని బ్రాహ్మణజాతిని చెప్పునది కాదు. శ్రు. 'అథ బ్రాహ్మణః' అను శ్రుతి శ్రవణమనననిదిధ్యాసములచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలిగినతరువాత బ్రాహ్మణుఁడగునని చెప్పుచున్నది గదా! బ్రహ్మజ్ఞానికి విద్వత్సన్న్యాసమునందే యధికారము గనుక.

శ్రు. "యథాజాతరూప ధరోఽనాచ్ఛాదనం చరతి స పరమహంసః."

యనుశ్రుతి పుట్టిననాటి రూపముగలవాఁడును, ఉత్తరీయాదులను ధరింపనివాఁడును, పరమహంస యని చెప్పుచున్నందున సర్వపరిగ్రహరాహిత్యము పరమహంసకు ముఖ్యము గనుక నుత్తరీయాదులు లేనివాఁడు బ్రాహ్మణుఁడని జీవన్ముక్తుఁడే చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

యేన కేన చిదాచ్ఛన్నో యేన కేన చిదాశితః,
యత్ర క్వచన శాయీ స్యాత్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

అని మఱియొకవచనము.

తా. దేహయాత్ర జరుపుకొనుటకు భోజనశయనవాసములు ఆవశ్యకములై యున్నను, మేలయిన భోజనాదులందును, తక్కువయిన భోజనాదులందును తృప్తి సమానము గనుక, ఆభోజనాదులందు నిష్ప్రయోజన మగు గుణదోష విచారము బుద్ధిదోషము గావున, నట్టిభోజనాదులయందు గుణదోషముల నాలోచించక యథాలాభసిద్ధములగు నశనాచ్ఛాదనశయనములచేత తృప్తుఁ డగు పురుషుఁడు దేవతలచేత బ్రాహ్మణుఁ డని చెప్పఁబడును.

ఈ గుణదోషపర్యాలోచన బుద్ధిదోష మని భాగవతమునందు చెప్పియున్నది.

కిం వర్ణితేన బహునా లక్షణం గుణదోషయోః,
గుణదోషదృశిర్దోషో గుణస్తూభయవర్జితః.

తా. గుణదోషములయొక్క లక్షణమును ప్రతివస్తువునందు ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా చెప్పడము చాల కష్టమును నిష్ప్రయోజనమును గనుక ప్రతివస్తువునందు గుణదోషములను విచారించుటయే దోషము. గుణదోషములను విచారము చేయకపోవుటయే గుణ మని యెఱుఁగునది.

కంథాకౌపీనవాసాస్తు దండధృక్ ధ్యానతత్పరః,
ఏకాకీ రమతే నిత్యం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః

అని మఱియొకవచనము.

తా. శీతమును నివారించుబొంతను కౌపీనమును కాషాయమును దండమును ధరించువాఁడై బ్రహ్మధ్యానమందు నిరంతరాసక్తికలవాఁడై ఇతరమనుష్యులతో సంబంధము లేక యొం

టరిగాఁ దిరుగువాని బ్రాహ్మణుఁడని దేవతలు చెప్పుదురు. అనఁగా నీపరమహంసాశ్రమమునం దుండు జీవన్ముక్తుఁడు బ్రహ్మాతత్త్వోపదేశముచేత జనుల ననుగ్రహింప నిచ్ఛగలవాఁడై యుండెనేని, తత్త్వజిజ్ఞాసువు లగుజనులకు తనయం దుత్తమతత్త్వజ్ఞానమును కలుగఁజేయుటకై కాషాయదండాదులను గ్రహించును.

శ్రు. కౌపీనం దండమాచ్ఛాదనం చ స్వశరీరోపభోగార్థాయ లోకోపకారార్థాయ చ పరిగ్రహేత్.

అను శ్రుతియందు కౌపీనదండ కాషాయములను స్వశరీరరక్షణార్థముగాను లోకుల కుపకారమును చేయుటకుఁగాను గ్రహింపవలయు నని చెప్పియున్నది. స్వశరీరరక్షణముకూడ బ్రహ్మాతత్త్వజ్ఞానము లోకమందుఁ బ్రచరింపఁజేయుటకే కాని,

శ్రు. కృతకృత్యాః ప్రతీక్షంతే మృత్యుం ప్రియమివాతిథిమ్.

తా. బ్రహ్మాతత్త్వజ్ఞానము గలమహాపురుషులకు స్వోపకారకముగా కర్తవ్యాంతర మేమియు లేనందున మరణమును ప్రియమగు నతిథినిగా నెదురు చూచుచుందు రని చెప్పినందున స్వార్థము కాదు. లోకుల ననుగ్రహింప నిచ్ఛయున్నప్పటికి వారియొక్క గృహకృత్యములను గూర్చి యోగక్షేమములను విచారింపఁగూడదు. కేవలము బ్రహ్మధ్యానపరుఁడై యుండవలయును.

శ్రు. తమేవైకం జానథాత్మానమన్యా వాచో విముంచథ.

యను శ్రుతి 'సర్వప్రపంచాధిష్ఠాన మగుపరమాత్మనే ధ్యానింపవలయును. ఇతరశబ్దముల నేమియు నుచ్చరింపఁదగ' దని తత్త్వజ్ఞానికి లోకవృత్తాంతవ్యవహారమును నిషేధించుచున్నది.

శ్రు. తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః,
నానుధ్యాయాద్బహూన్ శబ్దాన్ వాచో విగ్లాపనం హి తత్.

అని శ్రుతి.

తా. బ్రహ్మతత్వజ్ఞానము నపేక్షించుపురుషుఁడు శమద మాదిగుణసంపన్నుఁడై శ్రవణమననములచేత బ్రహ్మస్వరూప మును తెలుసుకొని తత్సాక్షాత్కారార్థముగా నిదిధ్యాసన మును (నిరంతరభావనను) చేయవలయును. తదితరలోకవ్యవ హారములనుగూర్చి వ్యర్థములగు శబ్దములను విశేషముగా నుడువఁ గూడదు. ఆప్రకార మితరశబ్దముల నుచ్చరించుట వాగింద్రియమున కాయాసమే గాక యితర ప్రయోజన మేమియును లేదు. అని వ్యవహారాంతరశబ్దములను తత్త్వ జ్ఞాని యుచ్చరింపఁగూడ దని నిషేధించుచున్నది. తత్త్వజిజ్ఞాసఁ గలశిష్యులకు బ్రహ్మతత్వోపదేశమును చేయుట యితరశబ్ద మని చెప్పఁగూడదు. అటువంటిశబ్దము తత్త్వజ్ఞానికి విరోధము కాదు.

వా. తత్త్వజ్ఞుఁ డితరులఁ జేరక యొంటరిగా నుండెనేని బ్రహ్మధ్యానము నిర్విఘ్నముగా సిద్ధించును. కనుకనే స్మృత్యం తరమునందు.

ఏకో భిక్షుర్యథోక్త స్స్యా ద్ద్వావేవ మిథునం స్మృతమ్,
త్రయో గ్రామస్సమాఖ్యాత ఊర్ధ్వం తు నగరాయతే,
నగరం నహి కర్తవ్యం గ్రామో వా మిథునం తథా,
గ్రామవార్తా హి తేషాం స్యాద్భిక్షావార్తా పరస్పరమ్,
స్నేహపైశున్యమాత్సర్యం సన్నికర్షాత్ప్రజాయతే.

యని చెప్పఁబడినది.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలిగి పరమహంసాశ్రమము నంగీకరించినమహానుభావుఁ డొంటరిగా నుండెనా నిరంతర బ్రహ్మస్వరూపానుసంధానము గలవాఁడై యుండును. లేక యిద్దఱు చేరితే మిథున మని, ముగ్గురు చేరితే గ్రామ మని, అంతకు పైఁగా నెంతమంది చేరినా నగర మని చెప్పఁబడును. ఇటువంటిస్థితిలో నన్యోన్యసన్నికర్షముచేత గ్రామవృత్తాంతములను భిక్షావృత్తాంతములను పరస్పరముగా చెప్పుకొనుటయు నొకరియం దొకరికి స్నేహమును ఇతరులయం దుండు గుణదోషముల నితరులతో చెప్పుటయును పరులయొక్క శ్రీయస్సును చూచి సహింపలేకపోవుటయును ఈలాటిదోషములు సంభవించును.

స్మృ. నిరామిషమనారంభం నిర్నమస్కారమస్తుతిమ్,
అక్షీణం క్షీణకర్మాణం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

అని మఱియొకవచనము.

ఈవచనముయొక్క తాత్పర్యము ప్రతిపదమునకు వేరువేరుగా చెప్పఁబడును.

తా. శిష్టులగువారు నమస్కారము చేయుజనుల కభిమతప్రాప్తి యగుఁగాత మని యాశీర్వచనములను చేయుదురు. జనులు భిన్నవిషయములయందు రుచిగలవారై యుందురు గనుక వారికిఁ బ్రత్యేకప్రత్యేకముగా నాశీర్వచనములఁ జేయుపక్షమం దీపరమహంసమగు తత్త్వజ్ఞానికి లోకవాసనలు ప్రబలించి తత్త్వజ్ఞానమునకు భంగమును గలుగఁజేయును. ఈయర్థము వాసిష్ఠరామాయణమునందు,

లోకవాసనయా జంతోశ్శాస్త్రవాసనయా తథా,
దేహవాసనయా జ్ఞానం యథావ న్నైవ జాయతే.

అని చెప్పఁబడియున్నది.

తా. పురుషునకు లోకవాసన, శాస్త్రవాసన, దేహవాసన యీమూఁడువాసనలు యథార్థమగు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమును ప్రతిబంధించి పుట్టనియ్య వని తాత్పర్యము ఈమూఁడువాసనలయొక్క స్వరూపలక్షణవిభాగము లుత్తరప్రకరణమునందు విశదముగా చెప్పఁబడును గనుక బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞాననిష్ఠ గలపురుషుఁడు నమస్కరించుజనుల కాశీర్వచనములఁ జేయఁ గూడ దని తాత్పర్యము. తనకు లోకవాసనలు వృద్ధిఁబొందక యుండుటకును నమస్కరించువారికి మనఃఖేదము లేకయుండుటకును సకలాశీర్వాదప్రతినిధి యగు నారాయణశబ్దోచ్చారణమును జేయు మని శాస్త్రము బోధించుచున్నందున నమస్కరించువారి కాశీర్వచనమును చేయనిపక్షమందు వారికి మనస్సునందు ఖేదము కలుగదా యని శంకింపఁ దగదు. ఇందుచేత నిరాశిష మనుపదము వివరింపఁబడినది.

శ్లో. సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమేనాగ్నిరివావృతా.

తా. పొగచేత నగ్ని వ్యాపింపఁబడియున్నటుల, సర్వకార్యములు ధర్మకార్యములు గాని ధర్మములేనికార్యములు గాని దోషముచేత నావరింపఁబడియున్నవి యని చెప్పియున్నందున పరార్థముగానైనా మఠోద్యానదేవాలయాది నిర్మాణమును జేయఁగూడదు. ఇందుచేత ననారంభ మనుపదము వివరింపఁ

బడినది. వివిదిషాసన్న్యాసమునందు నమస్కారము మాత్రము చెప్పఁబడినది.

యో భవేత్పూర్వ సన్న్యాసీ తుల్యో వై ధర్మతో యది,
తస్మై ప్రణామః కర్తవ్యో నేతరాయ కదాచన.

తా. ఏపురుషుఁడు తనకంటె ముందుగా సన్న్యసించి శ్రవణాదులను తనతో సమానముగా నాచరించుచుండునో యా పురుషునకు మాత్రము నమస్కరించవలయును. మరియొకనికి నమస్కరించుట తగ దని యర్థము. ఈచెప్పఁబడిన నమస్కారమును పూర్వత్వధర్మతుల్యత్వవిచారమును చేయునప్పుడు చిత్తమునకు విక్షేపము కలుగును గనుక అముఖ్యమే యని నిశ్చయింపఁదగియున్నది. కనుకనే యీలోకమునం దుండు సన్న్యాసులు పెక్కండ్రు విశేషముగా కలహించుచున్నారు. ఈప్రకారముగా కలహించుటకు కారణమును వార్తికమునందు సురేశ్వరాచార్యులవారు—

ప్రమాదినో బహిశ్చిత్తాః పిశునాః కలహోత్సుకాః,
సన్న్యాసినోఽపి దృశ్యంతే దేవసందూషితాశయాః.

తా. కొందఱు సన్న్యసాశ్రమము నంగీకరించియుం వేదాంతవిచారాదులయందు శ్రద్ధలేనివారును బాహ్యవిషయములయందు అనఁగా మఠదేవాలయాదినిర్మాణములయం దాసక్తమగు చిత్తముకలవారును నితరజనులయొక్క దోషములను తదితరజనులతోఁ జెప్పుస్వభావము గలవారును ఒకరితో నొకరు కలహించువారునుగా నున్నారు. ఇందుకు మనుష్యులు బ్రహ్మజ్ఞానమునుసంపాదించుట దేవతలకిష్టము లేనందున

నా దేవతలచేత నాచరింపఁబడు బుద్ధివిక్షేపమే కారణ మని యర్థము. ముక్తుఁడగు మహాపురుషుఁ డొకనికి నమస్కారము చేయుట తగ దని శ్రీశంకరభగవత్పాదాచార్యులవారు-

నామాదిభ్యః పరే భూమ్ని స్వారాజ్యేఽవస్థితో యథా,
ప్రణమేత్కం తదాత్మజ్ఞో న కార్యం కర్మణా తదా.

అని యానతిచ్చి యున్నారు.

తా. నారదమహాముని సనత్కుమారులయొక్క సన్నిధికిఁ బోయి తన కధ్యాత్మవిద్య నుపదేశింపు మని ప్రార్థింపఁగా నాసనత్కుమారుల నామము మొదలు ప్రాణమువరకు కొన్ని యనాత్మవస్తువుల నాత్మనుగా భావించమని యుపదేశించి యనంతర మీనామాదులకన్నిటికి నధిష్ఠానమై స్వప్రకాశమైసర్వవ్యాపకమైనపరమాత్మను తెలుసుకొనవలయు నని యుపదేశించిరి. అటువంటిపరమాత్మను నిశ్చయముగా తెలుసుకొని నిరంతరానుసంధానపరుఁడై యుండుమహాపురుషుఁ డెవనికి నమస్కరించును? అతనికి నమస్కారాదిక్రియలతోఁ బ్రయోజన మేమి యని యర్థము. చిత్తకాలుష్యకరమగునమస్కారమును చేయఁగూడదు గాని సర్వసమత్వబుద్ధిచేత చేయఁబడునమస్కారము చిత్తనైర్మల్యసంపాదకము గనుక చేయవచ్చును. ఈయర్థ మొకస్మృతి యందు-

ఈశ్వరో జీవకలయా ప్రవిష్టో భగవా నితి,
ప్రణమే ద్దండవద్భూమావాశ్వచండాలగోఖరమ్.

అని చెప్పియున్నది.

తా. భగవంతుఁ డైనపరమాత్మ సర్వదేహములయందు జీవరూపముగాఁ బ్రవేశించియున్నాఁ డనునభిప్రాయముతో చండాల శునక గార్దభాది జంతువులను చూచినప్పుడును సాష్టాంగనమస్కారము సర్వాత్మకత్వజ్ఞానమునకు బలకరము గనుక చిత్తనైర్మల్యమున కుపాయ మని విధింపఁబడినది. ఇందు చేత నిర్నమస్కారపదము వివరింపఁబడినది.

వా. ఆత్మతత్వజ్ఞానముగల పురుషులను స్తుతి చేయఁ గూడదు గాని పరమేశ్వరుని స్తుతింపనే వలయును.
ఈయర్థము బృహస్పతిస్మృతియందు-

ఆదరేణ యథా స్తౌతి ధనవంతం ధనేచ్ఛయా,
తథా చేద్విశ్వకర్తారం కో న ముచ్యేత బంధనాత్.

అని ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది.

తా. లోకమునం దొక మనుష్యుఁడు స్వల్పధనము నపే క్షించి ధనవంతుఁ డగు పురుషుని నెంతయాదరముతో స్తుతిచేయు నో, యంతయాదరముతో జగత్కర్తయగునీశ్వరుని స్తుతిచేసిన యెడల నెవఁడు సంసారబంధమువలన విడువఁబడఁడు? భగవం తుఁ డగు నీశ్వరుని నాదరముతో స్తుతిచేయువారందఱు సంసా రదుఃఖములను విడిచి ముక్తు లవుదు రని తాత్పర్యము. ఇందు చేత నస్తుతిపదము వివరింపఁబడినది. ఇది గాక-

అలబ్ధ్వా న విషీదేత కాలేకాలేఽశనం క్వచిత్,
లబ్ధ్వా న హృష్యేద్ధృతిమానుభయం దైవతంత్రితమ్.

అని చెప్పియున్నందున బ్రహ్మజ్ఞాని దైన్యము లేనివాఁడై యుండ వలయును.

తా. భిక్షాకాలమునందు భిక్షమునకు పోయినప్పుడు భిక్షాన్నము దొరకకపోయిన దని విషాదము నొందఁగూడదు. దొరికిన దని సంతోషము నొందఁగూడదు. దొరకడము దొరకకపోవడము రెండును దైవాయత్తములని యుదాసీనుఁడై యుండవలయు నని భావము. ఇందుచేత అక్షీణపదము వ్యాఖ్యాతమయినది.

నిస్త్రైగుణ్యే పథి విచరతాం కో విధిః కో నిషేధః.

తా. నిత్యము పరమాత్మయందు నిష్ఠగలపురుషునకు విధికర్మ గాని నిషేధకర్మ గాని బుద్ధిపూర్వకముగా చేయఁబడునది లేదని చెప్పియున్నందున తత్త్వజ్ఞుఁడు విధినిషేధముల కనధీనుఁడై యుండును. ఈయభిప్రాయముతోనే భగవద్గీతయందు

త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున,
నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమఆత్మవాన్.

అని శ్రీకృష్ణభగవానులానతిచ్చిరి.

తా. వేదములన్నియు ప్రాయశః సత్త్వరజస్తమోగుణములచేత వ్యాపింపఁబడినచిత్తముగల పురుషులనుగూర్చి వారివారి యధికారానుగుణముగా విధినిషేధములను జూపుచున్నవి. ఓయీ యర్జునా! నీవు గుణత్రయాతీతమైన పరమాత్మయందు నిష్ఠకలవాఁడవై సర్వదా శుద్ధసత్త్వప్రధానుఁడవుగాను శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములు నోర్చువాఁడవుగాను, అప్రాప్తములగు వస్తువులను సంపాదించుటయందు, ప్రాప్తవస్తువులను రక్షించుటయందు ప్రయత్నము లేనివాడవుగాను ఉండుము అని భావము.

శ్రీనారద మహర్షియును-

స్మర్తవ్యస్సతతం విష్ణుర్విస్మర్తవ్యో న జాతుచిత్,
సర్వే విధినిషేధాః స్యు రేతయో రేవ కింకరాః.

అని నిరూపించియున్నారు.

తా. సర్వకాలములయందు సర్వదేశములయందును పరమాత్మయగువిష్ణువును స్మరింపవలయును. ఎప్పటికి నా పరమాత్మను మఱవఁదగదు. ఈప్రకారమనుష్ఠానము గల పురుషునకు విధినిషేధశాస్త్రము లన్నియు స్వాధీనములై యుండును. అనఁగా నిరంతరబ్రహ్మస్వరూపానుసంధానపరునియొక్క కృత్యములు ప్రమాదముచేతనైనా శాస్త్రవిరుద్ధములుగా నుండవని తాత్పర్యము. ఇందుచేత క్షీణకర్మపదము వివరింపఁబడినది. నిరాశిష్ట్వాదిగుణములు కలవానిని దేవతలు బ్రాహ్మణుఁ డని చెప్పుదురని పరమతాత్పర్యము.

యోఽహేరివ గణాద్భీతః సన్మానాన్నరకాదివ,
కుణపాదివ యః స్త్రీభ్య స్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

అని మరియొకవచనము. ఈ శ్లోకార్థముకూడ విశేషముగా వివరింపఁబడును.

తా. తత్త్వజ్ఞుఁడగువాని కన్యజనసంగము గలిగినప్పుడు లోకవృత్తాంతముల నొకరితో నొకరు చెప్పుకొనుటచే లోకవాసన వృద్ధినొంది యాత్మనిష్ఠను మఱపించును గనుక సర్పమునకు భయము నొందునటుల నన్యజనసంగమునకు భయము నొందువాఁడు బ్రాహ్మణుఁడు; ఇతరజనులు తనవిషయమై చేయు సన్మానము (పూజానమస్కారాదులు) ఆసక్తిని కలుగఁజేసి చిత్తమునకు కాలుష్యమును చేయును గనుక నట్టిసన్మానము

నరకమని తలఁచు బ్రహ్మజ్ఞానియే బ్రాహ్మణుఁడు. ఇందువలననే,

అసన్మానా త్తపోవృద్ధిః సన్మానా త్తపసః క్షయః,
అర్చితః పూజితో విప్రో దుగ్ధా గౌరివ సీదతి.

యని చెప్పినది.

తా. జనులు గౌరవించనియెడల బ్రహ్మజ్ఞానము వృద్ధిఁ బొందును. గౌరవించినయెడల బ్రహ్మజ్ఞానము క్షీణించును. గనుక లోకులచేత స్తుతింపఁబడి భోజనవస్త్రాలంకారదానాదులచేత పూజింపఁబడు నాత్మజ్ఞాని పట్టిపోయినగోవువలె ప్రయోజనము లేనివాఁడై నశించు నని యర్థము. ఈయభిప్రాయముచేతనే జనులచేత చేయఁబడు నవమానమే తత్త్వజ్ఞానిచేతఁ బ్రార్థింపఁదగిన దని-

తథా చరేత వై యోగీ సతాం ధర్మమదూషయన్,
జనా యథాఽవమన్యేర్న్ గచ్ఛేయుర్నైవ సంగతిమ్.

అని విష్ణుపురాణమందు చెప్పఁబడెను.

తా. బ్రహ్మతత్త్వమునందు నిరంతరనిష్ఠ నపేక్షించుపురుషుఁడు లోకులందఱు నతనియొక్క బ్రహ్మనిష్ఠత్వాదిగుణముల నెఱుఁగక యేప్రకారము అతనితో కలియకుందురో, యేప్రకారము అతనిని పిచ్చివాఁడుగాఁ దలఁచి యవమానపఱచుచుందురో, యాప్రకారము సంచరించవలయును. అటుల సంచరించుకాలములయందుఁగూడ లోకమునందు శాస్త్రమునందు నిందింపఁబడు సురాపానాదినిషిద్ధకృత్యముల నాచరింపకయే సంచరింపవలయు నని తాత్పర్యము. స్త్రీలయందు రెండుదోషములు కలవు. ఒకటి శాస్త్రముచేత నిషేధింపఁ

బడియుండుట; రెండవది యసహ్యముగా నుండుట. ఇందు లో మొదటిదోషము ప్రారబ్ధకర్మచేత నుద్రేకము నొందిన రాగముచేత దాటబడును. అనఁగా తోఁబుట్టువు మొదలగు స్త్రీలతోసంయోగము మహాపాప మని శాస్త్రము చెప్పు చున్నప్పటికి ప్రారబ్ధకర్మచేతనైన రాగప్రాబల్యముచేత నా శాస్త్రము నుల్లంఘించి యథేచ్ఛముగా సంచరించుట కల దని యర్థము. ఈయభిప్రాయముచేతనే స్వాయంభువమనువు ధర్మ శాస్త్రమునందు,

మాత్రా స్వస్రా దుహిత్రా వా న వివిక్తాసనో భవేత్,
బలవానింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపి కర్షతి.

అని చెప్పిరి.

తా. ఏపురుషుఁడైనా తల్లితోఁగాని చెల్లెలితోఁగాని కూఁతురితోఁగాని యేకాంతమునం దొకచోట నుండఁగూడదు. ఇంద్రియములు నిండువేగము గలవి గనుక నెంతశాస్త్రజ్ఞానము కలవానిని కూడ చిత్తవైకల్యము గలవానినిగా చేయు నని యర్థము

వా. రెండవదోష మగునసహ్యతను—

స్త్రీకామవాచ్యదేశస్యక్లిన్ననాడీ వ్రణస్య చ,
అభేదేఽపి మనోభేదాజ్జనః ప్రాయేణ వంచ్యతే.
చర్మఖండం ద్విధాభిన్నమపానోద్గార ధూపితం,
యే రమంతి నరాస్తత్ర క్రిమితుల్యాః కథం న తే.

అని కొన్నిశాస్త్రములు విస్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నవి.

తా. స్త్రీలయొక్క చెప్పరాని యవయవమునకును చీముచేత నెత్తురుచేత బుడబుడలాడు కురుపునకు నేమియు భేదములేదు గదా; అయినను జనులు మనోభేదముచేత స్త్రీలయొక్కయవాచ్యప్రదేశమునందు వ్యామోహము కలవారై భ్రమించుచున్నారు. ఇదిగాక స్త్రీలయొక్క యవాచ్యప్రదేశమనఁగా రెండుగా చీల్పఁబడినయొక చర్మఖండము అపానవాయువుచేత దుర్గంధము గలదిగా నున్నది. దీనిచేత సుఖమును బొంద నిచ్ఛగల పురుషులు పురుగులవంటివారే కదా యని యర్థము.

ఈ రెండువిధము లగుదోషములు గల స్త్రీశరీరము శవమువంటిది; ఇట్టి స్త్రీశరీరములు చూచినప్పుడు శవమునుచూచినట్టు భావించువానిని దేవతలు బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పుదురు.

యేన పూర్ణమివాకాశం భవత్యేకేన సర్వదా,
శూన్యం యస్య జనాకీర్ణం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః.

తా. అవివేకు లగు జను లొంటరిగా నుండుటను భయకారణ మని తలఁచి విడుతురు; పదుగురితో కలసియుండుటను క్షేమకర మని తలఁచి గ్రహించుచుందురు; బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గల పురుషుఁ డొంటరిగా నుండుటను నిర్విఘ్నముగా బ్రహ్మధ్యానము చేయుట కుపయోగించు నని గ్రహించును; పదుగురితో కలసియుండుటను ధ్యానములకు విరోధి యని విడుచుచుండును. ఒంటరిగా నుండుసమయములో నిర్విఘ్నముగా బ్రహ్మధ్యాన మావర్తింపఁబడును గనుక పరిపూర్ణమగు పరమానందస్వరూపముచేత నాకాశమంతయు నిండియున్నట్టు

ప్రకాశించును. అందువలన తత్త్వజ్ఞానికి భయము, శోకము, మోహము మొదలగుదోషములు ఆవిర్భవించ నేరవు.

శ్రు. యస్మిన్ సర్వాణి భూతాని ఆత్మైవాభూద్విజానతః,
తత్ర కో మోహః కశ్శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః.

అను శ్రుతి బ్రహ్మజ్ఞానికి శోకమోహములు లేవని చెప్పుచున్నది.

తా. ఎప్పుడు సమస్తభూతములు పరమాత్మస్వరూపముగానే కనఁబడునో అప్పుడా సర్వాత్మకబ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానము గల మహానుభావునకు శోకమోహము లుండ నేరవని శ్రుతితాత్పర్యము.

ఇదిగాక బహుజనసమేత మగు దేశము లోకవృత్తాంతములను వినిపింపఁజేయుచున్నందున తత్త్వజ్ఞానియొక్క చిత్తమునందు పరమానందాత్మకబ్రహ్మస్వరూపధ్యానమును లేకుండఁజేసి తత్త్వజ్ఞునకు శోకమోహములను గలుగఁజేయును.

యన్ముహూర్తం క్షణం వాపి వాసుదేవో న చింత్యతే,
సా హానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం సా భ్రాన్తిస్సా చ విక్రియా.

అను శౌనకస్మృతివచనము బ్రహ్మధ్యానము లేకపోవడమే సర్వానర్థరూప మని వివరించుచున్నది.

తా. ముహూర్తకాలముగాని నిమిషకాలముగాని సమస్తభూతములకు బాహ్యాభ్యంతరములయందు వ్యాపించి స్వప్రకాశస్వరూపుఁడైయున్న యేపరమాత్మ ధ్యానింపఁబడఁడో ఆధ్యానాభావమే వినాశ మని సర్వానర్థములకు ద్వార మని విపరీతజ్ఞాన మని ఉన్మాద మని చెప్పఁబడు నని యర్థము.

కనుక జనశూన్యప్రదేశమం దాసక్తితో నుండువాఁడును జనసంకీర్ణప్రదేశమును దూరముగా విడిచిపోవువాఁడును సర్వదా పరమాత్మధ్యానానుకూలచిత్తవృత్తి గలవాఁడును బ్రాహ్మణుఁ డని దేవతలచేత చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

సూతసంహితయొక్క ముక్తిఖండమునందు పంచమాధ్యాయములో పరమేశ్వరునిచేత శ్రీమహావిష్ణువునుగూర్చి జీవన్ముక్తుఁ డతివర్ణాశ్రమిశబ్దముచేత చెప్పఁబడెను.

బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థోఽథ భిక్షుకః,
అతివర్ణాశ్రమీ తేఽపి క్రమాత్ శ్రేష్ఠా విచక్షణాః.

తా॥ బ్రహ్మచారి, గృహస్థుఁడు, వానప్రస్థుఁడు, సన్న్యాసి, అతివర్ణాశ్రమి వీరలైదుగురు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలవారై యున్నప్పటికి, బ్రహ్మచారికంటె గృహస్థుఁడు, గృహస్థునికంటె వానప్రస్థుఁడు, వానప్రస్థునికంటె సన్న్యాసి, సన్న్యాసికంటె అతివర్ణాశ్రమియు నుత్తములని చెప్పఁబడుదురు.

అతివర్ణాశ్రమీ ప్రోక్తో గురుస్సర్వాధికారిణః.
న కస్యాపి భవేచ్ఛిష్యో యథాహం పురుషోత్తమ.

తా॥ అతివర్ణాశ్రమి యగుతత్త్వజ్ఞాని యందఱకు గురువుగా నుండును. పరమేశ్వరుఁడనైన నే నేప్రకార మెవరికిని శిష్యుఁడను కానో యాప్రకారమే యీ యతివర్ణాశ్రమియు నెవరికిని శిష్యుఁడు కాఁడు.

అతివర్ణాశ్రమీ సాక్షాద్గురూణాం గురురుచ్యతే,
తత్సమో నాధికశ్చాస్మిన్ లోకేఽస్త్యేవ న సంశయః.

తా. ఈయతివర్ణాశ్రమిని గురువులగువారి కందఱకును పరమగురువుగా చెప్పఁదగును. వీరితో సరి ...యగువారుగాని

హెచ్చువాఁడుగాని యీలోకమునందు లేనేలేఁడు.

యశ్శరీరేంద్రియాదిభ్యో విభిన్నం సర్వసాక్షిణం,
పారమార్థికవిజ్ఞానం సుఖాత్మానం స్వయం ప్రభమ్.
పరం తత్త్వం విజానాతి సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. అతివర్ణాశ్రమి యగువానియొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నారు. దేహేంద్రియమనఃప్రాణబుద్ధులకంటె విలక్షణమును దేహేంద్రియాదివ్యాపారములకు సాక్షియును నిత్యజ్ఞానస్వరూపమును పరమానందాత్మకమును స్వప్రకాశము నగు పరబ్రహ్మతత్త్వమును బ్రత్యక్షముగా తెలుసుకొనియుండు పురుషుఁ డతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

యో వేదాంతమహావాక్యశ్రవణాదేవ కేశవ,
ఆత్మానమీశ్వరం వేద సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. వేదాంతములయందు దుండు త్రివిధమహావాక్యములయొక్క శ్రవణముచేతనే యేమహానుభావుఁడు తనను పరమాత్మనుగా తెలుసుకొనునో యతఁ డతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును. అనఁగా అహంగ్రహోపాసనము లని చెప్పఁబడు దహరశాండిల్యాద్యుపాసనములయందు నుపాసకుఁడగు జీవుఁ డుపాస్యుఁడగుపరమేశ్వరునికంటె భిన్నుఁడుగానుండినప్పటికి- శ్రు "త్వం వాహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే" యను శ్రుతి-సూ. "వ్యతిహారో విశింషంతి హీతరవత్" అను సూత్రము చెప్పినప్రకారము నీవే నేను నేనే నీ వను ధ్యానము చేయవలసియున్నందున ధ్యానపరిపాకదశయందు నేనే పరమేశ్వరుఁడ ననుదృఢజ్ఞానము ఉపాసకునకు కలిగినప్పటికి నాజ్ఞానము

ప్రమాణజన్యము కానందున విధురపరిభావితకామినీసాక్షా త్కారమువలె వాస్తవముగాదు. ప్రమాణశ్రేష్ఠములగు వేదాంతమహావాక్యములచేతఁ గలిగిన నేనే బ్రహ్మ ననుజ్ఞానము చతుస్సన్నికృష్టకామినీసాక్షాత్కారమువలె వాస్తవమైనందున తాదృశాద్వితీయబ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముకలవాఁడే యతివర్ణాశ్రమి యని చెప్పఁబడును గాని యుపాస్యస్వరూపసాక్షాత్కారముగల పురుషుఁ డతివర్ణాశ్రమి యని చెప్పఁబడఁ డని భావము. స్వప్రకాశమూర్తివైన యోపరమేశ్వరా! నేను నీవే యైతిని. నీవు నేనే యైతివి యని శ్రుత్యర్థము. ఉపాస్యస్వరూపమును నుపాసకస్వరూపమును పరస్పరవిశేషణములుగాఁ జేర్చి ధ్యానింపవలయును. ఈలాగున "త్వం వాహమస్మి" యను శ్రుతి చెప్పినది అని సూత్రార్థము.

యోఽవస్థాత్రయనిర్ముక్తమవస్థాత్రయసాక్షిణమ్,
మహాదేవం విజానాతి సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తు లనునవస్థాత్రయమును విడిచినదియు, నవస్థాత్రయమును బ్రకాశింపఁజేయునదియు నైన పరమాత్మను సాక్షాత్కరింపఁ జేసుకొన్న పురుషుఁ డతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

వర్ణాశ్రమాదయో దేహే మాయయా పరికల్పితాః,
నాత్మనో బోధరూపస్య మమ తే సంతి సర్వదా.
ఇతి యో వేదవేదాంతై స్సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. బ్రాహ్మణాదివర్ణములును బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములును పాంచభౌతిక మగుదేహమునం దజ్ఞానముచేత కల్పింపఁబడినవి గాని కేవలజ్ఞానస్వరూపుఁడ నైన నాయందు లే వని

వేదాంతములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణా శ్రమి యనఁబడును.

ఆదిత్యసంనిధౌ లోకశ్చేష్టతే స్వయమేవ తు.
తథా మత్సన్నిధావేన సమస్తం చేష్టతే జగత్.
ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా॥ ప్రకాశరూపుఁ డగు సూర్యుఁడు ప్రకాశించుచుండఁగా నేప్రకారము సమస్తజనులు స్వస్వవ్యాపారములయందుఁ బ్రవర్తించుదురో యాప్రకారమే జ్ఞానస్వరూపుఁడనైన నేను బ్రకాశించుచుండఁగా జడ మగు నీసమస్తప్రపంచము భాసిల్లుచున్నది యని వేదాంతములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

సువర్ణే హారకేయూర కటకస్వస్తికాదయః,
కల్పితా మాయయా తద్వన్మయ్యేవ సకలం జగత్.
ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా॥ బంగారమునందు కటకముకుటాద్యాభరణములు పురుషబుద్ధిచేత కల్పింపఁ బడినటుల సత్యజ్ఞానానందానంతస్వరూపుఁడ నైన నాయందే సకలప్రపంచము ననాదిమాయాప్రభావముచేత కల్పింపఁబడినది యని వేదాంతములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

శుక్తికాయాం యథా తారం కల్పితం మాయయా తథా,
మహదాదిజగన్మాయా మయం మయ్యేవ కల్పితమ్.
ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. ముత్యపుచిప్పయం దజ్ఞానముచేత రజతము కల్పింపఁబడినటుల నాయందే మహదహంకారాదిప్రపంచమంతయు

నజ్ఞానముచేతనే కల్పింపఁబడిన దని వేదాంతములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

చండాలదేహే పశ్వాదిశరీరే బ్రహ్మవిగ్రహే,
అన్యేషు తారతమ్యేన స్థితేషు పురుషోత్తమ.
వ్యోమవత్సర్వదా వ్యాప్తః సర్వసంబంధవర్జితః,
ఏవంరూపో మహాదేవః స్థితః సోఽహం పరామృతః.
ఇతియో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. అతినికృష్టముగా తలఁపఁబడు చండాలశరీరమునందును, పశుపక్షిమృగాదులయొక్క శరీరములయందును సర్వోత్కృష్టముగా తలంపఁబడు చతుర్ముఖశరీరమునందును మరియు న్యూనాధికతారతమ్యముచేత వ్యవహరింపఁబడు బ్రాహ్మణాదిశరీరములయందును ఆకాశమువలె నెప్పటికిని వ్యాపించి తత్తచ్ఛరీరగతగుణదోషములతో సంబంధమే లేక యేకరూపముగా నుండు పరమేశ్వరుఁ డను నేనే యని వేదాంతములచే నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

వినష్టదిగ్భ్రమస్యాపి యథా పూర్వా విభాతి దిక్,
తథా విజ్ఞానవిధ్వస్తం జగన్మే భాతి తన్నహి.
ఇతియో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. వంచనచేయు దిగ్భ్రాంతి గల పురుషునకు మొదట తాను పోఁదలఁచుకొన్న దిక్కు చెదరినప్పటికి పూర్వదిక్కు వలెనే భాసించినటుల యథార్థజ్ఞానములోనుండి చెదరి యీ ప్రపంచము యథార్థముగా కనుపడుచున్నది కాని యథార్థము కాదు అని వేదాంతములచేత నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

యథా స్వప్నే ప్రపంచోఽయం మయి మాయా ప్రకల్పితః,
తథా జాగ్రత్ప్రపంచోఽపి మయి మాయావిజృంభితః.
ఇతియో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్.

తా. స్వప్నమునందుఁ గనుపడు ప్రపంచమంతయు నేప్రకారము నాయందు మాయచేతఁ బ్రకాశించుచున్నదో యాప్రకార మీజాగ్రత్ప్రపంచముకూడ నాయందు మాయచేతఁ బ్రకాశించుచున్న దని వేదాంతములచే నెవఁ డెఱుఁగునో, అతఁడే యతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

యస్య వర్ణాశ్రమాచారో గళితః స్వాత్మదర్శనాత్,
సవర్ణానాశ్రమాన్సర్వానతీత్య స్వాత్మని స్థితః.

తా. ఎవనికి స్వప్రకాశాత్మసాక్షాత్కారము వలన వర్ణాశ్రమధర్మములన్నియు నివర్తించినవో, అతఁడు సర్వవర్ణములను సర్వాశ్రమములను అతిక్రమించి కేవలస్వాత్మదర్శనరసికుఁడై యున్నందున నతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును.

న దేహో నేంద్రియం ప్రాణో న మనో బుద్ధ్యహంకృతీ,
న చిత్తం నైవ మాయా చ న చ వ్యోమాదికం జగత్
న కర్తా నైవ భోక్తా చ న చ భోజయితా తథా,
కేవలం చిత్సదానందో బ్రహ్మైవాత్మా యథార్థతః.

తా. ఆత్మ యనునది సావయవ మగు దేహము కాదు. అనేకములగు చక్షురాదీంద్రియములు కాదు. చలనాదిక్రియలు గల ప్రాణముగాదు. సంశయవృత్తులు గలమనస్సు గాదు. నిశ్చయవృత్తులు గల బుద్ధిగాదు. గర్వవృత్తిగలయహంకారముకాదు. స్మృతివృత్తిగల చిత్తము కాదు. ఆవరణాత్మకమగుమాయ

కాదు. జడమగునాకాశాదిప్రపంచము కాదు. కర్తృత్వవికారములుగలది కాదు. భోగాదిక్రియలయందుఁ బ్రేరణచేయునది కాదు. ఇఁక నెటువంటిదం టే, పైఁజెప్పినయన్నిపదార్థములకంటె విలక్షణమైనదియు, సర్వపదార్థములను స్వసన్నిధానముచేతఁ బ్రకాశింపఁజేయునదియు, సర్వదా పరమానందస్వరూప మగునదియు, నుపాధులచేత పరిచ్ఛిన్నముగా నున్నప్పటికిని, వాస్తవముగా దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదశూన్యమై బ్రహ్మయని చెప్పఁదగియున్నదిగా నుండును.

జలస్య చలనాదేవ చంచలత్వం యథా రవేః,
తథాహంకారసంసారాదేవ సంసార ఆత్మనః.

తా. జలమందు ప్రతిబింబించిన సూర్యునకు జలచలనముచేతనే చలనముగాని స్వయముగా నేప్రకారము చలనము లేదో యాప్రకారమే యంతఃకరణప్రతిబింబ మగునాత్మకును నా యంతఃకరణముయొక్క కర్తృత్వభోక్తృత్వాదివికారములచేతనే వికారిత్వము గాని స్వయముగా లేదు.

తస్మాదన్యగతా వర్ణా ఆశ్రమాశ్చాపి కేశవ,
ఆత్మన్యారోపితా ఏవ భ్రాంత్యా తేనాత్మనో హి తే.

తా. కనుక, బ్రాహ్మణత్వాదివర్ణములు గృహస్థత్వాద్యాశ్రమములును వాస్తవముగా నంతఃకరణమునం దుండునవి. వీటి నజ్ఞానముచేత సర్వసంగశూన్యుఁడైన యాత్మయందారోపించుచున్నారు. గురుశాస్త్రోపదేశములచేత నివృత్తభ్రాంతిగల తత్త్వజ్ఞునకు వర్ణాశ్రమాదు లాత్మగతము లనుభ్రాంతి యుండ నేరదని భావము.

న విధిర్న నిషేధశ్చ న వర్జ్యావర్జ్యకల్పనా,
ఆత్మవిజ్ఞానినాం నిష్ఠామహం వేదాంబుజేక్షణ.

తా. ఆత్మవిషయమై దృఢాపరోక్షజ్ఞానము గల మహా నుభావులకు సంధ్యావందనాదులను చేయవలయు నను విధి గాని సురాపానాదులను చేయఁగూడదను నిషేధము గాని పతితాన్నమును గ్రహింపఁగూడ దని గాని శ్రోత్రియాన్నమును గ్రహించవలయు నని గాని యీలాటిబుద్ధివృత్తు లేవియు లేవని యర్థము. అయితే, బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగల వాఁడు సురాపానాది నిషిద్ధకర్మలను కూడ నాచరించునా యని శంకింపఁదగదు; సమాధిదశయందు వ్యాపారాంతరమే యుండదు వ్యుత్థానదశయందు దేహేంద్రియాదులు పూర్వాభ్యాసముచేత నుచితకృత్యంబులయందే ప్రవర్తించును గాని, యనుచితకృత్యంబుల నాచరింపఁ డని తెలియునది.

ఆత్మవిజ్ఞానినాం నిష్ఠామహం వేదాంబుజేక్షణ,
మాయయా మోహితా మర్త్యా నైవ జానంతి సర్వదా.

తా. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము గలవారియొక్క మనోనిష్ఠను నేనుమాత్ర మెఱుఁగుదును. అజ్ఞానముచేత నావరింపఁబడిన చిత్తము గల కించిజ్ఞులగు మనుష్యుల కెప్పటికిని తెలియదు.

న మాంసచక్షుషా నిష్ఠా బ్రహ్మవిజ్ఞానినామియమ్,
ద్రష్టుం శక్యా స్వతఃసిద్ధా విదుషాం నైవ కేశవ.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గలమహాపురుషులయొక్క నిష్ఠ సామాన్యదృష్టిగల మాంసమయనేత్రములు గలవారలకు

గోచరింపదు. తత్త్వజ్ఞు లగుమహామునులయొక్క దివ్యదృష్టికి మాత్రము తెలియును.

యత్ర సుప్తా జనా నిత్యం ప్రబుద్ధస్తత్ర సంయమీ,
ప్రబుద్ధా యత్ర తే విద్వాన్ సుషుప్తస్తత్ర కేశవ.

తా. ఈలోకమునం దుండు జను లందఱు నేతత్త్వము నెఱుఁగ కుందురో, ఆతత్త్వమును బ్రహ్మవేత్త యగువాఁడెఱిఁగి చూచుచుండును. ఏతత్త్వమును లోకులంద ఱెఱిఁగి చూచుచుందురో, యాదేహేంద్రియాదితత్త్వమును బ్రహ్మవేత్తయగువాఁడు చూడకుండును.

ఏవమాత్మానమద్వంద్వం నిర్వికారం నిరంజనమ్,
నిత్యశుద్ధ నిరాభాసం చిన్మాత్రం పరమామృతమ్.
యో విజానాతి వేదాంతై స్స్వానుభూత్యా చ నిశ్చితమ్,
సోఽతివర్ణాశ్రమీ ప్రోక్తస్స ఏవ గురురుత్తమః.

తా. సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదశూన్యమై కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిసర్వవికారశూన్యమై పుణ్యపాపాదికర్మసంబంధము లేనిదై మాయాతీతమై తనను బ్రకాశింపఁజేయు మఱియొక వస్తువు లేకయే స్వయంప్రకాశరూపమై పరమానందరూపమైన యాత్మతత్త్వము సద్గురూపదేశపూర్వకముగా వేదాంతమహావాక్యముచేతను స్వానుభవముచేతను నెవనికి నిస్సంశయముగాఁ దెలియునో యామహాపురుషుఁ డతివర్ణాశ్రమి యనఁబడును. సర్వోత్కృష్టుఁ డగు గురువును నామహానుభావుఁడే కాఁదగినవాఁడు.

ఈ ప్రకారము పరమేశ్వరుఁడతివర్ణాశ్రమిశబ్దముచేత జీవన్ముక్తుఁడగువానిని నిరూపించెను. కనుక నే- శ్రు. "విముక్తశ్చ విముచ్యతే" యనునది మొదలగు శ్రుతులు జీవన్ముక్తస్థితప్రజ్ఞ బ్రాహ్మణభగవద్భక్తాతివర్ణాశ్రమిశబ్దములు గల స్మృతివాక్యములును జీవన్ముక్తియొక్క సద్భావమునందు ప్రమాణములుగా నున్నవి.

జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు జీవన్ముక్తిప్రమాణనిరూపణ మను ప్రథమప్రకరణము సమాప్తము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

జీవన్ముక్తిప్రకాశిక.

౨-వ ప్రకరణము.

హరిః ఓమ్.

ఇంకను జీవన్ముక్తియొక్క సాధనములు చెప్పఁబడును. తత్వజ్ఞానము, మనోనాశము, వాసనాక్షయ మనునీమూఁడు జీవన్ముక్తికి సాధనములు. కనుకనే వాసిష్ఠరామాయణములోని యుపశమప్రకరణముయొక్క యంతిమభాగమునందు.

వాసనాక్షయవిజ్ఞానమనోనాశా మహామతే,
సమకాలం చిరాభ్యస్తా భవంతి ఫలదా ఇమే.

అని వసిష్ఠమహర్షి యానతిచ్చిరి.

తా. వాసనాక్షయము, తత్త్వజ్ఞానము, మనోనాశము ఈ మూఁటిని నేకకాలమునందు చిరకాల మభ్యసింపవలయును. ఇట్టి చిరకాలాభ్యాసముచేతనే యీమూఁడు మోక్షఫలము నియ్యఁగల వని యర్థము.

ఈప్రకారము వాసనాక్షయ తత్త్వజ్ఞాన మనోనాశములు మోక్షసాధనము లని యన్వయక్రమముగాఁ జెప్పి వ్యతిరేకక్రమముగా కూడ చెప్పియున్నారు.

త్రయ ఏతే సమం యావన్న స్వభ్యస్తా ముహుర్ముహుః,
తావన్న పద సంప్రాప్తి ర్భవత్యపి సమాశతైః.

తా. ఈవాసనాక్షయము మొదలగు మూఁడుసాధనము లెంతవరకు సమకాలమునందు మాటిమాటికి చక్కఁగా నభ్యసింపఁబడవో యంతవఱకు నూఱుసంవత్సరములకైనను మోక్షము కలుగ నేరదు.

సమకాలమునం దీమూఁటిని నభ్యసింపనియెడల నొక బాధకము కల దని వసిష్ఠమహర్షియే చెప్పిరి.

ఏకైకశో నిషేవ్యంతే యద్యేతే చిరమప్యలమ్,
తన్న సిద్ధిం ప్రయచ్ఛంతి మంత్రాస్సంకలితా ఇవ.

తా. సంధ్యావందనమునందు మార్జనకర్మయందు వినియోగింపఁదగిన "ఆపో హి ష్ఠామయో భువః" అను మొదలగుమంత్రములు మూఁడు నొకసారి పఠించి మార్జనమును చేసుకొన్నయెడల నామార్జనకర్మ పూర్ణముగా చేయఁబడి కార్యకారిగా నుండును. ఆప్రకారము చేయక యొక్కొక్క మంత్రము నొక్కొక్కదినమందు పఠించి మార్జనమును చేసుకొన్నపక్షమునం దామార్జనకర్మ పూర్ణముగాక యేప్రకారము కార్యకారి గా నేరదో, లోకమునందు కేవలాన్నమునుగాని కేవలవ్యంజనములనుగాని భక్షించినపక్షమునం దేప్రకారము భోజనము చేయఁబడినది కాదో, అనఁగా వ్యంజనములతో కూడ అన్నమును భక్షించుట భోజన మనియు, కేవలవ్యంజనములనుగాని కేవలాన్నమునుగాని భక్షించుట యుపవాసప్రతినిధి యనియు ధర్మశాస్త్రములయందు చెప్పియున్నందున వ్యంజనాన్నములలో నొకదానిని భుజించుట భోజన మని

చెప్పఁదగియుండ దని భావము. ఆప్రకారమే వాసనాక్షయ మనోనాశతత్త్వజ్ఞానములు మూఁడును భిన్నసమయములయం దెంతకాల మభ్యసింపఁబడినను మోక్షసిద్ధిని కలుగఁజేయనేర వని యర్థము.

'వాసనాక్షయాదులను మూఁటిని సమకాలముగా స్వల్ప కాల మభ్యసించితే చాలదా? చిరకాల మేల యభ్యసింపవల యు?' నంటే, చిరకాలాభ్యాసమునకు ప్రయోజనము వసిష్ఠమ హర్షిచే చెప్పఁబడినది.

త్రిభిరేతైశ్చిరాభ్యస్తైర్హృదయగ్రంథయో దృఢాః,
నిశ్శంక మేవ త్రుట్యంతి బిసచ్ఛేదాద్గుణా ఇవ.

తా. ఈవాసనాక్షయాదులు మూఁడు చిరకాల మభ్య సింపఁబడినపక్షమందు దృఢములైన యవిద్యాకామకర్మవాసన లన్నియు తామరకాడను త్రుంచితే దానియం దుండుదారము లన్నియు తెగిపోవునట్లు నిస్సంశయముగా నశించును ఇదియే చిరకాలాభ్యాసమునకు ప్రయోజనము. స్వల్పకాలాభ్యాస మున కిట్టి ప్రయోజనము కలుగనేర దని భావము.

ఈ యర్థమే స్మృతిరేకముఖముగా కూడ చెప్పఁబడినది.

జన్మాంతరశతాభ్యస్తా రామ సంసారసంస్థితిః,
సా చిరాభ్యాసయోగేన వినా న క్షీయతే క్వచిత్.

తా. ఓరామా! ఈసంసారస్థితి యనేకసహస్రజన్మల నుండి యభ్యసింపఁబడి దృఢమూలమై యున్నందున విశేషకా లము తత్త్వజ్ఞానాదులయొక్క యభ్యాసము లేక నశింపనేరదు.

వాసనాక్షయము మొదలగుమూఁటిలో నొక్కొక్క దాని నభ్యసించినయెడల ఫలము మాత్రము లేకపోవుటయే కాదు. ఈ వాసనాక్షయాదిసాధనములయొక్క స్వరూపము కూడ సిద్ధింపనేరదనియు చెప్పఁబడియున్నది

తత్త్వజ్ఞానం మనోనాశః వాసనాక్షయ ఏవ చ,
మిథః కారణతాం గత్వా దుస్సాధ్యాని స్థితాని హి.

తా. తత్త్వజ్ఞానము, మనోనాశము, వాసనాక్షయము ఈమూఁడు నొకదానికొకటి కారణములుగా నున్నందున ప్రత్యేకముగా కాలభేదముచేత నభ్యసించినయెడల సిద్ధింపనేరవు.

ఈవాసనాక్షయము మొదలగు మూఁడు సాధనములను రెంటిని రెంటిని కొక్క కారణములుగాఁజేర్చితే మూఁడు ద్వంద్వము లేర్పడును. అది యెట్లనఁగా: వాసనాక్షయమనోనాశములు, వాసనాక్షయతత్త్వజ్ఞానములు, మనోనాశతత్త్వజ్ఞానములు అని మూఁడుద్వంద్వములు అందులో మనోనాశవాసనాక్షయద్వంద్వము మనోనాశకారణముగా నున్నదని వ్యతిరేకముఖముగా చెప్పఁబడినది

యావద్విలీనం న మనో న తావద్వాసనాక్షయః,
న క్షీణా వాసనా యావచ్చిత్తం తావన్న శామ్యతి.

తా. ఎంతవరకు మనస్సు నశింపదో అంతవరకు వాసనలు నశింపవు. ఎంతవరకు వాసనలు నశింపవో, అంతవరకు మనస్సుకూడ నశింపదని యర్థము జ్వాలాప్రవాహరూపముగా పరిణమించు వహ్నియే దీపమైనట్లు వృత్తిప్రవాహరూపముగాఁ బరిణమించు నంతఃకరణద్రవ్యము పదార్థములను మననము

చేయు (ఆలోచించు) వ్యాపారము గలది గనుక మనస్సని చెప్పఁబడును. ఇట్టి మనస్సునకు నాశ మనఁగా వృత్తిరూప మగు పరిణామమును విడిచి, నిరోధరూపముగాఁ బరిణమించుట. ఈయర్థమును యోగశాస్త్రమునందు పతంజలిమహాముని సూత్రించిరి.

వ్యుత్థాననిరోధసంస్కారయోరభిభవప్రాదుర్భావౌ,
నిరోధక్షణచిత్తాన్వయో నిరోధపరిణామః.

తా. క్షిప్త, మూఢ, విక్షిప్తము లను మూఁడుభూమికలు వ్యుత్థాన మనఁబడును. ఇందులో రజోగుణము చేత విషయములయందే వృత్తిగల చిత్తము క్షిప్త మని, తమోగుణముచేత నిద్రావృత్తియందే ప్రవర్తించు చిత్తము మూఢ మని, సత్త్వగుణముచేత నేకాగ్రతను బొందుచున్నప్పటికిని, మధ్యేమధ్యే, రజోగుణము చేత, విషయాంతరముల యందుఁ బ్రవర్తించుచిత్తము, విక్షిప్త మని చెప్పఁబడును. సత్త్వగుణోత్కర్షచేత చిత్తమునకుఁ గలుగు పరిణామము నిరోధ మనఁబడును. ఈవ్యుత్థాననిరోధముల చేతఁ గలుగు వాసనలు వ్యుత్థాననిరోధసంస్కారము లనఁబడును. ఇందులో వ్యుత్థానవాసన లభిభవింపఁబడి (నశించి) నిరోధవాసనలు ప్రాదుర్భవించినప్పుడు (పుట్టినప్పుడు) నిరోధ క్షణముతో చిత్తము చేరియుండుటయే మనోనాశ మని తెలియవలయును. అనఁగా సత్త్వగుణాధిక్యముచేత నంతఃకరణ మేకాగ్రతను బొంది యుండుటయే మనోనాశము.

పూర్వోత్తరయుక్తాయుక్తత్వములను యోచింపకయే హఠాత్తుగాఁ గలుగు క్రోధాదివృత్తులకు కారణ మైన

చిత్తమం దుండుసంస్కారవిశేషము వాసన యనఁబడును. పూర్వాపూర్వాభ్యాసముచేత చిత్తమందు వాసింపఁబడుచున్నందున వాసన యని చెప్పఁబడినది. ఇట్టివాసనయొక్క క్షయమనఁగా వివేకముచేత గలిగిన శమదమాదివాసనలు వృద్ధి బొందుచుండఁగా అధిక్షేపాదికారణము లున్నప్పటికి క్రోధాదులు పుట్టక పోవుటయే; ఇందులో మనోనాశము లేకపోయినా వృత్తులు పుట్టుచుండఁగా అధిక్షేపాదికారణములయొక్క సన్నిధియం దొకానొకప్పుడు క్రోధాదులు పుట్టును గనుక వాసనాక్షయము కలుగనేరదు. వాసన క్షయించనప్పుడు వృత్తు లాప్రకారమే యుదయించుచున్నందున మనోనాశము కలుగనేరదు. కనుక వాసనాక్షయ మనోనాశములు పరస్పర కారణములు.

తత్త్వజ్ఞానమనోనాశములు కూడ పరస్పరకారణము లని వసిష్ఠమహర్షి యే వ్యతిరేకముఖముగాఁ జెప్పియున్నారు.

యావన్న తత్త్వవిజ్ఞానం తావచ్చిత్తశమః కుతః,
యావన్న చిత్తోపశమో న తావత్తత్త్వవేదనమ్

తా. ఎంతవఱకు తత్త్వజ్ఞానము కలుగదో అంతవఱకు చిత్తనాశము కలుగదు. ఎంతవఱకు చిత్తనాశము కలుగదో అంతవఱకు తత్త్వజ్ఞానము కలుగ దని యర్థము.

ఇదియంతయు పరమాత్మస్వరూపమే! ఈకనుపడురూపరసాదిప్రపంచము కేవలమాయాకల్పితము. ఈప్రపంచ మనునది పరమార్థముగా లేనేలే దనునిశ్చయము తత్త్వజ్ఞాన మనఁ

బడును. ఇటువంటి తత్త్వజ్ఞానము పుట్టినపుడు రూపరసాదివిషయములు గనుపడుచుండఁగా, వాటియందు చిత్తవృత్తులను బ్రవర్తింపకుండఁజేయుటకు కట్టెలను వేయుచుండఁగా నగ్నియొక్కమంటను నివారింపశక్యము కానట్టు శక్యము కాదు. చిత్తనాశము లేకయుండెనా వృత్తులచేత రూపరసాదులు గ్రహింపఁబడుచుండఁగా-

శ్రు. "నేహ నానాస్తి కించన."

అని యిచ్చట భిన్నముగా కనుపడు పదార్థ మేమియు లేదు. సర్వము నవాస్తవ మని శ్రుతి చెప్పుచున్నప్పటికిని, ఈశ్రుతి ప్రత్యక్షవిరుద్ధ మాటచేత బ్రహ్మస్వరూపము సర్వభేదశూన్యమను నర్థమును వాస్తవముగా చెప్ప లే దను బుద్ధి కలుగును. అందువలన తత్త్వజ్ఞానము కలుగనేరదు. కనుక తత్త్వజ్ఞానమనోనాశము లన్యోన్యకారణములు.

తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయములును పరస్పరకారణము లని వ్యతిరేకముఖముగానే చెప్పఁబడినది.

యావన్న వాసనానాశస్తావత్తత్త్వాగమః కుతః.
యావన్న తత్త్వసంప్రాప్తి ర్న తావద్వాసనాక్షయః.

తా. ఎంతవఱకు వాసనానాశము కలుగదో, అంతవఱకు తత్త్వవిజ్ఞానము కలుగదు. ఎంతవఱకు తత్త్వవిజ్ఞానము కలుగదో, అంతవఱకు వాసనాక్షయము కలుగ దని యర్థము.

క్రోధాదివాసనలు నశింపకపోయెనా శమదమాదిగుణములు పుట్టనేరవు గనుక తత్త్వజ్ఞానము కలుగనేరదు. అద్వితీ

య బ్రహ్మతత్త్వము తెలియఁబడకపోయెనా క్రోధాదులకు నిమిత్తము లగుతిరస్కారాదులయందు సత్యత్త్వబుద్ధి నశింపనందున వాసనలు నశింపవు గనుక తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయములును పరస్పరకారణములు.

ఈప్రకారము వసిష్ఠమహాముని తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయాదిద్వంద్వములకు పరస్పర కారణత్వమును వ్యతిరేకముఖముగాచెప్పిరి. అన్వయముఖముగాకూడఁ జెప్పవచ్చును. అది యెటువలె నంటే: బాహ్యవిషయములు కనుపడునప్పుడు సంస్కారము లుద్బుద్ధమగును. కాఁగానే మనస్సు వృత్తిరూపముగా పరిణమించును గనుక మనస్సు నిరోధమును (నాశమును) పొందినప్పుడు బాహ్యవిషయము లేవియు గనుపడనందున సంస్కారము (వాసన) పుట్టనేరదు. క్రోధాదివృత్తులు సంస్కారముచేత పుట్టునవి గనుక సంస్కారము పుట్టకపోఁగానే క్రోధాదివృత్తులు నశించును. ఈప్రకార మీవాసనాక్షయమనోనాశద్వంద్వము పరస్పరకారణమై యున్నది.

"శ్రు. దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా"

యనుశ్రుతి యేకాగ్రత నొందిన బుద్ధిచేత నాపరమాత్మ చూడఁబడు నని చెప్పుచున్నందున, బ్రహ్మాకారవృత్తికంటె నితరములగుసర్వవృత్తులయొక్కనాశమే తత్త్వజ్ఞానమునకు కారణ మని తోఁచుచున్నది తత్త్వజ్ఞానము కలుగఁగానే మిథ్యాభూత మగు నీప్రపంచమునందు శశవిషాణాదులయందువలె బుద్ధివృత్తి యుదయింపనందునను, పరమాత్మసాక్షాత్కారము కలిగియుండుటచేత తిరిగి పరమాత్మయందు వృత్తిపుట్టుట కావశ్యకము

లేనందునను, మనస్సు కట్టెలు వెయ్యకపోతే, నిప్పు తనంతట తానే యాఱిపోవునటుల స్వయముగా నశించును. ఈప్రకార మీమనోనాశతత్త్వజ్ఞానద్వంద్వము పరస్పరకారణము.

తత్త్వజ్ఞానము క్రోధాదిసకలవాసనలయొక్క నాశమునకు కారణ మని వార్తికకారు లగుసురేశ్వరాచార్యులువారు.

రిపౌ బంధౌ స్వదేహే చ సమైకాత్మ్యం ప్రపశ్యతః,
వివేకినః కుతః కోపః స్వదేహావయ వేష్వివ.

అను శ్లోకముచేత నానతిచ్చిరి.

తా. శత్రువునందు, బంధువునందు, స్వశరీరమునందు నాత్మ యొకఁడే యున్నాఁ డని తుల్యదృష్టి గలజ్ఞానికి తనహస్తపాదాదులయందు కోపము గలుగుట కవకాశము లేనటుల సర్వదేహములయందు కోపము పుట్టుట కవకాశమే లే దని యర్థము. అనఁగా తనయొక్క హస్తపాదాదులు తన కొకనికే యవయవములుగా నున్నందున వాటిలో నొకటి కంటకవృశ్చికాదులను ద్రొక్కి, తనకు వేదనను కలుగఁజేసినా, యేలాగున నాయవయవమునందు కోపము కలుగదో యాలాగుననే సర్వదేహములు.

స్మృ. అంతవంత ఇమే దేహా నిత్యస్యోక్తాశ్శరీరిణః.

తా. హిరణ్యగర్భాదిపిపీలికాంతశరీరము లన్నియు నొకఁడై నిత్యుఁడై వ్యాపకుఁడైన యాత్మయొక్క శరీరము లని చెప్పినప్రకారము ఒక యాత్మయొక్క సంబంధమగు శరీరములే గనుక వీటియం దొకటి ప్రతికూలముగా ప్రవర్తించినా, దానియందు కోపముచేయుట కవకాశము లేదు.

క్రోధాదివాసనాక్షయరూప మగుశమదమాదిగుణసంపత్తి తత్త్వజ్ఞానమునకు కారణ మని.

శ్రు. శాంతో దాంత ఉపరత స్తితిక్షుస్సమాహితో,
భూత్వాఽత్మ న్యేవాత్మానం పశ్యతి.

యను శ్రుతియందుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది.

తా. చక్షురాదిబాహ్యేంద్రియనిగ్రహము గలవాఁడును, అంతరింద్రియ మగునంతఃకరణముయొక్క నిగ్రహము కలవాఁడును, ఆత్మజ్ఞానాభ్యాసవిరుద్ధము లగు లౌకికవైదిక కర్మల నన్నిటిని సన్న్యసించినవాఁడును, శీతోష్ణాదిద్వంద్వములను సహించువాఁడును, ఏకాగ్రత నొందినచిత్తముకలవాఁడును నై వేదాంతవాక్యములయొక్క శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములఁజేసి జీవాత్మను పరమాత్మగా నెఱుఁగవలయు నని శ్రుత్యర్థము.

వసిష్ఠమహర్షియు,

గుణాః శమాదయో౽జ్ఞానాచ్ఛమాదిభ్య స్తథా జ్ఞతా,
పరస్పరం వివర్ధేతే ద్వే పద్మసరసీ ఇవ.

అని తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయములు పరస్పరకారణము లని చెప్పిరి.

తా. క్రోధాదివాసనాక్షయరూపము లగు శమదమాదిగుణములు తత్త్వజ్ఞానమువలన నుదయించును. శమదమాదిగుణములవలన తత్త్వజ్ఞాన ముదయించును. గనుక నీవాసనాక్షయతత్త్వజ్ఞానములు రెండును తామరవలన సరస్సు, సరస్సువలన

కామర వృద్ధి నొందునటుల యన్యోన్యముగా వృద్ధి నొందు చుండు నని భావము.

ఈప్రకారము తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయద్వంద్వము పరస్పరకారణముగా నున్నది.

ఈతత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క సాధనములను వసిష్ఠమహర్షి చెప్పిరి:

తస్మాద్రాఘవ యత్నేన పౌరుషేణ వివేకినా,
భోగేచ్ఛాం దూరతస్త్యక్త్వాత్రయమేతత్సమాశ్రయేత్.

తా. కనుక, ఓ రామా! పురుషప్రయత్నముచేతను విషయములయందుండు దోషములను విచారించుటను, వివేకముచేతను, విషయభోగములయం దాశను దూరముగా విడిచి ఈతత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశములను మూఁటిని సంపాదింపవలయు నని యర్థము.

పురుషప్రయత్న మనఁగా, ఏవిధముగానైనా యీకార్యమును నిశ్చయముగా సంపాదింపవలయు నను నుత్సాహము. పదార్థములయందుండు గుణదోషములను విభజించి బుద్ధిచేత తెలిసికొనుటయే వివేకము. తత్త్వజ్ఞానమునకు వేదాంతగ్రంథశ్రవణము, మనోనాశమునకు ప్రాణాయామాది యోగము, వాసనాక్షయమునకు ప్రతికూలవాసనల నుత్పాదించుట సాధనముగా నుండును. విషయభోగములయం దాశ స్వల్పముగా నున్నప్పటికి

న జాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి,
హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే.

తా. విషయములయందుండుకోరిక విషయానుభవము చేత నశింపదు. కట్టెలు నెయ్యి మొదలైన వస్తువులను పైపైనఁ బడవేయుచుండఁగా నగ్ని వృద్ధినొందునటుల విషయముల ననుభవించుచుండఁగా విషయానుభవేచ్ఛ వృద్ధి నొందును గాని నశింపదు.

అని చెప్పినప్రకారము విషయములయం దత్యాసక్తిని కలుగఁ జేయును గనుక నావిషయభోగాభిలాషను నిశ్శేషముగా విడువవలయును.

ఆక్షేపము—ఓయీ పూర్వ ప్రకరణమునందు వివిదిషాసన్న్యాసమునకు ఫలము తత్త్వజ్ఞాన మని విద్వత్సన్న్యాసమునకు ఫలముజీవన్ముక్తి యని చెప్పియుంటిరి. ఈయర్థమును పర్యాలోచనచేయఁగా వివిదిషాసన్న్యాసమును గ్రహించి వేదాంతశ్రవణముచేసి ముందుగా తత్త్వజ్ఞానమును సంపాదించి తరువాత విద్వత్సన్న్యాసము నంగీకరించి జీవించియుండుదశలో తనకు బంధకములగు వాసనామనోవృత్తులయొక్క నాశమును సంపాదింపవలయు నని తోఁచుచున్నది. ప్రస్తుతమందు తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశముల నేకకాలమందే యభ్యసింపవలయు నని చెప్పితిరి. ఇందువలన పూర్వోత్తరవాక్యములు విరుద్ధములుగా నున్నవి.

సమాధానము—వివిదిషాసన్న్యాసికి తత్త్వజ్ఞానము ముఖ్యము. వాసనాక్షయమనోనాశములు అముఖ్యములు. విద్వత్సన్న్యాసికి వాసనాక్షయమనోనాశములు ముఖ్యములు. తత్త్వ

జ్ఞానము అముఖ్యము గనుక పూర్వోత్తర వాక్యములకు విరోధము లేదు.

అనఁగా, వివిదిషాసన్న్యాసి విద్వత్సన్న్యాసు లిద్దఱును తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశముల నేకకాలమందే యభ్యసింపవలయును గాని వివిదిషాసన్న్యాసి తత్త్వజ్ఞానార్థమై వేదాంతశ్రవణాదుల నాచరించుకాలమునందు వాసనాక్షయ మనోనాశము లావశ్యకము లయినప్పటికిని వాటిని తాత్కాలికములుగా సంపాదించుకొని తత్త్వజ్ఞానమునే ప్రధానముగా సంపాదించునుగాన వివిదిషాసన్న్యాసికితత్త్వజ్ఞానము ముఖ్యము. వాసనాక్షయ మనోనాశములు అముఖ్యములై యుండును. విద్వత్సన్న్యాసికి తత్త్వజ్ఞానము పూర్వమందే కలిగియున్నందున దానివిషయమై విశేషప్రయత్నము చేయవలసినయావశ్యకము లేనందున నముఖ్యమై యుండును. అయినను వాసనాక్షయ మనోనాశములకుఁగాను బ్రయత్నమును చేయుకాలమునందనువర్తించియే యుండును. వాసనాక్షయ మనోనాశము లంతకుముందు సిద్ధింపనందున విశేషప్రయత్నముతో సాధింపవలసి యుండును గాన ముఖ్యములుగా నుండును.

కనుక వివిదిషాసన్న్యాసి విద్వత్సన్న్యాసు లుభయులు తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశముల నేకకాలమందభ్యసింపవలయు నని చెప్పినది విరుద్ధము కాదు.

ఆక్షేపము—తత్త్వజ్ఞానము పుట్టినమాత్రాననే కృతార్థత కలుగుచుండఁగా వాసనాక్షయమనోనాశములకొఱకు సాధనాభ్యాస మెందుకు చేయవలయును?

సమాధానము—జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనమును ముందు చెప్పఁబోవుచున్నాము. దానిచేతనే యీ యాక్షేపము పరిహరింపఁబడును.

ఆక్షేపము—ఓయీ! విద్వత్సన్న్యాసికి తత్త్వజ్ఞానము పూర్వమందే సిద్ధముగా నున్నందున జ్ఞానసాధనము లగు శ్రవణాదుల ననుష్ఠించుట వ్యర్థము. తత్త్వజ్ఞానము వస్తుతంత్రముగాని కర్మవలె పురుషతంత్రము గానందున, శ్రవణాదులను విడిచి కేవలముగా తత్త్వజ్ఞానము ననుష్ఠించుటకు శక్యము కాదు. కాఁబట్టి వాసనాక్షయమనోనాశ సాధనముల నభ్యసించు కాలమునందు తత్త్వజ్ఞానము అముఖ్యముగా నైనా యేప్రకార మభ్యసింపఁ బడును?

సమాధానము—తత్త్వజ్ఞానము స్వరూపము నభ్యసింప శక్యము కాకపోయినా, యేదోయొకమార్గము చేత నద్వితీయ బ్రహ్మతత్త్వమును మాటిమాటికి స్మరింప శక్యమై యుండును. ఈపునఃపునఃస్మరణమే తత్త్వజ్ఞానాభ్యాసము.

ఇటువంటి తత్త్వజ్ఞానాభ్యాసము వాసిష్ఠరామాయణమునం దుత్పత్తిప్రకరణములోని లీలోపాఖ్యానమునందు చెప్పఁబడినది.

తచ్చింతనం తత్కథనమన్యోన్యం తత్ప్రబోధనమ్,
ఏతదేక పరత్వం చ జ్ఞానాభ్యాసం విదుర్బుధాః.

తా. ఆబ్రహ్మస్వరూపమును మనస్సునందు చింతించుట, యొకరికిచెప్పుట, యొకరితో నొకరు జ్ఞాపకమును చేసుకొ

నుట, యీ బ్రహ్మతత్త్వమందే సర్వకాలములయందు బుద్ధిని చేర్చియుండుటయు జ్ఞానాభ్యాస మని చెప్పఁబడును.

"సర్గాదావేవ నోత్పన్నం దృశ్యం నాస్త్యేవ తత్సదా,
ఇదం జగదహం చేతి బోధాభ్యాసం విదుః పరమ్."—అని.

తా. ఈ దృశ్యమగు ప్రపంచము సృష్టియొక్క మొదటనే పుట్టలేదు. అందువలన నీప్రపంచము వంధ్యాపుత్రునివలె సుతరాం లేనిది. అంతఃకరణోపాధిచైతన్యమై జీవుఁడ నని చెప్పఁబడు, నేనును, లేనివాఁడనే, యని, మాటిమాటికి ననుసంధించుట, జ్ఞానాభ్యాస మని చెప్పఁబడినది.

వాసనాక్షయమనోనాశాభ్యాసములయొక్క స్వరూపమును నా లీలోపాఖ్యానమందే చూపింపఁబడినది.

అత్యంతాభావసంపత్తౌ జ్ఞాతుర్జ్ఞేయస్య వస్తునః,
యుక్త్యా శాస్త్రైర్యతంతే యే తే తత్రాభ్యాసినః స్మృతాః.

తా. జ్ఞాత యగు జీవుఁడు జడమగు దేహేంద్రియాది ప్రపంచము నేప్రకారమత్యంతాభావము (బొత్తిగా కనఁబడక పోవుట) నొందునో, యాప్రకారము, యోగము చేత, శాస్త్రము చేత, నభ్యాసముచేయుట, మనోనాశాభ్యాస, మని, చెప్పఁబడును

దృశ్యాసంభవబోధేన రాగద్వేషాదితానవే,
రతిర్నవోదితా యాఽసౌ బ్రహ్మాభ్యాసః స ఉచ్యతే.

తా. దృశ్యమగు ప్రపంచ మంతయు వాస్తవమైనదియు నిత్యమైనదియు గాదు. మిథ్యయును, క్షయించుస్వభావముగల

దియు ననునిశ్చయజ్ఞానముచేత దృశ్యవిషయములయం దుండు రాగద్వేషాదులను తగ్గించుటకుఁ జేయు ప్రయత్నమే వాసనాక్షయాభ్యాస మనఁబడును.

ఆక్షేపము—ఓయీ! ఈచెప్పినతత్త్వజ్ఞానమనోనాశవాసనాక్షయాఽభ్యాసములు మూఁడును సమానములుగాఁ గనుపడుచుండఁగా వీటిలో నొకటి ముఖ్య మని మఱియొకటి యముఖ్య మని యేలాగున చెప్పవచ్చును ?

సమాధానము—ప్రయోజనము ననుసరించి చెప్ప వచ్చును. అది యెటువలె నంటే, మోక్షేచ్ఛగలపురుషునకు జీవన్ముక్తి యని విదేహముక్తి యని రెండుప్రయోజనములు కలవు గనుకనే "శ్రు. విముక్తశ్చ విముచ్యతే" అనుశ్రుతియందు విముక్తుఁడై విముక్తుఁ డగు నని రెండుపక్షములు చెప్పఁబడినవి.

ఇందులో జీవించియుండుపురుషునకు దైవసంపదచేత మోక్షము, ఆసురసంపదచేత బంధము కలిగియుండును. ఈ యర్థము భగవద్గీతలయొక్క పదియాఱవయధ్యాయమునందు భగవంతునిచే.

దైవీ సంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీ మతా.

అని చెప్పఁబడెను.

తా. దైవసంపద మోక్షమును కలుగఁజేయును. ఆసురసంపద బంధమును కలుగఁజేయు నని యర్థము.

ఈదైవసంపదయు నాసురసంపదయు నీరెండు నచ్చటనే విశదముగా చెప్పఁబడినవి.

అభయం సత్త్వసంశుద్ధిః జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః,
దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్.
అహింసా సత్యమక్రోధస్త్యాగశ్శాంతిరపైశునమ్,
దయా భూతేష్వలోలు త్త్వం మార్దవం హ్రీరచాపలమ్.
తేజః క్షమా ధృతిశ్శౌచమద్రోహో నాతిమానితా,
భవంతి సంపదం దైవీమభిజాతస్య భారత.
దంభో దర్పోఽభిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ,
అజ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సంపదమాసురీమ్.

తా. భయము లేకపోవుట, ప్రసన్నమైన మనస్సు కలిగి యుండుట, ఆత్మజ్ఞానసాధనములయందు నిష్ఠ, తనకు కలిగిన యన్నాదిపదార్థముల నితరులకు యథాశక్తిగా నిచ్చుట, అంతరింద్రియనిగ్రహము, తన యధికారమునకు తగినట్లు శ్రౌతస్మార్తల నాచరించుట, ప్రత్యహము బ్రహ్మయజ్ఞమునందు వేదపారాయణమును చేయుట, శారీర మగు బ్రహ్మచర్యాహింసాదికము, వాచికమై, మృదువై, ప్రియమై హితమైనవాక్యము, మానసికమగు ప్రసన్నమనస్కత్వనిర్మలాంతఃకరణత్వాదికము ఈ మూఁడువిధము లగు తపస్సు, సర్వవ్యవహారములయందు కుటిలత లేకయే వ్యవహరించుట, భూతములకు హింస కలుగకుండ సంచరించుట, చూచినదానిని చూచినట్లు చెప్పుట, ఒకరు తన్నుకొట్టినా మనస్సునందు కోపము పుట్టకపోవుట, కామ్యకర్మలను పరిత్యజించుట, బహిరింద్రియనిగ్రహము, ఒకరియొక్క దోషమును మరియొకరియెదుట చెప్పకపోవుట, సమస్తభూతములయొక్క దుఃఖమును చూచి సహించ లేకపోవుట, లోభము లేక

పోవుట, మృదుత్వము అనఁగా క్రౌర్యము లేకపోవుట, అకార్యములయందు బుద్ధి ప్రమాదమునఁ బ్రవర్తించినప్పుడు లజ్జించుట, వ్యర్థములగు తృణచ్ఛేదనకండూయనాదివ్యాపారములను విడుచుట; పరుల నభిభవించుటకు తగినసామర్థ్యము కలిగియుండుట, తన కొకరు పరిభవమును కలుగఁజేసినప్పుడు సహించియుండుట, దుఃఖాదులచేత బాధింపఁబడుసమయమునందు కూడ చిత్తమునందు ధైర్యము నొందియుండుట, మృజ్జలాదులచేత బాహ్యశుద్ధి, అహింసాఽక్రోధాదులచేత నంతఃకరణశుద్ధి కలిగియుండుట, ఒకరిని హింసింపవలయు నను ఇచ్ఛ లేకయుండుట, నేను కులాచారపాండిత్యాదులచేత నందఱికంటె నధికుఁడను, సర్వజనులచేత పూజింపఁదగినవాఁడ నను నభిమానము లేకపోవుట యీగుణములు దైవసంపద గలవారికి నియతములుగా నుండును.

తాను చేయుధర్మమును లోకమునం దందఱికి తెలియవలయు నని ప్రవర్తించుట, ధనము విద్య మొదలగువాటిచేత గర్వించియుండుట, నేను ఈలోకమునం దందఱికి పూజింపఁదగినవాఁడ నను నభిమానము, స్వల్పాపరాధము చేసినా యాగ్రహించుట, కఠినవాక్యముల నుచ్చరించుట, కఠినమనస్సుతో నుండుట, యుక్తాయుక్తజ్ఞానము దేహాత్మభేదజ్ఞానము లేకపోవుట, యీస్వభావము లాసురసంపదయందు కలిగినవానికి నియతములుగా నుండును.

ఈయాసురసంపద విస్తారముగా పదునాఱవయధ్యాయముయొక్క చివరవఱకు చెప్పఁబడినది.

ఇందులో నశాస్త్రీయమై స్వభావసిద్ధమై యాసురసంపదయగు దుర్వాసనను శాస్త్రీయమై పురుషప్రయత్నసాధ్యమై, దైవసంపద యగు సద్వాసనచేత నశింపఁజేయఁగా జీవన్ముక్తి సంభవించును. వాసనాక్షయ మే ప్రకారము జీవన్ముక్తికి సాధనమో, మనోనాశము కూడ నాప్రకారమే జీవన్ముక్తికి సాధనమని శాస్త్రములయందు చెప్పఁబడినది.

మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః,
బంధాయ విషయాసంగి ముక్త్యై నిర్విషయం స్మృతమ్.

తా॥ మనుష్యుల కందఱకు బంధమునకుఁ గాని మోక్షమునకుఁ గాని కారణము చిత్తమే. చిత్తము విషయాసక్తమైతే, బంధనమునకుఁ గారణ మగును. విషయములయం దాసక్తి లేక కేవలముగ నుంటే, మోక్షమునకు కారణ మగును.

యదా నిర్విషయస్యాస్య మనసో ముక్తిరిష్యతే,
అతో నిర్విషయం నిత్యం మనః కార్యం ముముక్షుణా.

తా॥ మనస్సు విషయములను గ్రహించక యుండెనా మోక్షము గలుగు నని చెప్పియున్నది గనుక మోక్షేచ్ఛగల పురుషుఁడు సర్వకాలములయందు మనస్సును విషయములయందు చేరి తదాకారముగాఁ బరిణమించకుండ నిరోధింపవలయును

నిరస్తవిషయాసంగం సన్నిరుద్ధం మనో హృది,
యదా యాత్యున్మనీభావం తదా తత్పరమం పదమ్.

తా॥ ఎప్పుడు మనస్సు విషయములయందు సక్తముగాక నిరోధింపఁబడి ఏకాగ్రత నొందునో అప్పు డాపరమపదమైన పరమాత్మస్వరూపము పొందఁబడును.

తావ దేవ నిరోద్ధవ్యం యావద్ధృది గతం క్షయమ్,
ఏతత్ జ్ఞానం చ ధ్యానం చ శేషోఽన్యో గ్రంథవిస్తరః.

తా. మనస్సు ఎంత కాలమునకు హృదయగోళమునందే నిలీనమై యుండునో, అంత కాలము ప్రాణాయామప్రత్యాహారములచేత మనస్సును నిరోధింపవలయును. ఇదియే జ్ఞానము. ఇదియే ధ్యానము. ఇతరమంతయు గ్రంథవిస్తారమే కాని ప్రయోజనము గలది గాదు. అనఁగా విషయములయందు చేరక హృదయగోళమునందే నిరోధింపఁబడినమనస్సు ఏకాగ్రతను పొందియుండును గనుక నిర్గుణబ్రహ్మస్వరూపమును తెలుసుకొనుటకుఁ గాని సగుణబ్రహ్మస్వరూపమును ధ్యానించుటకుఁ గాని యోగ్యమై యుండును. ఇట్టిమనోనిరోధమును ప్రతిపాదించెడు శాస్త్రమే ప్రయోజనము కలదిగాని తదితరశాస్త్రమంతయు ఉపయోగము లేని సందర్భమును చెప్పుచున్నందున ప్రయోజనము లేని దని భావము.

బంధము తీవ్రబంధ మని మృదుబంధ మని రెండువిధములు. ఇందులో నాసురసంపద సాక్షాత్తుగా దుఃఖహేతువు గనుక తీవ్రబంధ మని చెప్పఁబడినయున్నది. ద్వైతప్రపంచప్రతీతి స్వయముగా దుఃఖహేతువు కానందున సాక్షాద్దుఃఖహేతు వగు నాసురసంపదను కలుగఁజేయునది యయినందున మృదుబంధ మని చెప్పఁబడియున్నది.

ఇందులో వాసనాక్షయముచేత తీవ్రబంధముమాత్రము నశింపఁజేయఁబడును. మనోనాశముచేత తీవ్రబంధమృదుబంధములు రెండును నశింపఁజేయఁబడును.

ఆక్షేపము— మనోనాశముచేత రెండుబంధములు నివర్తించుపక్షమందు మనోనాశమును మాత్రము నభ్యసించితే చాలును. వాసనాక్షయాభ్యాసము నిరర్థకము.

సమాధానము—భోగమునకు కారణమై ప్రబలమైన ప్రారబ్ధకర్మచేత మనస్సు వ్యుత్థానదశను బొందింపఁబడి విషయములను గ్రహించు కాలమునందు తీవ్రబంధమును నివారించుటకు వాసనాక్షయ మావశ్యకమైనందున నిరర్థకము కాదు.

ఆక్షేపము—ద్వైతప్రపంచప్రతీతియే కదా మృదుబంధము. ఇట్టిమృదుబంధము భోగమును గలుగఁజేయునా?

సమాధానము— కలుగఁజేయును. క్రోధలోభాదితామసవృత్తులు తీవ్రబంధ మని సుఖజ్ఞానాదిసాత్త్వికవృత్తులు సత్కర్మప్రవృత్త్యాది రాజసవృత్తులును మృదుబంధ మనిమాయభిప్రాయము. క్రోధలోభాదతామసవృత్తులు ఏప్రకారముగా బంధకములో ఆప్రకారమే సాత్త్వికరాజసవృత్తులును బంధకము లని భగవద్గీతాచతుర్దశాధ్యాయములో చెప్పియున్నది.

సత్త్వం రజ స్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః,
నిబధ్నంతి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్.

తా. ప్రకృతివలనఁ బుట్టిన సత్త్వరజస్తమోగుణములు మూఁడు ఈదేశమునందు తాదాత్మ్యాభిమానముతో నుండినను స్వతఃవికారశూన్యుఁడగు చిదాత్మను బంధించు నని యర్థము.

ద్వైతప్రపంచప్రతీతి యనఁగా స్రక్చందనవనితాదివిషయములయొక్క స్ఫురణము. ఇది తత్కాలమందు క్లేశకరము కానందున మృదుబంధ మని చెప్పఁబడినది గాని క్రముముగా తీవ్రబంధమునకు కారణ మగును. వ్యుత్థానదశయందు చిత్తమున కీవిషయములు స్ఫురింపఁగానే వాసనాక్షయాభ్యాసము లేనందున చిత్త మీవిషయములయందు గుణదోషములను విచారింపకయే యాసక్త మగును. అనంతరము తత్ప్రాప్తియందుఁ బ్రయత్నమును తదలాభమునందు విషాదమును బొంది క్రమముగా తీవ్రబంధము ననుభవించును. వాసనాక్షయ మభ్యసింపఁబడినపక్షమందు స్రక్చందనాదివిషయములు స్ఫురించినా వాటియం దనిత్యత్వాదిదోషములు దోఁచుచున్నందున చిత్తమాసక్తము కాదు. కనుక తీవ్రబంధము ననుభవింపదు. కాఁబట్టి వ్యుత్థానదశయందు తీవ్రబంధమును నివారించుటకుఁగాను, వాసనాక్షయాభ్యాస మావశ్యకము గనుక నిరర్థక మని శంకింపఁదగదు.

ఆక్షేపము—మృదుబంధము సాక్షాత్తుగా బాధకము కానందువల్లను, తీవ్రబంధము వాసనాక్షయము చేతనే నివర్తించినందువల్లను, మనోనాశాభ్యాసము నిష్ప్రయోజనము.

సమాధానము—ప్రారబ్ధకర్మచేత సంపాదింపఁబడి యవశ్యముగా సంభవించుభోగములను నివారించుటకుఁ గాను మనోనాశాభ్యాస మావశ్యకము గనుక నిష్ప్రయోజనము కాదు. అనఁగా ప్రారబ్ధకర్మచేత సంభవించుసుఖదుఃఖాదిభోగములలోఁ గొన్ని వైరాగ్యవాసనాక్షయాభ్యాసముల చేత నివారింపఁబడును. మరికొన్ని తప్పక యనుభవింపఁబడును. తప్పక

యనుభవింపఁబడుభోగములు, మనోనాశముచేతఁగాని, చిత్తవిక్షేపమును చేయక యుండనేరవు. పుత్రభార్యాదిమరణము చేతఁ గలిగిన దుఃఖము, సుషుప్తిదశయందు మనోనాశము కలుగుటచేత విక్షేపము నేప్రకారము చేయఁజాలదో, యాప్రకారమే, తప్పక యనుభవింపఁబడు భోగములును, మనోనాశముచేత, చిత్తవిక్షేపకములు గాక, యుండు నని, భావము. కనుక నే

అవశ్యంభావిభోగానాం ప్రతికారో భవేద్యది,
తదా దుఃఖైర్నలిప్యేర న్నలరామయుధిష్ఠిరాః.

అని చెప్పఁబడినది.

తా. తప్పక కాఁదగిన సుఖదుఃఖాదిభోగములు చిత్తవిక్షేపకములు గాకుండ చేయునది మనోనాశము; ఇట్టిమనోనాశము లేకపోవుటచేతనే నలమహారాజు శ్రీరాములవారు ధర్మరాజు వీరు మహాదుఃఖముల ననుభవించిరి. నలాదులకు మనోనాశమే కలిగియున్నపక్షముకు మహాదుఃఖముల ననుభవించకయే యుందురు.

కనుక, ప్రారబ్ధకర్మసంపాదితావశ్యంభావిభోగములను నిరాకరించుటకుఁగాను మనోనాశాభ్యాస మావశ్యకము.

కనుక నీప్రకారము వాసనాక్షయమనోనాశములు జీవన్ముక్తిఁగూర్చి సాక్షాత్సాధనము లగుటవలన ముఖ్యములు. తత్త్వజ్ఞానము గలిగెనో, అది వాసనాక్షయమనోనాశములకు కారణమై తద్ద్వారా జీవన్ముక్తికి సాధనమైనందున నముఖ్యము.

శ్రు. జ్ఞాత్వా దేవం సర్వపాశాపహానిః
క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యు ప్రహాణిః.

తా. స్వప్రకాశస్వరూపుఁడైన పరమాత్మను తెలిసికొని యుండుపురుషునకు సమస్తమైనబంధకము లగు కామక్రోధాదివాసన లనుపాశములు నివర్తించును. వాసనలు నివర్తింపఁగానే జన్మమరణప్రవాహరూపమైన యీసంసారము నివర్తించు నని యర్థము.

శ్రు. అధ్యాత్మయోగాధిగ మేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతి.

తా. శ్రవణమననిదిధ్యాసనము లనుసాధనములయొక్క యనుష్ఠానముచేత పరమాత్మను తెలిసికొని యాపరమాత్మ సాక్షాత్కారము గల పురుషుఁడు హర్షశోకములకు కారణము లగు రాగద్వేషాదివాసనలను త్యజించు నని యర్థము.

శ్రు. తరతి శోకమాత్మవిత్.

తా. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము కలవాఁడు శోకమును దాఁటును.

శ్రు. తత్ర కో మోహః కశ్శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః.

తా. జీవాభిన్నబ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారము గలవానికి అట్టికాలమందు మోహశోకము లుండ నేరవు.

శ్రు. జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః.

తా. పరమేశ్వరుని తెలిసికొని పురుషుఁడు సమస్తబంధములచేత విడువఁబడును.

ఇవి మొదలగు శ్రుతులయందు తత్త్వజ్ఞానము వాసనాక్షయమునకు కారణ మని యనేకపర్యాయములు వినఁబడుచున్నది.

మనోనాశమునకుఁగూడ తత్వజ్ఞానము సాధన మని శ్రుతులయందే ప్రసిద్ధమై యున్నది.

శ్రు. యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యేత్? తత్కేన కం జిఘ్రేత్?.

తా. ఏకాలమందు పరిదృశ్యమాన మగుజ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయాదిత్రిపుటీప్రపంచ మంతయు బ్రహ్మస్వరూపముగా నే స్ఫురించునో యటువంటి కాలమందు ఎవఁడు దేనిచేత నెవరిని జూచును? దేనిచేత దేని నాఘ్రాణించును?

అనఁగా సర్వము నఖండబ్రహ్మాకారముగా నుండు కాలమునందు దర్శనశ్రవణాదివృత్తు లేవియు నుండ నేరవని తాత్పర్యము.

ఈశ్రుతి జ్ఞానదశ నుద్దేశించి చెప్పినది గాని విదేహాముక్తిదశ నుద్దేశించి చెప్పినది కాదు.

శ్రీగౌడపాదాచార్యులవారును

ఆత్మతత్వానుబోధేన న సంకల్పయతే యదా,
అమనస్తాం తదా విద్యా ద్గ్రాహ్యాభావే తదగ్రహః. ।·

అని యానతిచ్చిరి.

తా. దృఢమైన పరమాత్మతత్త్వజ్ఞానముచేత నెప్పుడితరవిషయములయందు వృత్తులు పుట్టకయుండునో, అప్పుడు అమనస్క యోగము సిద్ధించిన దని యెఱుఁగవలయును. గ్రహింపఁదగినవిషయములు మిథ్యాత్వజ్ఞానముచేత బాధింపఁబడినందున వాటియందు తిరిగి యెప్పటికి వృత్తులు పుట్ట వని భావము.

జీవన్ముక్తికి వాసనాక్షయమనోనాశము లేప్రకారము సాక్షాత్ సాధనములైనందున ముఖ్యములో యాప్రకారము విదేహముక్తికి తత్త్వజ్ఞానము సాక్షాత్సాధన మైనందున ముఖ్యము. ఈయర్థ మీస్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యం ప్రాప్యతే యేన ముచ్యతే.

ఆ దేనిచేత ముక్తుఁ డగునో యట్టికైవల్యము జ్ఞానముచేతనే పొందఁబడు నని సామాన్యముగా స్మృత్యర్థము. ఈస్మృతివచనము విశేషముగా వివరింపఁబడును. కేవలమైన యాత్మయొక్క భావము కైవల్యము. అనఁగా దేహేంద్రియాదిశూన్యత్వము. ఇది జ్ఞానముచేతనే పొందఁబడును. దేహేంద్రియాదిసహితత్వ మాత్మయం దజ్ఞానముచేత కల్పింపఁబడినందున నదిజ్ఞానముచేతనే నివర్తించుటకు యోగ్యమైయుండును. జ్ఞానముచేతనే యని చెప్పిన అవధారణార్థకమగు ఏవకారము జ్ఞానమే మోక్షసాధనముగాని కర్మ గా దని కర్మను నివర్తింపఁజేయుచున్నది. ఇదిగాక "న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన" యను శ్రుతి కర్మచేత,సంతానముచేత, దానముచేత మోక్షము పొందఁబడ దని స్పష్టముగా చెప్పుచున్నది. ఏపురుషుఁడు తత్త్వజ్ఞానప్రతిపాదక మగు శాస్త్రము నభ్యసింపక యోగశాస్త్రాభ్యాసముచేత యథాసంభవముగా వాసనాక్షయమనోనాశముల నభ్యసించి సగుణబ్రహ్మోపాసనములగు దహరశాండిల్య వైశ్వానరాంతరాదిత్యాదివిద్యల నుపాసించునో, యాపురుషుఁ డర్చిరాదిమార్గముచేత బ్రహ్మలోకమును పొం

చును గనుక నతని కీలింగదేహము నశింపనందున కైవల్యము లేదు. కనుకనే తత్త్వజ్ఞానసహితములుగాని కేవలవాసనాక్షయ మనోనాశములు కూడ కైవల్యసాధనములు గావని యీ ఏవకారము ప్రతిపాదించుచున్నది. "యేన ముచ్యతే" అనుపదములకు ఏజ్ఞానముచేత పొందింపఁబడినకైవల్యముచేత సకలబంధములవలన విడువఁబడునో యని అర్థము. అవిద్యాగ్రంథి, అబ్రహ్మత్వము, హృదయగ్రంథి, సంశయము, కర్మలు, అసర్వకామత్వము, మృత్యువు పునర్జన్మ ఇవి మొదలైన శబ్దములచేత నాయాప్రదేశములయందు వ్యవహరింపఁబడియున్నందున బంధము నానాప్రకారములుగా నున్నది. ఈబంధములన్నియు నజ్ఞానముచేత కల్పింపఁబడినందున జ్ఞానముచేత నివర్తింపఁదగియున్నవి.

శ్రు. ఏతద్యో వేద నిహితం గుహాయాం సోఽవిద్యాగ్రంథిం వికిరతీహ సోమ్య.

తా. అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయానందమయము లనుపంచకోశములయొక్క మధ్యభాగమను గుహయందు నివసించియున్న యీపరబ్రహ్మను ఏపురుషుఁడు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని ప్రత్యక్షముగా సమాధిపరిపాకజన్యజ్ఞానముచేత తెలుసుకొనునో యాపురుషుఁడు అవిద్యాగ్రంథిని విడుచును.

బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి.

ఏపురుషుఁడు నేనే బ్రహ్మ నని బ్రహ్మస్వరూపము నెఱుఁగునో యాపురుషుఁ డదివరకుండు నేను బ్రహ్మను కానను నజ్ఞానము నశించి బ్రహ్మగా నేర్పడును.

శ్రు. భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః,
క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే.

తా. ఆపరమాత్మను ప్రత్యక్షముగా చూడఁగా హృదయగ్రంథి భేదింపఁబడును. సకలమైన సంశయములు ఛేదింపఁబడును. సర్వకర్మలు క్షయించును.

ఈశ్రుతియొక్క తాత్పర్యము పూర్వము విశదముగా చెప్పఁబడినందున నిచ్చట సంక్షేపింపఁబడినది.

శ్రు. యో వేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్. సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ. బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి.

తా. పూర్వోక్తపంచకోశాత్మక మగు గుహాయం దుంచఁబడి, సర్వప్రత్యక్స్వరూపుఁడై సమస్తకామములను (ఆనందములను) ఏకకాలమం దనుభవించెను.

శ్రు. తమేవ విదిత్వా అతి మృత్యుమేతి.

తా. ఆపరమేశ్వరుని తెలుసుకొని మృత్యువును అతిక్రమించి పోవును.

శ్రు. యస్తు విజ్ఞానవాన్ భవత్యమనస్కస్సదాశుచిః,
స తు తత్పదమాప్నోతి యస్మాత్ భూయో న జాయతే.

తా. ఏపురుషుఁడు సర్వకాలములయందు మలినవాసనలన్నియు నశించినందున శుద్ధుఁడును, కామక్రోధాదివృత్తులు నశించినందున మనస్సు లేనివాఁడును, శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములచేత పరమాత్మతత్త్వమును సాక్షాత్తుగా తెలుసుకొన్నవాఁడును అవునో, యాపురుషుఁడు ఏపదమును బొందిన, తిరిగి జన్మ కలుగదో, యాపరబ్రహ్మపదమును పొందును.

ఇవి మొదలైన శ్రుతులు అవిద్యాగ్రంథి మొదలగు బంధములన్నియు జ్ఞానముచేతనే నివర్తించునని విస్పష్టముగా తెలియఁజేయుచున్నవి. ఇది గాక.

శ్రు. య ఏవం వేదాహం బ్రహ్మాస్మీతి స ఇదం సర్వం భవతి.

తా. ఎవఁడు నేనే బ్రహ్మ నని తెలియునో వాఁడు ఈ కనుపడు ప్రపంచమంతయు తానే అవును అనఁగా సర్వాత్మక బ్రహ్మస్వరూపముగా నుండు నని భావము. ఇవి మొదలయిన శ్రుతు లనేకములు జ్ఞానముచేతనే బంధము నివర్తించు నని చెప్పునవి కలవు. ఈ యవిద్యాగ్రంథి మొదలగు బంధముల యొక్క నివృత్తియే విదేహముక్తి యనఁబడును. బ్రహ్మాయం దజ్ఞానముచేత కల్పింపఁబడిన యీయవిద్యాగ్రంథి మొదలగు బంధములు జ్ఞానముచేత నశింపఁగానే తిరిగి జన్మము సంభవింపదు. కనుక నీవిదేహముక్తి జ్ఞానోత్పత్తిసమకాలమునందే కలుగు నని తెలియవలయును.

ఈయర్థము శ్రీశంకరభగవత్పాదాచార్యులు.

సూ. తత్తు సమన్వయాత్.

అను సూత్రముయొక్క భాష్యమునందు,

భా. 'శరీరే పతితే అశరీరిత్వం స్యాన్న జీవత ఇతి చేన్న'

ఇది మొదలగువాక్యములచేత నానతిచ్చి యున్నారు.

తా. శరీరము పడిపోతే గదా యశరీరత్వము సిద్ధించును. శరీరము జీవించియుండఁగా నేలాగు సిద్ధించు నంటే, యీలాగున చెప్పఁగూడ దని భాష్యవాక్యమున కర్థము.

సూ. తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్.
అను సూత్రమునందును నీయర్థము విశదముగా చెప్పఁబడి యున్నది.

తా. బ్రహ్మస్వరూప సాక్షాత్కారము కలుగఁగానే యాగామిపుణ్యపాపము లంటవు. సంచితపుణ్యపాపములు నశించు నని యర్థము.

ఆక్షేపము—ఓయీ వర్తమానదేహము నశించినతరువాత విదేహముక్తి కలుగు నని యనేకపండితులు వర్ణించుచున్నారు.

శ్రు. "తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేతే."
యను శ్రుతియు నీయర్థమునే విశదపించుచున్నది.

తా. తత్త్వజ్ఞానము కలవానికి నెంతవరకు దేహము విడువఁబడదో, అంతవరకే ముక్తి కలుగుట కాలస్యము. దేహపాతానంతరము ముక్తి కలుగు నని భావము.

వాక్యవృత్తి యను గ్రంథమునందు నీప్రకారమే చెప్పియున్నది.

ప్రారబ్ధకర్మవేగేన జీవన్ముక్తో యదా భవేత్,
కంచిత్కాలమథారబ్ధకర్మబంధస్య సంక్షయే.
నిరస్తాతిశయానందం వైష్ణవం పరమం పదం,
పునరావృత్తిరహితం కైవల్యం ప్రతిపద్యతే.

తా. జీవన్ముక్తుఁడగుపురుషుఁడు ప్రారబ్ధకర్మయొక్క వేగముచేత కొంతకాలము సంచరించుచుండి తరువాత నాప్రారబ్ధకర్మ క్షీణింపఁగానే సర్వాధికసుఖస్వరూపమై పునరావృత్తి

శూన్యమై దేహేంద్రియాది సర్వవికారరహితమైన పరబ్రహ్మ స్వరూపమును బొందును.

సూ. భోగే నత్వితరే క్షపయిత్వాఽథ సంపద్యతే.

అను సూత్రమునందు సూత్రకారు లగు వ్యాసమహర్షియు నీ ప్రకారమే చెప్పియున్నారు.

తా. ప్రారబ్ధకర్మచేత సంపాదింపఁబడిన పుణ్యపాపముల ననుభవముచేత నివర్తింపచేసుకొని దేహపాతానంతరము పరమాత్మస్వరూపము నొందు నని సూత్రార్థము.

వసిష్ఠమహర్షియు

జీవన్ముక్తిపదం త్యక్త్వా శరీరే కాలసాత్కృతే,
విశత్యదేహముక్తత్వం పవనోఽస్పందతామివ.

అని శరీరపాతానంతరమే విదేహముక్తి కలుగు నని చెప్పియున్నారు.

కనుక తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి సమకాలమునందే విదేహముక్తి కలుగు నని చెప్పుట యుక్తము కాదు.

సమాధానము—దేహపాతానంతరమందు విదేహముక్తి కలుగు ననుపూర్వాచార్యులమతమును తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి కాలమునందే విదేహముక్తి కలుగు ననుమామతమును ఈ రెండు నభిప్రాయభేదముచేత నిర్దోషములుగానే యున్నవి. అది యెటువలెనంటే విదేహముక్తి యను పదమునందు దేహశబ్దము చేత వర్తమానదేహములు భవిష్యద్దేహములు యావత్తు చెప్పఁబడిన వని పూర్వాచార్యుల యభిప్రాయము. ఇందుచేత వర్త

మానదేహనాశానంతరముగాని తత్త్వజ్ఞానికి సర్వదేహబంధము నశింపదు కనుక నదియే విదేహముక్తి యని పూర్వాచార్యమత ము యుక్తముగానే యున్నది. విదేహముక్తిశబ్దమునం దుండు దేహపదమునకు భవిష్యద్దేహముమాత్ర మర్థ మని మాయభి ప్రాయము. ఇందుచేత భవిష్యద్దేహమునకు కారణమైన యవిద్య తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికాలమునందే నశించినందున భవి ష్యద్దేహనాశరూపమైన విదేహముక్తి జ్ఞానసమకాలమునందే కలుగు నను మామతమును యుక్తమే.

భవిష్యద్దేహము పుట్టకయుండుటకేకదా తత్త్వజ్ఞానము ను సంపాదించుట. ఈవర్తమానదేహము తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమందే పుట్టినందున దీనియొక్క ఉత్పత్తిని తత్త్వజ్ఞానము నివారింపజాలదు తత్త్వజ్ఞానము లేనివానికిగూడ ప్రారబ్ధ కర్మ నశింపగానే వర్తమానదేహము నశించుచున్నందున వర్తమానదేహనివృత్తి తత్త్వజ్ఞానముయొక్క ఫల మని చెప్పం దగదు. జీవన్ముక్తు లగువారికి తత్త్వజ్ఞానము కలిగియున్నప్పటికి లింగదేహము నశింపక యున్నందున లింగదేహనివృత్తియును తత్త్వజ్ఞానఫల మని చెప్పందగదు.

ఆక్షేపము—తత్త్వజ్ఞానము లింగదేహమును నివర్తింపం జేయుసామర్థ్యము కలదిగా నున్నప్పటికి ప్రారబ్ధకర్మచేత ప్రతి బంధింపబడి కొంతకాలము లింగదేహమును నివర్తింపజేసిపో యినా, ప్రతిబంధము నశింపగానే లింగదేహమును నివర్తింపం జేయును గనుక లింగదేహనివృత్తి తత్త్వజ్ఞానముయొక్క ఫల మని చెప్పవచ్చును.

సమాధానము—పంచపాదిక యను గ్రంథమును రచించిన శ్రీపద్మపాదాచార్యులు,

"యతో జ్ఞానమజ్ఞానస్యైవనివర్తకమ్."

పై గ్రంథమునందు తత్త్వజ్ఞానము అజ్ఞానమునే నివర్తింపఁజేయును గాని తదితరములగువాటిని నివర్తింపఁజేయ దని చెప్పినందున లింగదేహనివృత్తి తత్వజ్ఞానఫలమని చెప్పఁగూడదు?

ప్రశ్న.—అయితే లింగదేహనివృత్తికి ఏమి సాధనము?

ఉత్తరము.—కారణముయొక్క నివృత్తియే సాధన మని చెప్పెదము.

కార్యమును నివర్తింపఁజేయునది విరోధిపదార్థము సామగ్రీనివృత్తి యని రెండువిధములు. అది యెటువలె నంటే దృష్టాంతమును చెప్పెదము. దీప మనునది కార్యము. దీనికి విరోధి వాయువు. వర్తితైలములు సామగ్రి. ఇందులో వాయువుచేతనైనా దీపము నివర్తించును. వర్తితైలములు నశించినా నివర్తించును. ప్రకృతమందు దీపమునకు వాయువువలె లింగదేహమునకు నివర్తక మగు సాక్షాద్విరోధిపదార్థమును కానము. లింగదేహముయొక్క సామగ్రి కర్మ. ఇది ప్రారబ్ధకర్మ యని యనారబ్ధకర్మ యని రెండువిధములు. ఇందులో ప్రారబ్ధకర్మ యనఁగా వర్తమానదేహమును గలుగఁజేసి సుఖదుఃఖముల ననుభవింపఁజేయుచున్నకర్మ; అనారబ్ధకర్మ యనఁగా భవిష్యద్దేహమును కలుగఁజేసి దానియందు సుఖదుఃఖములను కలుగఁజేయుటకు కనిపెట్టియున్నకర్మ; యీరెండుకర్మలచేతనే

జ్ఞానహీను లగువారియొక్క లింగదేహ మీలోకమునందును సంచరించుచుండును.

తత్త్వజ్ఞానికి యనారబ్ధకర్మ తత్త్వజ్ఞానముచేత ప్రారబ్ధకర్మ భోగముచేత నశించినందున వర్తితైలములు నశించినందున దీపము నశించినట్లు సామగ్రీనివృత్తిచేత తత్త్వజ్ఞానియొక్క లింగదేహము నశించును. కనుక లింగదేహముయొక్క నివృత్తి తత్త్వజ్ఞానఫలను కానేరదు.

శ్రు యస్మాద్భూయో న జాయతే.

అను మొదలైన శ్రుతులు పునర్జన్మనివృత్తి మొదలగునవి తత్త్వజ్ఞానఫల మని చెప్పుచున్నందున పునర్జన్మ అబ్రహ్మత్వము మొదలగు బంధములయొక్క నివృత్తియే జ్ఞానఫల మని నిశ్చయము.

ఆక్షేపము—పునర్జన్మనివృత్త్యాదికముకూడ తత్త్వజ్ఞాన ఫల మని చెప్పితే,

వా. "యతో జ్ఞానమజ్ఞానస్యైవ నివర్తకమ్."

అని పూర్వమందు చెప్పిన పంచపాదికాచార్యవచనమునకు విరుద్ధము కాదా ?

సమాధానము—అజ్ఞానముతోఁ గూడ నెప్పటికి నియతములుగా నుండు అబ్రహ్మత్వము సంశయము మొదలగునన్నియు నజ్ఞానశబ్దముచేత గ్రహింపఁబడినందున విరుద్ధము కాదు. ఈ ప్రకారముగా చెప్పనిపక్షమందు తత్త్వజ్ఞానముగలపండితుల యొక్క అనుభవమునకు విరుద్ధముగా నుండును. తత్త్వజ్ఞులగు

పండితులకు తత్త్వజ్ఞానము కలుగఁగానే అజ్ఞానమువలె నేను బ్రహ్మను కాను అను మొదలగు విపరీతజ్ఞానాదులన్నియు నశించుచున్నవిగదా. కనుక భవిష్యద్దేహానివృత్తియే విదేహముక్తి తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి సమకాలమునందే కలుగు ననిచెప్పుట నిండ యుక్తముగా నున్నది.

శ్రు. అభయం వై జనక ప్రాప్తోఽసి ఏతావదేవ ఖల్వరే అమృతత్వమ్.

అను బృహదారణ్యశ్రుతివాక్యము లీయర్థమును స్పష్టపఱచు చున్నవి.

తా. ఓ జనకమహారాజా! నీవు మోక్షమును బొందితివి. ఓమైత్రేయీ! ఇదియే మోక్ష మని శ్రుతుల కర్థము.

ఈ శ్రుతులయందు యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి జనకునకును మైత్రేయీ దేవికిని తత్త్వజ్ఞానము నుపదేశించి తత్కాలమునందే మోక్షము నొందితి రని చెప్పినందున విదేహముక్తి జ్ఞానము సమకాలమునందే కలుగు నని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది.

శ్రు. తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి.

అను మఱియొక శ్రుతియందును జ్ఞానసమకాలమునందే ముక్తి యని చెప్పఁబడినది.

తా. ఆపరమాత్మ నీప్రకారముగా తెలుసుకొన్న పురుషుఁ డీలోకమునందే ముక్తుఁ డగు నని శ్రుత్యర్థము.

ఇదిగాక తత్త్వజ్ఞానఫల మగు విదేహముక్తి తత్త్వజ్ఞానము పుట్టఁగానే సంభవింపక కాలాంతరమునందు సంభవించు పక్షమునందు జ్యోతిష్టోమాదియాగములయందు వలె తత్త్వజ్ఞానమువలన నొకయపూర్వ మను సంస్కారము పుట్టు నని కల్పింప

వలసివచ్చును. అనఁగా జ్యోతిష్టోమాదియాగములయొక్క ఫల మగు స్వర్గము యజమానునియొక్క మరణానంతరము సంభవించును. జ్యోతిష్టోమాదియాగము లనుష్ఠానోత్తరకాలము నందే నశించును తత్కాలమందు నశించిన యాగాదికర్మలు కాలాంతరమందు కలిగెడి స్వర్గమున కేప్రకారము సాధనము లగునని శంక రాఁగా యాగాదికర్మానుష్ఠానముచేత నొక యపూర్వ మనుసంస్కారము పుట్టు ననియు, నది యజమానుని యొక్క చిత్తమునందు స్వర్గఫలము ప్రాప్తించుపరకు నిలిచి స్వర్గ ఫలమును గలుగఁజేసి తరువాత నశించు నని పూర్వమీమాంసకులు నిర్వహించిరి. ఆప్రకారమే తత్త్వజ్ఞానముఫలమగు మోక్షము మరణానంతరమందే సంభవించుపక్షమున "శబ్దబుద్ధికర్మణాం త్రిక్షణావస్థాయిత్వమ్" శబ్దము, జ్ఞానము, కర్మ యీమూఁడును మూఁడుక్షణములు మాత్రముండును. తరువాత నశించు నను న్యాయమునుబట్టి తత్త్వజ్ఞానముకూడ ఉత్పత్త్యుత్తరకాల మునందే నశించును గనుక తత్త్వజ్ఞానమువలన నొకయపూర్వ మను సంస్కారము పుట్టి మోక్షము ప్రాప్తించుపరకు తత్త్వజ్ఞాని యొక్క చిత్తమం దుండి మోక్షానంతరము నశించు నని చెప్పవలసివచ్చు నని తాత్పర్యము.

ఆప్రకారము చెప్పినపక్షమునకు తత్త్వజ్ఞానశాస్త్రము కర్మశాస్త్రములోనే యంతర్భవించును. తత్త్వజ్ఞానముకూడ కర్మలలో నొకటిగా నుండవలసివచ్చును. ఇది తత్త్వజ్ఞానము చేత దేహాంతమందు ముక్తి కలుగు నని వాదించువారికి సమ్మతము కాదు

ఆక్షేపము—అగ్నియొక్క వేడిమి మణిమంత్రములచేత ప్రతిబంధింపఁబడినట్లు ప్రారబ్ధకర్మచేత ప్రతిబంధింపఁబడి తత్త్వజ్ఞానము తత్కాలమందు ఫలము నియ్యఁజాలక కాలాంతరమందు (మరణానంతరమందు) విదేహముక్తిని గలుగఁజేయును.

సమాధానము—భవిష్యద్దేహముయొక్క యత్యంతాభావమే విదేహమోక్షమని మాయభిప్రాయము. ఇట్టి విదేహమోక్షము వర్తమానదేహమును మాత్రము నిలిపిన ప్రారబ్ధముతో విరోధింపదుగనుక ప్రారబ్ధకర్మచేత తత్త్వజ్ఞానఫలమైన విదేహమోక్షము ప్రతిబంధింపఁబడదు. అనఁగా వర్తమానదేహభవిష్యద్దేహములయొక్క నివృత్తియే విదేహమోక్షమని చెప్పెడివారికి వర్తమానదేహమును నిలిపియుండు ప్రారబ్ధకర్మకు విదేహమోక్షము విరోధిగా నున్నందున ప్రారబ్ధకర్మచేత విదేహమోక్షసాధనమగు తత్త్వజ్ఞానము ప్రతిబంధింపఁబడునని చెప్పుట యావశ్యకము. భవిష్యద్దేహమాత్రనివృత్తియే విదేహముక్తియని చెప్పెడి మాకు ప్రారబ్ధకర్మకును విదేహమోక్షమునకును విరోధమే లేనందున ప్రారబ్ధకర్మచేత విదేహముక్తిసాధనమగు తత్త్వజ్ఞానము ప్రతిబంధింపఁబడునని చెప్పుట యనావశ్యకము. ప్రారబ్ధకర్మ వర్తమానదేహమును తద్గతసుఖదుఃఖములను బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నప్పటికిని తత్త్వజ్ఞానమప్పుడే భవిష్యద్దేహనివృత్తి యనువిదేహమోక్షమును గలుగఁజేయుట కేవిధమైన యాక్షేపము లేదని భావము. ఇదిగాక జ్ఞానమనునది క్షణికము. ఇది ఉత్పత్తికాలమునందు తప్ప కాలాంతరమందుండ నేరదు. కాలాంతరమునందు తాను లేకయే మోక్షమును

తకఫలము కేలాగున నియ్యఁగలదు. తత్త్వజ్ఞానానంతరము చరమసాక్షాత్కారమను మతియొక్కజ్ఞానము జన్మించును. దానిచేత విదేహమోక్షము కలుగు ననియును, జ్ఞానసాధనములు లేనందున శంకింపఁదగదు. తత్త్వజ్ఞానప్రతిబంధకమైనప్రారబ్ధము నశింపఁగానే జ్ఞానసాధనము లగు గురుశాస్త్రదేహేంద్రియాదు లన్నియు నశించుచుండఁగా నేప్రకారము చరమసాక్షాత్కారమను జ్ఞానముప్పుట్టును? తత్త్వజ్ఞానమే చరమసాక్షాత్కారమునకు సాధన మంటిరా, క్షణికమైనతత్త్వజ్ఞానము పూర్వమందే నశించినందున చరమసాక్షాత్కారమున కేలాగు సాధనము కాఁగలదు? కనుక తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి సమకాలమందే భవిష్యద్దేహానివృత్తి యను విదేహమోక్షము గలుగు ననుమామతమే యుక్తముగా నున్నది.

ప్రశ్న —అయితే.

శ్రు "భూయశ్చాంతే విశ్వమాయా నివృత్తిః."

అని చెప్పినశ్రుతికి ఏమి తాత్పర్యము?

ప్రతివచనము —ప్రారబ్ధకర్మావసానమందు దేహేంద్రియములు మొదలయిన సమస్తవికారములు నశించు నని తాత్పర్యము గాని చరమసాక్షాత్కారమునందు సర్వావిద్యాతత్కార్యములు నశించు నని కాదు. అవ్యవహితపూర్వగ్రంథమునందు చరమసాక్షాత్కారమును గూర్చి యుపపత్తులను కనుపఱచియున్నారము. కనుక మీకు సమ్మతమైన విదేహముక్తి దేహపాతానంతరమందే కలుగవచ్చును. మాకు సమ్మత

మైన విదేహముక్తి తత్త్వజ్ఞానసమకాలమందే కలుగు ననుటకు సంశయము లేదు.

ఈయభిప్రాయముతోనే ఆర్యాపంచశతి యను గ్రంథమునందు భగవంతుఁడగు శ్రీసంకర్షణమూర్తి,

తీర్థే శ్వపచగృహే వా నష్టస్మృతిరపి పరిత్యజన్ దేహం,
జ్ఞానసమకాలముక్తః కైవల్యం యాతి హతశోకః.

అని చెప్పియున్నారు.

తా. తత్త్వజ్ఞానసమకాలమందే విదేహముక్తి నొందిన బ్రహ్మవేత్త పరమపవిత్రమైన గంగాదిపుణ్యతీర్థములయందుఁగాని అత్యంతాపవిత్రమైన చండాలవాటికయందుఁగాని వర్తమానదేహమును త్యజించి ప్రారబ్ధకర్మప్రాప్తికము లగు శోకహర్షాదులను విడిచి కేవలబ్రహ్మస్వరూపావస్థానము నొందు నని భావము.

కనుక విదేహమోక్షమునకు సాక్షాత్సాధన మగు తత్త్వజ్ఞానము వాసనాక్షయమనోనాశములకంటె ప్రధానమని సిద్ధము.

వాసనాక్షయమనోనాశములు తత్త్వజ్ఞానసాధనములైనందున మోక్షమునుగూర్చి వ్యవహితసాధనములు కాఁబట్టి అప్రధానములు.

కామక్రోధాద్యాసురవాసనలను నశింపఁజేయు దైవవాసన జ్ఞానసాధన మని శ్రుతిస్మృతులయందు విశదముగా చెప్పఁబడినది.

శ్రు. శాంతోదాంత ఉపరత స్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వాఽత్మన్యే
వాత్మానం పశ్యేత్.

తా. బహిరింద్రియనిగ్రహము, అంతరింద్రియనిగ్రహ
ము, సకలకామ్యకర్మపరిత్యాగము, శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహన
ము, చిత్తైకాగ్రత యీగుణములుగలవాఁడై యద్వితీయప్ర
త్యగభిన్న బ్రహ్మతత్త్వము నెఱుఁగవలయును.

స్మృ. అమానిత్వమదంభిత్వ మహింసా క్షాంతిరార్జవం,
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్యమాత్మవినిగ్రహః.
ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్య మనహంకార ఏవ చ,
జన్మమృత్యుజరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనం.
అసక్తిరనభిష్వంగః పుత్రదారగృహాదిషు,
నిత్యం చ సమచిత్తత్వ మిష్టానిష్టోపపత్తిషు,
మయి చా నన్యయోగేన భక్తిరవ్యభిచారిణీ.
వివిక్తదేశ సేవిత్వమరతిర్జనసంసది,
అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనం,
ఏతత్ జ్ఞానమితి ప్రోక్తమజ్ఞానం యదతోఽన్యథా.

తా. తనగుణములను తాను శ్లాఘించకయుండుట, దంభ
రాహిత్యము, పరులను పీడింపక యుండుట, మొదటివారు
తనవిషయమై చేయుటిరస్కారాదులుసహించుట, సర్వవ్యవహా
రములయందు కౌటిల్యము లేకపోవుట, అనఁగా మనోవాక్కా
యముల నేకరూపముగాఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట, తనకుతత్త్వజ్ఞా
నము నుపదేశించినగురువును సేవించియుండుట, మృజ్జలములచేత
శరీరమును క్షాళనమును చేయుడ మను బాహ్యశుద్ధియు; రాగ

ద్వేషరాహిత్యమును మనశ్శుద్ధియును గలిగియుండుట, సన్మార్గమునందుఁ బ్రవర్తించి దానియందే నిష్ఠగలిగియుండుట, శరీరమును దుష్కార్యములకు చేయకుండ నిరోధించుట, ఇహలోకపరలోకములయందుండు శబ్దాదివిషయములయం దిచ్ఛలేకయుండుట, గర్వములేకయుండుట, జన్మయందు, మరణమునందు, ముదిమియందు, రోగములయందు, దుఃఖములయందును ప్రసిద్ధములైనదోషములు విచారించుట, పుత్త్రులు, భార్య, గృహము, క్షేత్రము మొదలయిన విషయములయందు ప్రీతిలేకయుండుట, పుత్త్రాదులయందే యధిక ప్రీతిలేకయుండుట, అనఁగా (పుత్త్రకళత్త్రాదుల క్షేమైనను కొంచెము హాని కలిగితే తాను జీవింపనట్టు చేయుప్రేమ యధిక ప్రేమ యనఁబడును. అటువంటి యధికప్రేమ లేకయుండుట యని యర్థము.) ప్రారబ్ధకర్మచేత సుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించినప్పుడు హర్షవిషాదములను బొందక సమానచిత్తము గలిగియుండుట, సర్వేశ్వరుఁడైనభగవంతునియం దేకాగ్రభక్తి గలిగియుండుట, జనశూన్యమైన యేకాంతదేశమందునికియు, జనులచే నిండియుండు ప్రదేశములయందు నివసించుట కిచ్ఛ లేకపోవుట, ఆత్మజ్ఞానకారణములైనశాస్త్రములయం దాసక్తి గలిగియుండుట, ఆత్మతత్త్వజ్ఞానముచేత గలుగు మోక్షమునందు సర్వాధికత్త్వజ్ఞానము. ఈగుణములు తత్త్వజ్ఞానమునకు సాధనములు. వీటికంటె నితరములగు దంభదర్పాదులు జ్ఞానమును నశింపంజేసి నానావిధానర్థములను సంపాదించును.

ఇవి మొదలైనశ్రుతిస్మృతులయందుఁ దైవసంపదగాఁ జెప్పఁ

బడు శుభవాసన యాసురసంపద యగు నశుభవాసనను నశింపఁజేయును. దానివలన తత్త్వజ్ఞానము కలుగు నని చెప్పినందున వాసనాక్షయము తత్త్వజ్ఞానమునకు సాధన మని చెప్పఁదగియున్నది

ఈప్రకారమే మనోనాశము తత్త్వజ్ఞానమునకు సాధన మని శ్రుతిస్మృతులయందు ప్రసిద్ధమైయున్నది.

శ్రు. తతస్తు తం పశ్యతి నిష్కళం ధ్యాయమానః.

తా. శ్రవణమననములచేత పరబ్రహ్మతత్త్వమును పరోక్షముగా తెలుసుకొన్నతరువాత ధ్యానమును చేయుచున్నవాఁడై ఆనిర్గుణమైన పరబ్రహ్మను ప్రత్యక్షముగా తెలుసుకొనుచున్నాఁడు. ధ్యాన మనఁగా నేకాగ్రచిత్తత. మధ్యేమధ్యే యితరవిషయముల నాలోచింపక యొకటేవస్తువును నిరంతరముగా నాలోచించుట ధ్యాన మనఁబడును. ఇదియే మనోనాశము; దీనిచేతనే బ్రహ్మాపరోక్షజ్ఞానము కలుగు నని భావము.

శ్రు. అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతి.

తా. పరమాత్మయం దవిచ్ఛిన్నధ్యానముచేత నాపరమాత్మను ప్రత్యక్షముగా దెలుసుకొని తత్త్వజ్ఞుఁడగు పురుషుఁడు హర్షశోకాదిబంధములను విడుచును.

స్మృతి. యం వినిద్రాజితశ్వాసాః సంతుష్టాస్సంయతేంద్రియాః,
జ్యోతిః పశ్యంతి యుంజానా స్తస్మైయోగాత్మనే నమః.

ఆలస్యాదితామసవృత్తులు లేనివారును అనఁగా అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము ఈ యైదునియమములుకలవా రని అర్థము. శౌచ, సంతోష, తపః,

స్వాధ్యాయ, ఈశ్వరప్రణిధానము లను నియమములు కల వారును; రేచక పూరక కుంభకములను ప్రాణాయామములచేత సర్వేంద్రియములను వాటివాటివిషయములయందు ప్రవర్తింపనియ్యక నిరోధించినవారును అయిన యోగులు ధారణాధ్యానసమాధులచేతనే స్వప్రకాశస్వరూపుఁడైన పరమేశ్వరుని చూచుచుందురో, యాయష్టాంగయోగాభ్యాససాధ్యుఁడైన శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమునకు నమస్కరించెదను.

ఈ శ్రుతిస్మృతులయందు మనోనాశముచేత తత్త్వజ్ఞానము కలుగు నని చెప్పియున్నది. కనుక నీప్రకారము తత్త్వజ్ఞానమనోనాశవాసనాక్షయములు మూఁడును యథాయోగ్యముగా ముఖ్యములుగా నముఖ్యములుగా నుండు నని తెలియఁదగినది.

ఆక్షేపము—ఓయీ! వివిదిషాసన్న్యాసిచేత ప్రయత్నపూర్వకముగా సంపాదింపఁబడిన తత్త్వజ్ఞానమనోనాశవాసనాక్షయములుమూఁడు విద్వత్సన్న్యాసానంతరము అనువర్తించుచుండిన చాలునా? లేక విద్వత్సన్న్యాసిచేత ప్రత్యేకము ప్రయత్నపూర్వకముగా నభ్యసింపవలసియుండునా? మొదటిపక్షమందు విద్వత్సన్న్యాసికి తత్త్వజ్ఞానము పూర్వసిద్ధమైనందున నేప్రకారముగా నముఖ్యమని చెప్పితిరో యాప్రకారమే వాసనాక్షయమనోనాశములు కూడ పూర్వసిద్ధములైనందున నముఖ్యము లని చెప్పవలసి యుండును. కనుక విద్వత్సన్న్యాసికి వాసనాక్షయమనోనాశములు ప్రధానము లని చెప్పుట యుక్తము కాదు. రెండవపక్షమందు విద్వత్సన్న్యాసికి వాసనాక్షయమనోనాశము లేప్రకారము ప్రయత్నసాధ్యములో యాప్రకా

రమే తత్త్వజ్ఞానము కూడఁ బ్రయత్నసాధ్యమైనందున ముఖ్యముగానే యుండును. కనుక విద్వత్సన్న్యాసికి వాసనాక్షయమనోనాశములే ప్రధానము లని తత్త్వజ్ఞానము ప్రధానము కాదని చెప్పుట యుక్తము గాదు. అని యంటిరా చెప్పెదము.

సమాధానము—వివిదిషాసన్న్యాసమునం దభ్యసించిన తత్త్వజ్ఞానముమాత్రము విద్వత్సన్న్యాసికి ననువర్తించియుండు నని వాసనాక్షయమనోనాశములు ప్రయత్నము చేసి సంపాదింప వలసియుండు ననియు మే మంగీకరించుచున్నారము గనుక మీరు చెప్పినదోషములు రానేరవు. అది యెటువలె నంటే- బ్రహ్మజ్ఞానాధికారి 'కృతోపాస్తి' యని 'అకృతోపాస్తి' యని రెండువిధములుగా నుండును; అదివరకే యుపాసనమును చేసియున్నవాఁడు 'కృతోపాస్తి' యని, ఉపాసనమును చేయకయున్నవాఁడు 'అకృతోపాస్తి' యని చెప్పఁబడును. ఉపాసనకు ఫలము ఉపాస్యవస్తుసాక్షాత్కారమే కనుక నుపాస్యస్వరూపము సాక్షాత్కరించువరకు ఉపాసనమును చెసి తత్త్వజ్ఞానమునందుఁ బ్రవర్తించుపురుషునకు వాసనాక్షయమనోనాశము లదివరకే యుపాసనకాలమందే దృఢముగా సిద్ధించియున్నందున తత్త్వజ్ఞానము పుట్టఁగానే విద్వత్సన్న్యాసజీవన్ముక్తులు స్వయముగానే సిద్ధించును. ఇటువంటి పురుషుఁడే శాస్త్రములయందు చెప్పఁబడిన ముఖ్యజ్ఞానాధికారి. ఈకాలమునం దుండు జ్ఞానాధికారు లందఱు ప్రాయశః ఉపాసనమును చేయనివారుగానే యున్నారు. వీరు వాసనాక్షయమనోనాశములను తత్కాలమందు సంపాదించుకొని తత్త్వజ్ఞానసాధనము లగు

శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నారు. ఈశ్రవణమనననిదిధ్యాసనములను దృఢముగా నభ్యసించినందున, అజ్ఞానసంశయ విపర్యయములు నశించి తత్త్వజ్ఞానము పుట్టుచున్నది. ఈతత్త్వజ్ఞానము నిత్యనిర్దోషమైన వేదవాక్య సమూహముచే నుదయించినందున మఱియొక ప్రమాణజ్ఞానముచేత బాధింపఁబడదు. ఈతత్త్వజ్ఞానముచేత నివర్తించిన యజ్ఞానము తిరిగి పుట్టుటకు హేతువు లేనందున తత్త్వజ్ఞానమునకు లోపము సంభవింపదు. వాసనాక్షయమనోనాశములైతేనో యిదివరకు తాత్కాలికముగా సంపాదింపఁబడనందునను, దృఢాభ్యాసము లేనందునను సుఖదుఃఖాదిభోగములను గలుగఁజేయు ప్రారబ్ధకర్మచేత మధ్యేమధ్యే బాధింపఁబడుచున్నందునను గాలి వీచెడిప్రదేశములోఁ బెట్టిన దీపము వలె నతిశీఘ్రముగా నివర్తించుచుండును.

ఈయర్థమే—

పూర్వేభ్యోఽపి ప్రయత్నేభ్యో విషమోఽయం హి సమ్మతః,
దుస్సాధ్యో వాసనాత్యాగ స్సుమేరూన్మూలనాదపి

అని వసిష్ఠమహర్షిచేఁ జెప్పఁబడినది.

తా. వెనుక చెప్పినసముద్రపానాది ప్రయత్నముకంటె మేరుపర్వతమును సమూలముగా పెల్లగించి వేయుటకంటె కూడ నీవాసనాత్యాగము అశక్యమైనది యని అర్థము.

భగవద్గీతలయందును.—

చంచలం హిమనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవత్ దృఢం,
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్.

అని అర్జునుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

తా. ఓస్వామీ ! ఈమనస్సనునది మిక్కిలి చపలస్వభావము కలది. దేహేంద్రియాదులను క్షోభింపఁ జేయునదియు, తత్త్వవిచారముచేతకూడ జయించుటకు శక్యముకానిదియు విషయవాసనలతోఁ జట్టఁబడియున్నందున భేదింప శక్యముకానిదియును గనుక నాకాశమందు విసరుచుండు వాయువును నిరోధించుట యేప్రకారముగా నశక్యమో ? యాప్రకారమే యీమనస్సును నిగ్రహించుటయు నశక్యమని యర్థము. ఇందుచేత మనోనాశము శక్యమైనది కాదని తెలియుచున్నది.

కనుక నిప్పటివిద్వత్సన్న్యాసులకు తత్త్వజ్ఞానముమాత్రము వివిదిషాసన్న్యాసదశయందు దృఢముగా నభ్యసించియున్నందున అనువర్తించి యుండును. వాసనాక్షయమనోనాశములకుమట్టుకు దృఢప్రయత్నముచేత నిప్పుడు సంపాదింపవలసియుండు నని సిద్ధము.

ప్రశ్న —ఓయీ! వాసనాక్షయమునకొఱకుఁ బ్రయత్నముచేయవలయు నంటిరి; వాసన యనఁగా నేమి ?

ఉత్తరము.—వాసనయొక్క స్వరూపము వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

దృఢభావనయా త్యక్త్వా పూర్వాపరవిచారణం,
యదాదానం పదార్థస్య వాసనా సా ప్రకీర్తితా.

తా. చాలకాలమునుండి దృఢముగా భావింపఁబడియున్నందున వెనుకముందు మంచిచెడ్డలను యోచింపకయే యొకవస్తువును గ్రహించుటకు కారణము వాసన యని చెప్పఁబడును. అనఁగా నేదైనా యొకవస్తువును మంచి దనికాని, మంచిది

కాదని కాని, చిరకాలమునుండి దృఢముగా నిశ్చయించుకొని యుండి దానియొక్క గుణదోషములను కనిపెట్టకయే మంచి దని కాని, చెడు దని కాని యభిమానించుటకు కారణము వాసన యని భావము.

భావితం తీవ్రసంవేగాదాత్మనా యత్తదేవ సః,
భవత్యాశు మహాబాహో విగ తేతర సంస్మృతిః.

తా. పురుషుఁడు ఇతరవస్తువులను స్మరింపకుండ తీవ్రమైనభావనచేత (అనఁగా నిశ్చలమైనమనస్సుచేత నని యర్థము.) ఏవస్తువును భావించునో, యావస్తువుగానే యేర్పడును.

తాదృగ్రూపో హి పురుషో వాసనావివశీకృతః,
సంపశ్యతి యదేవైతత్సద్వస్త్వితి విముహ్యతి.

తా. భావనాభావితవస్తుస్వరూపుండగు పురుషుఁడు ఆ యావస్తుభావనలచేత కలిగినసంస్కారమనువాసనచేత పరవశుఁడై యేవస్తువును చూచునో యావస్తువు మంచిది కాక పోయినా మంచిదిగానే తలఁచును.

వాసనా వేదవైవశ్యా త్స్వరూపం ప్రజహాతి తత్,
భ్రాంతం పశ్యతి దుర్దృష్టిః సర్వం మదవశాదివ.

తా. అతిశీఘ్రమగు వాసనలచేత నాకర్షింపఁబడిన తన స్వరూపమునే తాను వాస్తవముగా తెలుసుకోఁజాలక మత్తతచేత కనులు దిరుగువాఁడు సర్వపదార్థములను తిరుగుచున్నట్టు లేలాగు తలఁచునో యాప్రకారము సర్వపదార్థములను విపరీతముగానే చూచును. (అనఁగా మంచివాటిని చెడుగుగా చెడువాటిని మంచిగా తలఁచు నని భావము.)

ఇట్టివాసనయందు తమతమదేశాచారకులధర్మభాషాత త్తతసుశబ్దాపశబ్దములయందు జనుల కందఱికి సాధారణము గాఁగల యభినివేశమే దృష్టాంతము. అనఁగా నొకపురుషు నకు తాను నివసించి యుండుదేశము చాలమంచి దనునభిమా నము గలిగియుండఁగా, మఱియొకపురుషుఁడు మఱియొక దేశ ము మంచి దని దానియందు చాల గుణములు కల వని యెంత చెప్పినను స్వదేశమందే యభిమానము కలిగియుండును. ఇందుకు కారణమే వాసన. వాసనయందు దేశాద్యభిమానమే దృష్టాంత మని భావము. ఈప్రకారమే కులాచారాదులయం దును అభినివేశమును చూడవలయును. ఈవాసనయొక్క భేదములను ముందుగా చూపించి తరువాత నీవాసనావిశే షమును చెప్పెదము.

ఇట్టివాసన నుద్దేశించియే బృహదారణ్యమందు —

శ్రు. స యథాకామో భవతి తత్క్రతుర్భవతి,
తత్కర్మకురుతే యత్కర్మకురుతే తదభి సంపద్యతే.

అని చెప్పఁబడినది.

తా. పురుషుఁ డేవస్తువును తాను కోరునో అందుకు తగిన సంకల్పమును చేయును, ఎటువంటి సంకల్పమును చేయునో అటువంటికర్మను చేయును; ఎటువంటికర్మను చేయునో అటు వంటిఫలమును బొందును. అనఁగా కామనాసంకల్పాదులచేత సంస్కార మను వాసన కలిగి యావాసనచేతనే సంకల్పకర్మా ద్యుత్తరకృత్యములయందుఁ బ్రవర్తించు నని భావము.

ఈవాసనయొక్క భేదము వాసిష్ఠ రామాయణమందు వాల్మీకిమహర్షి చే చెప్పఁబడినది.

వాసనా ద్వివిధా ప్రోక్తా శుద్ధా చ మలినా తథా,
మలినా జన్మ హేతుస్స్యా చ్ఛుద్ధా జన్మవినాశనీ.

తా. వాసన యనునది మలినవాసన యని, శుద్ధవాసన యని రెండువిధములు. అందులో మలినవాసన జన్మకు కారణముగాను, శుద్ధవాసన జన్మవినాశమునకు (అనఁగా మోక్షమునకు) కారణముగాను చెప్పఁబడుచున్నవి.

అజ్ఞానసుఘనాకారా ఘనా ऽహంకారశాలినీ,
పునర్జన్మకరీ ప్రోక్తా మలినా వాసనా బుధైః.

తా. అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయ, ఆనందమయము లను పంచకోశములకు నాధారమై ప్రకాశకమై సాక్షియైన చిదాత్మకును స్వతః భేదము కలిగియున్నప్పటికి, భేదము కనుపడకుండ నాచ్ఛాదించునది యజ్ఞానము. ఇట్టి యజ్ఞానముచేత మజ్జిగయొక్క మేళనముచేత పాలవలెను, మంచుభూమిలో నుంచినందుచేత నెయ్యివలెను, వాసన ఘనీభవించును. అనఁగా అజ్ఞానముయొక్క సహాయముచేత నీవాసన యనునది భ్రమపరంపరను గలుగఁజేయు నని భావము. అజ్ఞానముతో చేరి భ్రమపరంపరను కలుగఁజేయునదియు, ప్రబలమయిన యహంకారముతో కలిసియుండునదియు, ఉత్తరకాలమునందు జన్మపరంపరను కలుగఁజేయు సామర్థ్యము కలదియు, మలినవాసన యని పండితులచేతఁ జెప్పఁబడినది.

అజ్ఞానసహిత మగు వాసనచేతఁ బుట్టింపఁబడు భ్రమ పరంపరను భగవద్గీతలయొక్క పదునాఱవయధ్యాయమునం దాసురసంపత్తును వివరించేటప్పుడు శ్రీకృష్ణభగవాను లా నతిచ్చియున్నారు.

ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ జనా న విదురాసురాః,
న శౌచం నాఽపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే.

తా. అసుర ప్రకృతిగల పురుషులు ధర్మకార్యముల యందుఁ బ్రవర్తించుటను గాని యధర్మకార్యములలోనుండి నివర్తించుటనుగాని యెఱుఁగరు. ఏప్రకారము తమబుద్ధికి తోఁచునో యాప్రకారముగా చేయుచుందురు. బాహ్యాభ్యంతరశౌచముగాని శ్రుతిస్మృతులయందు చెప్పిన యాచారము గాని యథార్థముగా మాట్లాడుటగాని యసురప్రకృతిగల పురుషులయం దుండ నేరదు.

అసత్య మప్రతిష్ఠం తే జగదాహురనీశ్వరం,
అపరస్పరసంభూతం కిమన్య త్కామహైతుకమ్.

ఈప్రపంచమునందు శ్రుతి స్మృతీతిహాసపురాణములు వాస్తవములును ప్రమాణములును కావనియు, సుఖదుఃఖములకు హేతుభూతములైన ధర్మాధర్మములు లేవనియు, ఈప్రపంచమును సృష్టించునీశ్వరుఁడు సుతరాం లేఁడనియు, స్త్రీపురుష వ్యక్తులయొక్క పరస్పరసంయోగము చేతనే యీ ప్రపంచ మనాదిగాఁ బుట్టుచున్నదిగాని దీనికి మఱియొక కారణము లేదనియు చెప్పుచుందురు.

ఏతాం దృష్టిమవష్టభ్య నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః,
ప్రభవంత్యుగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతోఽహితాః.

తా. ఈ ప్రకారముగా చార్వాకమతము నుండువారి యొక్క అభిప్రాయము ననుసరించి కేవలమలినాంతఃకరణము కలవారై దృష్టపురుషార్థము లగు పశ్వన్నగృహక్షేత్రాదుల యొక్క సంపాదనమం దాసక్తములగు బుద్ధిగలవారైరి. కనుకనే పరహింసాప్రధానములగు కార్యములను జేయుచు సర్వజన విరోధులై లోకవినాశముకొఱకే యీయసుర ప్రకృతిగల పురుషులు పుట్టుచుందురు.

కామమాశ్రిత్య దుష్పూరం దంభమానమదాన్వితాః,
మోహాద్గృహీత్వాఽసద్గ్రాహాన్ ప్రవర్తంతేఽశుచివ్రతాః.

తా. ఈపురుషులు లోకములో నుండు మణిసువర్ణాది పదార్థములు యావత్తు లభించినా తృప్తిని బొందని దురాశ గల వారై దంభము అభిమానము మదము వీటితో కూడినవారై, అవివేకముచేత పట్టరానిపట్లను బట్టి (అనఁగా నీమంత్రముచేత నీభూమియం దుండు ఈమహానిధిని సాధించఁగలయము ననే దురాగ్రహముఁ బొంది యని యర్థము.) అపరిశుద్ధము లైన మద్యమాంసాదిద్రవ్యములను సహాయములుగా చేసుకొని సర్వలోక నింద్యమగు వ్రతము నవలంబించి ప్రవర్తించుచుందురు

చింతామపరిమేయాం చ ప్రలయాంతాముపాశ్రితాః,
కామోపభోగపరమాః ఏతావ దితి నిశ్చితాః.

తా. ఇదిగాక శరీరము నశించువఱకు పరిమితి లేనివిచారము కలవారును స్రక్చందనవనితాది కామముల ననుభవించు

టయే పరమపురుషార్థ మని తలంచువారును మనుష్యులకు పరమ పురుషార్థము కామానుభవమే కాని మఱియొకటి లేదనే నిశ్చయము గలవారును నై ద్రవ్యమును సంపాదించుచుందురని ముందటిశ్లోకముతో సంబంధము.

ఆశాపాశశతైర్బద్ధాః కామక్రోధపరాయణాః,
ఈహంతే కామభోగార్థ మన్యాయే నార్థసంచయాన్.

తా. అనేకదురాశాపాశములచేత నీడ్వఁబడుచు కామ క్రోధముల నాశ్రయించి కామభోగముల ననుభవించుటకొఱకే దొంగతనము జూదము మోసము మొదలగు నన్యాయవ్యాపారములచేత ద్రవ్యము నార్జింపఁ దలఁచుచుందురు.

ఈశ్లోకములచేత దుర్వాసనలయొక్క భ్రాంతి పరంపర చెప్పఁబడినది.

ఈప్రకారమే యహంకారమును చెప్పఁబడినది.

ఇద మద్య మయాలబ్ధమిమం ప్రాప్స్యే మనోరథం,
ఇద మస్తీదమపి మే భవిష్యతి పునర్ధనమ్.

తా. ఇట్టి యాసురప్రకృతిగల పురుషు లీప్రకారముగా తలఁచుచుందురు. "నామనస్సునకు సమ్మతమైన యీవిషయము నిప్పుడు పొందినాను. ఇంకొకవిషయమును కూడ పొందఁ గలను. ఇంతధన మిప్పటికి నాకు కలదు. ఇంక కొంతధనము రాఁగలదు.

అసౌ మయా హతః శ్శత్రు ర్హనిష్యే చాపరానపి,
ఈశ్వరోఽహ మహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్సుఖీ.

తా. ఈశత్రుఁ డిప్పటికి నాచేతఁ జంపఁబడినవాఁడు; ఇఁక నితరశత్రువుల నందఱిని చంపివేయఁగలను. నేనే ప్రభువును; నేనే సమస్తభోగముల ననుభవించువాఁడను; నేనే పుత్రపౌత్రాదులతో కూడుకొని కృతార్థుఁడనై యున్నాను; నేను సామాన్యమైన మనుష్యమాత్రుఁ డను గాను; మహాబలవంతుఁడను; పరమసుఖము ననుభవించువాఁడను; నేనొక్కఁడనే భూమండలమున కంతటికి నలంకారముగా నున్నాను; మిగిలినవా రందఱు భూమికి భారమే గాని ప్రయోజనముకలవారు గారు.

ఆఢ్యోఽభిజనవానస్మి కోఽన్యోఽస్తి సదృశో మయా,
యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్య ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః.

తా. నేనే ద్రవ్యము కలవాఁడను, గొప్పకులమందుఁ బుట్టినవాఁడను, నాతో సమాన మగు మనుష్యుఁ డొకఁడును లేఁడు; నేనును యాగములను చేయుచున్నాను; నటవిటగాయకగణికలకు బహుద్రవ్యమును దానము చేయుచున్నాను; నాకంటె నెక్కువగా యాగదానములను చేయువాఁ డెవఁడు? కనుకనే మహానందభరితుఁడనై యున్నాను; అని యిటువంటి యజ్ఞానముచేత మోహమును బొంది వివేకహీనులై, నరకములయందు పడుదు రని ముందటి శ్లోకముతో నన్వయము.

అనేకచిత్తవిభ్రాంతాః మోహజాలసమావృతాః,
ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతంతి నరకేఽశుచౌ.

తా. అనేక మనోరథములయందుఁ బ్రవర్తించుచిత్తముచేత నాకర్షింపఁబడుచున్నవారై యజ్ఞానమను వలయందుఁ బడి చిక్కి శబ్దాదివిషయభోగములయం దత్యంతాసక్తి

కలవారై కొంతకాలము బ్రతికియుండి చివరకు మరణానంతర మందు మహారౌరవాది నరకములయందుఁ బడుదురు.

ఇందుచేత నాసురసంద యను మలినవాసన పునర్జన్మకు కారణ మని సూచింపఁబడినది. ఈసూచితమైనయర్థమే విస్తార ముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నది.

ఆత్మ సంభావితాస్స్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః,
యజంతే నామ యజ్ఞైస్తే దంభేనావిధిపూర్వకమ్.

తా. అసుర ప్రకృతి గలవారలు తమబుద్ధిచేతనే తమ్మును పూజ్యులుగాఁ దలఁచువారును, ఎటువంటి యోగ్యత గల పురుషులకు కూడ నమ్రులు కానివారును, ద్రవ్యము చేత నభిమానము గర్వముగలవారు నై లోకమందు సోమ యాజులవా రని యీలాగంటికీర్తిని బొందుటకు మాత్రము కొన్నియాగముల నశాస్త్రీయముగాఁ జేయుచుందురు.

అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం చ సంశ్రితాః,
మామాత్మపరదేహేషు ప్రద్విషంతోఽభ్యసూయకాః.

తా. తనయందుఁ గలిగియున్న గుణములచేత లేకయున్న గుణములచేతఁ దనను సర్వజనులకంటె హెచ్చుగాఁ దలఁచు చిత్తవృత్తి యహంకార మనఁబడును. అన్యజనులను పరిభ వించుటకు నిమిత్తమైన చిత్తవృత్తి బల మనఁబడును. ఏవృత్తి పుట్టినందున పురుషుఁడు ధర్మమార్గమును దాఁటి సంచరించునో ఆవృత్తి దర్ప మనఁబడును. కామక్రోధములు ప్రసిద్ధములు. అహంకారబలదర్పకామక్రోధములతోఁ గూడుకొని, తనశరీరము

నందు నితర జనులయొక్క శరీరములయందును సర్వత్ర చిద్రూపముగా నున్న పరమేశ్వరునియందు ద్వేషము కలవారై (అనఁగా పరమేశ్వరాజ్ఞారూపములగు శ్రుతిస్మృతులను యావత్తు ప్రమాణములని విశ్వసింపక తమకిష్టమైన విషయముల యందు మాత్రము ప్రమాణముగా నమ్మియుందు రని భావము) సన్మార్గమందుఁ బ్రవర్తించు మహాపురుషులయొక్క గుణములను చూచి యోర్వలేనివారై యుందురు.

తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్,
క్షిపామ్యజస్రమశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు.

తా. పరమేశ్వరునియందు ద్వేషము కలవారై క్రూర స్వభావము గల ఆ యధములైన మనుష్యులను అసురస్వభావముగల జన్మలయందు (అనఁగా సర్పవ్యాఘ్రాదిజన్మలయందే) ప్రవేశింపఁజేయుచుందును. అని శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నారు.

ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని,
మామప్రాప్యైవ కౌంతేయ తతో యాత్యధమాం గతిమ్.

తా. మూఢులగు నీమనుజాధములు క్రూరస్వభావము గల సర్పవ్యాఘ్రాదిజన్మలను బొంది పరమేశ్వరుఁడనైన నన్ను లభించు సన్మార్గమును చెందక అతినీచమైన గతిని పొందుచుందురు.

ఈ ప్రకారముగా మలినవాసనయొక్క స్వరూపస్వభావ ఫలవిశేషములు చెప్పఁబడెను. ఇఁకను శుద్ధవాసనను గూర్చి చెప్పెదము.

పునర్జన్మాంకురం త్యక్త్వా స్థితా సంభృష్టబీజవత్,
దేహార్థం ధ్రియతే జ్ఞాతా జ్ఞేయా శుద్ధేతి చోచ్యతే.

తా. వేయించిన విత్తనపుగింజ లేప్రకారము మొక్క మొలచుటకు యోగ్యత లేకయుండునో యాప్రకారమే పునర్జన్మకు కారణముగాక దేహధారణమాత్రమున కుపయోగముగా నుండి తెలియఁదగిన తత్త్వమును చక్కఁగా తెలిసికొనియుండువాసన శుద్ధవాసన యనఁబడును. తెలియఁదగిన తత్త్వముయొక్క స్వరూపము భగవద్గీత పదుమూఁడవయధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

జ్ఞేయం యత్తత్ప్రవక్ష్యామి యత్ జ్ఞాత్వాఽమృతమశ్నుతే.
అనాదిమత్పరం బ్రహ్మ న సత్తన్నాసదుచ్యతే.

తా. వెనక చెప్పిన యమానిత్వాదిసాధనముల చేత దేనిని తెలియవలయునో యాతత్త్వమును దెలియఁ జెప్పెదము. ఏతత్త్వమును తెలిసినపురుషుఁడు మోక్షమును బొందునో ఆతత్త్వమునుజన్మ లేకయున్న సర్వాధిక మైనపరబ్రహ్మస్వరూపమే. ఈ పరమాత్మస్వరూప మవాఙ్మానసగోచరమైనందున వేదమునందుండు విధివాక్యములచేతఁ గాని నిషేధవాక్యములచేతఁ గాని ప్రతిపాదింపఁబడునది కాదు.

సర్వతః పాణిపాదం త త్సర్వతోఽక్షిశిరో ముఖం
సర్వత శ్శ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి.

తా. ఇదిగాక యీపరబ్రహ్మ సర్వవ్యాపకమైనపాదాత్మకమైయున్నందున సర్వప్రదేశములయందుండు హస్తపాదాద్యవయవములు తనవిగాను, సర్వప్రదేశములయం దుండు

నేత్రములు, శిరస్సులు, ముఖములు, కర్ణములు మొదలగు అవయవములు యావత్తు తనవిగాను కలిగియుండును.

సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితం,
అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృచ.

తా. ఇదిగాక యీపరబ్రహ్మ సకలమైనచక్షురాదీంద్రియములను వీటికి విషయములైన రూపాద్యర్థములను ప్రకాశింపఁజేయు స్వతఃచక్షురాదీంద్రియములు గాని రూపాదిధర్మములు గాని లేనిదై యుండును. సమస్తపదార్థములతో సంబంధము లేనిదై యున్నప్పటికిని సమస్తపదార్థములకు నాధారమై యుండును. స్వతః సత్వరజస్తమోగుణములు లేనిదైనప్పటికి సత్వాదిగుణములను సన్నిధానమాత్రముచేతఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచుండును.

బహిరంతశ్చ భూతానా మచరం చరమేవ చ;
సూక్ష్మత్వాత్తదవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాంతికే చ తత్.

తా. ఇదిగాక యీపరబ్రహ్మ సమస్తభూతములకు కారణమైనందున కటకమకుటాదిభూషణములయందు సువర్ణము లోపల వెలుపల నేకరూపముగా వ్యాపించియున్నట్లు సమస్తభూతములయొక్క బాహ్యాభ్యంతరములయం దేకరూపముగా వ్యాపించియున్నది. సర్వకారణమైనందుననే స్థావరములగు వృక్షపర్వతాదులుగాను, జంగమము లగు మనుష్యాదులు గాను గూడ నున్నది. ఈప్రకారము సర్వభూతస్వరూపముగా నున్నప్పటికి రూపాదిధర్మములు లేనిదై యున్నందున విస్పష్టముగా తెలియ శక్యమైనది కాదు. జ్ఞానహీను లగువారికి ననేకలక్షలయోజనములదూరమున కావల

నున్నట్లు తోఁచును. జ్ఞానము కలవారికైననో ప్రత్యగాత్మస్వ రూపముగా నున్నందున నతిసమీపమునందే యున్నట్లు కను పడును.

అవిభక్తం చ భూతేషు విభక్తమివ చ స్థితం,
భూతభర్తృ చ తత్ జ్ఞేయం గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణు చ.
జ్యోతిషామపి తద్ జ్యోతి స్తమసః పరముచ్యతే.

టీ. ఇదిగాక సమస్తభూతములయందు సత్తాస్వభావ ముచేత నేకమైయున్నప్పటికి తత్తత్పదార్థరూపముచేత భిన్న ముగా కనుపడుచుండును. అనఁగా లోకమునందు ఘటము కలదు; పటము కలదు; కుడ్యము కల దని యీలాగంటి వ్యవహారములయందు ఘటపటకుడ్యములు పరస్పరభిన్నము లుగా నున్నప్పటికి కల దని చెప్పఁబడుసత్త సర్వత్ర యేక రూపముగా నున్నందున పరబ్రహ్మసత్తాస్వరూపముచేత నంతట నభేదముగా నుండియు ఘటపటాది పదార్థోపాధిభేదముచేత భిన్నముగా కనుపడుచుండు నని భావము.

సమస్తభూతములను స్థితికాలమునందు పోషించుచు లయకాలమునందు నశింపఁజేయుచు సృష్టికాలము రాఁగానే తిరిగి యథాపూర్వముగా స్వమాయాశక్తి నవలంబించి సృ జించుచుండును. ఇదిగాక ప్రకాశింపఁజేయు స్వభావము గల సూర్యాదితేజస్సులను కూడ ప్రకాశింపఁజేయు స్వభావము గలదియు, అజ్ఞానముచేత నెంతమాత్రమునైనను స్పృశింపఁ బడని దనియు చెప్పఁబడుచున్నది.

ఇది జ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మయొక్క లక్షణము.

జ్ఞేయస్వరూపమును బ్రతిపాదించెడు నీశ్లోకములయం దు తటస్థలక్షణముచేత బ్రతిపాదించుటకుఁగాను సోపాధిక బ్రహ్మస్వరూపమును స్వరూపలక్షణముచేత బ్రతిపాదించుటకుఁగాను నిరుపాధిక బ్రహ్మస్వరూపమును బ్రతిపాదింపఁబడినది. ఒకానొకసమయమునందు లక్ష్యవస్తువుతో సంబంధించి లక్ష్యవస్తువును తెలియఁ జేయునది తటస్థలక్షణ మని చెప్పఁబడును. ఇందుకు దృష్టాంతమును జెప్పెదము. యజ్ఞదత్తుఁడనువాఁడు కాశీపట్టణములో దేవదత్తుఁ డను బ్రాహ్మణుని గృహమునకు పోఁదలఁచి యచ్చట దేవదత్తగృహ మేదియో తెలియక దానిఁ దెలియఁగోరి సమీపమందు కనుపడిన యొక మనుష్యునిఁ జూచి దేవదత్తగృహ మెద్ది యని యడిగెను. అప్పు డా దేవదత్తగృహమం దొక కాకి మెక్కి యుండఁగాఁ జూచి యామనుష్యుఁడు కాకము కలది దేవదత్తగృహ మని చెప్పిపోయెను. ఇందుచేత యజ్ఞదత్తుఁడు దేవదత్తగృహము నెఱిఁగి యందులోఁ బ్రవేశించెను. ఇచ్చట దేవదత్తగృహము లక్ష్యము. కాకము లక్షణము. ఈలక్షణమైన కాకము ఎప్పటికిని దేవదత్తగృహమందు సంబంధించి యుండునది కాదు. యజ్ఞదత్తుఁడు దేవదత్తగృహ మేది యని యడుగుకాలమునందు మాత్రము సంబంధించి యుండెను. కనుక నీకాకము దేవదత్తగృహమును తెలియఁజేయు విషయమై తటస్థలక్షణ మని చెప్పఁబడినది. ప్రకృతమునందు నీప్రపంచముయొక్క జన్మస్థితిలయములకు కారణమైనది పరబ్రహ్మ యని చెప్పితే, యిచ్చట

పరబ్రహ్మ లక్ష్యము; జన్మస్థితిలయకారణత్వము లక్షణము. ఈ పరబ్రహ్మసృష్టికి పూర్వకాలమునందు ప్రళయమున కనంతరకాలమునందును నిష్ప్రపంచమై నిర్విశేషముగా నున్నందున నీజన్మస్థితిలయకారణత్వ మీజన్మస్థితిలయకాలములయందుఁ దప్ప తక్కినకాలములయం దీపరబ్రహ్మయం దుండునది కాదు. అయినను, పరబ్రహ్మస్వరూపమును తెలియఁజేయుచున్నందున నీజగజ్జన్మస్థితిలయకారణత్వము పరబ్రహ్మను తెలియఁజేయువిషయమై తటస్థలక్షణ మని చెప్పఁబడును ఎప్పటికిని లక్ష్యవస్తువుతో సంబంధించి లక్ష్యవస్తువును తెలియఁజేయునది స్వరూపలక్షణ మనఁబడును. ఇందుకు దృష్టాంతమును చెప్పెదను. ఎప్పుడును చంద్రస్వరూపమును జూచి యెఱుఁగనిపురుషుఁడు మఱియొక పురుషునిఁ జూచి ఈనక్షత్రమండలమునందు చంద్రుఁ డనువాఁ డెవ్వఁ డని యడుగఁగా ప్రకృష్టప్రకాశము కలవాఁడు చంద్రుఁ డని చెప్పెను. ప్రకృష్టప్రకాశము కలవాఁ డనఁగా విశేషకాంతి కలవాఁ డని యర్థము. ఇందుచేత నాపురుషుఁడు చంద్రస్వరూపమును తెలుసుకొనెను. ఇచ్చట చంద్రుఁడు లక్ష్యము; ప్రకృష్టప్రకాశము లక్షణము. ఈప్రకృష్టప్రకాశము చంద్రునియం దొకానొకప్పుడు మాత్రము సంబంధించియుండునది కాదు. సర్వకాలములయందు సంబంధించి యుండును. సర్వకాలములయందు సంబంధించియుండి చంద్రుని తెలియఁజేయుచున్నందున-నీప్రకృష్టప్రకాశము స్వరూపలక్షణ మని చెప్పఁబడెను. ప్రకృతమందును సత్యజ్ఞానానందములు బ్రహ్మకు స్వరూపలక్షణము. ఇందులో పరబ్రహ్మ లక్ష్యము; సత్యజ్ఞానానంద

ములు లక్షణము. ఈసత్యజ్ఞానానందము లొకప్పుడు మాత్రము బ్రహ్మతో సంబంధించియుండి మఱియొకప్పుడు సంబంధించక యుండునవి కావు. కనుక నీసత్యజ్ఞానానందములు బ్రహ్మస్వరూపమును దెలియఁజేయువిషయమై స్వరూపలక్షణమని చెప్పఁబడినవి.

ఆక్షేపము—ఓయీ! వాసనయొక్క లక్షణమును ప్రతిపాదించునప్పుడు వెనుక ముందు యుక్తాయుక్తములను విచారింపకయే ప్రవర్తించునది వాసన యని చెప్పియుంటివి. జ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మను తెలుసుకొనుజ్ఞానము విచారముచేత కలుగునది గాని అవిచారముచేత కలుగునది కాదు. కనుక జ్ఞాతృజ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మజ్ఞానము ఏలాగున శుద్ధవాసన యని చెప్పవచ్చును?

సమాధానము—వాసనాలక్షణమును చెప్పినప్పుడే దృఢభావనచేత పూర్వాపరములనువిచారింపక ప్రవర్తించుచు నది వాసన యని చెప్పినారము గనుక అనేకజన్మలయందు దృఢముగా నభ్యసింపఁబడియున్నందున, అహంకార మమకార కామక్రోధలోభాదిమలినవాసన లేప్రకారము పరులచేత నుపదేశింపఁబడకపోయినా స్వయముగానే పుట్టుచుండునో యాప్రకారమే బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమును మొదట గురూపదేశవేదాంతవాక్యవిచారాదులచేత నుదయించినప్పటికి చిరకాలము విచ్ఛేదములేకుండ శ్రద్ధాభక్తులతో బ్రహ్మతత్త్వమును ధ్యానించుటచే కొంతకాలమున కాపరబ్రహ్మస్వరూపము ప్రయత్నము లేకయే

ఘటాదివస్తువులవలె స్ఫురించుచుండును. ఇటువంటి అప్రయత్నముగాఁ గలిగిన బ్రహ్మజ్ఞానముతో కలిసి ప్రవర్తించు చక్షుర్జ్ఞానేంద్రియవ్యవహారము శుద్ధవాసన యని చెప్పఁబడినది. ఇట్టిశుద్ధవాసన దేహము బ్రతికియుండుటకుమాత్ర ముపయోగించును గాని దంభాహంకారాద్యసురసంపదను బుట్టించుటకు జన్మాంతరమును సంపాదించుధర్మము నార్జించుటకును మంటలోఁబడి మాడినగింజలు బుట్టలో పోసినను దానిని నిండించుటకు మాత్ర ముపయోగించును గాని మంచియన్నమును చేయుటకుఁగాని పైరును మొలిపించుటకుఁగాని యేప్రకార ముపయోగింపవో యాప్రకారమే ఉపయోగింపదు. మలినవాసన లోకవాసన యని, శాస్త్రవాసన యని, దేహవాసన యని మూఁడు విధములుగా నున్నది. ఇందులో లోకములో నుండుజనులందఱు నన్ను నేప్రకారముగా నిందించకయుందురో, యేప్రకారము స్తుతిచేయుదురో యాప్రకారము సంచరించెద నను నభినివేశము లోకవాసన యనఁబడును. ఈవాసన సంపాదించుటకు శక్యమైనది కానందున మలినవాసన యని చెప్పఁదగియున్నది.

అది యెటువలె నంటే—

కోఽన్వస్మిన్ సాంప్రతం లోకే గుణవాన్ కశ్చ వీర్యవాన్,
ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ సత్యవాక్యో దృఢవ్రతః.

తా. వాల్మీకిమహర్షి తమసానదీతీరమందు తనయాశ్రమములో తపస్సు చేయుచుండఁగా త్రైలోక్యసంచారశీలుఁడగు నారదమహర్షి యచ్చటికి విచ్చేయఁగా వాల్మీకిమహర్షి

యానారదమహర్షికి సకలవిధపూజలఁ గావించి యోస్వామీ! యీభూలోకమునం దీకాలమునందు సమస్తమైన గుణములు కలపురుషుఁ డెవఁడుగా నుండును. శత్రుసైన్యములోపలికి స్వగృహములోపలికివలె ప్రవేశించు సామర్థ్యము కలవాఁడు ను, సకలమైన ధర్మములను తెలిసినవాఁడును, ఎదటివారిచేత చేయఁబడిన యుపకారమును కొంచెమైనా గొప్పగాఁ దలఁచి యెప్పటికిని మఱువనివాఁడును, ఆడిబొంకనివాఁడును తా నవ లంబించినవ్రతమును ప్రాణావసానకాలమందుకూడ విడువని వాఁడును ఎవఁడుగా నుండును? ఇంకను సమస్తగుణవిశిష్టుఁడై లేశమైన దోషము కూడ లేనిపురుషుని నాకుఁజెప్పవలయు నని యనేకప్రకారములుగాఁ బ్రశ్నచేయఁగా నానారదమహర్షియు చిరకాల మాలోచించి,

ఇక్ష్వాకువంశప్రభవో రామో నామ జనైః శ్రుతః.

తా. ఇక్ష్వాకువంశమునం దవతరించిన రాముఁ డను నొకపురుషుఁడు కలఁడు. సమస్తజనులచేత తెలియఁబడిన వాఁడు. నీ వడిగిన సమస్తగుణములు కలవాఁ డని ప్రత్యుత్తర మును చెప్పిరి.

ఈప్రకారము నారదాదిమహామునులచేత కూడ నాద రింపఁదగిన మహాగుణములుగల శ్రీరాములవారికిని పతివ్రతా శిరోమణియై జగన్మాతయగు సీతాదేవికిని వినుటకు శక్యముకాని లోకాపవాదము ప్రాప్తించినది; ఇఁకను సాధారణమైన మను ష్యులు ఏప్రకారముగా లోకవిరోధము లేకుండ సంచరింపఁ గలరు? ఇదిగాక దక్షిణదేశపుబ్రాహ్మణులచేత నుత్తరదేశపు

బ్రాహ్మణులు వేదవేదాంగములను చదివినవారైనప్పటికి మాంసభక్షణమును చేయుచున్నారని నిందింపఁబడుచున్నారు. ఉత్తరదేశబ్రాహ్మణులచేత దక్షిణదేశబ్రాహ్మణులు మేనరికమును చేయుచున్నారని నిందింపఁబడుచున్నారు. ఋగ్వేదులగు బ్రాహ్మణులు శుక్లయజుర్వేదముకంటె ఋగ్వేదము హెచ్చని తలఁచెదరు. కాణ్వశాఖీయులగు బ్రాహ్మణులు ఋగ్వేదాదివేదములకంటె శుక్లయజుర్వేదము శ్రేష్ఠమని తలఁచెదరు. ఈప్రకారము తమతమకులగోత్రబంధువర్గేష్టదేవతాదులను శ్రేష్ఠముగా తలఁచి స్తుతిచేయడము ఇతరులయొక్క కులగోత్రాచారాదులను తక్కువగాఁ దలఁచి నిందించడము, పండితులు మొదలు పామరులవఱకు సుప్రసిద్ధముగా కనుపడుచున్నది.

ఈప్రకారము గుణదోషములు ఆయాపురుషులయొక్క రుచిభేదముచేత నేర్పడియున్నందున సకలజనులచే నిందింపఁబడకుండఁ బ్రవర్తించుట కెవ్వరికిని శక్యము కాదు.

ఈయర్థమే—

శుచిః పిశాచో వికలో విచక్షణః
క్షమోఽప్యశక్తో బలవాంశ్చ దుర్బలః,
నిఃస్వోఽప్యచోరః సుభగోఽప్యకామీ
కో లోక మారాధయితుం సమర్థః.

అని పూర్వగురువులచేఁ జెప్పఁబడినది.

తా. లోకమునం దొకఁడు సదాచారము గలవాఁడుగా మఱియొకఁడు దురాచారము కలవాఁడుగా నుండును.

ఒకఁడు విద్యాహీనుఁడై మూర్ఖుఁడుగానుండును. మఱియొకఁడు పండితుఁడుగానుండును.ఒకఁడు మంచి దేహపుష్టికలవాఁడై సమర్థుఁడుగా నుండును. మఱియొకఁడు దేహపాటవము లేక యసమర్థుఁడుగా నుండును- ఒకఁడు ద్రవ్యబలమనోబలములు గలవాఁడై యుండును. మఱియొకఁడు యివి రెండును లేకయుండును. ఒకడు ద్రవ్యము లేక దరిద్రుఁడుగా నున్నప్పటికి దొంగతనము మొదలగు దుష్టవృత్తులు లేక యుండును. మఱియొకఁడు ద్రవ్యము సంపూర్ణముగాఁ గలిగియున్నను దొంగతనము మొదలగు దుష్టవృత్తులు కలిగియుండును. ఒకఁడు మన్మథునివంటి సౌందర్యము కలవాఁడై యున్నను కాముకుఁడు గాక యుండును మఱియొకఁడు కేవలకురూపిగా నున్నను అతి కాముకుఁ డై యుండును. వీరందఱు నొకరియొక్క స్థితిని మఱియొకరు నిందించుచుందురు. కనుక లోకమునం దుండు సకలమైన జనముయొక్క చిత్తము ననుసరించి సంచరించుట కెవనికి శక్యమై యుండు నని యర్థము. ఇదిగాక,

విద్యతే న ఖలు కశ్చిదుపాయ స్సర్వలోకపరితోషకరో యః,
సర్వథా స్వహితమాచరణీయం కిం కరిష్యతి జనో బహుజల్పః.

అని కూడ వినఁబడుచున్నది.

తా. సకలజనులయొక్కమనస్సును సంతోషింపఁజేయు నుపాయము లోకమునం దొకటియుఁ గనుపడదు గనుక తనకు హితమైనమార్గము నాలోచించి సంచరింపవలయునే కాని లోకులు శ్లాఘించెదరో నిందించెదరో యని ఆలోచింపఁదగదు. భిన్నభిన్నప్రకారముగా మాటలాడుజనులు ఏమి చేయుదు రని యర్థము.

కనుక నీలోకవాసన మలిన మను నభిప్రాయముచేత నే తత్త్వజ్ఞాని తుల్యనిందాస్తుతిర్యై యుండవలయు నని మోక్ష శాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడినది. అనఁగా బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గల పురుషుఁడు తనయధికారానుగుణముగా శాస్త్రముల యందు విధించిన ధర్మముల నాచరించునప్పుడు లోకులు దూషించినను శ్లాఘించినను సమానబుద్ధి కలవాఁడై యుండవ లయు నని భావము.

శాస్త్రవాసన యనునది పాఠవ్యసన మని బహుశాస్త్ర వ్యసన మని అనుష్ఠానవ్యసన మని మూఁడుప్రధములు. పాఠ వ్యసనము భరద్వాజుఁ డను మునియందు కనుపడుచున్నది. భరద్వాజుఁడనుముని మూఁడు పురుషాయుష్యకాలముల చేత మూఁడు వేదముల నభ్యసింపఁగా దేవేంద్రుఁడు వచ్చి మీకేమి కావలయు నని యడుగఁగా నాకు నాలుగవపురుషాయుష్య ములో నాలుగవ వేదమును సమగ్రముగా నధ్యయనము చేయవలయు నని యున్నది! ఇదియే కావలయు నని భర ద్వాజముని విన్నవింపఁగా దేవేంద్రుఁ డిది యొకపురుషునకు శక్యము కానందున మలినవాసన యని బోధించి యీభర ద్వాజునియొక్క ప్రయత్నమును చూచి ఈవృథాపాఠము ప్రయోజనకారి కాదని నిషేధించి మోక్షసాధన మగు సగుణ బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించె నని పురాణములయందు వినఁబడు చున్నది.

ఈప్రకారమే పరమపురుషార్థ మగు మోక్షమునకు సాధనము కానందున బహుశాస్త్రవ్యసనముకూడ మలినవా సన యనియే చెప్పఁదగియున్నది.

దూర్వాసుఁ డను నొకముని యనేకవిధములగు శాస్త్ర పుస్తకములను సంపాదించి వాటితో కూడ సాంబమూర్తిని గూర్చి నమస్కరించుటకుఁగాను కైలాసమునకుఁ బోయెను. అప్పు డాసాంబమూర్తియొక్క సభలో నుండు మునులలో నారదమహాముని యాదూర్వాసులను జూచి నీవు బహుశాస్త్రములను సంపాదించి మోయుచున్నావు. వీటిలో సారము నీకు తెలియదు గనుక కస్తూరీకర్పూరాదిభారములను మోయు గార్దభమునకు నీకు భేద మేమియును లే దని యుపహసించిరి. అందువలన నాదూర్వాసులు నిండ కోపగించుకొని తన యొక్క పుస్తకములన్నిటిని సముద్రమునందుఁ బడవేసి సాంబమూర్తిచేత నాత్మవిద్య యుపదేశింపఁబడి కృతార్థుఁ డాయె నని కావషేయగీతలయందు చెప్పఁబడియున్నది. బ్రహ్మవిద్య యనునది బహిర్ముఖుఁడై విషయవాంఛల నాసక్తికలిగి గురుకటాక్షపాత్రుఁడు గానివానికి సర్వశాస్త్రములను చూచిన కలుగ నేరదు.

ఈయర్థమే—

శ్రు. నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన.

అను శ్రుతియందు చెప్పఁబడినది.

తా. ఈపరమాత్మ గురుకటాక్షపాత్రులు కానివారికి కేవల వేదాంతశాస్త్రమును అనేకపర్యాయములు శ్రవణము చేసినా దానియర్థమును మననముచేసినా మనస్సునం దనేకపర్యాయములు ధ్యానమునుచేసినా తెలియఁబడ దని యర్థము.

బహుశాస్త్రకథాకంథా రోమంథేన వృథైవ కిం,
అన్వేష్టవ్యం ప్రయత్నేన తత్త్వజ్ఞైర్జ్యోతిరాంతరమ్.

తా. అనేకశాస్త్రములను మాటిమాటికి పాఠప్రవచనములచేత నావృత్తిచేసినందునఁ బ్రయోజన మేమియును లేదు గనుక తత్త్వజ్ఞులగు పురుషులు హృదయపుండరీకమునం దుండు స్వప్రకాశస్వరూపమైన పరబ్రహ్మను ప్రయత్నపూర్వకముగా తెలుసుకోవలయును.

అధీత్య చతురో వేదాన్ ధర్మశాస్త్రాణ్యనేకశః,
బ్రహ్మతత్త్వం న జానాతి దర్వీ పాకరసం యథా.

తా. ఋగ్యజుస్సామాథర్వణము లను నాలుగు వేదములను మనుస్మృతి మొదలగుధర్మశాస్త్రములను మీమాంస మొదలగు సమస్తశాస్త్రములను చదివియు, అన్నాదిపదార్థములను పాకముచేయుగరిటె వాటియొక్క రుచిని యెఱుఁగనట్టు సమస్తశాస్త్రసార మగు పరబ్రహ్మతత్త్వమును ఎఱుఁగఁడు.

అని గురుకటాక్షపాత్రుఁడు గానివానికి సమస్తశాస్త్రములు తెలిసినా వాటియొక్క సారార్థమైనపరబ్రహ్మతత్త్వము తెలియఁబడ దని చెప్పియున్నది.

ఛాందోగ్యములో నారదమహాముని ఋగ్వేదము మొదలగు సమస్తవేదములను అఱువదినాలుగు విద్యలను సమగ్రముగా చదివి బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము లేనివాఁడై సనత్కుమారునియొద్దకు పోయి వారివలన నాత్మతత్త్వమును తెలిసి కృతార్థుఁ డాయె నని వినఁబడుచున్నది.

అనుష్ఠానవ్యసన మనునది విష్ణుపురాణములో ఋభుమహాముని యొక్క శిష్యుఁడగు నిదాఘునియందును వాసిష్ఠరామాయణములో దాశూరుఁ డను బ్రాహ్మణునియందు నున్నట్టు చెప్పబడియున్నది.

నిదాఘుఁ డను బ్రాహ్మణుఁడు ఋభుమహామునియొద్ద సమస్తవేద వేదాంగములను చదివి సమావర్తనమును బొంది గృహస్థాశ్రమము నంగీకరించి యథాశాస్త్రముగా కర్మల నాచరించవలయు నను నభినివేశముతో కర్మల నాచరించుచుండఁగా నాచార్యులగు ఋభుమహాముని శిష్యునికి బ్రహ్మవిద్యయందాభిముఖ్యమును కలుగఁ జేయుటకై శిష్యగృహమునకుఁ బోయి కొన్ని యుపాయములచేత బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించి తిరిగి తమ యాశ్రమమునకు పోయి మరికొంత కాలమునకు శిష్యుఁడు బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠకలవాఁడై యున్నాఁడా? లేదా యని తెలియుటకుఁగాను నాఋభుమహాముని తిరిగి శిష్యుఁడైన నిదాఘుని యింటికివెళ్లఁగా నప్పటికి నానిదాఘుఁడు కర్మలయందే శ్రద్ధ కలిగి ప్రవర్తించుటను చూచి ఖిన్నుఁడై యతనికి బ్రహ్మవిద్య యందు నిష్ఠ దృఢముగా కలుగులాగున బోధించి రని విష్ణుపురాణమునందు వినఁబడుచున్నది.

దాశూరుఁ డను బ్రాహ్మణుఁడు కర్మానుష్ఠానమునందు చాల శ్రద్ధకలవాఁడై యోగ్యమైనదేశమును పరీక్షించుటకీభూమియం దంతట తిరిగియు నెచ్చటను యోగ్యమైన దేశమును కానకపోయె నని వాసిష్ఠరామాయణమునందు చెప్పఁబడినది. ఈ

కర్మవాసనయే పునర్జన్మకు కారణమైనందున మలినవాసన యని తెలియఁదగినది.

ఈకర్మవాసన మలిన మని ముండకోపనిషత్తులో పఠింపఁబడుచున్నది.

శ్రు. ప్లవా హ్యేతే౽అదృఢా యజ్ఞరూపా
అష్టాదశోక్తమవరం యేషు కర్మ,
ఏతత్ శ్రేయో యేఽభినందంతి మూఢా
జరామృత్యుం తే పునరేవాపియంతి.

తా. బ్రహ్మ, అధ్వర్యుఁడు, హోత, ఉద్గాత, ప్రతిప్రస్థాత, మైత్రావరుణుఁడు, సోమప్రవాహకుఁడు వీరు మొదలగు పదునాఱుగురు ఋత్విక్కులు పత్నీయజమాను లిద్దఱు సమష్టికి పదునెనిమిది పురుషులచేత సంపాదింపఁబడి శరీరాయాససాధ్యమై స్వల్పఫలమును కలుగఁజేయునదియైనందున నికృష్టమగు కర్మయే స్వరూపముగాఁగల యజ్ఞములు సంసారసముద్రమును దాఁట నిచ్ఛగలవారికి వోటివాడలవంటి సాధనములు. ఈయజ్ఞములని శ్రేయస్సాధనములుగా నమ్మి యెవరు అనుష్ఠించుచుందురో వారు సర్వదా మాటిమాటికి జన్మజరామృత్యురూప మగు సంసారమునే పొందుచుందురు గాని యొకనాటికైనను సంసారములోనుండి తరింపఁజాలరు.

శ్రు. అవిద్యాయామంతరే వర్తమానాః
స్వయంధీరాః పండితంమన్యమానాః,
జంఘన్యమానాః పరియంతి మూఢా
అంధేనైవ నీయమానా యథాంధాః.

తా. అజ్ఞానములోఁ బడి యేమియు తెలియకుండనుండియు తాము సమస్తమును తెలిసినపండితుల మని తలంచి జరారోగాద్యనేకానర్థవ్రాతములచే పీడింపఁబడి జాత్యంధుల చేత దారి చూపింపఁబడి నడిచెడి జాత్యంధులవలె నెప్పటికిని దారిని గానక అనర్థములయందే పడుచుఁ దిరుగుచుందురు.

శ్రు. అవిద్యాయాం బహుధా వర్తమానాః
వయం కృతార్థా ఇత్యభిమన్యంతి బాలాః,
యత్కర్మిణో న ప్రవేదయంతి రాగాత్
తేనాతురాః క్షీణలోకాచ్చ్యవంతే.

తా. అజ్ఞానకార్యములగు యజ్ఞాదికర్మలయం దనేకప్రకారములుగాఁ బ్రవర్తించి మేము కృతార్థుల మైతి మని యవివేకులగువారు తలంచుచుందురు. ఏ కారణముచేత కర్మనిష్ఠులగువారు కర్మఫలము లగుస్వర్గాదులయం దుండురాగము చేత పరమార్థతత్త్వమును నెఱుఁగజాలరో, అందుచేతనే యాగాదికర్మలచేత సంపాదింపఁబడిన స్వర్గాదిఫలములు నశింపఁగానే కడుదుఃఖాక్రాంతచిత్తులై స్వర్గలోకమునుండి తిరిగి ఈలోకమునకు ప్రవేశింతురు.

శ్రు. ఇష్టాపూర్తం మన్యమానా వరిష్ఠం
నాన్యచ్ఛ్రేయో వేదయంతే ప్రమూఢాః,
నాకస్య పృష్ఠే తే సుకృతేఽనుభూత్వా
ఇమం లోకం హీనతరం వా విశంతి.

తా. యాగాది శ్రౌతకర్మలను వాపీకూపతటాకనిర్మాణాదిస్మార్తకర్మలను ముఖ్యముగా పురుషార్థసాధనములుగా

తలఁచి మూఢులగు జనులు మోక్షమను పరమపురుషార్థ మున్నదని దానికిసాధన మగు ఆత్మతత్త్వజ్ఞాన మొకటి యున్న దని తలఁపకయుందురు. ఇట్టిమూఢులు సుకృతకర్మసాధ్య మగు స్వర్గలోకమునందు కొంతఫలము ననుభవించి అతిహీనమగు నీమనుష్యలోకమునుగూర్చి తిరిగి ప్రవేశింతురు.

భగవద్గీతలయొక్క రెండవయధ్యాయమునందుఁగూడ చెప్పియున్నది.

యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదం త్యవిపశ్చితః,
వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతి వాదినః.
కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మకర్మ ఫల ప్రదాం,
క్రియావిశేషబహుళాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి.

తా. ఓయర్జునా! అవివేకులగు పురుషులు వేదముల యందు ఫలవిశేషములను స్తుతిచేయునర్థవాదవాక్యములయం దుప్రామాణ్యబుద్ధి గలవారై .యర్థవాదవాక్యములయందు ప్రతిపాదింపఁబడినస్వర్గమే ప్రాప్యము గాని మరియొక్క ఈశ్వరుఁ డనుప్రాప్యము లేదని చెప్పుచున్నవారై సర్వదా ఫల విశేషములను కామించువారై స్వర్గమే పరమపురుషార్థ ముగా తలఁచినవారై ఊర్వశి పరిష్వంగపారిజాత కుసుమ ధారణాదిభోగముగల దేవైశ్వర్యము ప్రాప్తించుటకు సాధనములగు జ్యోతిష్టోమాదిక్రియావిశేషములఁ బ్రతి పాదించునవి గనుకనే మనుష్యత్వాది జన్మలను వాటి యందు చేయఁబడు కర్మలను వాటికి ఫలముగా నుండు సుఖదుఃఖాదులను కలుగఁజేయునట్టి పుష్పించినవిషవృక్షము

వలె నవిచారసుందర ములగు కొన్ని వాక్యములను చెప్పు చుందురు.

భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాపహృతచేతసాం,
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిస్సమాధౌ నవిధీయతే.

తా. వెనుకఁ జెప్పిన భోగైశ్వర్యములయం దాసక్తి కలిగి ఫలవిశేషప్రతిపాదక వేదవాక్యములచేత నాకర్షింపఁబడిన చిత్తము గల యాపురుషులకు పరమేశ్వరునివిషయమై నిశ్చయాత్మక మైన బుద్ధి కలుగ నేరదు. అనఁగా వేదములయం దచ్చటచ్చట నన్యాభిప్రాయముతో నిత్యము లని చెప్పిన స్వర్గాదిఫలములను నిత్యముగా విశ్వసించి సాభిప్రాయముగా చెప్పిన పరమేశ్వరునియందు సత్యత్వజ్ఞానము లేని వివేకహీను లగు పురుషులకు పరబ్రహ్మజ్ఞానమందు బుద్ధి పుట్ట నేర దని యభిప్రాయము.

త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున,
నిర్ద్వంద్వోనిత్యసత్త్వస్థోనిర్యోగక్షేమఆత్మవాన్.

తా. సత్త్వరజస్తమోగుణమయము లగుచు ఫలవిశేషములయం దాసక్తి గల పురుషులను గూర్చి ఆయా ఫలవిశేషములకు సాధనము లగు యాగదానాదిక్రియావిశేషములను వేదములు బోధించుచున్నవి. ఓయర్జునా! నీవు ఫలవిశేషములయం దాసక్తి గలవాఁడవు కావలదు. శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములను సహించు స్వభావము కలిగి ధైర్యము నవలంబించి యోగక్షేమముల నపేక్షింపక యోగక్షేమములను పరమేశ్వరుఁడే సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వములు కలవాఁడు

గనుక నెఱవేర్చు నను మహావిశ్వాసమును బొందియుంటివేని, నిష్కామత్వమును బొందఁగలవు.

యావా నర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే,
తావాన్ సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః.

తా. కొద్దికొద్దిజలము గల గుంటలలో స్నానపానాది క్రియలు ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాచేయవలసియున్నప్పటికి విశేషజలము గలమహాతటాకమునందు స్నానపానాదిక్రియలన్నియు నొకచోటనే చేయుటకు నేప్రకారము శక్యమై యుండునో యాప్రకారమే యొక్కొకకర్మచేత ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా పొందఁదగిన ఫలము లన్నియు నొకబ్రహ్మజ్ఞానముచేతనే బ్రహ్మవేత్త యగువానికి లభించును అనఁగా బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముచేతనే పరమానందస్వరూపమైన మోక్షము ప్రాప్తింపఁగానే దానియందే కర్మఫలము లగు స్వల్పానందము లన్నియు నంతర్భూతములై యుండు నని భావము.

ఈప్రకారముగా నీశ్రుతిస్మృతులయందు కర్మవాసన యనునది పునర్జన్మకు కారణ మని విస్పష్టముగా చెప్పఁబడినది.

శాస్త్రవాసనయును గర్వమునకు కారణమైనందున మలినవాసన యనియే చెప్పఁబడును. శ్వేతకేతు వను మునికుమారుఁడు స్వల్పకాలములో వేదవేదాంగముల నన్నిటిని చదువుకొని మహాగర్వముకలవాఁడై తండ్రి యగు నారుణివిషయమై కూడ వినయము లేక యుండె నని ఛాందోగ్యముయొక్క యాఱవయధ్యాయమునందు పఠింపఁబడుచున్నది. ఇదిగాక బాలాకి యనుబ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు కొన్ని ప్రతీకోపాసనములను

నేర్చుకొని గర్వించి దిగ్విజయము చేయ నారంభించి మాళ వాదిదేశములయం దుండు బ్రాహ్మణుల ననేకుల నిర్జించి కాశీ దేశమునకుఁ బోయి, అచ్చట బ్రహ్మవేత్తలలోనుత్తముఁ డగు అజాతశత్రుఁడను కాశీరాజునుకూడ శిక్షించుటకు యత్నించె నని కౌషీతకీబ్రాహ్మణమునందు చెప్పఁబడియున్నది.

దేహావాసన యనునదియు, దేహాత్మత్వభ్రాంతి యని, గుణాధానభ్రాంతి యని, దోషాపనయనభ్రాంతి యని మూఁడు ప్రకారములుగా నున్నది. అందులో దేహమం దాత్మత్వ భ్రాంతి లోకములో కల దని.

భా. దేహమాత్రం చైతన్యవిశిష్ట మాత్మేతి,
ప్రాకృతా లోకాయతికాశ్చ ప్రతిపన్నాః.

అని భాష్యకారులచే చెప్పఁబడినది.

తా. జ్ఞానముతో కూడియున్న యీదేహమే యాత్మ యని శాస్త్రజ్ఞానము లేనిపురుషులును శాస్త్రజ్ఞానము కలవారిలో చార్వాకులును తలఁచుచున్నా రని యర్థము.

చార్వాకమతము లోకాయతిక మను నామాంతర ముకలదై యున్నది ఈమతము దేవగురు వగు బృహస్పతిచే చేయఁబడినది. ఇందులో పృథివి, జలము, తేజస్సు, వాయువు ఈనాలుగే భూతములు. ఇవి స్త్రీపురుషశరీరములయందు శుక్లశోణితములుగా నేర్పడి పరస్పరమేళనముచేత దేహాకార మును బొందునప్పుడు వీటియందు చైతన్య మను నొకవిశేష గుణము పుట్టును. ఇట్టి చైతన్యముతో కూడినదేహమే ఆత్మ

యని చెప్పఁబడును గాని యీదేహముకంటె విలక్షణమై చైతన్యమునకు (జ్ఞానమునకు) ఆశ్రయభూతమైన యాత్మ యను జీవుఁ డొకఁడు లేఁడు. ప్రత్యక్షమొకటియే ప్రమాణము. కనుకనే శివలోకవిష్ణులోకాదులు వైదికులచేత కల్పింపఁబడినవిగాని వాస్తవముగా లేవు. ఈలోకమునందు సుఖానుభవమే స్వర్గము; దుఃఖానుభవమే నరకము; దేహాకారముగా పరిణమించిన నాలుగు భూతములకు వియోగము కలుగుట మరణ మని చెప్పఁబడును; ఇదియే మోక్షము; ఇట్టి మోక్షము సర్వజనులకు సాధారణముగా సంభవించుచుండును గనుక దీనిఁగూర్చి విశేషప్రయత్నమును చేయ గిట్టదు. వైదికులచేత చెప్పఁబడు శాస్త్రములన్నియు ప్రత్యక్షవిరుద్ధము లైనందున నమ్మఁదగినవి కావు. ఇదిగాక వైదికులచేత పరమప్రమాణ మని చెప్పఁబడు వేదమునందే తైత్తిరీయోపనిషత్తులో.

శ్రు. స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయః, తస్మాదన్నం తదుచ్యత ఇతి.

అని దేహమే యాత్మ యని చెప్పఁబడినది.

తా॥ పితృభుక్తాన్నపానాది రసముచేత నావిర్భవించిన యీదేహమే పురుషుఁడు అని యర్థము. ఈప్రకారముగా చార్వాకులు చెప్పుచుందురు గనుక దేహమం దాత్మత్వభ్రాంతి చార్వాకులకు కలదు.

బలిచక్రవర్తికుమారుఁడగు విరోచనుఁడు ఆత్మతత్వము చు దెలియఁగోరి బ్రహ్మయొద్దకుఁబోయి ముప్పదిమూఁడు సంవత్సరములు బ్రహ్మచర్యముతో శుశ్రూషచేసి కూడ చిత్త

దోషము నివర్తింపనందున బ్రహ్మచేత నుపదేశింపఁబడిన దేహాతిరిక్తాత్మతత్త్వము నెఱుంగఁజాలక దేహమునే యాత్మగా తెలుసుకొని దైత్యదానవుల కంపటికి నాప్రకారమే యుపదేశం బొనరించెనని ఛాందోగ్యములోని యెనిమిదవప్రపాఠకములో వినఁబడుచున్నది.

ఈదేహమునందు గుణములను గలుగఁజేయవలయు ననుభ్రాంతి గుణాధానభ్రాంతి యనఁబడును. ఇది లౌకికగుణాధానభ్రాంతి యని శాస్త్రీయగుణాధానభ్రాంతి యని రెండువిధములు. ఇందులో లోకసిద్ధములగు సౌందర్యాదిగుణములను నీదేహమునకు సంపాదింపవలయు ననునది లౌకికగుణాధానభ్రాంతి యని, శాస్త్రమునందు చెప్పినపావనత్వాదిగుణముల నీదేహమునకు సంపాదింపవలయు ననునశాస్త్రీయ గుణాధానభ్రాంతి యని చెప్పఁబడును. ఈలోకమునందు కొందఱు జనులు మధురముగా గానము చేయుటకు తైలమును పుచ్చుకోవడమును మిరియపుగింజలను భక్షించడమును చేయుచున్నారు. దేహమునకు మృదుస్పర్శమును సౌందర్యమును కలుగఁ జేయుటకుఁగాను అభ్యంగము సూక్ష్మవస్త్రసుగంధాదిధారణము మొదలైనవాటిని జేయుచుందురు. శాస్త్రీయగుణములగు పావనత్వాదులను గలుగఁజేయుటకు గంగాస్నానసాలగ్రామతీర్థప్రాశనాదులను చేయుచుందురు.

దోషాపనయనభ్రాంతి యనునదియు లౌకిక మని శాస్త్రీయమని రెండువిధములు. లౌకికదోషము లనఁగా ముఖదుర్గంధాదులు. శాస్త్రీయదోషము లనఁగా అపవిత్రత్వాదులు.

ఇందులో లౌకికదోషము లగు ముఖదుర్గంధాదులను నివర్తింపఁజేయుటకు వైద్యులు చెప్పిన చికిత్సలను చేయుచుందురు. శాస్త్రీయదోషము లగు అపవిత్రత్వాదులను నివర్తింపఁజేయుటకుఁగాను శౌచాచమనస్నానసంధ్యావందనాదుల ననుష్ఠించుచుందురు.

సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హస్సర్వకర్మసు.

తా. సంధ్యావందనమును చేయని పురుషుఁ డపవిత్రుఁడనియు, ఇతరమైన పుణ్యకర్మలను వేటిని చేయుటకు యోగ్యుఁడు కాఁడనియు చెప్పినందున సంధ్యావందనాదికర్మ లపవిత్రత్వమును నిరాకరించుకర్మ లని తలఁచి యపవిత్రత్వమును నిరాకరించుకొఱకు సంధ్యావందనాదికర్మల ననుష్ఠించుచుందురు. ఈదేహవాసనలు మూఁటిలో దేహాత్మత్వజ్ఞానము సర్వప్రమాణవిరుద్ధమై యున్నందున సకలమైన అకృత్యములను చేయించి స్వర్గాపవర్గములను భంగపఱచి సమస్తదుఃఖములను కలుగఁజేయుచున్నందునను మలినవాసన యని ముఖ్యముగా చెప్పఁదగియున్నది.

ఈదేహాత్మవాదమును సూత్రకారులు భాష్యకారులు మొదలగు పూర్వాచార్యులు విశేషముగా నిరాకరించియున్నారు. ఇచ్చట కొంచెముగా చూపెదము.

సూ. ఏక ఆత్మనః శరీరే భావాత్,

వ్యతిరేక స్తద్భావభావిత్వాన్నతూపలబ్ధివత్.

ఇది మొదలగు గ్రంథములచేత విశేషముగా నిరాకరించియున్నారు.

తా. ఆత్మ యనునది దేహముకంటె భిన్నమైనది కాదు. చైతన్యము దేహముయొక్క ధర్మమే కాని దేహభిన్నమైన మఱియొకవస్తువుయొక్క ధర్మముకాదు. ఈ చైతన్యము శరీరముండువరకు నుండి శరీరము నశించఁగానే నశించుచున్నది. కనుక, అగ్నియుండువరకునుండి అగ్నినశింపఁగానే నశించు వేడిమి అగ్నియొక్క ధర్మమైనట్టు శరీరముయొక్క ధర్మమనియే చెప్పవలసియున్నది. మఱియొక వస్తువుయొక్క ధర్మమే అయినపక్షముకు శరీరము నశించినతరువాత కూడ కనుపడవలసి యుండును. చైతన్యమేప్రకారము దేహధర్మమో రాగద్వేషాదులుకూడ నాప్రకారమే దేహధర్మము లని చెప్పఁదగియున్నవి. కనుక చైతన్యరాగద్వేషప్రాణాదిధర్మములు గల ఈ దేహమే ఆత్మగాని మఱియొక ఆత్మ లేదని చార్వాకులు చెప్పుచున్నారు. ఈప్రకారముగా చెప్పడము యుక్తము కాదు. ఆత్మ యను వస్తువు దేహముకంటె భిన్నమైనది. చైతన్యమునునది ఆయాత్మయొక్క ధర్మమే కాని, దేహముయొక్క ధర్మము కాదు. దేహధర్మమని చెప్పెడిపక్షమున దేహధర్మము లగు రూపాదులవలె దేహ ముండువఱకు నుండవలసియుండును. సుషుప్తిమూర్ఛాదిదశలయందు భూతసంఘాతరూపమైన యీదేహము నశింపకుండ నున్నప్పటికి చైతన్యము కనుపడనందున నీచైతన్యము దేహధర్మ మని చెప్పఁదగదు. ఇదిగాక పృథివీజలతేజో వాయువులయొక్క మేళనముచేత చైతన్యము పుట్టునని చార్వాకులు చెప్పెదరు. నాలుగు భూతములయొక్క మేళనముచేత పుట్టినగుణము నాలుగుభూతములకు విశ్లేష గలిగితే, నశింపవలయునే కాని

విశ్లేష లేనికాలమందు నశింపఁదగదు. సుషుప్తికాలమునందు దేహాకారము లగు భూతములకు విశ్లేష లేదు. ఐనను, చైతన్యము కనుపడడము లేదు. మరణదశయందుకూడ నాలుగు భూతములకు విశ్లేషను కానము తేజోవాయువులు మరణదశయందు విశ్లేషను బొందినందున చైతన్యము నశించినది యని యంటిరా తేజోవాయువులయొక్క సంబంధ మున్నప్పుడుండి, లేనికాలమందు లేక పోయినందున చైతన్యము తేజోవాయువులయొక్క ధర్మమే యని చెప్పవలసినదే కాని నాలుగుభూతములయొక్క సముదాయధర్మ మని కాని నాలుగుభూతములయొక్క మేళనధర్మ మని కాని చెప్పఁదగదు. ఇదిగాక భూతధర్మము లగురూపరసాదులు జ్ఞానముచేతఁ దెలియఁదగినవిగా నున్నవి. చైతన్యము జ్ఞానమే అయినందున తెలుసుకొనునది గాని తెలియఁదగినది కాదు. జ్ఞానముకూడ తెలియఁదగినదే యని యంటిరా? దేనిచేతఁ దెలియఁదగినది యని చెప్పవచ్చును. మఱియొకజ్ఞానముచేత నంటిరా? ఆజ్ఞానము మఱియొకజ్ఞానముచేత, నాజ్ఞానము మరియొకజ్ఞానముచేత నని యీప్రకారముగా అనవస్థాదోషము సంభవించును. దేహధర్మములగు రూపాదులు తెలియఁదగినవిగా నున్నందున చైతన్యము కూడ దేహధర్మమే అయినపక్షమున తెలియఁదగినదిగా నుండవలసియుండును. చైతన్యము తెలుసుకొనునదిగా నున్నదిగాని తెలియఁదగినదిగా నుండలేదు కనుక చైతన్య మనునది దేహముకంటె భిన్నమైన యొక యాత్మయొక్క ధర్మమే కాని దేహధర్మము కాదు. ఇదిగాక చార్వాకులు ప్రత్యక్ష మొక్క

టియే ప్రమాణ మని చెప్పెదరు. ఇది వారియొక్క అనుభవ వ్యవహారములకే విరుద్ధమై యున్నది. చార్వాకులు కూడ అన్యపురుషానుష్ఠితము లగుకృషివాణిజ్యాదులు ద్రవ్యలాభ కరములుగాఁ జూచి తాము కృషివాణిజ్యాదులను చేయు చున్నారు. కనుక అనుమానమును ప్రమాణముగా నమ్మ వలసియుండును. ఇతరులచేత చెప్పఁబడు ప్రవృత్తిబోధకము లగు శబ్దములను విని తదనుగుణముగా వ్యవహరించుచున్నం దున శబ్దమును ప్రమాణముగా నమ్మవలసియుండును. కనుక దేహముకంటె భిన్నమైన యాత్మ లేదని ప్రత్యక్షముకంటె నితరమైన ప్రమాణము లేదనికూడ చార్వాకులు చెప్పునది యెంతమాత్రము న్యాయముకాదు. ఈప్రకారము పూర్వా చార్యు లందఱు చార్వాకమతఖండనమును విశేషముగా చేసియున్నారు. శ్రీవిద్యారణ్యకృత సర్వదర్శనసంగ్రహమునందు చూడవలయును.

గాయకులగువారు కొందఱు కంఠమాధుర్యమును సంపాదించుటకు నెంతప్రయత్నమును చేసినను పొందకయె యున్నారు. అభ్యంగాదులను నిరంతరముగా జేయుచున్నప్ప టికి కొందఱిశరీరములు కఠినస్పర్శకలవిగానే యున్నవి. సూక్ష్మ వస్త్రసుగంధధారణాదులచేత కనుపడుసౌందర్యములు సూక్ష్మ వస్త్రసుగంధాదులయం దున్నవి గాని దేహమందు లేవు. కనుకనే శ్రీవిష్ణుపురాణమునందు చెప్పఁబడినది.

మాంసాసృక్పూయవిణ్మూత్రస్నాయుమజ్జాస్థిసంహతౌ,
దేహే చేత్ప్రీతిమాన్ మూఢో భవితా నరకేఽపి సః.

తా. మాంసము, రక్తము, దుర్గంధము, అమేధ్యము, మూత్రము, నరములు, మెదడు, ఎముకలు వీటియొక్క సంఘాతముగా నుండు నీశరీరమునందు ప్రీతి గల మూర్ఖుఁడు నరకమందుఁగూడ ప్రీతికలవాఁడై యుండును.

స్వదేహాశుచిగంధేన న విరజ్యేత యః పుమాన్,
విరాగకారణం తస్య కిమన్యదుపదిశ్యతే.

తా. తనశరీరమునం దుండు దుర్గంధముచేత విరక్తిని బొందక ప్రవర్తించు పురుషునకు విరక్తిని సంపాదించు మఱి యొక కారణ మేమి యఁని చెప్పఁదగియున్నది?

కనుక లోకసిద్ధములగు సౌందర్యాదిగుణముల నీశరీర మునందు సంపాదించుట శక్యమైనది కాదు. యథాకథంచిత్ సంపాదించినను మరి నిమిషమునకు స్వదోషమునే ఈశరీ రము ప్రకటించుచుండును. కనుక నే-

సర్వాశుచినిదానస్య కృతఘ్నస్య వినాశినః,
శరీరకస్యాపి కృతే మూఢాః పాపాని కుర్వతే.

అని పూర్వులచే చెప్పఁబడినది.

తా. సకలమైన మూత్రపురీషాదివస్తువులకు నివాసమై స్నాన సుగంధ లేపన మాల్యధారణధూపధారణప్రయత్న ములచేత నెంత మంచిని చేసినను ఉత్తరక్షణమందే వీటి నంతను అడుగు పఱచి తనయొక్క స్వాభావికదుర్గంధాదుల నే ప్రకటన చేసి సుగంధాదులయందు కూడ దుర్గంధాదులను సంపాదించుకృతఘ్నశిరోమణియై జలబుద్బుదమువలె నస్థిరమైన యీశరీరమును పోషించుటకుఁ గూడ మూర్ఖులగు జనులు

పరహింసాదిపాపములను చేయుచున్నారే! ఇది యేమి చిత్త మని అర్థము.

శాస్త్రీయ మగు గుణాధానము ప్రబలమైన మరియొక శాస్త్రముచేత నివారింపఁబడుచున్నది. అనఁగా— శ్రు. "నహింస్యాత్సర్వా భూతాని" అని. సమస్తభూతములను హింస చేయఁదగదు. హింసించినయెడల పాపము కలుగు నని చెప్పు శాస్త్రము- శ్రు. "అగ్నిషోమీయం పశుమాలభేత" అని జ్యోతిష్టోమాదియాగములయందు అగ్నిషోము లను దేవతల నుద్దేశించి ఛాగమును హింసింపవలయు నని చెప్పు మఱియొక శాస్త్రముచేత బాధింపఁబడి అగ్నిషోమీయహింస పాపము కాదని చెప్పినట్లు గంగాజలసాలగ్రామతీర్థకురుక్షేత్రాదులు పవిత్రము లని చెప్పుశాస్త్రములు

గంగా గంగేతి గంగేతి యోజనానాం శతేష్వపి,
స్థితైరుచ్చారితం హంతి పాపం జన్మత్రయార్జితమ్.

తా. నూరు ఆమడలదూరమునం దుండియు, గంగానామమును మూఁడుపర్యాయము లుచ్చరించినపక్షమందు ఆయుచ్చరించినవారియొక్క మూఁడుజన్మములయందు సంపాదింపఁబడిన పాపము లన్నియు నశించును.

సాలగ్రామశిలావారి పాపహారి విశేషతః,
ఆజన్మకృతపాపానాం ప్రాయశ్చిత్తం దినేదినే.

తా. సాలగ్రామశిలకు అభిషేకము చేసిన జలము సకల తీర్థములకంటె నెక్కువగా పాపములను హరించును. జన్మ

మొదలుకొని చేసినపాపములకు ఈసాలగ్రామతీర్థము ప్రతి దినమునందు చేయఁబడు ప్రాయశ్చిత్తముగా నేర్పడి సమస్తపాపములను నశింపఁజేయును

ఈలాగంటి శాస్త్రములు సచ్ఛాస్త్రశ్రవణము సత్పురుషభక్తి మొదలయినసద్గుణములు లేనివారికి గంగాస్నానాదులు పాపనివారకములు కావని చెప్పు మఱికొన్ని శాస్త్రములచేత బాధింపఁబడి, గంగాస్నానాదులు పవిత్రత్వసంపాదకములు కావని చెప్పుచున్నవి.

భాగవతము, దశమస్కంధోత్తరభాగమునందు-

యస్యాత్మబుద్ధిః కుణపే త్రిధాతుకే
స్వధీః కళత్రాదిషు భౌమ ఇజ్యధీః,
యత్తీర్థబుద్ధిశ్చ జలే నకర్హిచి
జ్జనేష్వభిజ్ఞేషు స ఏవ గోఖరః.

అని చెప్పియున్నది.

తా. ఏపురుషుఁడు వాతపైత్యశ్లేష్మధాతువులచే రంచింపఁబడి జడమై శవసదృశమైన యీశరీరమునం దాత్మత్వజ్ఞానమును భార్యాపుత్రాదులయందు మదీయత్వాభిమానమును శిలారజతతామ్రాదులచే నిర్మింపఁబడిన విగ్రహములయందు దేవత్వాభిమానమును గంగాదిజలములయందు తీర్థత్వాభిమానము కలవాఁడై యుండి బ్రహ్మవేత్తలగు మహాపురుషులయందు ఆత్మత్వ మదీయత్వ దేవత్వ తీర్థత్వ ప్రతిపత్తి లేనివాఁడై యుండునో, అట్టిపురుషుఁడే పశు వని గార్దభ మని చెప్పఁదగియున్నాఁడు. అనఁగా బ్రహ్మవేత్తలగు వారియందు ఆత్మత్వ మదీయత్వ దేవత్వ తీర్థత్వాదులు ముఖ్యముగా కలిగియుండఁగా

వారియం దీయభిప్రాయమును చేయక అనాత్మ లై అన్య దీయము లై జడము లైనందున నపూజ్యములై పవిత్రతా సంపాదకములు గాని దేహకళత్రాది శిలావిగ్రహ జలముల యందు ఆత్మత్వాద్యభిమానమును చేయువాఁడు యుక్తా యుక్తవివేకము లేనివాఁడైనందున పశువులతో సమానుఁ డని యభిప్రాయము.

ఈదేహ మాత్మ కా దని యిదివరకే చెప్పఁబడినది. శిలాదివిగ్రహములు గంగాదితీర్థములు ముఖ్యముగా దేవత్వ తీర్థత్వములు కలవి కావని భాగవతమందే చెప్పఁబడినది.

న హ్యమ్మయాని తీర్థాని న దేవా మృచ్ఛిలామయాః,
తే పునంత్యురుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః.

తా. జలమయములగు గంగాగోదావరీప్రభృతులు తీర్థములు కావు. మృచ్ఛిలాదినిర్మితము లగువిగ్రహములు దేవతలును కారు. ఈతీర్థము లని దేవత లని యజ్ఞజనులచేత చెప్పఁబడుజలమయమృచ్ఛిలామయములు తమను సేవించుజనులను చిరకాలమునకు పవిత్రులనుగా చేయుగాని తత్క్షణమే పవిత్రులనుగాఁ జేయఁజాలవు గనుక ముఖ్యముగా తీర్థము లని దేవత లని చెప్పఁదగియుండవు. బ్రహ్మవేత్త లగు సజ్జనులు తమ దర్శనమాత్రముచేతనే అజ్ఞానాంధకారమును పోనడచి చిత్త దోషముల నన్నిటిని నిరాకరించి బ్రహ్మజ్ఞానమును గలుగఁ జేసి జనులను పరమపవిత్రులనుగాఁ జేయుదురు గనుక బ్రహ్మవేత్తలగు సజ్జనులే తీర్థము లని, దేవత లని ముఖ్యముగాఁ జెప్పఁదగియున్నా రని తాత్పర్యము.

ఇదిగాక-

అత్యంతమలినో దేహో దేహీ చాత్యంతనిర్మలః,
ఉభయోరంతరం జ్ఞాత్వా కస్య శౌచం విధీయతే.

అని మఱియొకశాస్త్రము.

తా. ఈదేహము మూత్రపురీషాదిబంధురమై యున్నందున కడు మలినమైనది; ఆత్మ యనునది సర్వదా అత్యంతపరిశుద్ధమైనపదార్థము; ఈరెంటియొక్క స్వభావమును యోచించిన, గంగాస్నానాదులచేత దేనికి శుద్ధిని సంపాదింపదగియున్నది? అనఁగా దేహము సర్వదా అపరిశుద్ధమైనందున నెప్పటికిని దేహమునకు శుద్ధి కలుగదు. ఆత్మస్వరూపము ఎప్పటికి శుద్ధముగానే యున్నందున నాయాత్మస్వరూపమున కెప్పటికిని శుద్ధిని సంపాదింపవలసినయవసరము లేదు గనుక గంగాస్నానాదులు తత్త్వజ్ఞుఁ డగువానికి ప్రయోజనకరములు కావు.

కనుక నీదేహమునందు దోషములను నివారించుటకు శక్యము కానట్టు గుణములను సంపాదించుటకు కూడ శక్యము కానందున దోషములను నివారింపవలయు నను గుణములను సంపాదింపవలయుననను అభిసంధాత్రింతి ప్రత్యయమైనందున మలిన వాసన యని చెప్పఁదగియున్నది.

ఈవెనుక నుదాహరించిన శ్లోకములను యోచింపఁగా నీదేహమునందు దోషాపనయనము అశక్యమని నిషేధింపఁబడుచున్నది గాని గుణసంపాదనము నిషేధింపఁ బడలేదు. అయినా, పవిత్రత్వాదిగుణములకు విరోధు లగు నపవిత్రత్వాదిదోష

ములు ఈశరీరమందు క్షీణించుచుండఁగా పవిత్రత్వాదిగుణము లను సంపాదించుట యశక్యము గనుక గుణాధానము కూడ నిషేధింపఁబడినది యని తెలియఁదగినది.

ఈదేహ మత్యంతమలిన మను నర్థము మైత్రాయణీశాఖ యందు విస్పష్టముగా వినఁబడుచున్నది.

శ్రు. భగవన్నస్థిచర్మ స్నాయుమజ్జామాంస,
శుక్రశోణితశ్లేష్మాశ్రు దూషికాదూషితే,
విణ్మూత్రవాతపిత్తసంఘాతే దుర్గంధే,
నిస్సారేఽస్మిన్ శరీరే కిం కామోపభోగైరితి.
శరీరమిదం మైథునాదేవోద్భూతం సంవిద్వ్యపేతం,
నిరయ ఇవ మూత్రద్వారేణ నిష్క్రాంతమస్థిభిశ్చితం,
మాంసేనానులిప్తం చర్మణావబద్ధం,
విణ్మూత్రకఫపిత్తమజ్జామేదోవసాభిరన్యైశ్చ,
మలైర్బహుభిః పరిపూర్ణాం కోశ ఇవ వసునేతి.

తా. ఎముకలు, చర్మము, నరముల్లు, మెదడు, మాంసము, రేతస్సు, రక్తము, శ్లేష్మము, నాసామలము, కండ్లనీళ్లు, నేత్రమలము వీటిచేత దుష్టమై, అమేధ్యము, మూత్రము, వాతపిత్తధాతువులు వాటియొక్క సముదాయమై దుర్గంధమై సారము లేని ఈశరీరమునందు కామముల ననుభవించుటచేత నేమి ప్రయోజనము కలదు? ఇదిగాక యీశరీరము స్త్రీపురుషుల యొక్క పరస్పరసంయోగముచే జన్మించి జ్ఞానహీనమై నరకమువలె మూత్రద్వారమైన యోనిలోనుండి వెలుపలఁబడినది. ఎముఁకలచేత కట్టఁబడి మాంసముచేత పూయఁబడి చర్మము

చేత చుట్టఁబడి అమేధ్యము, మూత్రము, కఫము, పిత్తము, రక్త మాంసాంతరాళమందుండు నీరు, మెదడు, క్రొవ్వు వీటి చేతను మఱికొన్ని జాడ్యముల చేతను నిండింపఁబడి మిక్కిలియసహ్యముగా నుండును గనుక నిట్టి యపవిత్రమైన శరీరముతో కామభోగముల ననుభవించుట హేయమే కాని యుపాదేయము గాదని యర్థము.

స్వభావముచేతనే దుర్గంధభూయిష్ఠమై రోగపూర్ణమై యున్న యీశరీరమునకు వైద్యశాస్త్రోక్తచికిత్సలచేతఁ గూడ రోగములు నివర్తింపవు. ఒకానొకసమయమునందు నివర్తించి, తిరిగి ప్రాప్తించును. ఇదిగాక తొమ్మిదిరంధ్రములనుండి నానావిధమైన మలములు స్రవించుచుండఁగా రోమకూపములనుంచి నిరంతరము చెమటనీరు కాఱుచుండఁగా నీశరీరము స్నానధూపనసుగంధలేపనాదులచేత దుర్గంధాదిదోషములను ఎవఁడు పోఁగొట్టఁ గలఁడు? ఈఅర్థము పూర్వాచార్యులచే చెప్పఁబడినది.

నవచ్ఛిద్రకృతా దేహాః స్రవంతి ఘటికా ఇవ,
బాహ్యశౌచైర్న శుధ్యంతి నాంతశ్శౌచం తు విద్యతే.

ఈదేహములు తొమ్మిదిరంధ్రములు కలవై యెప్పుడును చిల్లికుండవలె మలమును స్రవించుచుండును. వెలుపలిభాగమునందు మృజ్జలములచేత కడిగినందున శుద్ధిని బొందవు. లోపలిభాగమునందు క్షాళనము చేయుటకు శక్యము కాదని యర్థము.

కనుక నీమూఁడువిధములగు దేహవాసనలు మలినవాసన యనియే చెప్పఁదగియున్నది.

ఈదేహవాసన మలినమను నభిప్రాయముచేతనే వాసిష్ఠ రామాయణమునందు వసిష్ఠమహాముని చే నిట్లు చెప్పఁబడినది.

ఆపాదమస్తకమహం మాతాపితృవినిర్మితః,
ఇత్యేకో నిశ్చయో రామ బంధాయా సద్విలోకనాత్.

తా. తల్లిదండ్రులచేత నిర్మింపఁబడి శిరఃపాదాద్యవయవములతోఁగూడినయీశరీరము నేనే అనునిశ్చయము మిథ్యాజ్ఞాన మౌటచేత నీయాత్మను సంసారమందు బంధించుటకు కారణమై యున్నది.

సా కాలసూత్రపదవీ సా మహావీచివాగురా,
సాసిపత్రవనశ్రేణీ దేహోఽహమితి యామతిః.

తా. శరీరము నేనే యనుబుద్ధి కాలసూత్ర మను నరకమును, మహావీచియను నరకమును, అసిపత్రవనపంక్తి యను నరకసముదాయమును అయియున్నది.

అనఁగా శరీరమునందాత్మత్వజ్ఞానము కాలసూత్రాది మహానరకములను బొందుటకు ముఖ్యసాధనము.

సా త్యాజ్యా సర్వయత్నేన సర్వనాశే ప్యుపస్థితే,
స్ప్రష్టవ్యా సా న భవ్యేన సర్వమాంసేవ పుల్కసీ ఇతి.

తా. ఆదేహాత్మబుద్ధిస్వరూపములకు మూలమై యున్నందున తనకు నెన్ని కష్టదశలు వచ్చేటట్టులయినా, అంగీకరించి సర్వవిధములచేతఁ బ్రయత్నమునుజేసి ఈదేహాత్మబుద్ధిని విడువవలసినది. యోగ్యుఁడైన పురుషుఁడు ఈ దేహాత్మబుద్ధిని కుక్కమాంసమును చేతిలో నుంచుకొనియుండు చండాలస్త్రీవలె నెంతమాత్రము స్పృశింపఁగూడదు.

ఈచెప్పఁబడిన దేహ లోక శాస్త్రవాసన లను మూఁడును వివేకహీను లగు జనులకు గ్రాహ్యములుగా నున్నప్పటికి జ్ఞానేచ్ఛకలవానికి జ్ఞానమును పుట్టకుండ ప్రతిబంధించునవి అయియుండుటను, జ్ఞానికి తత్త్వజ్ఞానస్థైర్యమును బాధించునవి అయియుండుటను, వివేకులగువారికి త్యాజ్యములని నిశ్చయింపఁ దగియున్నవి. కనుకనే స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడినది:

లోకవాసనయా జంతోశ్శాస్త్రవాసనయాఽపిచ,
దేహవాసనయా చాపి యథావజ్ఞ్నైవ జాయతే. ఇతి.

తా. లోకవాసనచేత శాస్త్రవాసనచేత దేహవాసన చేత నీమూఁడువాసనలచేతను లోకములో జనులకు తత్త్వ జ్ఞానము పుట్టక యున్నది.

దంభము, దర్పము, అహంకారము మొదలగు నసుర సంపద్రూప మగు మనోవాసన నరకపాతమునకు కారణముగా నున్నందున మలినవాసన యనుటకు సంశయమే లేదు. కనుక నుపాయముచేతనైనా ఈచెప్పఁబడిన నాలుగువాసనలను నశింపఁజేయవలయును.

ఏప్రకారము వాసనాక్షయమును బ్రయత్నపూర్వక ముగా సంపాదింపవలయునో యాప్రకారమే మనోనాశ మును తత్త్వజ్ఞానియగువాఁడు సంపాదింపవలయును. మనసు అనుపదార్థము నిత్యమని, అణుపరిమాణ మని తార్కికులచేత నంగీకరింపఁబడినదిగాని వేదము పరమప్రమాణ మని విశ్వసించి యుండు మాచేత నాప్రకార మంగీకరింపఁబడ లేదు. అవయవ

ములతో కూడియున్న దని యనిత్య మని సువర్ణాదిద్రవ్యముల వలె ననేకప్రకారములుగా పరిణమించు స్వభావముకల దని మాచేత నంగీకరింపఁబడినది గనుక మనస్సును నశింపఁజేయుట కవకాశము కలదు.

ఈమనస్సుయొక్క లక్షణము ప్రమాణమును బృహదారణ్యములో చెప్పఁబడినది.

శ్రు. కామస్సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధా ధృతి,
రధృతిర్హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మన ఏవ.

అని మనస్సుయొక్క లక్షణము.

తా. కామము, సంకల్పము, విచారేచ్ఛ, శ్రద్ధ, అశ్రద్ధ, ధైర్యము, అధైర్యము, లజ్జ, జ్ఞానము, భయము, ఇవి, మొదలగువృత్తులే మన స్సని చెప్పఁబడును. అనఁగా, చక్షురాదీంద్రియములకు ఘటాదిపదార్థములు ప్రత్యక్షమైనట్లు, సాక్షి చైతన్యమునకు ప్రత్యక్షములై యుండు కామసంకల్పాదివృత్తులు, మృత్పిండమువలన ఘటాదులవలె, దేనివలన, పుట్టుచుండునో, అది, మన స్సని, చెప్పఁబడు నని భావము.

శ్రు. అన్యత్రమనా అభూవం నాదర్శం
అన్యత్రమనా అభూవం నాశ్రౌషమ్.
శ్రు. మనసా హ్యేవపశ్యతి మనసా శృణోతి.

అను శ్రుతులు మనస్సునందు ప్రమాణము.

తా. నామనస్సు మరియొకచోట నుండెను. అందువల్లనే చెనిని చూడకపోతిని; నామనస్సు మరియొకచోట నుండెను.

అందువలననే యీశబ్దమును వినకపోతిని; ఈపురుషుఁడు మనస్సుచేతనే చూచుచున్నాఁడు. మనస్సుచేతనే వినుచున్నాఁడని శ్రుతులకు రెంటికిని నర్థము.

అనఁగా;

కంటికి నెదురుగా మంచి వెలుతురులో నుండు ఘటమును, చెవులదగ్గర పెద్దగా చెప్పఁబడు శబ్దము ఏది అజాగ్రతగా నున్నందున తెలియఁబడదో, ఏది జాగ్రతగా నున్నందున తెలియఁబడునో, అదియే మనస్సు. ఈమనస్సు అన్నివిషయములను తెలుసుకొనుటకు సామాన్యకారణమై యున్నది అని భావము.

శ్రు. తస్మాదపి పృష్ఠత ఉపస్పృష్టో మనసా విజానాతి.

అను శ్రుతి కూడ మనస్సును నిరూపించి కనుపఱచుచున్నది.

తా. ఈ ప్రకారము లక్షణప్రమాణములచేత నిశ్చయింపఁబడినమనస్సును, విశేషముగా నిరూపించి చూపవలయును. ఒకపురుషుఁ డొకనిచేత వెనుకభాగమునందు స్పృశింపఁబడినవాఁడై యిప్పుడు చేతితో స్పృశించినాఁడని, యిప్పుడు వేలితో స్పృశించినాఁ డని విశేషముగా తెలుసుకొనుచున్నాఁడు. ఇందులో స్పర్శమాత్రము త్వగింద్రియముచేత తెలియఁబడినా, ఇది అంగుళిస్పర్శ యని ఇది హస్తస్పర్శ యని విశేషముగా తెలుసుకొనునది మనస్సుగానే యుండవలెను. ఈవిశేషజ్ఞానము చక్షురింద్రియముచేత కలుగునది కాదు. చక్షురింద్రియము తన కెదురుగా నుండు విషయములను కనిపెట్టును గాని వెనుకభాగములయం దుండు విషయములను కనిపెట్టనేరదుగదా?

కనుక వెనుకభాగమునం దుండు అంగుళీస్పర్శాదివిశేష విషయములను కనిపెట్టునది మనస్సే యని నిశ్చయింపవల యును.

ఈమనస్సు మననమును చేయుటచేత మనస్సని, చింతనమును చేయుటచేత చిత్తమని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈచిత్తము సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క కార్యములగు ప్రకాశ ప్రవృత్తిమోహములు కలదై యున్నందున సత్త్వరజస్తమో గుణమయమని తెలియఁబడుచున్నది.

ప్రకాశ ప్రవృత్తి మోహములు మూఁడు క్రమముగా సత్త్వరజస్తమోగుణకార్యము లని—

ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ పాండవ.

అను భగవద్గీతావాక్యము చెప్పుచున్నది.

తా. ప్రకాశము, ప్రవృత్తి, మోహము ఈమూఁడు క్రమముగా సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క ఉద్రేకముచేత గలుగుచుండు నని భావము.

సాంఖ్యశాస్త్రమునందును ప్రకాశ ప్రవృత్తి మోహములు సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క నియతకార్యము లని చెప్పియున్నది. ఇచ్చట ప్రకాశ మని చెప్పినది జ్ఞానమే కాని తెల్లనిదై ప్రకాశించు రూపము కాదు.

సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవచ,
ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవ చ.

తా. సత్త్వగుణము చిత్తమునం దుద్రిక్తమైనసమయ మునందు జ్ఞానము కలుగును; రజోగుణ ముద్రిక్తమగునప్పుడు

లోభమును, తమోగుణ ముద్రిక్తమైనపుడు ప్రమాదమును మోహము అజ్ఞానమును పుట్టుచుండును.

ఈశ్లోకమునందు సత్త్వగుణముచేత జ్ఞానము కలుగునని చెప్పినందున ప్రకృతమందు ప్రకాశశబ్దమునకు జ్ఞానమే అర్థ మని చెప్పవలయును.

జ్ఞానమువలె సుఖముకూడ సత్త్వగుణముయొక్క కార్యమే. ఈయర్థము కూడ భగవద్గీతలయందే చెప్పఁబడినది.

సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత,
జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుత. ఇతి.

తా. సత్త్వగుణము సుఖమును పుట్టించి దానియందు పురుషుని శక్తికలవానిఁగా చేయును; రజోగుణము కర్మయందు సక్తి కలవానిఁగా చేయును, తమోగుణము జ్ఞానముఁ నావరించి ప్రమాదమునందు సక్తి కలవానిఁగా చేయును; సముద్రమునందు తరంగములవలె సత్త్వరజస్తమోగుణములు మనస్సునందు నిరంతరము పరిణమించుచుండఁగా నొకసమయమం దొకగుణము హెచ్చుగా మిగిలిన రెండు గుణములు తక్కువగా నుండును. ఇదియును నచ్చటనే చెప్పఁబడినది.

రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత,
రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా. ఇతి.

తా. ఒకప్పుడు రజస్తమోగుణములను రెంటిని అడుగు పఱచి సత్త్వగుణము హెచ్చియుండును; మఱి యొకప్పుడు సత్త్వతమోగుణములను అడుగుపఱచి రజోగుణము హెచ్చి

యుండును; మఱి యొకప్పుడు రజస్సత్త్వముల నణుగఁజేసి తమోగుణము హెచ్చియుండును.

బాధ్యబాధకతాం యాంతి కల్లోలా ఇవ సాగరే.

తా. సత్త్వరజస్తమోగుణములు మూఁడు నంతఃకరణమునందుఁ బుట్టుచు సముద్రమునందుఁ బుట్టుతరంగము లొకదాని నొకటి బాధించునట్లు పరస్పర మొకటి నొకటి బాధించుచుండు నని కూడ మఱియొక గ్రంథమునందు చెప్పఁబడియున్నది.

ఇందులో తమోగుణము హెచ్చినప్పుడు దంభ దర్పములు మొదలగు నాసురసంపదయును, రజోగుణము హెచ్చినప్పుడు లోకవాసన మొదలగు మూఁడువాసనలును, సత్త్వగుణము హెచ్చినప్పుడు సత్త్వశుద్ధి మొదలగు దేవసంపదయును నావిర్భవించుచుండును. ఈయర్థమును హృదయమందుంచుకొనియే భగవద్గీతలయం దిట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే,
జ్ఞానం యదా తదా విద్యాద్వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత.

తా. ఈకళేబరమందు సకలమైన ఇంద్రియములయందు ప్రకాశ మనుయథార్థజ్ఞాన మెప్పుడు పుట్టుచుండునో, అప్పుడు సత్త్వగుణము వృద్ధినొంది యున్న దని తెలియవలయును. ఇచ్చట విచారింపఁగా అంతఃకరణ మనునది సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మక మని చెప్పఁబడియున్నందున రజస్తమోగుణము లెప్పటికి నంతఃకరణములోనుండి నివర్తింప వని తోఁచుచున్నది. అయినను అంతఃకరణమునకు ముఖ్యమైన యుపాదానకారణము

సత్త్వగుణమే; రజస్తమోగుణములు కావు. రజస్తమోగుణములు రెండును సత్త్వగుణమున కుపష్టంభకములే కాని ముఖ్యకారణములు కావు. ఉపాదానకారణమునకు సహాయభూతములైన యవయవములు ఉపష్టంభకము లనఁబడును. అనఁగా లోకములో ఘటమునకు మృత్తిక ఉపాదానకారణమయినందున ముఖ్యకారణ మనఁబడును. జలము, వాయువు, తేజస్సు ఇవి మృత్తికకు సహాయములుగా నున్నందున ఉపష్టంభకములనఁబడును. ఈప్రకారమే యంతఃకరణమునకు సత్త్వగుణమే ఉపాదానకారణము రజస్తమస్సులు ఉపష్టంభకములని యర్థము. కనుకనే జ్ఞానియగువాఁడు యోగము నభ్యసించితే, రజస్తమస్సులు నశించి సత్త్వగుణము మాత్రము శేషించుచున్నది. ఈయభిప్రాయముతోనే-

జ్ఞస్య చిత్త మచిత్తం స్యాత్ జ్ఞచిత్తం సత్త్వముచ్యతే.

అని చెప్పఁబడినది.

జ్ఞానియొక్క అంతఃకరణము అంతఃకరణ మని చెప్పఁబడదు. సత్త్వ మని చెప్పఁబడును.

ఈసత్త్వము చాంచల్యమునకు కారణ మగురజోగుణముచే మిశ్రముకానందున నేకాగ్రముగాను,భ్రాంతిచేత కల్పింపఁబడి యాత్మభిన్నములైనస్థూలపదార్థములరూపముగాఁ బరిణమించుటకు కారణమైన తమోగుణముచే మిశ్రము కానందున సూక్ష్మముగాఁగూడ నేర్పడును. ఇట్టిదశలోనే ఆత్మస్వరూపము గ్రహించుటకు యోగ్యమై యుండును. కనుకనే—

శ్రు. దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః,
అని శ్రుతి వినఁబడుచున్నది.

తా. రజోగుణశూన్యమైనందున నేకాగ్రమై తమోగుణశూన్యమైనందున సూక్ష్మమగుబుద్ధిచేత సూక్ష్మవస్తుదర్శననిపుణు లగుపురుషు లాత్మస్వరూపమును జూచుచుందు రని యర్థము.

అనఁగా నేప్రకారము విశేషమైనగాలిచే కదలింపఁబడు దీపముచేత రత్నములు, ముత్యములు మొదలగువాటియొక్క లక్షణములను నిశ్చయించుటకు శక్యము కాదో, యేప్రకారము అతిస్థూలమగు గుద్దలిచేత సూదితో కుట్టినట్టు వస్త్రమును కుట్టుటకు శక్యము కాదో యాప్రకారమే యేకాగ్రము గాక స్థూల మగు బుద్ధిచేత బ్రహ్మతత్త్వము తెలియుటకు శక్యము కా దని భావము.

ఇటువంటి సత్త్వమే తమోగుణమిశ్రమైనరజోగుణము చేతపట్టుకోఁబడి నానావిధద్వైతప్రపంచము నాలోచించి కల్పించుటచేత చిత్త మని చెప్పఁబడినది. ఇట్టిచిత్తము తమోగుణము హెచ్చినప్పుడు అసురసంపదను బుట్టించుచు స్థూలదశ నొందును. ఈయర్థము వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడినది:

అనాత్మన్యాత్మభావేన దేహభావనయా తథా,
పుత్రదారైః కుటుంబైశ్చ చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

తా. ఆత్మగాని దేహేంద్రియాదులయం దాత్మబుద్ధిని చేయుటచేతను, దేహమునందు వెనుక చెప్పిన శాస్త్రీయగుణా

ఘానదోషాపనయనములను చేసినపక్షమం దాత్మకు శుద్ధి కలుగు నను భ్రాంతిచేతను కుటుంబమందుండు పుత్రభార్యాదులయందు మమకారము చేయుటచేతను చిత్తము స్థూలముగా వృద్ధి నొందుచుండును.

అహంకారవికారేణ మమతామలలీలయా,
ఇదం మమేతి భావేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

తా. దేహమం దాత్మబుద్ధిని చేయుడ మను పరిణామము చేతను దేహేంద్రియాదులయందు చేయఁబడు మమకార మనుమలినక్రీడచేతను గృహక్షేత్రాదులయం దిది నాది యను నభిమానముచేతను చిత్తము బలియుచుండును.

ఆధివ్యాధివిలాసేన సమాశ్వాసేన సంసృతౌ,
హేయాహేయవిభాగేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

తా. మనోవ్యథలు జ్వరాదిరోగములు వీటిప్రకాశము చేతను కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూప మగు నీసంసారమందు స్థితిని బొందియుండుటచేతను ఈవస్తువులు విడువఁదగినవి, ఈవస్తువులు గ్రహింపఁదగినవి యను నభినివేశముచేతను చిత్తము వృద్ధినొందుచుండును.

స్నేహేన ధనలోభేన లాభేన మణియోషితామ్,
ఆపాతరమణీయేన చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్.

తా. పుత్రమిత్రకళత్రాదులయం దుండు స్నేహముచే తను, ద్రవ్యమం దాశచేతను, మాణిక్యములు, స్త్రీలు మొదలగు వస్తువులయొక్క తాత్కాలిక ప్రీతిజనక మగు లాభముచేతను చిత్తము బలియుచుండును.

దురాశాక్షీరపానేన భోగానిలభవేన చ,
ఆస్వాదానేన చారేణ చేతో గచ్ఛతి పీనతామ్. అని.

తా. ఎప్పటికి తృప్తిని జెందని విషయాశ యను క్షీరపానముచేతను విషయభోగ మను వాయుభక్షణముచేతను ప్రపంచమందు సత్యత్వబుద్ధిని జేయడ మను విహారముచేతను చిత్త మనెడిసర్పము మిక్కిలి వృద్ధినొందుచుండును.

వా. ఈప్రకారము జీవన్ముక్తిసిద్ధిం గోరువారికి వాసనాక్షయమనోనాశములను సంపాదింపవలయు నని ప్రతిజ్ఞ చేసి వాసనామనస్సులు ఎటువంటి వని యాకాంక్ష రాగా వాటియొక్క స్వరూపమును ఇంతవరకు నిరూపించినారము. ఇకను వాసనాక్షయమనోనాశములను క్రమముగా నిరూపించెదము.

ఇందులో వాసనాక్షయప్రకారము వసిష్ఠునిచే చెప్పంబడినది.

బంధో హి వాసనాబంధో మోక్షస్స్యాద్వాసనాక్షయః,
వాసనాస్త్వం పరిత్యజ్య మోక్షార్థిత్వమపి త్యజ.

తా. వాసనలచే బంధింపఁబడుటయే సంసార మని, వాసనలు నశించుటయే మోక్ష మనియు చెప్పఁబడును. కనుక నోరామా! నీవు వాసనల నన్నిటిని ముందుగా వదలి తరువాత మోక్షేచ్ఛయనువాసనను కూడ వదలిపెట్టుము.

ఈశ్లోకమందు చెప్పిన యర్థము వివరించుచున్నారు.

మానసీర్వాసనాః పూర్వం త్యక్త్వా విషయవాసనాః,
మైత్ర్యాదివాసనానామ్నీ ర్గృహాణామలవాసనాః.

తా. ఓ రామా! ముందుగా మనస్సునం దుండు వాసనలను విషయవాసనలను ఈరెంటిని విడువుము. ఏప్రకారముగా విడువవలయునంటె చెప్పెదము. మైత్రి, ముదిత, కరుణ, ఉపేక్ష యనుశుభవాసనలను గ్రహింపుము. అందుచేతనే వెనకటి యశుభవాసనలన్నియు నశించును.

తా అప్యంతః పరిత్యజ్య తాభిర్వ్యవహరన్నపి,
అంతశ్శాంతతమస్నేహో భవ చిన్మాత్రవాసనః.

తా. ఆమైత్ర్యాదివాసనలతో కూడి వ్యవహరించుచున్నప్పటికి, హృదయమం దావాసనలను కూడ విడిచి శుభవిషయములయం దుండుసక్తిని గూడ వదలి కేవలచిద్రూపుఁడగు పరమాత్మయందే దృఢమైన భావన కలవాఁడవై యుండుము.

తామప్యంతః పరిత్యజ్య మనోబుద్ధిసమన్వితాం,
శేషే స్థిరసమాధానో యేన త్య సి తం త్యజ.

తా. మనోబుద్ధులయొక్క వృత్తులు సంకల్పనిశ్చయములు. వీటితో కలిసియున్న యాచిన్మాత్రవాసనను కూడ వదలి ద్రష్టృదర్శనదృశ్యములనెడి త్రిపుటిభేదమును మిథ్యాత్వబుద్ధిచేత నిషేధించఁగా నిషేధించుటకు శక్యముగాక యేప్రకార మాత్మతత్త్వము మిగులునో అట్టిపరమాత్మతత్త్వమందు స్థిరముగా సమాధి కలవాఁడవై యనంతర మాసమాధిని కూడ వదలి కేవల బ్రహ్మస్వరూపముగానే యుండుము.

తా. ఈశ్లోకములయందు మానసవాసనాశబ్దము చేత వెనుక చెప్పినలోకవాసన శాస్త్రవాసన దేహవాసన యనుమూఁడువాసనలు చెప్పఁబడినవి. విషయవాసనాశబ్దముచేత దంభద

ర్పాహంకారములు మొదలగు నాసురసంపద చెప్పఁబడినది. ఇచ్చట లోకాదివాసనలు మూఁడును దంభదర్పాద్యసురసంప దయును సాధారణముగా బంధక మైనప్పటికి లోకాదివాసన లు మృదుబంధ మని, ఆసురసంపద తీవ్రబంధ మనుతాత్పర్యము చేత రెంటిని వేరువేరుగా చెప్పినారు. లేదా శబ్దస్పర్శరూప రసగంధము లయిదు విషయములు వీటిని కోరుసమయమం దుండుసంస్కారము మానసవాసన యని, అనుభవించుకాల మం దుండుసంస్కారము విషయవాసన యని యైనా చెప్ప వచ్చును. ఈపక్షమందు వెనుక చెప్పిన లోకాదివాసనలు మూఁడు ఆసురసంపద యొకటిచేరి నాలుగువాసనలును ఈ మానసవాసనయును విషయవాసనలయందే యంతర్భవించును. బాహ్యవాసనాంతరవాసనలకంటె భిన్నమైన మరియొక వాసన లేదుగదా ?

ఆక్షేపము — ఓయీ! వాసనాపరిత్యాగ మేప్రకా రము చేయుటకు శక్యముగా నుండును? ఈవాసనల కాకార మొకటి లేదు గదా? ఆకార మున్నపక్షమునకు చీపురుతో నెత్తిపార వేయవచ్చును.

సమాధానము.— ఉపవాసజాగరణములను చేసినట్టు వాసనాపరిత్యాగములను గూడ చేయవచ్చును. అది యెటు వలె నంటే - లోకములో భోజనక్రియను విడుచుట యుపవాస మనియు, నిద్రనువిడుచుట జాగరణ మనియు చెప్పుదురు. ఈ రెండు ఏకాదశి శివరాత్ర్యాదికాలములయందు శిష్టులచేత నాచరింపఁబడుచున్నవి. ఇచ్చట భోజనక్రియకు నిద్రకును ఒకవిధమైనయాకారము లేదు గదా? అయినా వాటిని కొన్ని

కాలములయందు శిష్టులు పరిత్యజించుచున్నారు. ఆప్రకారమే వాసనలు కూడ ఆకారము లేకపోయినను పరిత్యజింప శక్యములై యున్నవి.

"అద్య స్థిత్వా నిరాహారః."

ఈదివసమందు భోజనము చేయకుండనుండి రేపు భోజనముచేయుదు ననియు, ఈదినమంతయు నిద్రపోకుండ నుందు ననియు సంకల్పము చేసి యాప్రకారమే సావధానముగా నుండుటయే ఉపవాసజాగరణము లని చెప్పఁబడును. కనుక భోజనక్రియానిద్రల కాకారము లేకయున్నప్పటికి పరిత్యజించుటకు శక్యమే యని యంటిరా వాసనలుకూడ నీప్రకారమే విడువ శక్యములై యుండును. సర్వవాసనలను నేను విడిచియుందు నని వైదికమంత్రముచేత దృఢముగా సంకల్పించి సావధానముగా నుండుటకు ఏమియు బాధక ముండదు. వైదికమంత్రములయం దధికారములేని స్త్రీశూద్రులు లౌకికవాక్యములచేతనే ఈప్రకారముగా సంకల్పముచేసి యుండవచ్చును. ఇదిగాక ఉపవాసమునందు శాకసూపాన్నాది పదార్థముల యొక్క సన్నిధానమును విడిచియున్నట్లు వాసనాత్యాగము నందును స్రక్చందనవనితాదివిషయములయొక్క సన్నిధానమును విడిచియుండవలసినది ఆకలి, దప్పి, నిద్ర మొదలైనవి జ్ఞాపకమునకు రాకుండ నుండుటకు సచ్ఛాస్త్రశ్రవణ హరినామకీర్తన నృత్యగీతాదికృత్యములచేత నుపవాసవ్రతములందు చిత్తము నేప్రకారము లాలన చేయుచుందురో యాప్రకారమే వాసనాపరిత్యాగవ్రతమునందును మైత్రీముదితాదిపుణ్యవాసనలచేత చిత్తము నుపలాలన చేయుచుండవల

యును. మైత్ర్యాదివాసనలు యోగశాస్త్రమునందు పతంజలి మహాముని చే చెప్పఁబడినవి.

సూ. మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షాణాం, సుఖదుఃఖ పుణ్యాపుణ్యవిషయాణాం, భావనా తచ్చిత్తప్రసాదనమ్.

తా. అంతఃకరణ రాగద్వేషపుణ్యపాపములచేత కలుషముగా చేయఁబడును. రాగద్వేషము లనఁగా "సుఖానుశయీ రాగః" "దుఃఖానుశయీ ద్వేషః" అనుసూత్రములచేత చెప్పఁబడినవి. ఒకసుఖ మనుభవింపఁబడుచుండఁగా ఇట్టి సుఖము లే నాకు సర్వదా సంభవించుచుండవలయునను బుద్ధి రాగమని చెప్పఁబడును. ఒక దుఃఖ మనుభవింపఁబడుచుండఁగా, ఇట్టి దుఃఖము లెప్పటికి నాకు రాకుండ నుండవలయు నను బుద్ధి ద్వేష మనఁబడును. ఇందులో రాగము, సుఖము ననుభవించు కాలమునందు సర్వసుఖములు నాకు రావలయు నను బుద్ధి విశేషము. ఇది సర్వసుఖములు అనఁగా ఇహలోకసుఖములు రాజ్యపుత్రకళత్రాదిప్రాప్తిజన్యములు. పరలోకసుఖములు స్వర్గాదులు. వీటిని సంపాదించుసాధనసామగ్రి లేనందున, ఈసుఖములు నాకు సంభవించకపోయెనే యని నాచిత్తము వ్యాకుల పడుచుండును. రాగముచేత వ్యాకులము నొందు పురుషుఁడు సుఖముల ననుభవించు పురుషులను చూచి వీరందఱు నాకు మిత్రులు అని వారి యందఱియం దెప్పుడు మైత్రిని భావించునో, అప్పుడు తనకుమారునియొక్క రాజ్యము తన రాజ్యమైనట్లు వారియొక్క సుఖము గానే యేర్పడును గనుక సుఖములయందు తనకు నుండిన రాగము నివర్తించును. అందువలన చిత్తము నిర్మలమై యుండును. లోకములో

నొకపురుషుఁడు తనకు రాజ్యము లేకపోయినా తనకుమారు నకు రాజ్యము ఉన్నపక్షమున తనకు రాజ్యము ఉన్నట్టుగానే సుఖము నేప్రకారము పొందుచుండునో యాప్రకారమే ఒక్కొక్కపురుషుఁడు ఒక్కొకసుఖము ననుభవించుచునే యుండును. కనుక వీరందఱు తనమిత్రులని దృఢముగా భావించినయెడ, అన్నిసుఖములు తనకు సంభవించినటు లేర్పడును. అప్పుడు సుఖములయందు తన కుండురాగము నివర్తించును. రాగము నివర్తింపఁగానే వర్షాకాలము గడచిపోయిన పిమ్మట నదీజలము నిర్మలమైయున్నట్టు చిత్తము నిర్మలమై యుండును. ఆప్రకారమే దుఃఖ మనుభవించుచుండఁగా ఇట్టి దుఃఖము నా కెప్పటికిని రాకయుండవలయు ననుబుద్ధి ద్వేష మనఁబడును. శత్రువ్యాఘ్రసర్పాదులు దుఃఖకారణములు; ఇవియుండఁగా దుఃఖమును రాకుండఁజేయుటకు శక్యముకాదు. దుఃఖకారణము లగుసర్పవ్యాఘ్రాదుల నన్నిటిని నశింపఁజేయుటకును సాధ్యముకాదు గనుక నాద్వేషము సర్వదా హృదయమును తపింపఁ జేయుచుండును. ఎప్పుడు సమస్తమైన ఇతర జంతువులకు ప్రతికూలమైన దుఃఖము రాకయుండవలయు నని దుఃఖవంతు లగువారియందు కరుణ దృఢముగా తలఁచునో అప్పుడు శత్రువ్యాఘ్రాదులయందు కూడ ద్వేషము నివర్తించును. అందుచేత చిత్తము ప్రసన్నమై యుండును.

కనుకనే యొక స్మృతియం దిట్లు చెప్పఁబడినది.—

ప్రాణా యథాత్మనో భీష్టా భూతానామపి తే తథా,
ఆత్మౌపమ్యేన భూతానాం దయాం కుర్వంతి సాధవః. అని.

తా. తనయొక్క ప్రాణములు తనకే ప్రకారముగా ప్రియములై యున్నవో ఆ ప్రకారమే సమస్తభూతములకును ప్రాణములు ప్రియములై యుండును. కనుక సజ్జను లగువారు సకలభూతములను తనతో సమానముగా తలఁచి వాటియందు నిండు దయను చేయుచుందు రని యర్థము.

సజ్జనులగువారు సకలభూతములయందును దయను చేయు ప్రకారము కొందఱు మహాపురుషులచేత కనుపఱుపఁ బడినది.

సర్వేఽత్ర సుఖినస్సంతు సర్వే సంతు నిరామయాః,
సర్వేఽభద్రాణి పశ్యంతు మా కశ్చిద్దుఃఖమాప్నుయాత్.

తా. ఈలోకమునం దుండు భూతము లన్నియు సుఖము కలిగి యుండవలయును. అన్ని భూతములు రోగాద్యుపద్రవములు లేకుండ నుండవలయును. సమస్తజనులు శుభములనే పొందుచుండవలయును. ఒకానొకభూతము కూడ దుఃఖమును బొందకుండనుండవలయును అని యర్థము. ఈ ప్రకారము సర్వకాలములయందు మనస్సునందు సంకల్పించుటయే భూతములయందు దయను చేయు ప్రకారమని భావము.

ఈలోకమునం దుండుజనులు స్వభావముగా పాపమును చేయుచుందురు; పుణ్యమును చేయక యుందురు; ఈవిషయము చెప్పఁబడినది.

పుణ్యస్య ఫలమిచ్ఛంతి పుణ్యంనేచ్ఛంతి మానవాః,
న పాపఫలమిచ్ఛంతి పాపం కుర్వంతి యత్నతః

తా. జనులు పుణ్యముయొక్క ఫలమైన సుఖమును మాత్రము ఎప్పుడును కోరుచుందురు గాని పుణ్యమును మాత్రముఁ జేయరు. పాపముయొక్క ఫలమైన దుఃఖమును కోరకయుందురు గాని పాపములను మాత్రము ప్రయత్నముతో చేయుచుందురు.

ఈపుణ్యపాపములు రెండును పశ్చాత్తాపము కలుగ చేయుచుండును. ఈపశ్చాత్తాపము

శ్రు. కిమహం సాధు నాకరవం, కిమహం, పాపమకరవ మితి,

అను శ్రుతిచేత చెప్పఁబడినది.

తా. నేను పుణ్యకర్మను ఎందు కని చేయకపోతిని? పాపకర్మను ఎందు కని చేసితి నని పరితాపమును పుణ్యపాపములు పొందించుచుండును. అని శ్రుత్యర్థము.

ఈపురుషుఁడు పుణ్యమును చేయువారియందు ముదితమును అనఁగా సంతోషమును ఎప్పుడు దృఢముగా భావించునో అప్పుడు పుణ్యవాసనచేత తాను కూడ జాగ్రతగా పుణ్యమును చేయుచుండును. ఆప్రకారమే పాపమును చేయువారియందు ఉపేక్షను అనఁగా అనాదరమును ఎపుడు దృఢముగా భావించునో అప్పుడు తాను పాపములను చేయక మానును. అందుచేత పశ్చాత్తాపము కలుగ నేరదు గనుక చిత్తము సుప్రసన్నముగా నుండును.

సుఖము ననుభవించు జనులయందు మైత్రిని భావించినందున, చిత్తకాలుష్యకారణ మగు రాగముమాత్రమే నివర్తించునది కాదు. అసూయ, ఈర్ష్య మొదలగుదోషములు కూడ నివర్తించును. అసూయ యనఁగా పరులయం దుండుగుణము

లనుచూచి దోషములుగా గ్రహించుట. ఈర్ష్య యనఁగా పరుల యొక్క గుణములను చూచి సహింపలేక పోవుట. ఎప్పుడు సుఖవంతులయందు మైత్రిని భావించునో, అప్పుడు పరుల యొక్కసుఖము తనసుఖముగా నేర్పడును గనుక పరులయొక్క గుణములయందు అసూయాదులు కలుగ నేరవు. ఈప్రకారమే మఱికొన్ని దోషములు కూడ నివర్తించుప్రకారము నూహించ వలయును.

దుఃఖము ననుభవించువారియందు కరుణను భావించు వారికి శత్రువధాదులను జేయించు ద్వేష మేప్రకారము నివ ర్తించునో, యాప్రకారమే తనయొక్క సుఖముచేత తనకు గలిగియున్న దర్పమును నివర్తించును. ఈదర్ప మనుదోషము నాసురసంపదను చెప్పునప్పుడు పూర్వమే యుదాహరించి నారము.

ఈశ్వరోఽహమహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్ సుఖీ,
ఆఢ్యోఽభిజనవానస్మి కోఽన్యోఽస్తిసదృశోమయా. అని.

ఈశ్లోకతాత్పర్యము పూర్వమే వ్రాయఁబడియున్నది.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! పుణ్యమును చేయువారియందు ముదితను భావించువానికి ఆవాసనచేత పుణ్యములయందు ప్రవృత్తి కలుగు నని ఇప్పుడు చెప్పితిరి. మునుపు మూఁడు మలినవాసనల వివరించునప్పుడు శాస్త్రవాసనలో పుణ్యము నంతర్భవింపఁజేసి, త్యాజ్య మని చెప్పియుంటిరి గనుక ముది తను భావించుటచేత గలుగు పుణ్యప్రవృత్తి యోగికి గ్రాహ్యము కాదు.

సమాధానము.—మునుపు శాస్త్రవాసనలో నంతర్భవింపఁజేసి త్యాజ్య మని చెప్పిన పుణ్యము ఇష్టాపూర్తదత్తములను కామ్యపుణ్యము. అది పునర్జన్మను సంపాదించును గనుక మలిన మని త్యాజ్య మని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ముదితను భావించుటచేతఁ గలుగుపుణ్యము యోగాభ్యాసముచేత కలుగు శుక్లకృష్ణ మనుపుణ్యము. ఇది పునర్జన్మను సంపాదించునది కానందున మలిన మని చెప్పఁబడదు; ఇట్టిపుణ్యము యోగికి గ్రాహ్యమే.

యోగియొక్క పుణ్యము అశుక్లకృష్ణ మని పతంజలి మహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

సూ. కర్మాశుక్లకృష్ణం యోగినస్త్రివిధమితరేషాం. అని.

తా. స్వర్గాదిఫలములను గలుగఁజేయు అగ్నిహోత్రాది కర్మ శాస్త్రముచే విధింపఁబడినందున శుక్ల మని చెప్పఁబడును. నరకఫలమును కలుగఁజేయు సురాపానపరస్త్రీగమనాదికర్మ శాస్త్రముచే నిషేధింపఁబడుచున్నందున కృష్ణ మని చెప్పఁబడును. మిశ్రమగుకర్మ శుక్లకృష్ణ మనఁబడును. ఈమూఁడు విధములగుకర్మలు యోగులుగాని పురుషులకు నేర్పడియున్నవి. యోగియొక్క కర్మ ఈమూఁటిలో నంతర్భవింపదు గనుక అశుక్లకృష్ణ మని చెప్పఁబడును.

యోగులు కానివారియొక్క త్రివిధ మగుకర్మ పునర్జన్మను కలుగఁజేయును. ఈయర్థము విశ్వరూపాచార్యులవారిచే చెప్పఁబడినది.

శుభైరాప్నోతి దేవత్వం నిషిద్ధైర్నారకీం గతిమ్,
ఉభాభ్యాంపుణ్యపాపాభ్యాంమానుష్యంప్రాప్యతేఽవశః. అని.

తా. పుణ్యకర్మలచేత దేవజన్మ నొందును; పాపకర్మల చేత నరకతిర్యక్స్థావరజన్మల నొందును; పుణ్యపాపములు రెంటి చేతను మానుషజన్మ నొందును. ఈప్రకారము జీవుఁడు కర్మపరతంత్రుఁడై సంచరించుచుండును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! యోగము శాస్త్రనిషిద్ధము కానందున కృష్ణము కాకపోయినా, శాస్త్రముచేత విధింపఁబడి యున్నందున శుక్లమని చెప్పఁదగియున్నది. ఈలాగున నుండఁగా యోగియొక్క కర్మ యగు యోగము అశుక్లకృష్ణ మని యేలాగున చెప్పఁదగును ?

సమాధానము.—శాస్త్రముచే విధింపఁబడి, స్వర్గాది ఫలములను కలుగఁజేయుకర్మ శుక్ల మని మేము నిశ్చయించి యున్నందున యోగియొక్క కర్మ శాస్త్రవిహితమైనప్పటికి స్వర్గాదిఫలవిశేషములను కలుగఁజేయునది కాదు గనుక అశుక్ల మని చెప్పఁదగియున్నది.

కనుక అశుక్లకృష్ణ మగు యోగ మనుపుణ్యమునందు ప్రవృత్తియోగికి ఆవశ్యకమై యున్నది. అందువలన పుణ్యకారులయందు ముదితను భావింపవలయును.

ఆక్షేపము—ఓయీ! ఈచెప్పిన న్యాయప్రకారము యోగులు కానివారు కూడ పుణ్యవంతులయందు ముదితను యథోచితముగా భావించి పుణ్యములయందుఁ బ్రవర్తింపఁగలరు.

సమాధానము.—ఏపురుషులు మైత్రీముదితాది వాసనలయొక్క భావనచేత చిత్తమును నిర్మలముగా చేసుకొందురో, వారే యోగు లని చెప్పఁబడుదురు గనుక మనుష్యు లందఱు మైత్ర్యాదివాసనాదృఢభావనచేత పుణ్యములయందుఁ బ్రవర్తించుచుండవలయును.

ఇచ్చట చెప్పిన మైత్రి, కరుణ, ముదిత, ఉపేక్ష ఈనాలుగు "అభయంసత్త్వసంశుద్ధిః" అని దైవసంపదయందు చెప్పిన గుణము లగును, జ్ఞానసాధనములుఁగా ౧౩-వ అధ్యాయములో చెప్పిన యమానిత్వాదిగుణములకును, స్థితప్రజ్ఞభగవద్భక్త లక్షణములయందు చెప్పిన యద్వేష్టృత్వాదిగుణముల కన్నిటికి నుపలక్షణములుగా నుండును. అనఁగా మైత్ర్యాదిగుణములవలె భగవద్గీతలయొక్క ౨, ౧౨ ౧౩, ౧౬ అధ్యాయములలో చెప్పిన అమానిత్వాదిగుణములు కూడ శుభవాసనలే అయినందున. మలినవాసన లగు కామక్రోధాదులను నివర్తింపఁ జేయు సామర్థ్యము కలవి గనుక అమానిత్వాదిగుణములను కూడ మైత్ర్యాదివాసనలతో సమానముగా నభ్యసించవలయు నని భావము.

ఆక్షేపము.—ఓయీ, శుభవాసనలు అనంతములుగా నున్నవి; ఇవి యన్నియు నొకపురుషునిచేత సాధింప శక్యములు కావు గనుక వీటిని. నభ్యసింపవలయు నని చేయు ప్రయాసము నిరర్థకముగాఁ దోఁచుచున్నది.

సమాధానము.—శుభవాసనలయొక్క అభ్యాసముచేత నివర్తింపఁజేయఁబడు మలినవాసనలన్నియు నొకపురుషుని

యందు సంభవింపనేరవు. అలాగున సంభవించినపక్షమందు శుభవాసనల నన్నిటిని నొకపురుషుం డభ్యసించుట యావశ్యకము కనుక, అది యశక్యమై యుండును. కొన్ని మలినవాసనలు కొందఱియందు, మఱికొన్ని మలినవాసనలు మఱికొందఱియందు నీప్రకారముగా సంభవించుచుండును. ఎవరియందు నేమలినవాసనలు సంభవించి యుండునో, వాటిని వారు ముందుగా పరీక్షించి వాటికి అనఁగా తనచిత్తమందుండిన మలినవాసనలకు నివర్తకములగు శుభవాసనలను మాత్రమే అభ్యసింపవలయును. ఇట్టి శుభవాసనలనభ్యసించుట యశక్యమై యుండదు గనుక శుభవాసనాభ్యాసప్రయాసము నిరర్థకము కాదు. ఇందుల కొకదృష్టాంతము చెప్పెదము. ఆయుర్వేదమను వైద్యశాస్త్రమం దనేకములగు ఔషధములు చెప్పఁబడినవి. ఆయౌషధము లన్నియు నొకపురుషునిచేత సేవించుటకు శక్యములు కావు. ఇంతమాత్రముచేతనే ఔషధసేవ నిరర్థకమని చెప్పఁదగదు. వైద్యశాస్త్రమునందు చెప్పిన ఔషధముల చేత నివర్తింపఁజేయఁబడు యావత్తు జాడ్యము లొకపురుషుని యందే సంభవింపనేరవు. కొందఱియందు కొన్నిరోగములు మరికొందఱియందు మరికొన్నిరోగములు సంభవించియుండును. ఎవనికి నేరోగములు సంభవించియున్నవో వాఁడు రోగములను పరీక్షించి తన్నివర్తకములగు ఔషధములను సేవించియుండును. ఆప్రకారమే శుభవాసనలు కూడ అభ్యసింపఁబడును. శుభవాసనల నభ్యసించు పురుషుఁడు ముందుగా తనచిత్తమందు ఎటువంటి మలినవాసన లెన్నియున్నవో వాటిని పరీక్షించి, అనంతరము వాటికి విరోధములగు శుభ

వాసనలు ఏవిగా నుండునో వాటిని నిశ్చయించుకొని అభ్య సింపవలయును.

లోకములో నొకపురుషుఁడు పుత్రమిత్రకళత్రాదిపరివారముచేత పీడింపఁబడుచుండి, దాని నివర్తింపఁజేసుకొనుటకు నెట్లు తద్విరోధియగు సన్న్యాసాశ్రమము నంగీకరించునో, ఆ ప్రకారమే విద్యామదము, ధనమదము, ఆభిజాత్యమదము, సదాచారమదము ఇవి మొదలగు మలినవాసనలచేత పీడింపఁబడువాఁడు ఈవాసనలకు విరోధి యగు వివేకము నభ్యసింపవలయును.

ఈవివేకము వాసిష్ఠరామాయణము ఉపశమప్రకరణములో జనకమహారాజుచేత చూపింపఁబడినది.

ఆద్యయే మహతాం మూర్ధ్ని తే దినైర్నిపతంత్యధః,
హంత విత్తమహత్తాయాః క్వేషా విశ్వస్తతా తవ.

తా. ఈకాలమందు ద్రవ్యసమృద్ధిచేత నధికు లగువారికంటె హెచ్చుగా నుండుపురుషులు మరికొన్నిదినములకే ద్రవ్యమంతయు నశించి పరమదరిద్రులైయుందురు; అట్టి స్థితిని మనము చూచుచున్నారము. కనుక, చిత్తమా! నీకు ద్రవ్యాధిక్యమం దింత నమ్మక మెందుకు కలుగవలయును? అనఁగా ద్రవ్యసమృద్ధి అనిత్యముగా కనుపడుచున్నది గనుక దీనిని యావత్కాలస్థాయిగా విశ్వసించి విజృంభింపఁ దగ దని భావము.

క్వధనాని మహీపానాం బ్రహ్మణః క్వజగంతి వా,
ప్రాక్తనాని ప్రయాతాని కేయం విశ్వస్తతా తవ.

తా. నలహరిశ్చంద్రాది మహారాజులయొక్క ద్రవ్యసమృద్ధులు ఎంత హెచ్చుగా నుండెను? బ్రహ్మచేత నిదివరకు

సృష్టింపఁబడిన లోకములు ఎంత సంపన్నముగా నుండెను? అవి యన్నియు నిప్పు డెక్కడికి పోయెను? వాటిలో లేశమైనా, యిప్పుడు కనుపడదు గదా. కనుక ఇప్పుడు కనుపడు ఐశ్వర్య మందు, ఓచిత్తమా! నీకు ఇంత విశ్వాస మెందుకు? ఇది అతి స్వల్పకాలమందే నశించిపోవును.

కోటయో బ్రహ్మణాం యాతాః గతా స్సర్గపరంపరాః,
ప్రయాతాః పాంసువద్భూపాః కా ధృతిర్మమ జీవితే.

తా. అనేకలక్షలయుగములు జీవించుబ్రహ్మ లింతవరకు అనేకకోట్లు నశించిపోయినారు. అనేకకోట్లసంవత్సరములు స్థిరముగా నుండు బ్రహ్మాండములు అనంతములు నశించి పోయినవి; ఇఁకను నల నహుష హరిశ్చంద్రాదిరాజులు అనేక కోట్లు దుమ్మువలె నెగిరిపోయినారు. ఈలాగున నుండఁగా నాజీవిత మెంతమాత్రము ఎంతకాలము నిలుచును? దీని యందు నేను విశ్వాసము నెందుకు చేయవలయును?

యేషాం నిమేషణోన్మేషౌ జగతాం ప్రళయోదయౌ
తాదృశాః పురుషా నష్టాః మాదృశాం గణనైవకా. అని.

తా. ఏమహాపురుషులు కనురెప్పను మూసినమాత్రాన నే ప్రపంచమంతయు నశించునో, రెప్పను తెఱచినమాత్రాననే ప్రపంచ మంతయుఁ బుట్టుచుండునో అటువంటి మహాపురుషు లందఱు నశించిపోయిరి. ఇఁకను మావంటి క్షుద్రజనులను గూర్చి యేమి చెప్పవలయును?

ఈప్రకారము ద్రవ్యాదిమదములను నివర్తింపఁజేయు వివేకము కనుపఱుపఁబడినది.

ఆక్షేపము.—ఓయీ, నిత్యానిత్యవస్తువివేకము, ఇహా ముత్రార్థఫలభోగవైరాగ్యము, శమదమాది షడ్గుణసంపత్తి, మోక్షేచ్ఛ ఈ నాలుగుసాధనములచేతఁగాని బ్రహ్మజ్ఞానము పుట్టదు. ఇప్పుడు మీరు చెప్పిన వివేకము నిత్యానిత్యవస్తు వివేకముగానే కనఁబడుచున్నది. ఇట్టివివేకము బ్రహ్మజ్ఞానో త్పత్తికిపూర్వమే సిద్ధమై యున్నది. బ్రహ్మసాక్షాత్కారజ్ఞానము కలిగినతరువాత జీవన్ముక్తి నొందుటకు వాసనాక్షయమనోనా శములను సంపాదింప వలయు నని చెప్పుట కారంభించితిరి. ఇట్టిసమయములో వివేకమును ప్రతిపాదించుట యకాండ తాండవముగాఁ దోఁచుచున్నది. అకాండతాండవ మనఁగా సమయము గానిసమయమందు నాట్యమును చేయుట. తత్త్వ జ్ఞానసాధనములను ప్రతిపాదించునప్పుడు వివేకమును ప్రతి పాదించుటకు సమయము. తత్త్వజ్ఞానము కలిగినతరువాత జీవ న్ముక్తిసాధనములను ప్రతిపాదించునప్పుడు వివేకమును ప్రతి పాదించుటకు సమయము కాదు. ఇట్టి అసమయములో వివేక మును ప్రతిపాదించుట అకాండతాండవ మని చెప్పఁదగి యున్నది.

సమాధానము.—సాధనచతుష్టయసంపత్తి కలిగినతరు వాత బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగు ననునది సర్వజనసాధారణమైన రాజమార్గము. ఉపశమప్రకరణము చెప్పఁబడిన జనకమహారాజు నకు అదివరకు సాధనచతుష్టయసంపత్తి లేకపోయినా పూర్వ పుణ్యపరిపాకముచేత జీవన్ముక్తు లగుకొందఱు సిద్ధులయొక్క వాక్యములను యాదృచ్ఛికముగా విన్నమాత్రాననే బ్రహ్మ సాక్షాత్కారజ్ఞానము కలిగినది. అందువలన మనస్సునకు విశ్రాంతి

కలుగునిమిత్తము ఇచ్చట వివేక మనుసంధింపఁబడినది. ఈ జనకమహారాజునకువలెనే యింక నేపురుషులకైనా సాధన చతుష్టయసంపత్తి లేకముందే పుణ్యవిశేషముచేత తత్త్వజ్ఞానము కలిగినా జీవన్ముక్తిసాధనముల నభ్యసించుసమయము నందు చిత్తవిశ్రాంతికొఱకు వివేకమును కూడ అభ్యసింప వలసియుండును గనుక జీవన్ముక్తిసాధనముల నిరూపించు సమయములో వివేకాభ్యాసమును కూడ నిరూపించినవారము; కనుక ఇది సమయమునందు చేసిన నృత్యము గాని అకాండ తాండవము కాదు.

ఆక్షేపము — ఓయీ! ఈజనకరాజుయొక్క వివేకము తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికి అనంతరము కలిగినందున మలినవాసనలా రాజునకు లేవు గనుక మైత్రి మొదలగు శుద్ధవాసనల యొక్క అభ్యాసము అపేక్షింపఁబడును. మలినవాసన లుంటే గదా శుద్ధవాసనల నభ్యసింపవలయును.

సమాధానము.—వాస్తవమే. మలినవాసన లుంటేనే శుద్ధవాసనల నభ్యసింపవలయును. జనకమహారాజునకు తత్త్వజ్ఞానోత్తరకాలమందు మలినవాసనలు లేవుగాని యాజ్ఞవల్క్య భగీరథాదులకు తత్త్వజ్ఞానోత్తరకాలమందుఁగూడ మలినవాసనలనువర్తించియున్నట్టు కనుపడుచున్నది. కనుక నీజనకమహారాజునకు శుద్ధవాసనాభ్యాసము అపేక్షితము గాకపోయినా యాజ్ఞవల్క్యాదుల శుద్ధవాసనాభ్యాస మపేక్షితమై యున్నది. బృహదారణ్యపంచమాధ్యాయములోని కథాసందర్భమును నాలోచింపఁగా యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి వీరికి ప్రతివాదులగు ఉషస్తికహోళశాకల్యాదిమహర్షులు పరస్పరజయేచ్ఛ

చేత శాస్త్రవాదమును చేసినందున వీరికందఱికి చాల విద్యా మదము గలదని తోఁచుచున్నది.

ఈయాజ్ఞవల్క్యకహోళాదిమహర్షులు తాము చేసిన వాదమందు బ్రహ్మస్వరూపమునే ప్రతివచనములచేత నిరూపించినందున వీరు బ్రహ్మవిద్య కలవారనియె చెప్పఁదగియున్నది గాని యితరవిద్యలు మాత్రము కలవారని శంకింపఁదగియుండ లేదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! యాజ్ఞవల్క్యాదులు బ్రహ్మజ్ఞానము కలవారైనప్పటికి ఆజ్ఞానము ఆపాతజ్ఞానమే కాని నిశ్చితజ్ఞానము కాదు.

సమాధానము.— యాజ్ఞవల్క్యాదులయొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము నిశ్చితమైన యథార్థజ్ఞానమే కాని ఆపాతజ్ఞానము కాదు. వారిది ఆపాతజ్ఞానమే అయినపక్షమునకు, ఆయాజ్ఞవల్క్యాదులయొక్క వాక్యములవలన మన కందఱికి కూడ ఆపాతజ్ఞానమే పుట్టవలయును గాని నిశ్చితజ్ఞానము పుట్టఁగూడదు.

నిశ్చితజ్ఞానమైనప్పటికి పరోక్షజ్ఞానమే కాని, అపరోక్షజ్ఞానము కాదని యంటిరా?

శ్రు. "యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ."

అని ఇవి మొదలయిన వాకచక్యములచేత అపరోక్షమగు బ్రహ్మస్వరూపమును గూర్చి ప్రశ్నచేయఁబడినట్లు అందుల కటువంటి బ్రహ్మస్వరూపమునే ఉత్తరముగా చెప్పినట్లు కనుపడుచున్నందున యాజ్ఞవల్క్యాదులయొక్క జ్ఞానము పరోక్షజ్ఞానమే యని చెప్పఁదగియుండ లేదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! జ్ఞానియైన పురుషునకు విద్యాగర్వ ముండు నని శ్రీశంకరాచార్యులవారిచే నంగీకరింపఁబడ లేదు. అది యెటువలెనంటే, ఉపదేశసాహస్రియందు చెప్పఁబడినది:

బ్రహ్మవిత్త్వం తథా ముక్త్వా సచాత్మజ్ఞో న చేతరః. అని.

తా. నేను బ్రహ్మవేత్త నను అభిమానము లేనివాఁడే ఆత్మజ్ఞానిగాని బ్రహ్మవేత్త నను అభిమానము కలవాఁడు ఆత్మజ్ఞాని కాఁ డని యర్థము.

"నైష్కర్మ్యసిద్ధి" యను గ్రంథమునందు సురేశ్వరాచార్యులవారిచే చెప్పఁబడినది:

నచాధ్యాత్మాభిమానోఽపి విదుషోఽస్త్యాసురత్వతః,
విదుషోఽ ప్యాసురశ్చేత్స్యా నిష్ఫలం బ్రహ్మదర్శనమ్.అని.

తా. బ్రహ్మజ్ఞానము కలవానికి జ్ఞానిత్వాభిమానము అసురసంపదతో చేరిన మలినవాసన గనుక సంభవింప నేరదు. సంభవించెనో, అతఁడు బ్రహ్మజ్ఞానియే కాఁడు. ఆతనియొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము నిరర్థకమైన దని యర్థము; గనుక బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానికి విద్వత్త్వాభిమానము సంభవించు నని చెప్పఁగూడదు.

సమాధానము.—మీచేత నుదాహరింపఁ బడిన ఉపదేశసాహస్రినైష్కర్మ్యసిద్ధివాక్యములయందు జీవన్ముక్తిపర్యంతము సిద్ధి గల తత్త్వజ్ఞానము వివక్షితమై యున్నది. అటువంటి తత్త్వజ్ఞానికి విద్యాగర్వము సంభవించు నని మేమును చెప్పినది లేదు.

ఆక్షేపము.—ఓయీ! జయేచ్ఛ కలిగి వాదించువారికి తత్త్వజ్ఞానమే లేదని చెప్పవలయును.
అని పూర్వాచార్యులచే చెప్పఁబడియున్నది.

రాగో లింగ మబోధస్య చిత్తవ్యాయామభూమిషు,
కుత శ్శాద్వలతా తస్య యస్యాగ్నిః కోటరే తరోః.

తా. చిత్తము ప్రవర్తించు విషయములయందు ఆసక్తి కలిగియుండుటయే జ్ఞానభావమునకు చిహ్నమై యున్నది. వృక్షముయొక్క తొఱ్ఱలో నిప్పు ఉన్నపక్షమునకు ఆవృక్షము పచ్చిగా నుండదుగదా? (అనఁగా చెట్టుయొక్క తొఱ్ఱలో నగ్ని యుండఁగా చెట్టు పచ్చిగా నుండనేరదు.)

సమాధానము:—

"రాగాదయస్సంతు కామం న తద్భావోఽ పరాధ్యతి,
ఉత్ఖాతదంష్ట్రోరగవదవిద్యా కిం కరిష్యతి?"

తా. విషయములయందు రాగద్వేషాదులు ఉండినను ఉండుఁగాక. రాగద్వేషాదులు ఉన్నమాత్రముచేత తత్త్వజ్ఞానికి బాధ లేదు. అవిద్య బ్రహ్మజ్ఞానముచేత నశింపఁజేయఁబడిన శక్తి గలదై యున్నందున కోఱలు పెఱికివేసిన సర్పమువలె తత్త్వజ్ఞానిని బాధింపఁజాలదు. అనఁగా కేవలరాగద్వేషములు బాధకములు గానేరవు. అవిద్య యని చెప్పఁబడు నజ్ఞానము రాగద్వేషాదులను పరంపరగాఁ బుట్టించుచు పురుషుని బాధించుచుండును. ఇట్టి యవిద్య తత్త్వజ్ఞానముచేత నశించిపోవును గనుక నుత్తరోత్తరముగా రాగద్వేషమును పుట్టుటకు నిమి

త్తము లేనందున తాత్కాలికములగు రాగద్వేషములు తత్త్వజ్ఞానియందు కనఁబడుచుండినా బాధకములు కానేరవు.

ఈ ప్రకారముగా నాపూర్వాచార్యులచేతనే చెప్పఁబడియున్నందున తత్త్వజ్ఞానికి రాగాదులుకూడ నున్నట్లే కనుపడుచున్నది గనుక రాగముంటే, తత్త్వజ్ఞానము సంభవింప దని చెప్పఁగూడదు.

ప్రశ్న.—అయితే యీ రెండు వాక్యములకు విరోధము కలిగియున్నది. ఏవాక్యమును ప్రమాణ మని చెప్పవలయును?

ప్రతివచనము—రెండు వాక్యములను ప్రమాణముగానే చెప్పవలయును.

ఇందులో 'రాగోలింగ' మను మొదటివాక్యము జీవన్ముక్తిపర్యంతము పరిపాకమునుబొందిన తత్త్వజ్ఞానము కలపురుషునిఁగూర్చి చెప్పుచున్నది.

'రాగాదయ స్సంతు కామ' మను రెండవ వాక్యము కేవల తత్త్వజ్ఞానినిగూర్చి చెప్పుచున్నది. కాఁబట్టి యీ రెండువాక్యములకు పరస్పరవిరోధమే లేదు గనుక తత్త్వజ్ఞానికి జీవన్ముక్తిదశ రాక ముందు రాగాదివాసనలు కలిగియుండును.

ఆక్షేపము.—తత్త్వజ్ఞానికి రాగాదివాసన లుండు నని యంగీకరించుపక్షమునకు రాగద్వేషాదులనుబట్టి చేయఁబడు ధర్మాధర్మములచేత జన్మాంతరమును తత్త్వజ్ఞానికి రావలసియుండును.

సమాధానము.—వేయించఁబడని విత్తనములవలె అవిద్యతో కూడియున్న రాగద్వేషాదులే పునర్జన్మ కారణములు

కాని కేవలరాగద్వేషములు వేయించిన విత్తనములవలె పున ర్జన్మకు కారణములు కావు గనుక తత్త్వజ్ఞానికి అవిద్య సమూల ముగా నశించినందున కేవలరాగద్వేషము లున్నప్పటికి వాటి చేత చేయఁబడు ధర్మాధర్మములు పునర్జన్మను సంపాదించునవి కావు.

ఈయభిప్రాయముతోనే చెప్పఁబడినది —

ఉత్పద్యమానా రాగాద్యా వివేకజ్ఞానవహ్నినా,
తదా తదైవ దహ్యంతే కుతస్తేషాం ప్రరోహణమ్. అని.

తా. తత్త్వజ్ఞానముగల పురుషునకు రాగద్వేషాదివాసన లెప్పుడెప్పుడు పుట్టుచుండునో అప్పుడప్పు డావాసనలు వివేక జ్ఞాన మను వహ్నిచేత దహింపఁబడుచుండును. అందువలన నారాగద్వేషాదివాసనలకు జన్మాంతరమును సంపాదించు సామ ర్థ్యముకలిగియుండ దని యర్థము. అయితే యిట్టి రాగద్వేష ములు జీవన్ముక్తునికికూడ నుండవచ్చు నని యంటిరా? ఉండఁ గూడదు. రాగద్వేషములు భాసించుకాలమందు ముఖ్యరాగ ద్వేషములవలెనె ఆభాసరాగద్వేషముకూడ బాధకము లైనందున జీవన్ముక్తునకు కేవలరాగద్వేషములు కూడ నుండఁ గూడదు. త్రాటియందు కల్పింపఁబడిన సర్పము వాస్తవము కాకపోయినా, తాను ప్రకాశించు కాలమందు వాస్తవసర్పము వలె భయమును కలుగఁజేయుచుండునుగదా!

రాగద్వేషములు వాస్తవములు కావు. దగ్ధపటమువలె నే ఆభాసమాత్రము లనుబుద్ధి దృఢముగా సర్వకాలములయం దనువర్తించియుండును గనుక రాగద్వేషాదివాసనలు బాధక

ములు కానేర వని యంటిరా మాపక్షముననే మీరు సమ్మతించితిరి. ఇదియే గదా మేము చెప్పిన జీవన్ముక్తి. అనఁగా లౌకిక పదార్థములు భాసించుచున్నప్పటికి వాటియందు మిథ్యాత్వబుద్ధి దృఢముగా కలిగియుండుటయే జీవన్ముక్తి యని నిశ్చయించి యుంటిమి.

యాజ్ఞవల్క్యమహాముని జయేచ్ఛతో వాదించు సమయములో నిట్టివాఁడు కాఁడు. కనుకనే చిత్తమునకు విశ్రాంతిని గలుగచేయుటకు విద్వత్సన్న్యాసమును ఆయాజ్ఞవల్క్యమహాముని పరిగ్రహించిరి.

ఈయాజ్ఞవల్క్యమహామునికి జయేచ్ఛ యొకటియే గాదు. ధనాభిలాషయును విశేషముగా నుంటూవచ్చినది. ఎందువల్లనంటే జనకమహారాజు చేయు యజ్ఞమునందు నానాదేశములనుండి వచ్చియున్న యనేకబ్రహ్మవేత్తలముందర దక్షిణగా సమర్పింపఁబడిన సాలంకారగోసహస్రములను నీయాజ్ఞవల్క్యమహాముని తానొకరే గ్రహించి పైన నాబ్రహ్మవేత్త లగు మునులనుగూర్చి-

శ్రు. "నమో వయం బ్రహ్మిష్ఠాయ కుర్మో గోకామా ఏవ వయం స్మః"

అని చెప్పిరి.

తా. బ్రహ్మవేత్త యగు మహానుభావునికొఱకు మేము నమస్కరించెదము. మేము గోవులయందపేక్షకలవారమే అయితిమి అని శ్రుత్యర్థము. ఇందువలన నీ యాజ్ఞవల్క్యమహామునికి ధనాశ విశేషముగా నున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. ఇతరులైన బ్రహ్మవేత్తలను తిరస్కరించుటకుఁగానే మేము గోవుల

యం దపేక్షకలవార మని చెప్పినారుగాని వాస్తవమున కీయాజ్ఞవల్క్యమహాముని ధనమం దాశకలవారు కారని యంటిరా? ఇతర బ్రహ్మవేత్తలను తిరస్కరించుట యను మఱియొకదోషము వీరియం దున్నట్లు మీచేతనే యంగీకరింపఁబడుచున్నది.

ఇదిగాక యితరులైన బ్రహ్మవేత్తలు తమకందఱికి దక్షిణగా నిచ్చిన గోధనమును వీరొకరే అపహరించి రని కోపము నొందిరి. ఈ యాజ్ఞవల్క్యమునియును నిండ కోపముఁజెంది వారితో వాదించి, అందులో శాకల్యుఁ డనునొకమహామునిని శాపము పెట్టి చంపివేసిరి. కనుక నీయాజ్ఞవల్క్యమహామునికి ధనతృష్ణ క్రోధము మొదలైనవాసనలు తత్త్వజ్ఞానోత్తరకాలమందుఁగూడ నుంటూవచ్చినవి యని నిశ్చయము.

అయితే శాకల్యమునిని చంపినందున నీ యాజ్ఞవల్క్యమహామునికి బ్రహ్మహత్య యను మహాపాపము సంభవించి మోక్షమును ప్రతిబంధింపలేదా యని శంకింపఁదగదు. ఎందుచేతనంటే-కౌషీతకి యను ఉపనిషత్తునందు-

శ్రు. నాస్యకేచాపి కర్మణా లోకో హీయతే న మాతృవధేన,
న పితృవధేన న స్తేయేన న భ్రూణహత్యయా.

తా. ఈ బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముకల పురుషునియొక్క మోక్షము మాతృహత్య, పితృహత్య, సువర్ణస్తేయము; (అనఁగా బంగారమును దొంగిలించుట) బ్రహ్మహత్య ఇవి మొదలైన పాపములచేతఁ గూడ కొంచెముగానైన హాని నొందింపఁబడదు. అని చెప్పియున్నందున తత్త్వజ్ఞశిరోమణి యగు నీ మహామునియొక్క విదేహకైవల్యమున కేమియు లోపము గలుగనేరదు.

ఆర్యాపంచశతి యను గ్రంథమునందు నీ యర్థమే శ్రీ సంకర్షణమూర్తి యను నామాంతరముగల శ్రీ ఆదిశేషునిచేఁ జెప్పఁబడియున్నది.

హయమేధశతసహస్రాణ్యథ కురుతే బ్రహ్మఘాతలక్షాణి,
పరమార్థవిన్న పుణ్యైర్నచ పాపైః స్పృశ్యతే విమలః. అని.

తా. పరమార్థమైన పరబ్రహ్మతత్త్వమును నిశ్చయముగా తెలిసిన పురుషుఁడు అవిద్యాగ్రంథి నశించి నిర్మలుఁడై యున్నందున కోటిఅశ్వమేధయాగములను చేసినను, వాటియొక్క పుణ్యములతో సంబంధము నొందఁడు. లక్షబ్రహ్మహత్యలను చేసినను, వాటియొక్క పాపములతో సంబంధము నొందఁడు. అనఁగా తత్త్వజ్ఞానముచేత నీమహామహానకుఁ [illegible] విదేహకైవల్యమున కెట్టి పుణ్యపాపములచేత నైన [illegible]పము కలుగదని భావము.

కనుక ఇంకను విశేషముగా చెప్ప నక్కఱలేదు; బ్రహ్మవేత్తలగు యాజ్ఞవల్క్యాదిమహామునులకు కూడ మలినవాసన లనువర్తించియుండనే యున్నవి.

భగీరథుఁడును బ్రహ్మస్వరూపమును బాగుగా తెలుసు[illegible]నికూడ రాజ్యమును పరిపాలింపుచుండి వెనుకచెప్పిన మలినవాసనలచేత చిత్తమునకు విశ్రాంతి లేనందున రాజ్యాదుల నన్నిటినివదలిపెట్టి విద్వత్సన్న్యాసము నవలంబించి చిత్తవిశ్రాంతి నొందెనని శ్రీ వసిష్ఠమహామునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

కనుక తనయందు కలిగియున్న మలినవాసనలను నెదటి వారిదోషములను వలె చక్కఁగా పరీక్షించి వాటిని నివర్తింపఁ జేయుటకు తగిన శుభవాసనల నభ్యసింపవలయును.

ఈయభిప్రాయముతో నొకస్మృతియందు చెప్పినది.

యథాసునిపుణః సమ్యక్పరదోషేక్షణే రతః,
తథా చేన్నిపుణః స్వేషు కోన ముచ్యేత బంధనాత్. అని.

తా. ఎవఁడు ఎదటివారియొక్క దోషములను విచారించుటయం దెంతనైపుణ్యము గలవాఁడైయుండునో అంత నైపుణ్యము తనదోషములను వివరించువిషయమై యుంచెనా, అట్టిపురుషుఁడు ముక్తుఁడు కావడమునకు సంశయము లేదని యర్థము.

ప్రశ్న:—అయితే మొదట విద్యామదమునకు నివృత్తి యేలాగున కలుగును ?

ప్రతివచనము—విద్యామదము రెండుప్రకారములు; ఒకటి తనయందుండి యన్యవిషయముగాఁ బ్రవర్తించునది. అనఁగా నేనే మహాపండితుఁడను. ఇతరులందఱు నాకంటె తక్కువగా నుండువారను నభిమానము. రెండవది అన్యులయందుండి తనవిషయముగాఁ బ్రవర్తించునది. అనఁగా ఇతరులు తాము గొప్పవిద్వాంసుల మని తలఁచి తనను నిర్లక్ష్యముగా చూచి గౌరవింపకపోవుట. ఇందులో మొదటిదానికి నెచ్చటనైనా మనపాండిత్యమునకు పరాజయము కలుగనే కలుగును అను నిరంతరానుసంధానముచేత నివృత్తి కలుగును శ్వేతకేతు వను నొకఋషికుమారుఁడు తండ్రియొద్దనే సమస్త విద్య

లను నేర్చి గొప్పవైదుష్యము కలవాఁడ నైతి నని గర్వించి ప్రవాహణుఁ డనునొక బ్రహ్మవేత్త యగు రాజునొద్దకుఁ బోయి వాదింప నారంభింపఁగా నా రాజు పంచాగ్నివిద్యను గూర్చి ప్రశ్నలను జేయఁగా, అందుకుఁ బ్రత్యుత్తరము జెప్పఁజాలక నిరుత్తరుఁడై యుండెను. అంతట నా ప్రవాహణుఁ డను రాజు ఈశ్వేతకేతువును జూచి 'ఇంతేనా నీపాండిత్యము? అన్ని తెలుసునని చెప్పితివే' యని అనేకవిధముల నిరాకరించఁగా తిరిగి తండ్రియొద్దకు వచ్చి తనకుఁ గలిగిన పరిభవమును విన్నవించెను. అంతట శ్వేతకేతువుయొక్క తండ్రి విద్యామదము లేనివాఁడు గనుక నా ప్రవాహణుఁ డను రాజునొద్దకుఁ బోయి శిష్యవృత్తి నవలంబించి యాపంచాగ్నివిద్యను అభ్యసించెను. ఇదిగాక బాలాకి యను నొక బ్రాహ్మణుఁడు నిండు విద్యాగర్వము కలవాఁడై యనేకదేశముల యందుండు పండితులను వాదములో పరిభవించుచు సంచరించి, ఒకసమయములో కాశీరా జయిన అజాతశత్రునితో వాదించి పరిభవము నొంది యాయజాతశత్రునిచే తిరస్కరింపఁబడి, ఆరాజునకే శిష్యభావము వహించి బ్రహ్మవిద్యను పొందెను. ఉషస్తికహోళప్రభృతిబ్రాహ్మణులు నిండు విద్యామదముతో నుండి జనకసభలో యాజ్ఞవల్క్యునితో వాదించి పరిభవము నొందిరి కనుక నెంతపండితుఁడైనా తనకంటె గొప్పవానివల్ల నెప్పటికైనా పరిభవము నొందును. ఈప్రకారముగా నాలోచించుటచేత తనయొక్క విద్యామదము నివర్తించును.

రెండవది అన్యనిందం దూషి తనవిషయముగాఁ బ్రవర్తించునది. ఇది అన్యుఁ డగుపండితుఁడు, నన్ను నిందించినా

అవమానపఱిచినా, నాకు నేమి హాని లేదని యనుసంధించుట చేత నివర్తించును.

కనుకనే యీ యనుసంధానప్రకారము విశదముగా మహర్షులచే చెప్పఁబడినది.

ఆత్మానం యది నిందంతి స్వాత్మానం స్వయమేవ హి,
శరీరం యది నిందన్తి సహాయా స్తే జనా మమ. అని.

తా. నన్ను నిందించుజనులు ఆత్మను నిందించుచున్నారా? లేక ఈశరీరమును నిందించుచున్నారా? ఆత్మను నిందించిరో, వారిని వారే నిందించుచున్నందున నే నావిషయమై ఖేదమును పొందవలసినపని లేదు. అనఁగా ఒకయాత్మయే సర్వశరీరములయందు నున్నందున; ఆత్మను నిందించువాఁడు తనను తానే నిందించుకొనువాఁడు కనుక నానిందకుని విషయమై నేను ఖేదమును పొందఁ బని లేదని భావము. ఇఁకను శరీరమును నిందించిరో ఈశరీరము నాకు విరోధి యగుటవలన దీనిని నిందించుట నాకు అవశ్యకమయ్యే యున్నది. కనుక నీశరీరమును నిందించువారు నాకు సహాయ భూతులుగానే యున్నారు. ఇట్టి సహాయభూతు లగువారినిఁ గూర్చి నేనేల యాగ్రహపడవలయు నని యర్థము. మఱియొక స్మృతి యందుఁ జెప్పియున్నది.

నిందావమానా వత్యంతం భూషణం యస్య యోగినః,
ధీవిక్షేపః కథం తస్య వాచాలైః క్రియతా మిహ. అని.

తా. బ్రహ్మవేత్త యగు నెవనికి నిందగాని అవమానముగాని అలంకారముగా సంతోషకరమై యుండునో అట్టిపురుషునకు బహుప్రలాపముగలవారిచేత నేలాగున చిత్తవిక్షే

పము¹ కలుగఁజేయఁబడును. అనఁగా నిందావమానములచేతనే చిత్తవికారము కలుగనివానికి మఱియేవిధముచేతను చిత్తము విక్షోభము నొందదని భావము.

నైష్కర్మ్యసిద్ధియందు చెప్పియున్నది —

సపరికరేఽవర్ష్మస్కే దోషతశ్చావధారితే,
యది దోషం వదేత్తస్మై కింతత్రోచ్ఛ్వరితుర్భవేత్.

తా. కరచరణాద్యవయవములతోఁ గూడిన యీశరీరము అనేక దోషదుష్టమని విచారముచేత నిశ్చయింపఁబడియున్నది. ఇట్టి నిశ్చితదోషములు కల ఈశరీరమునందు నెవరైనా దోషములను చెప్పిన, వారియం దేమినేరము కలదు ? ఉన్నవాటిని ఉన్నట్టుచెప్పువాఁడు యథార్థవాది గనుక వానియం దొకనేరమును తలఁపఁగూడదని భావము.

యద్వత్ స్థూలే తథా సూక్ష్మే దేహే త్యక్తే వివేకతః,
యది దోషం వదేత్తాభ్యాం కిం తత్ర విదుషో భవేత్.

తా. వివేకముచేత స్థూలదేహమం దాత్మాభిమానమును విడిచినట్టు సూక్ష్మదేహమందుఁగూడ ఆత్మాభిమానమును విడిచినట్టయిన, ఆదేహములు రెంటియం దెవరైన దోషములను చెప్పితే, జ్ఞానియగువానికి నేమి లోపము కలుగును? అనఁగా తాను స్వయముగానే విడిచిన దేహములయందు అన్యులు దోషములను చెప్పితే తానాగ్రహింపవలసిన పనిలేదని భావము.

శోకహర్ష భయక్రోధలోభమోహస్పృహాదయః,
అహంకారస్య దృశ్యంతే జన్మమృత్యూచనాత్మనః. అని

తా. శోకము, సంతోషము, భయము, కోపము, లోభము, మోహము, ఇచ్ఛ, ఉత్పత్తి, మరణము ఇవి యన్నియు నంతఃకరణమునకే కలిగియున్నవి గాని కేవలచిద్రూపుఁడై సర్వవికారశూన్యుఁడైనయాత్మకు లేవని యర్థము.

అన్యులచే చేయఁబడు నింద కూడ తత్త్వజ్ఞానికి అలంకారముగా నుండు నని జ్ఞానాంకుశ మను గ్రంథమందు చెప్పి యున్నది.

మన్నిందయా యది జనః పరితోషమేతి
నన్వప్రయత్నజనితోఽయమనుగ్రహో మే,
శ్రేయోర్థినో హి పురుషాః పరతుష్టిహేతోః
దుఃఖార్జితాన్యపి ధనాని పరిత్యజంతి.

తా. ఈలోకములో నెవరైన నొకమనుష్యుఁడు నన్ను నిందించుటచేత సంతోషమును పొందెడుపక్షమున, అది నాకు ప్రయత్నములేకయే సిద్ధించిన అనుగ్రహ మనియే తలఁచెదను. పుణ్యమును అపేక్షించుజనులు లోకమునందుండు జనులకు సంతోషమును కలుగఁజేసిన తమకు శ్రేయస్సు కలుగునేని తాము కష్టపడి సంపాదించిన సొమ్మును ఖర్చుచేసి అన్నసత్రములను చలివెంద్రలను వేయించుదురు; చెరువులను బావులను త్రవ్వించుదురు. కనుక నేను సొమ్మును ఖర్చు చేయకపోయినా యేవిధమైన ఉపకారమును జనులకు చేయకపోయినా నన్ను నిందించి నావలన సంతోషమును పొందుచున్నారు. ఇదియే నాకు మహాశ్రేయస్సు. అన్నసత్రాదులను వేసినవారికి వచ్చిన ఫలము నాకును రాఁగల దని భావము.

సతతసులభదైన్యే నిస్సుఖే జీవలోకే
యది మమ పరివాదాత్ ప్రీతి మాప్నోతి కశ్చిత్,
పరివదతు యథేష్టం మత్సమక్షంతిరో వా
జగతి హి బహుదుఃఖే దుర్లభః ప్రీతియోగః. అని.

తా. ఈ ప్రపంచము సర్వదా దుఃఖములనే పొందు స్వభావముకలది ; లేశమైనా సుఖము సంభవించుట చాలా అరుదుగా నుండును ; ఇట్టిప్రపంచమునందు నన్ను దూషించుటచేత నెవఁడైన నొకమనుష్యుఁడు సంతోషమును సుఖమును పొందునట్లు లయిన, ఆమనుష్యుఁడు నాయెదుటఁగాని నామరుగునఁగాని యథేచ్ఛగా తన కిష్టమైనంతసేపు నన్ను దూషించవచ్చును. నాకు నేమియు సంకోచము లేదు ; ఎప్పుడునుదుఃఖముల ననుభవింపఁజేయు నీలోకమునందు కొంచెమునేనైనా, ఈ మనుష్యుఁడు నన్ను నిందించి ప్రీతినిఁ బొందుట నాకు మిక్కిలి సమ్మతము అని అర్థము.

అవమానము కూడ బ్రహ్మవేత్తకు భూషణమే యని స్మరింపఁబడుచున్నది.

తథాచ రేత్వైయోగీ సతాం ధర్మమదూషయన్,
జనా యథావమన్యేరన్ గచ్ఛేయుర్నైవ సంగతిమ్. అని.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలపురుషుఁడు సత్పురుషులయొక్క ధర్మమును దూషింపకుండ, అనఁగా అకార్యములను చేయకుండ నుండి లోకమునం దుండు జనులు తనను అవమానించి తనతో నేప్రకారము కలియక యుందురో నాప్రకారము సంచరించవలయును.

స్వనిష్ఠ పరనిష్ఠము లగు విద్యామదము లేప్రకారము చేత నిరసింపఁదగియున్నవో, ఆప్రకారమే ధనమదక్రోధములు వివేకముచేతనే నిరసింపఁదగినవి.

అర్థానా మార్జనే దుఃఖ మార్జితానాం చ రక్షణే,
నాశే దుఃఖం వ్యయే దుఃఖం ధిగర్థాన్ క్లేశకారిణః.

తా. ద్రవ్యమును సంపాదించుట మహాదుఃఖకరమైయున్నది. సంపాదింపఁబడినతరువాత దానిని రక్షించుట అంతకంటె బహుదుఃఖకరము. ఆద్రవ్యము దొంగలు మొదలైన వారిచేత నెత్తుకపోఁబడి నశించినా దుఃఖమే ? వివాహాదికార్యములకు ఖర్చుపడినా దుఃఖమే ? కనుక నెప్పటికిని దుఃఖకరములగు నీద్రవ్యముల నపేక్షించుట చాల నింద్యమైయున్నది.

ఇది ధనమందుండు తృష్ణను నిరసించు వివేకము.

ఇఁకను క్రోధమును నిరసించువివేకమును చూపెదము.

క్రోధము రెండువిధములు.—తనయందుండి ఎదటివారిని బాధించునది; ఎదటివారియందుండి తనను బాధించునది.

ఇందులో మొదటిదానికి నివర్తక మగు వివేక మీప్రకారము చెప్పఁబడినది:

అపకారిణి కోపశ్చే త్కోపే కోపః కథం న తే,
ధర్మార్థకామమోక్షాణాం ప్రసహ్య పరిపంథిని.

తా. ఓమిత్రుఁడా! నీకు అపకారము చేసినవానివిషయమై నీవు కోపము చేయుచున్నావే! కోపమువిషయమై నీవు ఎందుకు కోపముచేయవు ? ఈకోప మనునది నీకు ధర్మార్థకామమోక్షములను పురుషార్థముల నన్నిటిని చెఱిపివేయు

చున్నది. కనుక నీకోపమే నీకు మహోపకారము చేయు చున్నది. దీనియందు కోపమును చేయుము.

బలాదితో ధర్మయశోర్థనాశనః
స చేదపార్థ స్స్వశరీరతాపనః,
నచేహ నాముత్ర హితాయ యస్సతాం
మనాంసి కోప స్సముపాశ్రయే త్కథమ్. అని.

తా. కోపమనునది ఈలోకమునందు ధర్మమును, కీర్తిని, ద్రవ్యమును వీటినన్నిఁటిని నశింపఁజేయుచున్నది. తనశరీరమును కూడ నిప్పులో వేసి కాల్చినట్టు బాధించుచున్నది. ఈలోకము నందుఁగాని పరలోకమునందుఁగాని వీనికి క్షేమము కలుగఁ జేయునది కాదు. ఇట్టికోపము సజ్జనులయొక్క మనస్సునం దేప్రకారము నిలుచును?

అన్యులయందుండి తనవిషయముగాఁ బ్రవర్తించు రెండవకోపమును నివర్తింపఁజేయు వివేక మీవిధముగా నిరూపింపఁబడినది;

నమోఽస్తు కోపదేవాయ స్వాశ్రయజ్వాలినే భృశం,
కోప్యస్య మమ వైరాగ్యదాయినే దోషబోధినే.

తా. కోపము అగ్నివలెనే తాను ఏపురుషు నాశ్రయించియుండునో యాపురుషుని దహింపఁజేయుచున్నది. ఎదటి వానియందుండి నాయందు ప్రసరించి నాయం దుండుదోషములను నాకుఁ దెలిపి నాకు వైరాగ్యమును కలుగఁజేయు చున్నది. కనుక కోప మను అగ్నిదేవుఁడు నాకు మహోపకారిగా నున్నాఁడు. ఇతనికి నేను నమస్కరించుచున్నాను. అనఁ

గా: యజ్ఞదత్తుఁ డనువానికి దేవదత్తుఁ డనువానియందు కోపము కలుగుచున్నది. దేవదత్తునియందు కొన్ని దోషము లుంటే గాని యజ్ఞదత్తునికి వానివిషయమై కోపము కలుగదు. దేవదత్తుఁడు బుద్ధిమంతుఁడై యోజించినయెడల తనయం దుండు దోషములు తనకుఁ దెలియును. ఈదోషములు నాయం దుండుటచేత యజ్ఞదత్తునికి నాయందు కోపము కలిగినదని తెలుసుకొని అటుమీఁదట అట్టిదోషములు తనయందు లేకుండ నుండులాగున దేవదత్తుఁడు ప్రయత్నము చేయును. ఇది గాక యజ్ఞదత్తునియొక్క శరీరమందు వణఁకు, చెమట, పండ్లు కొఱుకుట మొదలైన సంకటములను కలుగఁజేయుచుండఁగా చూచి యీకోపము యజ్ఞదత్తుని చాల బాధించుచున్నది యని తెలుసుకొని యిట్టిస్వాశ్రయమును బాధించుకోపమును మనము ఎన్నటికి పొందఁగూడదని నిశ్చయించుకొని యుండును. కనుక అన్యనిష్ఠమై తనయందుఁ బ్రవర్తించు కోపము బుద్ధిమంతుఁడైనవానికి స్వదోషములను తెలియఁజేసి వైరాగ్యమును కలుగఁజేయును. కాబట్టి అన్యనిష్ఠమైన కోపము నాకు ఉపకారకమే కాని అపకారముఁ గాదని చింతింపవలయు నని భావము.

న మే ఒపరాధః కిమకారణే నృణాం
మదభ్యసూయేత్యపి నైవ చింతయేత్,
నయత్కృతా ప్రాగ్భవబంధనిస్సృతి
స్తతోఒపరాధః పరమోను చింత్యతామ్. ౭౨.

తా. నేను ఏమియు తప్పును చేయలేదే ? ఈమనుష్యులకు నాయందు నిష్కారణముగా కోపము ఎందుకు రావలయు

నని ఆలోచింపఁ దగదు. పూర్వజన్మమందు నేను ఈసంసారబంధను నివర్తించు నుపాయమును చేసుకొనకపోవుటయే అపరాధము. అట్టి మహాపరాధమును నేను చేసియున్నందున, వీరి కందఱికి నాయందు కోపము కలిగినది గాని నిష్కారణముగా కలుగలేదని చింతింపవలయును.

ఇట్టివివేకముచేత కోపము సమూలముగా నివర్తించును.

ధనాభిలాష క్రోధములనువలెనే స్త్రీలయందు పుత్రులయందుండు ఆశనుగూడ వివేకముచేత నశింపఁజేయవలయును.

ఇందులో స్త్రీవిషయమైన యభిలాషను నివర్తింపఁజేయుటవివేకమును గూర్చి వాసిష్ఠరామాయణములో చెప్పియున్నారు.

మాంసపాంచాలికాయాస్తు యంత్రలోలేంగపంజరే,
స్నాయ్వస్థిగ్రంథిశాలిన్యాః స్త్రియాః కి మివశోభనమ్.

తా. నరములు, ఎముకలు వీటియొక్క గ్రంథులుగల స్త్రీయనుమాంసపుబొమ్మయొక్క యంత్రముచేత చలించు శరీరపంజరమందు ఏమి మంచి కలదు ? దీనిని చూచి యేల మోహించెదరు ?

త్వఙ్ మాంస రక్త బాష్పాంబు పృథక్ కృత్వావిలోచనే,
సమాలోకయ రమ్యంచే త్కిం ముధా పరిముహ్యసి.

తా. ఓరి మూర్ఖుఁడా ! స్త్రీలయొక్క నేత్రములను జూచి అతి వ్యామోహమును పొందుచున్నావు. ఈనేత్రములయొక్కస్వరూపము నాలోచించుము. ఈనేత్రములు చర్మము, మాంసము, రక్తము, నీరు వీటియొక్క సంయో-

గముచేత నేర్పడినవి; ఈవస్తువులను ప్రత్యేకముగా నాలోచించితే యేమైనా మంచి యున్నదా? అంతయు నసహ్యము గానే యుండును. కనుక స్త్రీలయొక్క నేత్రములను చూచి వ్యర్థముగా వ్యామోహమును పొందకుము.

మేరు శృంగతటోల్లాసి గంగాజలరయోపమా,
దృష్టా యస్మిన్ స్తనే ముక్తాహారస్యోల్లాసశాలితా.
శ్మశానేషు దిగంతేషు స ఏవలలనా స్తనః,
శ్వభిరాస్వాద్యతే కాలే లఘుపిండ ఇవాంధసః.

తా. మేరుపర్వతముయొక్క శిఖరమందు ఆకాశగంగా ప్రవాహము ఏప్రకారము ప్రకాశించుచుండునో యీప్రకారమే స్త్రీలయొక్క స్తనమండలమందు ముత్యాలహారము ప్రకాశించుచున్నదని చూచి నిండు ఆనందమును బొందుచున్నావు. ఈస్త్రీ స్తనమే చివరకు శ్మశానములోఁబడిన అన్నపుముద్దవలె కుక్కలచేత కవిసి కవిసి భక్షింపఁబడును. ఇట్టి పర్యవసానస్థితిని ఆలోచింపఁగా స్త్రీ స్తనమందు ఏమి రమ్యత యున్నదో తెలియపలయును.

కేశకజ్జలధారిణ్యో దుస్స్పర్శాలోచనప్రియాః,
దుష్కృతాగ్నిశిఖానార్యో దహంతి తృణవన్నర.

తా. జనులయొక్క పాపములచేత సంపాదింపఁబడిన దీపజ్వాలలే స్త్రీలు. దీపములకు నల్లనికొడియున్నట్టు లీస్త్రీలకు నల్లనితలవెంట్రుకలు కలవు. దీపములు ముట్టుకుంటే కాల్చును. స్త్రీలు ముట్టుకుంటే అంటుకొనివచ్చి యావజ్జీవము బాధించు

-చుందురు. సామాన్యముగా చూచునప్పుడు వీరు దీపముల వలెనే సొగసుగా కనుపడుచుందురు. తమతో సంబంధించిన మనుష్యులను దీపములు గడ్డిపోచలను దహించినట్టు దహించుచుందురు.

జ్వలతా మతి దూరేపి సరసా అపి నీరసాః,
స్త్రియోహి నరకాగ్ని నామింధనంచారుదారుణమ్.

తా. అతిదూరమందనఁగా యమలోకమునందు నుండుచుండునరకము లను నగ్నులకు స్త్రీలను పదార్థములు ఆర్ద్రములుగా నున్నప్పటికి నెండిపోయిన మంచికట్టె లని యెంచఁదగియున్నవి. అనఁగా నరకాగ్నులను ప్రజ్వలింపఁజేయుటకు స్త్రీలు మంచి యెండుకట్టెలవంటివా రని భావము.

కామనామ్నా కిరాతేన వికీర్ణా ముగ్ధచేతసాం,
నార్యో నరవిహంగానా మంగబంధనవాగురాః.

తా. మన్మథుఁ డను కిరాతునిచేత తెలివిలేని మనుష్యులనుపక్షులను పట్టుటకుగాను స్త్రీలను వలలు అంతట వ్యాపింపఁబడినవి. అనఁగా స్త్రీలయం దాసక్తికలవారు వలలో చిక్కిన పక్షులవలె నిండుగ బాధపడి స్వరూపమును నశింపఁజేసుకొందురు. కనుక నెంతమాత్రము స్త్రీలయం దాసక్తిని బొందఁగూడ దని భావము.

జన్మపల్వలమత్స్యానాం చిత్తకర్దమచారిణాం,
పుంసాం దురాసనారజ్జు ర్నారీ బడిశపిండికా.

తా. పురుషు లనువారు సంసారమనుస్వల్పమగు జలముగలమడుగులో నుండుమత్స్యములు. విశేషముగా మనస్సు అనుబురదలోనే తిరుగుచుందురు. ఇట్టి పురుషమత్స్యములకు

స్త్రీలు దుర్వాసన యనుత్రాటియందు కట్టిన ఆశ యను గాలము యొక్క చివర నంటింపఁబడిన మాంసశకలమువంటివారు గనుక మత్స్యములు గాలముయొక్క చివర నుండుమాంసశకలమును బట్టుకొని యేలాగున మృతినొందునో యాప్రకారముగా నీ పురుషులు దుర్వాసనచేత స్త్రీల నంగీకరించి స్వరూపహాని నొందెద రనిభావము.

సర్వేషాం దోష రత్నానాం సుసముద్గిక యానయా,
దుఃఖశృంఖలయా నిత్య మలమస్తు మమ స్త్రియా.

తా. రత్నములకు భరణివలెనే సమస్తదోషములకు నిధాన మగు స్త్రీలు దుఃఖజనకము లయిన కాలిసంకెలలవంటి వారు. ఇట్టి స్త్రీలతో సంబంధము చాలును. ఇఁక వీరితో సంబంధము చేయఁగూడదు.

ఇతో మాంస మితో రక్త మితోఽస్థీనీతి వాసరైః,
బ్రహ్మ కతిపయైరేవ యాతి స్త్రీ విషచారుతామ్.

తా. ఇచ్చట రక్త మున్నది. ఇచ్చట మాంస మున్నది. ఇచ్చట నెముక లున్నవి. అని యీప్రకారము విచారింపఁగా కొన్నిదినములలోనే స్త్రీశరీరము విషమువలె భయమును గలుగఁజేయును.

యస్య స్త్రీ తస్య భోగేచ్ఛా నిస్త్రీ కస్య క్వ భోగభూః,
స్త్రియంత్యక్త్వా జగత్త్యక్తం జగత్త్యక్త్వాసుఖీభవేత్. అని.

తా. ఎవనికి స్త్రీ కలదో వానికి భోగమునం దభిలాష యుండును. స్త్రీ లేనివానికి భోగవాంఛ యుండనేరదు. స్త్రీని

విడిచినపక్షమునకు ప్రపంచమునంతను విడిచినవాఁడవుదు. ప్రపంచమును విడువఁగానే మోక్షసుఖమును బొందుదు.

ఇఁకను పుత్రవిషయమైన యభిలాషను నివర్తింపఁజేయు వివేకము బ్రహ్మానంద మను గ్రంథమునందు శ్రీ భారతీతీర్థ స్వాములవారిచేఁ జెప్పఁబడినది:

ఆలభ్యమానస్తనయః పితరౌ క్లేశయే చ్చిరం,
లబ్ధోఽపి గర్భపాతేన ప్రసవేన చ బాధతే.

తా. పుత్రుఁడు పుట్టనికాలమందు తలిదండ్రులకు పుత్త్రుఁ డొకఁడైనా లేకపోయె నని చాలదుఃఖమును పొందించు చుండును. గర్భమందు ప్రవేశించినపిమ్మట పూర్తిగా తొమ్మిది నెలలవరకు గర్భములో నుండక మధ్యకాలమందే క్రిందఁబడి పోవుటచేత నిండుగా దుఃఖపెట్టును. ఒకవేళ తొమ్మిదినెలలు గర్భములో నుండినా ప్రసవకాలమందు మహాదుఃఖమును తలిదండ్రులకుఁ గలుగఁజేయును.

జాతస్య గ్రహరోగాదిః కుమారస్య చ మూర్ఖతా,
ఉపనీతేఽప్యవిద్యత్వ మనుద్వాహశ్చ పండితే.

తా. పుట్టినతరువాత గ్రహములచేతను రోగములచేతను తాను బాధింపఁబడుచు తలిదండ్రులను బాధించును. అయిదారు సంవత్సరముల యీడువాఁడైనపిమ్మట చెప్పినమాట వినక మూర్ఖుఁడుగా నుండెనా, తలిదండ్రులకు నుండు దుఃఖము చెప్పి తీరదు. ఉపనయమునుచేసినపిమ్మట చదువుకోక తిరుగుచుండెనా అపరిమితదుఃఖముఁగానుండును; చదువుకొని పండితుఁడైన పిమ్మట

వానికి వివాహముకాకపోయినచో తలిదండ్రులకునుండు దుఃఖమునకు మితియే యుండదు.

యూనశ్చ పరదారాదిదారిద్ర్యం చ కుటుంబినః,
పిత్రోర్దుఃఖస్య నాస్త్యంతో ధనీచే న్మ్రియతే తదా. అని.

తా. పుత్రుఁడు మంచివయస్సులో నుండుకాలమందు పరస్త్రీసంగమాదిదుష్కార్యములయందు ప్రవర్తించుచుండెనా తల్లికిఁ దండ్రికి కలిగియుండు భయదుఃఖముల కవధియే యుండ నేరదు ; దైవవశముచే నిట్టిదుర్వ్యసనములు లేక స్వభార్యతోనే కలిసియుండి సంతానమును బడసి కుటుంబిగా నుండెనా వానికి కుటుంబరక్షణకొఱకుఁ దగినద్రవ్యము లేక యుండును; అప్పుడు తలిదండ్రులు "అయ్యో! వీఁడు పిల్లలు గలవాఁడే, సొమ్ము లేక పోయెనే, ఈపిల్లలను ఏప్రకారముపోషించుకోఁగలఁ"డని నిరంతరము కన్నీరును విడుచుచుందురు; అదృష్టవిశేషముచేత కుటుంబిగా నుండి ద్రవ్యముఁకూడ నుండెనో, అప్పుడు వాఁడు ఆయుష్యము లేక త్వరలో చచ్చిపోవును. అప్పుడు తల్లిదండ్రుల యొక్క దుఃఖము అపారమై అవాఙ్మానసగోచరమై యుండును. కనుక పుత్రులవిషయమై తల్లిదండ్రులకు కలదుఃఖమున కెప్పటికి విచ్ఛేదము కనుపడదు.

ఇట్టివివేకాభ్యాసముచేత స్త్రీలవిషయముగా పుత్రుల విషయముగా నుండునభిలాష క్రమక్రమముగా నివర్తించును.

ఏప్రకారము మలినవాసన లగు విద్యామదధనమదములకు కామక్రోధములను స్త్రీపుత్రవిషయాభిలాషలకు వెనుక చెప్పిన వివేకములను అభ్యసించుటచేత ప్రతీకారముమ చేయుదురో

యాప్రకారమే యితరములయిన మలిన వాసనలకుఁగూడ శాస్త్రములచేతను స్వయుక్తిచేతను ప్రతికారముల నాలోచించి నివర్తింపఁజేసుకోవలయును. తనయందుండు సర్వమలినవాసనలకీప్రకారము ప్రతికారమును జేయఁగా జీవన్ముక్తి యను పరమపదము పొందఁబడును.

ఈ యర్థము వసిష్ఠమహామునిచే చెప్పఁబడినది:

వాసనాసంపరిత్యాగే యది యత్నం కరోష్యలం,
తాస్తే శిథిలతాం యాంతి సర్వాధివ్యాధయః క్షణాత్.

తా. ఓ రామా! మలినవాసనలను నివర్తింపఁజేయుట యందు విశేషముగాఁ బ్రయత్నములను చేసితివా, నీమనస్సునందునుండు తాపత్రయము లన్నియు నిమిషములో నశించిపోఁగలవు.

పౌరుషేణ ప్రయత్నేన బలాత్సంత్యజ్య వాసనాః,
స్థితిం బధ్నాసి చేత్తర్హి పదమాసాదయస్యలమ్. అని.

తా. పురుషసాధ్యమైన ప్రయత్నముచేత మలినవాసనల నన్నిటిని బలాత్కారముగా వెడలఁదఱిమి స్థిరముగా నుంటివేని, జీవన్ముక్తి యనుపరమపదమును పొందఁగలవు.

ఆక్షేపము — ఓయీ యిచ్చట పురుషప్రయత్న మని చెప్పినది వెనుక చెప్పినధనదారాది విషయదోషములయొక్క పరిశీలన మనువివేక మేకదా? ఈవివేకము మాటిమాటికి చేయఁబడినప్పటికి బలవంతములగు నింద్రియవ్యాపారములచేత నాచ్ఛాదింపఁబడి కార్యకారిగాక యుండును.

ఈయర్థము భగవద్గీతలలోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

యతతో హ్యపి కౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితః,
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః. అని.

తా. వివేకజ్ఞానము గల పురుషుఁడు వివేకమును అభ్యసించుచున్నప్పటికి నింద్రియములు నిండుబలవంతములు గనుక మనస్సును వివేకాభ్యాసములోనుండి తొలఁగించి తమతమవిషయములయందుఁ జేర్పుచుండును.

ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽను విధీయతే,
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయుర్నావమివాంభసి. అనియు.

తా. ఇంద్రియములు విషయములయందు సంచరించునప్పుడు మనస్సు కూడ విషయములయందు సంచరించుచుండును. ఇట్టి విషయసంచరణశీలమగు మనస్సు సముద్రజలమందు సంచరించునావను వాయువు హరించినట్టు లీపురుషునియొక్క వివేకజ్ఞానమును హరించును. కనుక వివేకాభ్యాసము ప్రయోజనకారిగా నుండదు.

సమాధానము.—వివేకము నభ్యసించునప్పుడు ఇంద్రియములు విక్షేపమును కలుగఁజేయుపక్షమునకు నింద్రియములను ప్రత్యాహారముచేత నిరోధింపవలయును. ఈప్రకారము నిరోధింపఁబడి ఇంద్రియములు వివేకమును చెఱుపఁజాలవు. ఈయర్థము శ్రీభగవద్గీతలయందే చెప్పఁబడినది:

తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః,
వశే హి యస్యేంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా.

తా. యోగియగువాఁడు జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములన్నిటిని నిరోధించి అనఁగా విషయదేశములయందు చేరనటుల నిర్బంధించి, భగవంతుఁడ నైన నాయందు భక్తికల వాఁడై యుండవలయును. ఎవనికి నింద్రియములు స్వాధీనములై యుండునో వానికిఁ దత్త్వజ్ఞానము స్థిరముగా నుండును.

తస్మాద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః,
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా. అని.

తా. కనుక నోయర్జునా! యేపురుషున కింద్రియములు విషయములనుండి సర్వప్రకారములచేత నివృత్తములై స్వాధీనములో నుండునో, యాపురుషుఁడే స్థిరమైనతత్త్వజ్ఞానము కల వాఁడై యుండును.

మఱియొక స్మృతియందు కూడ చెప్పఁబడియున్నది:

న పాణిపాదచపలో న నేత్రచపలో యది,
న చ వాక్చపలశ్చైవ మితిశిష్టస్య లక్షణమ్. అని.

తా. బ్రహ్మవేత్త యగు సన్యాసి యోగభ్రంశకరములైనహస్తచాపల్యము, పాదచాపల్యము, నేత్రచాపల్యము, వాక్చాపల్యము ఇంక నితరేంద్రియచాపల్యములు ఇవి కల వాఁడై యుండఁదగదు. హస్తచాపల్యాదులు లేక యుండుటయే శిష్టుఁడగు బ్రహ్మవేత్తయొక్క లక్షణము.

ఈస్మృతియందుఁ జెప్పిన హస్తపాదాదిచాపల్యశూన్యత్వమే మఱియొకస్మృతిలో ముందుగా సంక్షేపముగా చెప్పఁబడి, తరువాత వ్యాఖ్యానము చేయఁబడియున్నది.

అజిహ్వష్షండకః పంగురంధో బధిర ఏవచ,
ముగ్ధశ్చ ముచ్యతే భిక్షుష్షడ్భి రేతై ర్న సంశయః.

తా. బ్రహ్మవేత్తయగు సన్యాసి నాలుక లేనివాఁడుగా, పుంస్త్వము లేనివాఁడుగా, కాళ్లు లేనివాఁడుగా, కండ్లు లేని వాఁడుగా, చెవులు లేనివాఁడుగా, మనస్సు లేనివాఁడుగా నుండెగా, ఈ ఆఱుధర్మములచేత ముక్తినొందును. ఇందుకు సంశయము లేదు.

ఇది సంగ్రహశ్లోకము. ఇందులో నాలుక లేనివాఁడని వాక్చాపల్యము. పుంస్త్వము లేనివాఁడని ఇతరకర్మేంద్రియ చాపల్యము, కాళ్లు లేనివాఁడని పాదచాపల్యము, కండ్లు లేనివాఁడని నేత్రచాపల్యము, చెవులు లేనివాఁడని శ్రోత్రేంద్రియచాపల్యము, మనస్సు లేనివాఁడని మనశ్చాపల్యము నివారింపఁబడినవి. కాళ్లు లేనివాఁడని చెప్పుటచేతనే హస్తచాపల్యము గూడ నివారింపఁబడినది.

సన్యాసికి నుండఁదగిన నీయాఱుధర్మములు ఎటువంటి వని యాకాంక్ష రాఁగా నిట్లు వివరింపఁబడినవి:

ఇదమిష్ట మిదం నేతి యోఽశ్నన్నపి న సజ్జతే,
హితం సత్యం మితం వక్తి తమజిహ్వం ప్రచక్షతే.

తా. భోజనము చేయునప్పుడిది యిష్టము. ఇది అయిష్టము. ఇది రుచిగా నున్నది. ఇదిరుచిగా నుండలేదని యెవ్వఁడు సక్తుఁడు కాఁడో, భూతములకు హితమై యథార్థమైన వాక్యమును కొలఁదిగా చెప్పునో, యాసన్యాసి యజిహ్వుఁడని అనఁగా నాలుక లేనివాఁడని చెప్పఁబడును.

ఆద్య జాతాం యథా నారీం తథా షోడశవార్షికీం,
శతవర్షాం చ యో దృష్ట్వా నిర్వికారస్స షండకః.

తా: ఎవ్వఁడీదినమందుఁ బుట్టినస్త్రీవ్యక్తిని నూఱుసంవత్సరములు గల స్త్రీవ్యక్తిని చూచినప్పు డేప్రకారముగా చిత్తవికారము లేనివాఁడై యుండునో యాప్రకారమే పదునాఱుసంవత్సరములువయస్సుగల స్త్రీవ్యక్తిని చూచినా, నిర్వికారుఁడై యుండెనా, అతఁడు షండుఁడని, అనఁగా పుంస్త్వము లేనివాఁడని చెప్పఁబడును.

భిక్షార్థమటనం యస్య విణ్మూత్రకరణాయ చ,
యోజనాన్న పరం యాతి సర్వథా పంగు రేవ సః.

తా. ఎవ్వఁడు భిక్షాకాలమందు మాత్రము నడచుచుండునో, మూత్రపురీషోత్సర్గములకును బాహ్యదేశమునకు నడుచుచుండునో, గ్రామాంతరమునకు వెళ్లవలసియుండెనా ఆమడదూరమునకు పైఁగా నడువఁడో, అతఁడు పంగువని, అనఁగా కాళ్లు లేనివాఁడని చెప్పఁబడును.

తిష్ఠతో వ్రజతో వాపి యస్య చక్షుర్న దూరగం,
చతుర్యుగాం భువం ముక్త్వా పరివ్రాట్ సోఽంధ ఉచ్యతే.

తా. నిలిచినప్పుడు గాని పోవునప్పుడుగాని ముందరనుండు నాలుగుబారలపొడవు గల భూమిని విడిచి పైఁగా నెవనియొక్క నేత్రములు ప్రసరించవో యాసన్న్యాసి యంధుఁడని అనఁగా కన్నులు లేని వాఁడని చెప్పఁబడును.

హితం మితం మనోరామం వచశ్శోకాపహం చ యత్,
శ్రుత్వా యో న శృణోతీవ బధిరస్స ప్రకీర్తితః.

తా. ఉత్తరకాలమందు శుభమును గలుగఁజేయు నదియుఁ దత్కాలమందుండు శోకమును నివర్తింపఁజేయునట్టి వాక్యములను వినికూడ నెవ్వఁడు విననివానివలె సంచరించునో యట్టిసన్యాసి బధిరుఁ డని అనఁగా చెవులులేనివాఁ డని (చెవిటి వాఁడని) చెప్పఁబడును.

సాన్నిధ్యే విషయాణాం చ సమర్థోఽవికలేంద్రియః,
సుప్తవద్వర్తతే నిత్యం భిక్షుర్ముగ్ధస్స కీర్తితః .

తా. భోగ్యములైనశబ్దాదివిషయములు సన్నిధానమందున్నప్పటికి, తాను శబ్దాదివిషయముల ననుభవించుటకు సమర్థుఁడై యున్నప్పటికి, చక్షుశ్శ్రోత్రాదింద్రియములు లోపము లేకయున్నప్పటికి నెవ్వఁడు విషయములను తెలుసుకోక నిద్రించువానివలె కినుపడునో, యతఁడు ముగ్ధుఁ డని అనఁగా మనస్సు లేనివాఁడని (మూర్ఛపొందినవాఁడని) చెప్పఁబడును.

న నిందాం న స్తుతిం కుర్యాన్న కంచిన్మర్మణి స్పృశేత్.
నాతివాదీ భవేత్తద్వత్సర్వత్రైవ సమో భవేత్.

తా. బ్రహ్మవేత్త యగు సన్యాసి అన్యులనుగూర్చి నిందను గాని స్తోత్రమును గాని చేయఁగూడదు. అన్యజనుల యొక్క రహస్యదోషములు తనకు తెలిసియున్నా, వాటిని బయలుపఱచి యెటువంటి మనుష్యునినైనను నొప్పింపఁ దగదు. అధికముగా సంభాషింపఁదగదు. తనయందు విరోధముతోఁగాని స్నేహముతోఁగాని వర్తించుజను లందఱి యందు సమానమైన చిత్తవృత్తి కలవాఁడై యుండవల యును.

న సంభాషేత్ స్త్రియం కాంచిత్పూర్వదృష్టంచ నస్మరేత్,
కథాం చ వర్జయేత్తాసాం న పశ్యల్లిఖితామపి.

తా. బ్రహ్మవేత్త యగు సన్న్యాసి యెటువంటిస్త్రీతోనైనను సంభాషింపఁదగదు; పూర్వము చూచినస్త్రీని మనస్సులో స్మరింపఁదగదు; స్త్రీలయొక్క సమాచారమును చెప్పఁ గోఁగూడదు. విశేష మేల? చిత్రమందు వ్రాయఁబడిన స్త్రీనిఁ గూడఁ జూడఁగూడదు.

ఈప్రకార మింద్రియముల నిరోధించువానికి వైరాగ్యము దృఢముగా రక్షింపఁబడును.

ఈలోకములో వ్రతము నాచరించుపురుషుఁడు నక్తభోజనమును గాని ఏకవారభోజనమును గాని ఉపవాసమును గాని మౌనమును గాని చేయుదు నని సంకల్పించి సావధానుఁడై చెడిపోకుండ నేప్రకారము పరిపాలించుచుండునో యాప్రకారమే బ్రహ్మవేత్తయగు సన్న్యాసియు వెనుకఁజెప్పిన యజిహ్వత్వాదివ్రతముల నవలంబించి వివేకమును చెదరిపోకుండఁ బరిపాలించుకొనవలయును.

ఈప్రకారము పురుషుఁడు శ్రద్ధాభక్తులు గలవాఁడై చిరకాలము మధ్యేమధ్యే విచ్ఛేదము లేకుండ ఇంద్రియనిరోధవివేకముల నభ్యసింపఁగా మైత్రీముదితాదిశుభవాసనలు దృఢములై యాసురము లగు కామక్రోధాదిమలినవాసనలు క్షయమునొందును. అనంతరము నిశ్శ్వాసోచ్ఛ్వాసములు నేత్రములయొక్క నిమేషోన్మేషము లేప్రకారము పురుషప్రయత్నము లేకయే ప్రవర్తించుచుండునో యాప్రకారమే మైత్ర్యాదిశుభ

వాసనలు స్వభావముగాఁ బ్రవర్తించుచుండును. ఇట్టిమైత్ర్యాది వాసనలతోఁగూడి లోకములో వ్యవహరించుచున్నప్పటికిని జనులయొక్క సుఖదుఃఖాదిసందర్భములను తనమనస్సులో నాలోచింపక నిద్ర, ప్రమాదము, మనోరాజ్యము మొదలయిన వాటిని ప్రయత్నపూర్వకముగా శమింపఁజేసుకొని చిన్మాత్ర వాసన నభ్యసింపవలయును. చిన్మాత్రవాసన నేలాగున నభ్యసింపవలయు నంటే చెప్పెదము — ఈ ప్రపంచ మంతయు చిద చిద్వస్తువులతోఁ జేరి యేకముగా బ్రకాశించుచున్నది. ఆ! విచారింపఁగా చక్షురాదీంద్రియము లన్నియు శబ్దస్పర్శాదిజడవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయుటకే నిర్మింపఁబడినవి కాని చిద్వస్తువును ప్రకాశింపఁజేయుటకు నిర్మింపఁబడలేదు. ఈయర్థము.

శ్రు. పరాంచి ఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూ స్తస్మాత్పరాఙ్పశ్యతి నాంతరాత్మన్.

అను శ్రుతిచే చెప్పఁబడినది.

తా. బ్రహ్మ యీ ప్రపంచమును సృష్టించునపుడు చక్షురాదీంద్రియములను ఆత్మభిన్నము లగు జడవస్తువులను గ్రహించుటకే నిర్మించెను. కనుక చక్షురాదీంద్రియములచేత నీపురుషుఁడు బాహ్యము లగు శబ్దాదిజడవస్తువులనే చూచును గాని అజడ మగు చిద్వస్తువును చూడనేరఁ డని శ్రుత్యర్థము.

కనుక జడవస్తువుతో సమానముగా చిద్వస్తువు కూడఁ బ్రకాశించుచున్న దని చెప్పుట కవకాశము లేదు.

స — అయినా చైతన్యము జడవస్తువుల కన్నిటికి ఉపాదానకారణముగా నున్నందున జడవస్తువులు ప్రకాశించునప్పుడు

వాటికి నుపాదానకారణ మగుచైతన్యముకూడ అజ్ఞనీయముగాఁ బ్రకాశించుచుండును.

కారణము లేనిది యేవస్తువును పుట్టనేరదు; కారణ మనునది ఉపాదానకారణ మని నిమిత్తకారణ మని సామాన్యముగా రెండువిధములు. అందులో నేవస్తువు కార్యరూపముగాఁ బ్రకాశించునో యది ఉపాదానకారణమని. ఉపాదానకారణము కార్యరూపముగాఁ బ్రకాశించుటకు సాధనము లగు వస్తువులు నిమిత్తకారణ మని వేదాంతులు చెప్పుచుందురు. ఇందుకు దృష్టాంతమును చెప్పెదము — లోకములో ఘటము కార్యము; దీనికి ఉపాదానకారణము మృత్తిక. మృత్తికయే కదా ఘటరూపముగాఁ బ్రకాశించును. మృత్తిక ఘటరూపముగాఁ బ్రకాశించుటకు సాధనములు దండచక్రకులాలాదులు; ఇవియే నిమిత్తకారణము లని చెప్పఁబడును.

ఇట్టియుపాదానకారణము పరిణామి యని వివర్త మని రెండువిధములు. ఇందులో తాను అవస్థాంతరమును బొంది కార్యరూపముగాఁ బ్రకాశించునదిపరిణామ్యుపాదాన కారణ మని, తాను అవస్థాంతరము నొందకయే కార్యరూపముగాఁ బ్రకాశించునది వివర్తోపాదానకారణ మనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇందులో మొదటిదానికి దృష్టాంతము మృత్తిక. మృత్తిక యనునది తాను మొదట పిండాకారముగా నుండి తరువాత నిమిత్తకారణము లగు దండచక్రకులాలాదులయొక్క వ్యాపారముచేత పృథుబుధ్నోదరాకార మను నవస్థాంతరమునుబొంది

కదా ఘటరూపముగాఁ బ్రకాశించును. కనుక మృత్తిక ఘటమునకు పరిణామ్యుపాదానకారణ మని చెప్పఁబడును. రెండవదానికి దృష్టాంతము రజ్జువు. రజ్జువనఁగా త్రాడు. ఇది కనుఁజీకటిలో నుండునప్పుడు సర్పమువలె ప్రకాశించును. అయితే యీరజ్జువు మొదట నేయాకారముతో నుండెనో సర్పముగాఁ బ్రకాశించునప్పుడును నాయాకారముతోనే యుండును గాని ఆకారాంతరము నొందినది లేదు గనుక రజ్జువు సర్పమును గూర్చి వివర్తోపాదాన మని చెప్పఁబడును.

కార్యము లగు ఘటసర్పాదులు ప్రకాశించునప్పుడు ఉపాదాన కారణము లగు మృత్తికారజ్జ్వాదులు కూడఁ బ్రకాశించుచుండునుగాని ప్రకాశింపక యుండునది లేదు. ఈప్రకారమే యీప్రపంచమునకు చైతన్యము వివర్తోపాదాన కారణము. చైతన్యము సత్యనిర్వికార మైనందున అవస్థాంతరము పొందునది కాదు. అయినను, ఆకాశాదిప్రపంచరూపముగాఁ బ్రకాశించుచుండును. కనుకనే చైతన్య మాప్రపంచమునకు వివర్తోపాదాన కారణ మని చెప్పఁబడినది. కార్యమగు ప్రపంచము ప్రకాశించునప్పుడు ఉపాదానకారణమైన చైతన్యము కూడ అవర్జనీయముగాఁ బ్రకాశించుచుండును. ఈ యర్థము

శ్రు. తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి.

అను శ్రుతిచే చెప్పఁబడినది.

తా. చిన్మాత్రస్వరూపుఁడైన ఈపరమాత్మ ప్రకాశించుచుండఁగా నాప్రకాశమునను సరించి యీజడమగు ప్రపంచమం

తయుఁ బ్రకాశించుచున్నది. అనఁగా చైతన్యస్వరూపముయొక్క ప్రకాశమే జడస్వరూపమునందుఁ బ్రకాశించుచున్నది. గాని జడస్వరూపమునకు మరియొక ప్రకాశము లేదని తాత్పర్యము. ఇదిగాక యీపరమాత్మయొక్క ప్రకాశముచేతనే సూర్యాదులందఱు ప్రకాశించుచున్నారు గాని సూర్యాదులచేత నీపరమాత్మ ప్రకాశింపఁజేయఁబడుట లేదు అని శ్రుత్యర్థము.

ఈశ్రుతియందు చైతన్యముయొక్క ప్రకాశము ననుసరించి ప్రపంచ మంతయుఁ బ్రకాశించుచున్నది యని చెప్పియున్నందున జడప్రపంచము ప్రకాశించుటకు ముందుగానే చైతన్యస్వరూపము ప్రకాశించుచున్నది యని నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. ఇదియే యుక్తియుక్తముగా నున్నది. ఘటాదిజడవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయు దీపము ఘటాదులు ప్రకాశించుటకు ముందుగా తాను బ్రకాశించి తరువాతఁ గదా ఘటాదులను బ్రకాశింపఁజేయును. అప్రకారమే చైతన్యము తాను ముందు ప్రకాశించినతరువాత జడవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయుచుండును. ఇట్టి చైతన్యము తాను బ్రకాశించునప్పుడు మరియొకచైతన్యముచేతఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడు నని చెప్పఁదగదు. అలాగున చెప్పెడియెడల అనవస్థాదోషము సంభవించును గనుక స్వయముగానే ప్రకాశించుచుండును. కనుకనే స్వప్రకాశమని శాస్త్రములచేతను బ్రహ్మవేత్తలచేతను నిశ్చయింపఁబడినది. కనుక చైతన్యాధీనప్రకాశముగల జడవస్తువుల కన్నిటికి తమకంటె ముందుగాఁ బ్రకాశించుచైతన్యమే వాస్తవమైనస్వరూపము. చైతన్యాతిరిక్త మగు మరియొకవాస్తవరూపము జడవ.

స్తువులను చేనే లేదని నిశ్చయించి జడవస్తువులను ఉపేక్షించి చిన్మాత్రముఁనే చిత్తమునందు దృఢముగా భావింపవలయును.

ఈయర్థము వాసిష్ఠరామాయణములో బలిచక్రవర్తి శుక్రాచార్యులయొక్క ప్రశ్నప్రతివచనవాక్యములచేత విస్పష్టముగాఁ దెలియఁబడుచున్నది.

కిమిహాస్తీహ కి మాత్ర మిదం కిమయమేవచ,
కస్త్వం కోఽహం క ఏతే వా లోకా ఇతి వదాశు మే.

తా. ఈప్రపంచమం దేమియున్నది? ఈప్రపంచమునకు నిమిత్తకారణ మేమి? ఉపాదానకారణ మెద్ది? నీవెటువంటి వాఁడవు. నే నెటువంటివాఁడను? ఈభూరాదిలోకములు ఎటువంటివి? ఈయర్థమును నాకు శీఘ్రముగా విస్పష్టముగాఁ జెప్పుము అని బలిచక్రవర్తి ప్రశ్నచేయఁగా శుక్రాచార్యులు చెప్పుచున్నారు.

చిదిహాస్తీతి చిన్మాత్ర మిదం చిన్మయమేవచ,
చిత్త్వం చిదహమేవేమే లోకాశ్చిదితి సంగ్రహః. అని.

తా. ఈప్రపంచమందు చైతన్యమే కలదు. ఈప్రపంచమునకు చైతన్యమే నిమిత్తకారణము; చైతన్యమే ఉపాదానకారణము; నీవు చిద్రూపుఁడవు; నేను చిద్రూపుఁడను; ఈ లోకము లన్నియు చిద్రూపములు; ఇదియే సర్వశాస్త్రములయందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన సారార్థము.

ఈ లోకములో సువర్ణకారుఁడు (కంసాలి కంకణములను విక్రయించునప్పుడు కంకణములయం దుండు వట్రువను పని

విశేషముల నుపేక్షించి వాటియొక్క బరువును వర్ణమును మాత్రమునే మనస్సులో నుంచుకొని యేప్రకారము వ్యవహ రించునో ఆప్రకారమే యీప్రపంచమందు చిజ్జడములు రెండు ఉన్నప్పటికి జడమును ఉపేక్షించి చిత్తునందే చిత్తమును జేర్చి వ్యవహారింపవలయును. ఎంతకాలమునకు జడపదార్థముల నన్ని టిని సర్వప్రకారములచేత నుపేక్షించి మనస్సు చిన్మాత్రమందే నిశ్వాసాదులయందు వలె అప్రయత్నముగా స్వభావముచేతనే ప్రవర్తించునో యంతకాలమువరకు చిన్మాత్రమును ప్రయత్న ముచేత భావింపవలయును.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! ఇట్టిచిన్మాత్రవాసనను మొదటనే యభ్యాసము చేసినయెడల మలినవాసనలన్నియు నివర్తించును. కనుక నిదివరలో చెప్పిన మైత్రీకరుణాదిశుభవాసనలయొక్క అభ్యాసము నిరర్థకము.

సమాధానము:—మైత్రీకరుణాదిశుభవాసనల నభ్యసిం పక ముందుగా చిన్మాత్రవాసనలనే యభ్యసించినయెడల నీచిన్మా త్రవాసనదృఢముగానిలువనేరదు. అనుగుభూమినిదృఢముగాఁ జేయక స్తంభములను గోడలను నిలువఁబెట్టి గృహమును నిర్మిం చినపక్షమున నాగృహమేప్రకారము స్థిరముగా నుండక క్రుంగి పోవునోయాప్రకారమేమైత్ర్యాదిశుభవాసనలనభ్యసింపక ముం దుగాచిన్మాత్రవాసననే యభ్యసించినపక్షమున నాచిన్మాత్రవాసన క్రమముగా క్షీణించును. ఇదిగాక విరేచనముచేత దేహమునం దుండుదోషపునీటినినివర్తింపఁజేసి,అనంతరము పుచ్చుకొన్న ఔష ధము ఆరోగ్యమును గలుగఁజేయును. ముందుగా పుచ్చుకొన్న

ఔషధము ఆరోగ్యము గలుగఁజేయదు. ఆప్రకారమే ముం డుగా మైత్ర్యాదివాసనలచేత మలినవాసనలను నశింపఁజేసుకొని తరువాత చిన్మాత్రవాసన నభ్యసించినయెడల నిర్వాణ మను పరమసుఖమును గలుగఁజేయును గాని ముందుగా నభ్యసించితే కలుగఁజేయదు.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! శ్లో. 'తామప్యథ పరిత్యజేత్.' ఆచిన్మాత్రవాసనసుకూడ తరువాత విడువవలయు నని వసిష్ఠవచ నముచేత చిన్మాత్రవాసనను కూడ విడువవలయు నని చెప్పఁ బడుచున్నది. ఇది యుక్తముగా కనుపించదు. చిన్మాత్రమును కూడ వదలిపెట్టి, మరియొకదానిని భావించవలసినట్లు లేదుగదా?

సమాధానము:—చిన్మాత్రవాసన యనునది రెండు విధ ములు. మనోబుద్ధులతో కూడిన చిన్మాత్రవాసన మొదటిది. మనోబుద్ధులతో కూడని చిన్మాత్రవాసన రెండవది జ్ఞానమునకు కరణము, అనఁగా సాధనము. మనస్సు జ్ఞానమున కాశ్రయము బుద్ధి. ఇదియే అహంకర్త యని చెప్పఁబడును. నేను ప్రమా దములేనివాఁడనై ఏకాగ్ర మగుమనస్సుతోడి చిన్మాత్రమును భావించెద నని చేయు భావన మొదటిచిన్మాత్రవాసన యనిపించు కొనును. ఈవాసన జ్ఞానకర్త యగు బుద్ధితోడి సాధన మగు మనస్సుతోడను కలసియున్నది. ఇదియే ధ్యాన మని చెప్పఁబడు ను. ఇట్టివాసన త్యాజ్య మని చెప్పఁబడినది. అభ్యాసవిశేషము చేత కర్తృత్వకరణత్వానుసంధానము లేకయే యేచిన్మాత్రవాసన ప్రవర్తించునో, అది రెండవది. అదియే సమాధి యని చెప్పఁ బడును. ఈచిన్మాత్రవాసనను విడువఁదగదు. ధ్యానము

యొక్క సమాధియొక్క లక్షణములను పతంజలిమహర్షి సూత్రములతోఁ జెప్పియున్నారు.

సూ. తత్ర ప్రత్యయైకతానతా ధ్యానమ్.

తా. ధారణను అభ్యసించునప్పుడు చిత్తమును ఏవిషయమందుఁ జేర్చునో ఆవిషయమందు విచ్ఛేదము లేకుండ జ్ఞానమును బ్రవర్తింపఁజేయుట ధ్యాన మని చెప్పఁబడును. అనఁగా ప్రత్యాహారముచేత మనస్సును విషయములలోనికి చేరకుండ బిగించి తరువాత శుభవిషయమైనపరమాత్మయందు కొంచెము కొంచెముగా చేర్పవలయును. ఇదియే ధారణ యనఁబడును. ధారణయందు గ్రహింపఁబడుపరమాత్మయందు నిరంతరముగా, అనఁగా మధ్యేవిచ్ఛేదములేకుండ, మనస్సును చేర్చియుండుట ధ్యాన మనఁబడు నని భావము.

సూ. తదేవార్థమాత్రనిర్భాసం స్వరూపశూన్యమివ సమాధిః.

తా. పరమాత్మయందుఁ జేర్పఁబడినమనస్సు తాను లేనిదానివలె నుండి పరమాత్మస్వరూపముమాత్రము ప్రకాశించుట సమాధి యనఁబడును. అనఁగా ధ్యానమందు ధ్యానముచేయఁబడుపరమాత్మస్వరూపమును, ధ్యానమును చేయుమనోబుద్ధులును బ్రకాశించుచుండును. సమాధియందు మనోబుద్ధులుండిన, లేనివానివలెఁ బ్రకాశింపకయుండును. పరమాత్మస్వరూపముమాత్రము ప్రకాశించుచుండు నని భావము.

ఇట్టి సమాధి చిరకాలము నిరంతరముగా నాదర తోడ నభ్యసింపఁబడెనా, స్థైర్యమునొందును. ఈప్రకారము సమాధిస్థైర్యమునుబొందినతరువాత ధ్యానమునం దుండుకర్తృ కరణము లగు బుద్ధిమనస్సులయొక్క అనుసంధానమును విడు చుటకు సమాధియందు ఏప్రయత్నము చేయఁబడునో, అట్టి ప్రయత్నమునుకూడ విడువవలయును.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! ఈప్రకారముగా చెప్పెడిపక్షమునకు సమాధియందు మనోబుద్ధ్యనుసంధానమును త్యజించుటకుఁ జేసినప్రయత్నమును త్యజింపవలసియుండెనా, యీ త్యాగ మునకు మఱియొక ప్రయత్నమును చేయవలసియుండును. ఆ ప్రయత్నత్యాగమునకు మఱియొక ప్రయత్నమును జేయ వలయు నని యనవస్థాదోషము సంభవించును.

సమాధానము:—సమాధ్యనంతరమందుఁజేయుత్యాగ ప్రయత్నమేకతరగంధన్యాయముగా స్వత్యాగమునకు పరత్యా గమునకు కూడ సాధకమైయుండును గనుక అనవస్థాదోషము రానేరదు. అనఁగా చిల్లగింజగంధము బురదనీటిలో వేయఁబడి బురదను నివర్తింపఁజేసి తాను స్వయముగానే యేప్రకారము నివర్తించునో యాప్రకారమే సమాధిదార్ఢ్యానంతరమందు చేయఁబడుకాలమందు మనోబుద్ధ్యనుసంధానత్యాగముకొఱకు చేయఁబడుప్రయత్నమును తనకుఁ దానే నివర్తింపఁజేయు నని తాత్పర్యము.

ఇట్టి త్యాగప్రయత్నమును నివర్తింపఁగా మలినవాసనల వలె శుద్ధవాసనలుకూడ నివర్తించును గనుక మనస్సు నిర్వాస నమైయుండును.

ఈయభిప్రాయముతోనే వసిష్ఠమహాముని చెప్పినారు:

తస్మాద్వాసనయా బద్ధం ముక్తం నిర్వాసనం మనః,
రామ నిర్వాసనీభావమాహరాశు వివేకతః

తా. కనుక ఓ రామా! మనస్సు వాసనలతో కూడి యుండెనా బద్ధమని, వాసనలచే విడువఁబడియుండెనా ముక్త మనియుఁ జెప్పఁబడును. కనుక వివేకముచేత మనస్సు నిర్వాసనత్వమును బొందులాగున త్వరగాఁ బ్రయత్నము చేయుము.

సమ్యగాలోచనాత్సత్యా ద్వాసనా ప్రవిలీయతే,
వాసనావిలయే చేతః శమమాయాతి దీపవత్.

తా. సర్వ పదార్థములయొక్క వాస్తవాకారమును బాగుగా నాలోచించుటచేత వాసనలు క్షీణించును. వాసనలు లయింపఁగానే మనస్సు తైలములేనిదీపమువలె శాంతిఁబొందును.

యో జాగర్తి సుషుప్తస్థో యస్య జాగ్రన్న విద్యతే,
యస్య నిర్వాసనో బోధః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

ఈశ్లోకముయొక్క తాత్పర్యము వెనుకనే విస్పష్టముగా వ్రాయఁబడినది.

సుషుప్తసత్స్రీశమితభావవృత్తినా
స్థితం సదా జాగ్రతి యేన చేతసా,

కలాన్వితో విధురివ యస్సదాబుధై
ర్నిషేవ్యతే ముక్తఇతీహసస్మృతః.

తా. సుషుప్తిదశయందువలె సమస్త విషయవృత్తులు శమించిన కేవలమనస్సుతోకూడి జాగ్రదవస్థయందుఁగూడ యే పురుషుఁడు ఉండునో సంపూర్ణకళలు గల చంద్రుఁడు దేవతల చేత నేప్రకారము సేవింపఁబడుచుండునో యాప్రకారమే పురుషుఁడు తత్త్వజిజ్ఞాస గలపురుషుల చేత సర్వకాలములయందు సేవింపఁబడుచుండునో యట్టి మహానుభావుఁడు ఈలోకమందు ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

హృదయాత్సంపరిత్యజ్య సర్వమేవ మహామతిః,
యస్తిష్ఠతి గతవ్యగ్రః సముక్తః పరమేశ్వరః.

తా. ఏపురుషుఁడు సకలవిషయములను మనస్సులో నుంచి తొలఁగించి కృతకృత్యుఁడైనందున నిర్విచారముగా నుండునో యా పురుషుఁడే ముక్తుఁడనియు పరమేశ్వరుఁడనియుఁ జెప్పఁబడును.

సమాధి మథకర్మాణి మా కరోతు కరోతు వా,
హృదయే నాస్త సర్వాశో ముక్త ఏవో త్తమాశయః.

తా. కృతకృత్యుఁడగు పురుషుఁడు మనస్సు చేత సర్వ పదార్థములయం దుండు ఆశను విడిచియున్నందున సమాధిని గాని, కర్మలనుగాని చేసినా చేయకపోయినా ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

నైష్కర్మ్యేణ న తస్యార్థో తస్యార్థోఽస్తి న కర్మభిః,
న సమాధానజప్యాభ్యాం యస్య నిర్వాసనం మనః.

తా. ఎవనియొక్క మనస్సు నిర్వాసనమైయుండునో, అతనికి కర్మసన్యాసముతోఁగాని కర్మల ననుష్ఠించుటచేఁగాని సమాధితోఁగాని మంత్రజపముతోఁగాని కొంచెమైనా ప్రయోజనము లేదు.

విచారితమలం శాస్త్రం చిరముద్గ్రాహితం మిథః,
సంత్యక్తవాసనాన్మౌనా దృతే నాస్త్యుత్తమం పదమ్.

తా. సమస్తశాస్త్రములు మాచేత నిపుణముగా విచారింపఁబడినది. సమాను లగు పండితులతో చేరి పరస్పరము బోధింపఁబడినవి. ఎన్నివిధములచే శాస్త్రములను పర్యాలోచన చేసినా వాసనాపరిత్యాగపూర్వకముగా చేయఁబడు బ్రహ్మవిచారముకంటె మఱియొక శ్రేష్ఠమైన సాధనము కనుపడ లేదు.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! వాసనాశూన్యముగా మనస్సును చేసినవానికి జీవనహేతు వగు వ్యవహారము సంభవింపనందున జీవనము కలుగ నేరదు.

సమాధానము:—వాసనాశూన్య మగు మనస్సుగల వానికి చక్షురాదీంద్రియములయొక్క వ్యవహారము సంభవింపదా? లేక మనస్సుయొక్క వ్యవహారము సంభవింపదా? మనస్సు వాసనాశూన్యమైనప్పటికి చక్షురాదివ్యవహారములకు లోపము లేదని వాసిష్ఠరామాయణమందు ఉద్దాలకునిచే చెప్పఁబడినది.

వాసనాహీనమప్యేతచ్చక్షురాదీంద్రియం స్వతః,
ప్రవర్తతే బహిస్స్వార్థే వాసనా నాత్ర కారణమ్. అని.

తా. మనస్సునందు రాగద్వేషాదివాసనలు లేకపోయినా, చక్షురాదీంద్రియములు స్వయముగానే విషయదేశములయందు వ్యాపించుచుండును. ఇట్టివ్యాప్తియందు రాగద్వేషాదివాసనలు కారణము కాదు.

వాసనలు లేకపోయినా మనస్సుయొక్క వ్యవహారము లోపమును బొందదని వసిష్ఠమహాముని చే జెప్పఁబడినది.

అయత్నోపనతేష్వక్షి దిగ్ద్రవ్యేషు యథా పునః,
నీరాగమేవ పతతి తద్వద్ద్రవ్యేషు ధీరధీః. అని.

తా. నేత్రము అప్రయత్నముగా నెదుట నుండుదిక్కుల యందలి ద్రవ్యములయందు నేప్రకారము రాగశూన్యముగానే ప్రవేశించునో యాప్రకారముగానే నిర్వాసనుఁడగు బ్రహ్మవేత్తయొక్క మనస్సు కూడ అయత్నసిద్ధములగు విషయములయందు రాగశూన్యముగాఁ బ్రవేశించుచుండును.

ఇట్టిరాగశూన్య మగు బుద్ధిచేతనే ప్రారబ్ధభోగమును కూడ తత్త్వజ్ఞాని యగువాఁడనుభవించుచుండు నని వసిష్ఠ మహాముని చేతనే చెప్పబడినది.

పరిజ్ఞాయోపభుక్తో హి భోగో భవతితుష్టయే,
విజ్ఞాయ సేవితశ్చోరో మైత్రీమేతి న చోరతామ్. అని.

తా. భోగము తెలిసి యనుభవింపఁబడెనా సంతుష్టిని కలుగఁజేయును. తెలియకయే యనుభవింపఁబడెనా యొప్పటికి తుష్టిని కలుగఁజేయదు. దొంగతో తెలిసి సహవాసము చేసినా

మిత్రుఁడగును, తెలియక సహవాసముచేసినా దొంగయే యగును. అనఁగా దొంగతనముచేయు మనుష్యుని వీఁడు దొంగ యని దెలిసి వానితో సహవాసము చేసినా, వాఁడు తనను దొంగయని తెలుసుకొన్నట్లు తెలుసుకొని తెలిసి తనతో సహవాసము చేయువానియింటిలో దొంగతనమును తాను చేసిన పక్షమున తనగుట్టు వానికి తెలిసినందున తనకు హాని కలుగు నని తలఁచి వానితో నిష్కపటమైన స్నేహమునే చేయును గాని వానివిషయములో తనయొక్క దొంగతనము నుపయోగ పఱుపఁడు. ఆప్రకారమే భోగము ప్రారబ్ధకర్మ చేత ప్రాప్తించి నది. ఇది విశేషకాలము ఉండఁబోదు. అని భోగస్వభావమును తెలిసి యనుభవించువానికి ఆభోగము రాగమును కలుగఁ జేయదు. కనుక భోగకాలమందుఁగాని నాశకాలమందుఁగాని తుష్టిని చెఱుపఁజాలదు. అనుభవింపఁబడు భోగము చిర కాలము ఉండు నని తలఁచి భోగస్వభావము అస్థిర మని తెలి యక అనుభవించువానికి ఆ భోగము నశింపఁగానే మహాపరి తాపమును కలుగఁజేయు నని భావము.

ఆశంకితోపసంప్రాప్తా గ్రామ యాత్రా యథాఽధ్వగైః,
ప్రేక్ష్యతే తద్వదేవజ్ఞై ర్భోగశ్రీరవలోక్యతే. అని.

తా. కాశీపట్టణమునకు పోఁదలఁచి నడుచుమనుష్యులు మధ్యమార్గములో కొన్నిగ్రామములను అనుద్దేశ్యముగా ప్రవే శించినకూడ వాటియం దాసక్తులు కానట్టు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలపురుషులు విదేహకైవల్యమును బొందుటకు పూర్వమందు

కొన్ని ప్రారబ్ధభోగములు అవర్జనీయముగా సంభవించినా వాటియం దాసక్తి కలవారు కారు.

ప్రారబ్ధభోగము ననుభవించునప్పుడు కూడ వాసనా సహితుఁడైన పురుషునికంటె వాసనారహితుఁ డగువానికి విశేషము కల దని వసిష్ఠవాక్యముచేతనే తెలియఁబడుచున్నది.

నాపది గ్లాని మాయాతి హేమపద్మం యథా నిశి,
నేహంతే ప్రకృతా దన్య ద్రమంతే శిష్టవర్త్మని. అని.

తా. వాసనాశూన్యమైన చిత్తము ప్రారబ్ధానుభవకాలమునం దెటువంటి ఆపత్తుసంభవించినను బంగారుకమలము రాత్రికాలమునందు ముకుళనమును పొందనట్టు సంకోచమును అనఁగా ఖేదమును పొందదు. ఇట్టి నిర్వాసనచిత్తు లగువారు ప్రకృతమందు అనుభవములోనికి వచ్చినసుఖముకంటె నెక్కువ సుఖము నపేక్షింపరు. శిష్టులగువారు సంచరించు సదాచార మార్గమందు సంచరించుచుందురు. ఎటువంటి సుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించినను సన్మార్గమును లంఘించిపోరు.

నిత్యమాపూర్ణతామంతరశుద్ధా మిందుసుందరీమ్,
ఆపద్యపి న ముంచంతి శశినః శీతతా మివ.

తా. వాసనాశూన్యచిత్తము కలవారు చంద్రబింబమువలే సర్వజనమనోహరమైన నిర్వికారమైన పరిపూర్ణభావమును ఆపత్కాలమందుఁగూడఁ జంద్రుఁడు చల్లఁదనమును విడువనట్టు విడువఁజాలరు.

అబ్ధివత్ ధృతమర్యాదా భవంతి విగతాశయాః,
నియంతి న విముంచంతి మహాంతో భాస్కరా ఇవ. అని.

తా. ఇదిగాక వాసనాక్షయముగల పురుషులు సముద్రము లేప్రకారముగా తమతమమర్యాదను ధరించియుండునో యాప్రకారము మర్యాదను ధరించియుందురు. సూర్యు లేప్రకారము నిరంతరసంచారమును విడువరో ఆప్రకారమే నియతిని విడువఁజాలరు. అనఁగా విచిత్రములగు ప్రారబ్ధఫలముల ననుభవించునప్పుడు ఉత్కటమైన సుఖముగాని దుఃఖముగాని సంభవించెనా వాసనావిశిష్టు లగు పురుషులు అత్యంతహర్షముసు గాని యత్యంతదైన్యమును గాని చెంది తాము శాస్త్రీయమార్గము నవలంబింపక యవశముగా సంచరించుదురు. వాసనాక్షయము కలవారు ఉత్కటసుఖదుఃఖములయందుఁ గూడ హర్షవిషాదముల నొందక తమకు శాస్త్రములు విధించిన మర్యాదకు లోఁబడి బ్రహ్మస్వరూపానుసంధానాదినియతిని విడువరు.

వాసిష్ఠరామాయణములోని యుపశమప్రకరణములో జనకమహారాజు సమాధిలోనుండి లేచినప్పుడు ఇటువంటి ఆచారముకలవాఁడై యున్నట్టుగానే వినఁబడుచున్నది.

తూష్ణీమథ చిరం స్థిత్వా జనకో జనజీవితమ్,
వ్యుత్థితశ్చింతయామాస మనసా శమశాలినా.

తా. సమస్తమైనజనులకు ప్రాణమువలె నాదరణీయుఁడైనయాజనకరాజు చాలకాలమువరకు పరమాత్మస్వరూపమును ధ్యానించి సమాధిని చాలించి శమాదిగుణములతో నొప్పుచున్న మనస్సుతో నీప్రకారముగా నాలోచించెను.

కిముపాదేయమస్తీహ యత్నాత్సంసాధయామి యత్,
స్వతః స్థితస్య శుద్ధస్య చితః కా మేఽస్తి కల్పనా.

తా. ఈప్రపంచమందు గ్రహింపఁదగిన పదార్థ మేమి యున్నది? దేనిని నేను ప్రయత్నమును చేసి సాధించుదును? నిరుపాధికశుద్ధచిన్మాత్రుఁడనై యున్న నాకు నేమి కల్పన కలదు? అన్ని కల్పనలు ఉపాధియందే కలవు కాని చిన్మాత్రయందు లేవని భావము.

నాభివాంఛామ్యసంప్రాప్తం సంప్రాప్తం న త్యజామ్యహమ్,
స్వస్థ ఆత్మని తిష్ఠామి యన్మమాస్తి తదస్తు మే.

తా. కనుక ప్రాప్తము కాని విషయమును అపేక్షింపను. ప్రాప్త మగు విషయమును గూర్చి ద్వేషమును చేయను. రాగ ద్వేషములు లేనివాఁడనై యాత్మయందే నిష్ఠకలవాఁడనై యుందును. నాకు నేది కలదో అదే యుండుఁగాక! లేనిదానితో నాకు ప్రయోజనమే లేదు.

ఇతి సంచిన్త్య జనకో యథా ప్రాప్తక్రియామసౌ,
అసక్తః కర్తు ముత్తస్థౌ దినం దినపతిర్యథా.

తా. ఈప్రకారముగా నాజనకమహారాజు విచారించి ప్రారబ్ధానుసారముగా చేయవలసినక్రియలను కర్తృత్వాభిమాన రహితుఁడై సూర్యుఁడు దినమును చేసినట్టు చేయుటకు నుద్యోగించి లేచినవాఁ డాయెను.

భవిష్యన్నానుసంధత్తే నాతీతం చింతయత్యసౌ,
వర్తమాననిమేషం తు హసన్నేవానువర్తతే.

తా. ఈప్రకారము ప్రారబ్ధప్రాప్తము లగు కర్మలను చేయునప్పుడు ముందు రాఁబోవువానిని యోచించుట లేదు. కడచినవాటిని చింతించుట లేదు. వర్తమానమం దుండు క్రియలను అనాదరముతో చేయుచుండును.

వా. ఈప్రకారము చెప్పఁబడిన వాసనాక్షయము నభ్యసించుటచేత వెనుకఁ జెప్పఁబడిన లక్షణముగల జీవన్ముక్తి సిద్ధించు ననుట నిశ్చయము.

ఇది జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు వాసనాక్షయప్రకరణ మను రెండవభాగము సమాప్తము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

జీవన్ముక్తి ప్రకాశిక.

3-వ ప్రకరణము.

హరిః ఓమ్.

ఇఁకను మనోనాశప్రకరణ మను మూఁడవభాగ మారంభింపఁబడును. ఇఁకను జీవన్ముక్తికి సాధన మగుమనోనాశమును నిరూపించుచున్నారము.

విచారింపఁగా సమస్తవాసనలు నశింపఁగానే మనస్సు కూడ నశించియే పోవును. అయినను స్వతంత్రముగా మనోనాశమును చక్కఁగా నభ్యసించినయెడల, అభ్యసింపఁబడిన వాసనాక్షయము రక్షింపఁబడును. అజిహ్వాత్వ షండత్వాదిధర్మముల నభ్యసించినమాత్రమున వాసనాక్షయము రక్షింపఁబడదాయని శంకింపఁదగదు. మనస్సు నశించినపక్షమునకు, అజిహ్వాత్వాదిధర్మములు స్వయముగానే సిద్ధించును గనుక వాటిని ప్రత్యేకముగా నభ్యసించుపక్షమునకు చాలకాలము పట్టును. చాల ప్రయాసముగాను నుండును. మనోనాశము నభ్యసించునెడల మనస్సు ఒకటియే యయినందున త్వరగా సిద్ధించును.

అజిహ్వాత్వాదిధర్మములు స్వయముగానే సిద్ధించును. కనుక మనోనాశమునే యభ్యసించి వాసనాక్షయమును రక్షించుకొనవలయును.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! అజిహ్వాత్వాదుల నభ్యసించిన యెడల, మనోనాశము కూడ కలుగును.

సమాధానము:—కలుగునుగాని మనోనాశము ముఖ్యమైనందున ముఖ్యమైన మనోనాశమును ముఖ్యముగా నభ్యసింపనియెడల, అజిహ్వాత్వాదిధర్మములు ఎంత బాగుగ నభ్యసించినను స్థిరముగా నుండ నేరవు గనుక వాసనాక్షయరక్షణార్థమై మనోనాశమునే ముఖ్యముగా నభ్యసింపవలయును. కనుకనే మనస్సు ముఖ్యముగా నశింపఁజేయఁదగినది యని జనకునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

సహస్రాంకురశాఖాత్మఫలపల్లవశాలినః,
అస్య సంసారవృక్షస్య మనోమూలమితి స్థితమ్.

తా. అనేకవేల మొలకలు, కొమ్మలు, ఫలములు, చిగుళ్లు, పుష్పములు గలిగి వృద్ధినొందుచున్న యీసంసారవృక్షమునకు మనస్సునది మూల మని తెలియఁదగినది.

ఈసంసారము 'వృశ్చనాద్వృక్షః=ఛేదింపఁదగియు'న్నందున వృక్షము అని చెప్పఁబడినది. ఇట్టి సంసారవృక్షమునకు అవిద్యాకామకర్మవాసనావిశిష్టమైన యవ్యాకృతము (మాయ) బీజము. జ్ఞానశక్తిక్రియాశక్తులతోఁగూడియుండి సమష్టిలింగ శరీరాభిమానియై ప్రథమజీవుండగు హిరణ్యగర్భుఁడు అంకు

రము. సమస్తమైన వ్యష్టిజీవులయొక్క లింగశరీరములు కొమ్మలు. తృష్ణ యనునది జలసేకము. బుద్ధీంద్రియవిషయములు చిగుళ్లు. శ్రుతిస్మృతిన్యాయవిద్యలయొక్క ఉపదేశములు ఆకులు. యజ్ఞదానాదికర్మములు పుష్పములు. భిన్నభిన్నరుచిగల జంతువులచేత ననుభవింపఁబడు అనంతసుఖదుఃఖములు ఫలములు. సాత్త్విక రాజస తామస భేదభిన్నములయిన కర్మవాసనలు గూడలు సత్యలోకాదిలోకములు గూడులు. ఆయాలోకముల యందుండు బ్రహ్మాదిజీవులు పక్షులు. ఆయాభూతములు సుఖదుఃఖాదుల ననుభవించు కాలములో చేయు హర్షశోకాదిశబ్దములును నృత్యగీతవాదిత్రాదిశబ్దములును పక్షులచేత చేయఁబడు వైరాగ్యపూర్వకాద్వైత బ్రహ్మజ్ఞానముచేత ఛేదింపఁబడును గనుకనే వృక్ష మని వ్యవహరింపఁబడినది.

సంకల్ప మేవతన్మన్యే సంకల్పోపశమేన తత్,
శోషయామి యథాశోషమేతి సంసారపాదపః.

తా. మనస్సును సంకల్ప మనియే తలఁచెదను. సంకల్పమును శమింపఁజేసి మనస్సును శోషింపఁజేసెదను. మనస్సు శోషింపఁగానే సంసారవృక్షము శోషించి క్రమముగా నశించును.

ప్రబుద్ధోఽస్మి ప్రబుద్ధోఽస్మి దృష్టశ్చోరో మయాత్మనః,
మనో నామ నిహన్మ్యేనం మనసాఽస్మి చిరం హృతః. అని.

తా. నేను నిశ్చయముగా తెలుసుకొన్నాను. నన్ను దొంగిలించుకొనిపోవు మన స్సనుదొంగను జూచినాను. ఈ

దొంగను ఇఁకను చంపివేయుదును. ఈ మనస్సుచేతనే చిరకాల మునుండి బాధింపఁబడితిని.

వసిష్ఠమహాముని చేత కూడ నీయర్థము చెప్పఁబడినది.

అస్య సంసారవృక్షస్య సర్వోపద్రవదాయినః,
ఉపాయ ఏక ఏవాస్తి మనసస్స్వస్య నిగ్రహః.

తా. సమస్తమయిన ఉపద్రవములను కలుగఁజేయు సంసార మను నీవృక్షమును నశింపఁజేయుటకు తనయొక్క మనస్సును నిగ్రహించుట యొకమంచి యుపాయము. మఱియొక యుపాయము సంసారవిషవృక్షమును నశింపఁజేయుటకు లేదు.

మనసోఽభ్యుదయో నాశో మనోనాశోమహోదయః,
జ్ఞో మనోనాశమభ్యేతి మనోఽజ్ఞస్య హి శృంఖలా.

తా. మనస్సు వృద్ధిఁబొందుటయే నాశము. అనఁగా మనస్సు విషయములయందు వ్యాపించి ఉత్తరోత్తర మభివృద్ధినొందుచుండఁగా మనుష్యుఁడు సంసారమందుఁబడి నశించి పోవును గనుక మనస్సు వృద్ధినొందుటయే నాశ మని భావము. మనస్సుయొక్క నాశమే అత్యంతాభివృద్ధి అనఁగా మనస్సు నశించినతోడనే సకలసంసారదుఃఖములు నశించును గనుక మనోనాశమే అభివృద్ధి యని తాత్పర్యము. తత్త్వజ్ఞానియొక్క మనస్సు నశించిపోవును. జ్ఞానశూన్యునిమనస్సు వానికి సంకెల వలె బంధకముగా నుండును.

తావన్నిశీథవేతాళా వల్గంతి హృది వాసనాః,
ఏకతత్త్వదృఢాభ్యాసా ద్యావన్న విజితం మనః.

తా. ఎంతవఱకు అద్వితీయ బ్రహ్మతత్త్వము నభ్యసించి మనస్సు నిగ్రహింపఁబడదో అంతవరకు కామక్రోధాది మలినవాసనలు అర్ధరాత్రమునందుఁ బిశాచములవలె హృదయమునందు విహరించుచుండును. నిగ్రహింపఁబడినతరువాత సూర్యోదయానంతరమందుఁ బిశాచములు పరుగెత్తిపోవునట్లు మలిన వాసన లన్నియు నివర్తించును.

ప్రక్షీణచిత్తదర్పస్య నిగృహీతేంద్రియద్విషః,
పద్మిన్య ఇవ హేమంతే క్షీయంతే భోగవాసనాః.

తా. చిత్తముయొక్క యావద్గర్వమును నశింపఁజేసి ఇంద్రియము లనుశత్రువుల గెలిచి స్వాధీనములో నుంచుకొన్న పురుషునకు హిమవంతఋతువునందు తామరతీఁగెలవలె విషయభోగవాసనలు నశించిపోవును.

హస్తం హస్తేనసంపీడ్య దంతైర్దంతాన్విచూర్ణ్య చ,
అంగాన్యంగైస్సమాక్రమ్య జయేదాదౌ స్వకం మనః.

తా. మనస్సును జయించుట నిండ కష్టము గనుక గొప్ప ప్రయత్నమును జేసి చేతులతోఁ జేతులను నలిపి దంతములతో దంతములను కొఱికి పాదాద్యవయవములను ఆయాయవయవములతో త్రొక్కిపట్టి మహాకోపముతో మనస్సును ముందుగా జయింపవలయును.

ఏతావతి ధరణితలే సుభగాస్తే సాధుచేతనాః పురుషాః,
పురుషకథాసు చ గణ్యా న జితా యే చేతసా స్వేన.

తా. ఏపురుషులు తమమనస్సుచేత జయింపఁబడక యుండిరో, ఆపురుషులే యీయావత్తుభూమండలములో మంచి

వారుగా యోగ్యమయిన జ్ఞానముగలవారుగా యోగ్యపురుషులయొక్క వృత్తాంతమును చెప్పుకొనుసభలయందు ముందుగా నెంచఁదగినవారుగా నుందురు.

హృదయబిలే కృతకుండల ఉల్బణకలనావిషో మనోభుజగః,
యస్యోపశాంతి మగమచ్చంద్రవదుదితం తమసువ్యయం వందే.

తా. హృదయ మను పుట్టలో చుట్ట చుట్టుకొనియుండి సర్వానర్థకల్పన యను విషమును గ్రక్కుచుండు మనస్సర్పము ఎవనికి నశించిపోయెనో, అతఁడు చంద్రబింబమువలె దినదినమును అభివృద్ధిఁ జెందుచుండును. ఎప్పటికిని నాశము లేకయుండును. అట్టిమహానుభావునికొఱకు నమస్కరించెదను.

చిత్తం నాభిః కిలాస్యేదం మాయాచక్రస్య సర్వతః,
స్థీయతే చేత్తదాక్రమ్య తన్న కించిత్ప్రబాధతే. అని.

తా. మనస్సు మాయ యనుచక్రమునకు నాభివంటిది. అనఁగా కుంభవంటిది. ఇట్టిమనస్సును బిగబట్టి యుంచినచో, కుండను గట్టిగా పట్టియుండు చక్రము తిరుగనట్లు మాయ యేయనర్థమును చేయఁజాలదు. శ్రీగౌడపాదాచార్యులవారు ఈయర్థమును చెప్పియున్నారు.

మనసో నిగ్రహాయత్తమభయం సర్వయోగినామ్,
దుఃఖక్షయః ప్రబోధశ్చాప్యక్షయా శాంతిరేవ చ. అని.

తా. సకలమయిన యోగులకు విదేహకైవల్యము సర్వదుఃఖక్షయము, బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము, జీవన్ముక్తి యనునవన్నియు మనోనిగ్రహముచేతనే కలుగుచున్నవి. కనుక మనస్సును ముఖ్యముగా జయించి స్వాధీనపఱచుకొనవలయును.

భగవద్గీతలయందు అర్జునునిచేత కూడఁ జెప్పఁబడినది.

చంచలం హి మనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవద్దృఢమ్,
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్. అని.

తా. మనస్సు స్వభావముతోడనే మిక్కిలి చపలమయి నది దేహేంద్రియాదులనుగూడ క్షోభింపఁజేయునదియు, విచారముచేతఁగూడ జయించుటకు అశక్యమయినదియు, విషయ వాసనలతోఁ జుట్టఁబడి యున్నందున భేదింప శక్యముకానిదియుఁ గనుక నాకాశమునందు సంచరించువాయువును ప్రతిబంధించుట కేప్రకారము శక్యముఁ కాదో యాప్రకారమే మనస్సునుకూడ ప్రతిబంధించుటకు శక్యముకాదు. ఈవాక్యము హఠయోగము చేత మనస్సును నిగ్రహించుటకు శక్యము కాదని చెప్పుచున్నది కనుక మృదుయోగముచేత మనస్సు నిగ్రహింపఁబడును.

ఈయర్థము వసిష్ఠునిచేతఁ జెప్పఁబడినది.

ఉపవిశ్యోపవిశ్యైకచిత్తకేన ముహుర్ముహుః,
న శక్యతే మనో జేతుం వినా యుక్తిమనిందితామ్.

తా. సర్వజనస్పృహణీయమైన మంచియుపాయము లేకయే స్థిరమైన స్వస్తికపద్మకాద్యాసనములయందుఁగూర్చుండి మాటిమాటికి నేకతత్త్వాభ్యాసము చేయుటచేత మనస్సు జయింపఁబడదు. మృదువైనయుపాయముచేత జయింపఁబడును.

అంకుశేన వినా మత్తో యథా దుష్టమతంగజః,
విజేతుం శక్యతే నైవ తథా యుక్త్యా వినా మనః. అని.

తా. మదించినయేనుఁగు అంకుశము లేకుండఁ గేవల బలాత్కారముచేత నేప్రకారము స్వాధీనము కానేరదో

యీ ప్రకారమే ఉపాయము లేక కేవల హఠయోగముచేత మనస్సు స్వాధీనము కానేరదు.

మనోవిలయహేతూనాం యుక్తీనాం సమ్యగీరణమ్,
వసిష్ఠేన కృతం తావత్తన్నిష్ఠస్య వశే మనః.

తా. మనోజయమునకుఁ గొన్ని కారణములను వసిష్ఠ మహాముని చెప్పియున్నారు. ఆ కారణముల ననుష్ఠించువారికి మనస్సు స్వాధీనమైయుండును.

హఠతో యుక్తితశ్చాపి ద్వివిధో నిగ్రహో మతః,
నిగ్రహో ధీక్రియాక్షాణాం హఠగోళక నిగ్రహాత్.

తా. మనస్సును నిగ్రహించుటకు హఠ మని యుక్తి యని రెండుసాధనములు కలవు. ఇందులో జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములయొక్క గోళమును నిగ్రహించుటచేత తత్తదింద్రియముల నిరోధించుట హఠ మని చెప్పఁబడును. ముందు చెప్పఁబోవు సాధుసంగమాద్యుపాయములచేత నింద్రియములు నిరోధించుట యుక్తి యనఁబడును.

కదాచిజ్జాయతే కశ్చిన్మనస్తేన విలీయతే,

తా. ఈ రెండుసాధనలలో నొకపురుషున కొక సాధనము సంభవించును. దానిచేతనే మనస్సు లయము నొందును.

అధ్యాత్మవిద్యాధిగమః సాధుసంగమ ఏవచ,
వాసనాసంపరిత్యాగః ప్రాణస్పందనిరోధనమ్.
ఏతాస్తా యుక్తయః పుష్టా స్సంతిచిత్తజయే కిల.

తా. వేదాంత శాస్త్రగ్రంథములను చదువుకొనుట, సత్పురుషులతోటి సహవాసము చేయుట, కామక్రోధాదివాసనలను విడుచుట, ప్రాణవాయువును స్మార్తప్రాణాయామముచేత నిరోధించుట ; ఇవి మొదలయినయుక్తులు చిత్తమును స్వాధీనపఱచుకొనుటకు చాల కలవు. స్మార్తప్రాణాయామ మని తాంత్రికప్రాణాయామ మని రెండువిధముల ప్రాణాయామములు కలవు. పాతంజలశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రాణాయామము తాంత్రిక మనఁబడును. దానియొక్క విశేషములను పాతంజలయోగశాస్త్రమునందే చూడవలయును. అది హఠయోగాంగము. స్మార్తప్రాణాయామ మనఁగా మన్వాదిధర్మశాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడినది.

సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ,
త్రిః పఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామ స్స ఉచ్యతే. అని.

తా. శ్వాసప్రశ్వాసముల నిరోధించి గాయత్రీమంత్రమును ప్రణవముతోడను సప్తవ్యాహృతులతోడను శిరస్సుతోడను మూడు పర్యాయములు పఠింపవలయును. ఇది యొక ప్రాణాయామ మగును.

ఇట్టి ప్రాణాయామము సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలకంగము. ఇచ్చట చిత్తజయోపాయములలో చెప్పఁబడిన ప్రాణస్పందనిరోధ మనునది స్మార్తప్రాణాయామ మని తెలియఁదగినది. హఠయోగములో నంతర్భూతముగా నున్నందున రెండవచిత్తజయోపాయ మగుయుక్తియందు ప్రతిపాదింపఁబడిన యీ ప్రాణాయామము స్మార్తప్రాణాయామ మని నిశ్చయింపఁబడినది.

సతీషు యుక్తిష్వేతాసు హఠాన్నియమయంతి యే,
చేతస్తే దీపముత్సృజ్య వినిఘ్నంతి తమోఽంజనైః.

తా. చిత్తమును జయించుటకు నీలాటియుక్తు లనేకము లున్నప్పటికిని వీటిని ఉపేక్షించి హఠయోగముచేతనే చిత్తమును స్వాధీనపఱచుటకు నెవరు యత్నమునుచేయుదురో వారు దీపమును విడచి కాటుకచూర్ణముచేత నంధకారమును నివర్తింపఁజేయునట్టివారు. అనఁగా మృదుయోగముచేత చిత్తమును సులభముగా స్వాధీనపఱచుకోఁదగియున్నట్లు హఠయోగము చేత స్వాధీనపఱచుకొనుటకు శక్యమైయుండదు. అనిభావము.

విమూఢాః కర్తుముద్యుక్తా యే హఠాచ్చేతసో జయమ్,
తే నిబధ్నంతి నాగేంద్ర మున్మత్తం బిసతంతుభిః. అని.

తా. ఏపురుషులు హఠయోగముచేత చిత్తమును జయించుటకు యత్నించెదరో, వారుమదించిన యేనుఁగును తామరకాడలో నున్న దారములచేత కట్టివేయఁదలఁచిన మూర్ఖులని చెప్పఁబడుదురు.

వా. హఠనిగ్రహమనిక్రమనిగ్రహమనినిగ్రహము రెండు విధములు. చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములను, వాగాదికర్మేంద్రియములను, ఆయాగోళమును నిరోధించుటచేత అనఁగా కన్నులు మూయుట, నోరుమూయుట మొదలగువాటిచేతనిరోధించినట్టు చిత్తమునుకూడ నిగ్రహించెదనని మూర్ఖుఁడగువానికి భ్రాంతి కలుగును కాని ఆప్రకారము చిత్తము నిరోధింపఁబడదు. చిత్తముయొక్క గోళము హృదయము. అది శరీరములోపల నాభికి మీఁదఁ జానయెత్తున కంఠముయొక్క యెముకను క్రిందగాను

డ-ను. ఎనిమిదిదళములుగలతామరపూవువలెనుండి అధోముఖముగా వ్రేలుచుండును. ఇట్టిహృదయము మూయుటకు శక్యముగా నుండదు గనుక గోళనిరోధముచేత చిత్తనిరోధము శక్యము కానేరదు. కనుక క్రమనిగ్రహామే చిత్తనిరోధమునకు యోగ్యమయినయుపాయము. అందులోఁగూడ వేదాంతశాస్త్ర శ్రవణాదులే ముఖ్యోపాయములు. వేదాంతశాస్త్రశ్రవణముచేత దృశ్యప్రపంచము మిథ్యయని దృక్కని చెప్పఁబడు స్వప్రకాశచిద్రూపము సత్యమని తెలియఁబడును. అందుచేత తనకు గోచరించువిషయములను గ్రహించుటవలన ప్రయోజనము లేదని ప్రయోజనముగల చిద్రూపము తనకు గోచరించదని తెలిసి ఇంధనములు లేని వహ్నివలె చిత్తము తనంతటఁ దానే క్షీణించిపోవును. ఈయర్థము శాస్త్రములలో వినఁబడుచున్నది.

యథానిరింధనోవహ్నిః స్వయోనా వుపశామ్యతి,
తథా వృత్తిక్షయాచ్చిత్తం స్వయోనా వుపశామ్యతి. అని.

తా. ఇంధనములు లేనివహ్ని యేప్రకారము స్వకారణమైన వాయువులో లయము నొందునో యాప్రకారమే వృత్తులు నశించినతరువాత చిత్తము స్వకారణమయిన పరమాత్మయందు లయము నొందును.

వేదాంతశాస్త్రశ్రవణముచేత తత్త్వజ్ఞానము కలిగినప్పటికి ఎవనికి అజ్ఞానము మరుపును బొందుచుండునో వానికి సజ్జనసహవాసమే చిత్తజయోపాయము. సత్పురుషు లగువారు తత్త్వమును మఱవకుండ మాటిమాటికి బోధించుచుందురు. వీపురుషుఁడు విద్యామదధనమదములచేత గర్వించి సత్పురుషుల

ననువర్తించుటకు నుత్సహింపఁడో వానికి వెనుకఁజెప్పిన వివేకముచేత వాసనాక్షయము నభ్యసించుటయే మనోజయోపాయము. వాసనలు నిండ ప్రబలమైనందున నెవనికి విడుచుటకు శక్యములయియుండవో, వానికి ప్రాణాయామముచేత ప్రాణవాయువును నిరోధించుట యుపాయము. ప్రాణవాయువుయొక్క చలనము వాసనలు ఈరెండు చిత్తమును ప్రవర్తింపఁజేయుచుండును గనుక వీటిని నిరోధించుటచేత చిత్తము శాంతించును. ప్రాణస్పందము వాసనలు ఈరెండు చిత్తప్రవర్తకములని వసిష్ఠమహామునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

ద్వే బీజే చిత్తవృక్షస్య వృత్తివ్రతతిధారిణః,
ఏకం ప్రాణపరిస్పందః ద్వితీయం దృఢవాసనా.

తా. చిత్తమను వృక్షము వృత్తు లను తీగెలతోఁ జుట్టఁబడియున్నది. ఇట్టి వృక్షమునకు రెండువిత్తనములు కలవు. అందులో నొకటి ప్రాణవాయుస్పందము. రెండవది దృఢమగు వాసనలు.

సతీసర్వగతా సంవిత్ప్రాణస్పందేన బోధ్యతే,
సంవేదనాదనంతాని తతో దుఃఖాని చేతసః. అని.

తా. లోహకారులు అనఁగా కమ్మరవాండ్లు నిపురు కప్పిననిప్పును తిత్తులతో నేప్రకారముగా నూదుదురో తిత్తులతో నూదఁగా పుట్టినవాయువుచేత నగ్ని యేప్రకారము జ్వలించునో యాప్రకారమే చిత్తమున కుపాదానకారణమయిన యజ్ఞానముచేత నావరింపఁబడిన జ్ఞానము ప్రాణస్పందముచేత బోధింపఁబడి చిత్తవృత్తిరూపముగాఁ బ్రజ్వలించుచుండును.

అచిత్తస్ఫూర్తి యని చెప్పఁబడు జ్ఞానజ్వాలారూపమగు సంవేదనమువలన దుఃఖములు పుట్టుచుండును. ఇదియె ప్రాణాస్పంద మను బీజముచేత చిత్తోత్పత్తిప్రకారమును దృఢవాసన యను బీజముచేత చిత్తము పుట్టుప్రకారమును వసిష్ఠమహామునిచే జెప్పఁబడినది.

భావసంవిత్ప్రకటితా మనుభూతాం చ రాఘవ,
చిత్తస్యోత్పత్తిమపరాం వాసనాజనితాం శృణు.

[illegible] జ్ఞానముచేత ప్రకటము చేయఁబడి నాచేత ననుభవింపఁబడిన చిత్తముయొక్క దృఢవాసనాజన్యమయిన యుత్పత్తిని జెప్పెదను. అనఁగా చిత్తముయొక్క యుత్పత్తి దృఢవాసనచేతకూడ కలుగును. ఇది నాయనుభవముచేతను చిత్తముయొక్క స్వభావము నాలోచించుటచేతను నిశ్చయింపఁబడినది. దీని విశదముగాఁ జెప్పెదను అని భావము.

దృఢాభ్యస్తపదార్థైకభావనాదతిచంచలం,
చిత్తం సంజాయతే జన్మజరామరణకారణం. అని.

[illegible] దృఢముగా నభ్యసింపఁబడిన శబ్దాదివిషయములను ముఖ్యముగా భావించుటచేత నతి చపలమయిన చిత్తము జన్మించును. ఆచిత్తమే జన్మజరామరణాదిసంసారమునకు కారణమైయుండును. ప్రాణస్పందవాసనలు చిత్తమునకు ప్రేరకములని చెప్పి పరస్పర మొకదాని కొకటియుఁ బ్రేరకమయి యుండుననికూడ వసిష్ఠమహామునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

వాసనావశతః ప్రాణస్పందస్తేన చ వాసనా,
క్రియతే చిత్తబీజస్య తేన బీజాంకురక్రమః. అని.

తా. వాసనల చేత ప్రాణస్పందము ప్రాణస్పందము చేత వాసనలు ప్రవర్తించుచుండును. ఇదియె చిత్తబీజమునకు బీజాంకురన్యాయము. ఒకవిత్తనము చేత నొకచెట్టు పుట్టును. ఆచెట్టు వలన నొకబీజము పుట్టును. దానివలన మరియొక చెట్టు, దాని వలన మరియొక బీజము. ఈప్రకారము అనాదినుండి బీజాంకురములొకటి కొకటి ప్రవర్తకములై యుండును. ఇదియె బీజాంకురన్యాయము.

ప్రాణస్పందవాసనలు పరస్పరప్రవర్తకములు గనుకనే వీటిలో నొకదానిని నశింపఁజేసినను రెండవదియు నశించును.

ఇదియును వసిష్ఠునిచేఁ జెప్పఁబడినది.

ద్వే బీజే చిత్తవృత్తస్య ప్రాణస్పందనవాసనే,
ఏకస్మిఁశ్చ తయోః క్షీణే క్షిప్రం ద్వే అపి నశ్యతః. అని.

తా. చిత్తవృత్తమునకు ప్రాణస్పంద మని వాసన లని రెండుబీజములు కలవు. వాటిలో నొకటి నశించినా రెండు కూడ నతిశీఘ్రముగా నశించును.

ప్రాణస్పందవాసనలు నశించు నుపాయము నశించిన తరువాత కలుగుఫలమును వసిష్ఠునిచేతనే చెప్పఁబడినది.

ప్రాణాయామదృఢాభ్యాసై ర్యుక్త్యా చ గురుదత్తయా,
ఆసనాశనయోగేన ప్రాణస్పందో నిరుధ్యతే.

తా. రేచకపూరకకుంభకము లను ప్రాణాయామము లను దృఢముగా నభ్యసించుటవలన గురువుచే చూపింపఁబడిన యుక్తివలన పద్మాసన కూర్మాసనాది సుఖాసనాభ్యాసము వలన

శుద్ధమై మితమయిన ఆహారమును పుచ్చుకొనుటవలన ప్రాణవాయువుయొక్క చలనము నిరోధింపఁబడును.

అసంగవ్యవహారత్వాద్భవభావనవర్జనాత్,
శరీరనాశవర్తిత్వాద్వాసనా న ప్రవర్తతే.

తా. లౌకికవైదికకర్మల ననుష్ఠించునపుడు కర్తృత్వాభిమానము ఫలాభిలాషయును లేకుండ వ్యవహరించుటవలన సాంసారికఫలముల నాలోచింపకపోవుటవలన శరీరము నశించు నని విచారించుటవలన వాసనలు ప్రవర్తింపక నిలిచిపోవును.

వాసనాసంపరిత్యాగాచ్చిత్తం గచ్ఛత్యచిత్తతాం,
ప్రాణస్పందనిరోధాచ్చ యథేచ్ఛసి తథా కురు.

తా. వాసనలను విడుచుటవలనఁగాని ప్రాణాయామము నభ్యసించి ప్రాణవాయువును నిరోధించుటవలనఁగాని చిత్తము నశించును. ఓ రామా! యీ రెంటిలో నీకు దేనియందు రుచి కలదో దాని నాచరింపుము.

ఏతావన్మాత్రకం మన్యే రూపం చిత్తస్య రాఘవ,
యద్భావనం వస్తునోఽంత ర్వస్తుత్వేన రసేన చ.

తా. శబ్దాదిపదార్థములను వాస్తవములని సుఖరూపములని హృదయమందు భావించుటయే చిత్తమని తలఁచెదను. ఇంతకు అతిరిక్తమగు రూపము చిత్తమున కున్నట్టు కనుపడదు.

యదా న భావ్యతే కించి ద్ధేయోపాదేయరూపి యత్,
స్థీయతే సకలం త్యక్త్వా తదా చిత్తం న జాయతే.

తా. పురుషుఁడు త్యాజ్యము లగు కంటకాదిపదార్థములను గ్రాహ్యము లగు చందనాదిపదార్థములను అన్నిటిని నాలోచించుట లేకయే సర్వమును విడిచి యెప్పు డుండునో అప్పుడు చిత్తము జన్మింపక యుండును.

అవాసనత్వాత్సతతం యదా న మనుతే మనః,
అమనస్తా తదోదేతి పరమోపశమప్రదా. అని.

తా. వాసనలు లేకపోవుటవలన మనస్సు ఎప్పుడు విషయము నాలోచింపక యుండునో. అప్పుడు పరమాధికమైన శాంతిని కలుగఁజేయు అమనస్కత కలిగె నని తెలియవలయును.

అమనస్కత కలుగనిపక్షమందు శాంతి కలుగదనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

చిత్తక్షయదృఢాక్రాంతం న మిత్రాణి న బాంధవాః,
శక్నువంతి పరిత్రాతుం గురవో న చ మానవాః. అని.

తా. చిత్తక్షయము అనఁగా అమనస్కత. దీనితోఁ గూడుకొననివానిని మిత్రులు గాని బంధువులు గాని గురువులు గాని ఇతరులయిన దయాళు లగుమనుష్యులు గాని రక్షింపఁజాలరు. అనఁగా పరమశాంతియను మోక్షము నియ్యఁజాలరని భావము.

ప్రాణవాయువును నిరోధించు నుపాయమును చెప్పునప్పుడు ఆసనమును, ఆశనవిశేషమును అభ్యసింపవలయునని చెప్పినవాటిలో ఆసనముయొక్క లక్షణమును, ఉపాయమును,

ఫలమును మూఁడుసూత్రములచేత పతంజలిమహాముని ప్రతిపాదించియున్నారు—

సూ. స్థిరసుఖమాసనమ్.

సూ. ప్రయత్నశైథిల్యానంతసమాపత్తిభ్యామ్.

సూ. తతోద్వంద్వానభిఘాతః. అని.

తా. దేహవిన్యాసరూపము లగు పద్మకస్వస్తికాద్యాసనములలో నెవనికి నేయాసనమువలన దేహచలనము లేకుండ స్థిరమైయుండునో, అవయవములకు పీడ లేకుండ సుఖము కలిగియుండునో, అదియే వానికి ముఖ్యమయిన యాసనము. ఇట్టి యాసనమునకు ప్రయత్నశైథిల్యము లోకసిద్ధ మగు నుపాయము. అనఁగా దూరమార్గము నడుచుటయందు గృహకృత్యములయందు తీర్థయాత్రలయందు తీర్థస్నానములయందు యాగహోమాదులయందు ఇవి మొదలయిన వాటియందుఁ గల ఉత్సాహమును విడువవలయును. ఇందువలన స్థిరమైన యాసనము సిద్ధించును అని భావము. గమనాదులయందు ఉత్సాహమును విడువనియెడల నాయుత్సాహము శరీరమును బలాత్కారముగా లేవఁదీసి తత్తత్కార్యములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయును. అందువలన స్థిరమైనయాసనము సిద్ధింప నేరదు. సహస్రఫణములచేత భూమిని ధరించి స్థిరముగా నిలిచియుండు శేషుఁడను, అనంతుఁడను నేనే యను దృఢధ్యానము శాస్త్రసిద్ధమగు నుపాయము. ఇట్టి ధ్యానమువలన స్థిరాసనము సిద్ధించుటకు సాధనమయిన పుణ్యశేష ముద్భవించును. ఆపుణ్యమువలన స్థిరాసనము

సిద్ధించును. ఆసనము సిద్ధించిన తరువాత శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖ మానావమానాదిద్వంద్వసహనము కలుగును.

అని మూఁడు సూత్రములకు క్రమముగా నర్థము. ఇందులో మొదటిసూత్రమువలన ఆసనముయొక్క లక్షణము, రెండవ సూత్రమువలన ఉపాయము అనఁగా సాధనము, మూఁడవసూత్రమువలన ఆసనముయొక్క ఫలమును చెప్పఁబడినది.

ఇట్టి ఆసనమును గూర్చి యోగ్య మయినదేశము శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినది.

శ్రు. వివిక్తదేశే చ సుఖాసనస్థ శ్శుచిస్సమగ్రీవశిరశ్శరీరః. అని

తా. జనశూన్యమయిన ప్రదేశమందు పద్మకస్వస్తికాద్యాసనములలో తనకు నేది సుఖకర మయిన యాసనమో, యట్టి యాసనములో కూర్చుండి బాహ్యాభ్యంతర శౌచములు కలవాఁడై కంఠమును, శిరస్సును, శరీరమును సమముగా నుంచి యోగము నభ్యసింప వలయు నని భావము.

శ్రు. "సమే శుచౌ శర్కరావహ్నివాలుకావివర్జితే, శబ్దజలాశ్రయాదిభిః, మనోనుకూలేన చ చక్షుపీడనే గుహా నివాతాశ్రయణే ప్రయోజయేత్" అని.

మఱియొక శ్రుతియును ఆసనమునకు యోగ్యమయిన దేశము చెప్పుచున్నది.

తా. నిమ్నోన్నతములు లేకుండ సమానముగా నుండున దియు స్వభావమువలనఁగాని మార్జనాదిసంస్కారములవలనఁగాని పరిశుద్ధమయినదియు సన్నరాలు వేడిమి ఇసుక కర్కరతో.

కములగుశబ్దములు అతిశైత్యము ఇట్టిదోషములు లేనిదియు, దోమలు మొదలగు జంతువులు లేనిదియు విశేషవాయువు ప్రసరించనిదియు నైన పర్వతగుహా నదీతీరము మొదలయిన ప్రదేశములందు యోగము నభ్యసింపవలయునని భావము.

ఇందుచేత ఆసనయోగము వివరింపఁబడినది. ఇఁకను అశనయోగము వివరింపఁబడును. అశనమనఁగా భుక్తాహారము.

అత్యాహారమనాహారం నిత్యం యోగీ విసర్జయేత్.

అను స్మృతి ఆహారమును అధికముగా పుచ్చుకొనుట, సుతరాం ఆహారమును పరిత్యజించుట యీ రెండు యోగికి పనికిరావని చెప్పుచున్నది.

భగవద్గీతలయొక్క షష్ఠాధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

నాత్యశ్నతస్తు యోగోఽస్తి న చైకాంతమనశ్నతః,
న చాతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున.

తా. ఆహారము నెక్కువగా పుచ్చుకున్నను, బొత్తిగా నాహారమును మానినను, అధికముగా నిద్రించినను, బొత్తిగా నిద్రను మానినను యోగము సిద్ధింపదని భావము.

యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు,
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా. అని.

తా. ఉచితమైన యాహారము, ఉచితమైన సంచారము, లౌకికవైదికకర్మలయందు యథోచితముగా వ్యవహారము, యథోచితమగునిద్ర, యథోచిత మగు జాగరణము, ఇవి కల

వానికి యోగము సర్వదుఃఖముల నివర్తింపఁజేయు నని భావము.

పద్మక స్వస్తికాద్యాసనముల నభ్యసించినపురుషునకు ప్రాణాయామమువలన మనోనాశము కలుగు నని శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులో చెప్పఁబడియున్నది.

శ్రు. త్రిరున్నతం స్థాప్య సమం శరీరం హృదీంద్రియాణి మనసా సన్నివేశ్య, బ్రహ్మోడుపేన ప్రతరేత విద్వాన్ స్రోతాంసి సర్వాణి భయావహాని. అని.

తా. కంఠమును, శిరస్సును, మధ్యకాయమును, ఈమూటిని ఉన్నతముగా సమముగా నుంచి మనస్సుతోఁగూడ చక్షురాదీంద్రియములను హృదయపుండరీకమునందుఁ జేర్చి ఆహృదయపుండరీకమునం దుండు పరమాత్మను ధ్యానించుచు, అట్టి పరమాత్మధ్యానమను తెప్పచేతనే భయసంపాదకము లగుసంసారనదులను బ్రహ్మనిష్ఠుఁడగు పురుషుఁడు దాఁటవలయును.

శ్రు. ప్రాణాన్ ప్రపీడ్యేహ సయుక్తచేష్టః క్షీణే ప్రాణే నాసికయోః శ్వసీత, దుష్టాశ్వయుక్తమివ వాహమేనం విద్వాన్ మనో ధారయేతాప్రమత్తః. అని.

తా. బ్రహ్మధ్యానాభ్యాసముచేయు పురుషుఁడు ఉచితమైన యాహారవిహారములు కలవాఁడై రేచకపూరకకుంభకములచేత ప్రాణవాయువులను నిరోధించి ప్రాణము క్షీణించిన తరువాత నాసికారంధ్రములద్వారా నెమ్మదిగా శ్వాసమును వదలవలయును. తరువాత దుష్టాశ్వములను కట్టిన రథమును

బహుజాగ్రత్తగా నడిపించునట్లు మనస్సును ఇంద్రియములతోఁ గూడ ప్రమాదము లేకుండ కనిపెట్టి నడిపించవలయును. అనఁగా అహింసా బ్రహ్మచర్యాదిసాధనముల నభ్యసించినతరువాత పద్మక స్వస్తికాద్యాసనములలో నొకదానియందు నిలిచి రేచక పూరక కుంభకములను ప్రాణాయామముల చేత ప్రాణవాయువును నిరోధించి మనస్సును, ఇంద్రియములను ప్రత్యాహారము చేత స్వాధీనపఱచుకొని పరమాత్మస్వరూప పర్యాలోచన నాచరింపుచు బహుజాగ్రతగా నుండవలయును.

వా. యోగి యగువాఁడు రెండువిధములు. ఒకఁడు విద్యామదధనమదాద్యసురసంపదకలవాఁడు, మఱియొకఁ డది లేనివాఁడును వీరిలో రెండవవానికి బ్రహ్మధ్యానమువలన మనస్సు నిగ్రహింపఁబడఁగా, తదధీన మైన ప్రాణవాయువుకూడ నిరోధింపఁబడును. అట్టియధికారి నుద్దేశించి "త్రిరున్నతం స్థాప్య" యనుశ్రుతి ప్రవర్తించినది. రెండవవానికి ప్రాణాయామాభ్యాసమువలన ప్రాణము నిరోధింపఁబడఁగా తదధీనస్థితిక మైనమనస్సుకూడ నిరోధింపఁబడును. ఇట్టి అధికారి నుద్దేశించి "ప్రాణాన్ ప్రపీడ్యేహ" యనుశ్రుతి ప్రవర్తించినది. అనఁగా ప్రాణస్పందము మనస్పందమునకును, మనస్పందము ప్రాణస్పందమునకును కారణమైయుండును. కనుక బ్రహ్మధ్యానాభ్యాసము వలన మనస్సును నిరోధించెనా, ప్రాణస్పందము తనంతట తానే నిరోధింపఁబడును. ప్రాణాయామాభ్యాసము వలన ప్రాణమును నిరోధించెనా, మనస్పందము తనంతట తానే నిలిచిపోవును. అయితే విద్యామద ధనమదాదిమలిన

వాసనలు లేనివానికి ధ్యానాభ్యాసము సుకరమైయుండును అవికలవానికి సాధుసంగమసచ్ఛాస్త్రశ్రవణపూర్వముగా సాధింపఁదగిన ధ్యానాభ్యాసము దుష్కరమైనందున ప్రాణాయామాభ్యాసము చేయవలసియుండును అని తాత్పర్యము.

ప్రాణమును నిరోధింపవలసిన ప్రకారము ముందు చెప్పఁబడును. ఇట్టి ప్రాణనిరోధమువలన మనస్సుయొక్క వ్యాపారములయినవిద్యామదధనమదాదులు నిరోధింపఁబడును. ప్రాణనిరోధమువలన చిత్తదోషములు నిరోధింపఁబడు నను నర్థమందు దృష్టాంతము ఒకచోట చెప్పఁబడినది.

శ్రు. యథా పర్వతధాతూనాం దహ్యంతే దహనాన్మలాః,
తథేంద్రియకృతా దోషా దహ్యంతే ప్రాణనిగ్రహాత్. అని.

తా. పర్వతములయం దుండు రజతాదిధాతువులయొక్క అసారాంశములు ఏప్రకారముగా నగ్నివలన దహింపఁబడునో యాప్రకారమే ఇంద్రియములయొక్క దోషములు ప్రాణవాయునిరోధమువలన దహింపఁబడు ననియర్థము.

ఈ యర్థమందు ఉపపత్తి వసిష్ఠమహాముని చేఁ జెప్పఁబడినది.

యః ప్రాణపవనస్పందశ్చిత్తస్పందస్స ఏవ హి,
ప్రాణస్పందక్షయే యత్నః కర్తవ్యో ధీమతోచ్చకైః. అని.

తా. ప్రాణవాయువుయొక్క స్పందమే మనస్స్పందము కాని వేఱుకాదు గనుక ప్రాణస్పందమును నిరోధించుటయందు బుద్ధిమంతుఁడగువాఁడు విశేషప్రయత్నమును జేయవలయును.

వా. మనస్సు, వాక్కు, చక్షుస్సు మొదలైన యింద్రియముల కధిష్ఠానదేవతలు చంద్రాగ్నిసూర్యాదులు. వీరు తమ తమవ్యాపారములగు మనన ప్రవచన దర్శనాదులను నిరంతరముగాఁ జేయుదు మని వ్రతము నవలంబించి శ్రమ యను మృత్యురూపమున నాక్రమింపఁబడిరి. అనఁగా వాగాదీంద్రియములు ప్రవచనాదివ్యాపారములను కొంతకాలము చేయఁగా వాటికి శ్రమ కలిగె నని భావము. ప్రాణము తనవ్యాపారమును జేయు నప్పు డామృత్యువు దాని నాక్రమింపలేక పోయెను. కనుక నే నిరంతరముగా నుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములను ప్రాణము చేయుచు న్నప్పటికి శ్రమను పొందక పోయెను. అప్పుడు ఇంద్రియాధిష్ఠానదేవత లందఱు నాలోచించి ముఖ్యప్రాణములోఁ బ్రవేశించిరి. అనఁగా ఇంద్రియము లన్నియు ముఖ్యప్రాణాధీనవృత్తులు కలవై యుండె నని భావము.

ఈ యర్థము బృహదారణ్యశాఖయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది —

శ్రు. అయం వై నః శ్రేష్ఠో యః సంచరంశ్చాసంచరంశ్చన వ్యథతే౽థో నరిష్యతి హంతాస్యైవ సర్వే రూపమసామ ఇతి. ఏతస్యైవ సర్వే రూపమభవన్ తస్మాదేత ఏతే నాఖ్యాయంతే ప్రాణా ఇతి.

తా. వాగాదీంద్రియము లన్నియు నాలోచించి "యేది ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపముగా సంచరించుచున్నప్పటికి వ్యథను గాని నాశమునుగాని పొందదో, అట్టిప్రాణమే మనలో శ్రేష్ఠమై యున్నది. మనమందఱము నీ ప్రాణముయొక్క రూపముగానే ఉండుదము" అని నిశ్చయించి, అన్నియు ముఖ్యప్రాణము

యొక్క రూపము గానుండెను. అనఁగా ముఖ్యప్రాణాధీన వ్యాపారములు కలవై యుండును. కనుకనే వాగాదీంద్రియము లన్నియు ప్రాణములని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. అని శ్రుతుల యొక్క భావము.

ఇంద్రియము లన్నియు ముఖ్యప్రాణాధీనవ్యాపారములు కలవై యున్నవి. అని బృహదారణ్యములోని యంతర్యామిబ్రాహ్మణములో సూత్రాత్మను నిరూపించునప్పుడు చెప్పఁబడినది

శ్రు. వాయుర్వై గౌతమ తత్సూత్రం వాయునా వై గౌతమ సూత్రేణాయం చ లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ భూతాని సంవృబ్ధాని భవంతి. తస్మాద్వై గౌతమపురుషం ప్రేతమాహుర్వ్యస్రంసిషతాస్యాంగానీతి. అని.

శ్రు వాయునా వా గౌతమ సూత్రేణ సంవృబ్ధాని భవంతి. అనియు.

తా. జనకసభలో బ్రహ్మవేత్త యగు యాజ్ఞవల్క్య మహామునితో మునులందఱు వాదము చేయునప్పుడు ఉద్దాలకుఁడను నొకముని యాజ్ఞవల్క్యమహామునిని గూర్చి 'ఓ యాజ్ఞవల్క్య, నేను మద్రదేశమునందు పతంజలియను బ్రాహ్మణుని యొక్క గృహములో యజ్ఞవిద్యను అభ్యసించుచుంటిని. అప్పుడా పతంజలిభార్య యొక గంధర్వగ్రహముచేత పట్టుకోఁబడియుండెను. ఆగంధర్వగ్రహమును నేను నాసహాధ్యాయులు నీ వెవఁడవని అడిగితిమి. అందు కా గ్రహము కబంధుఁడను నామము కలవాఁడ నని చెప్పి మమ్మును మాయుపాధ్యాయుఁ డగు పతంజలిని గూర్చి యీలోకము, పరలోకము, సకలభూతములు దేనిచేత

ధరింపఁబడియున్నవో అట్టి సూత్రాత్మను నెఱుఁగుదురా యని అడిగెను. మాయుపాధ్యాయుఁ డగు పతంజలి నేనెఱుఁగ నని చెప్పెను. తిరిగి ఆ గంధర్వగ్రహము ఈ లోకమును పరలోకమును, సకల మయినభూతములను ఎవఁడు లోపలనుండు సకల కార్యములయందు నియమించుచుండునో, అట్టి అంతర్యామిని నెఱుఁగుదువా యని అడిగెను. మా యుపాధ్యాయులు అంతర్యామిని కూడ నెఱుఁగ నని జెప్పెను. అంతట నాగంధర్వగ్రహముచే నడిగిన సూత్రమును అంతర్యామిని యెవ్వఁ డెఱుఁగునో, వాఁడే బ్రహ్మవేత్త యని లోకవేత్తయని వేదవేత్త యని చెప్పఁబడు నని చెప్పి ఆసూత్రాత్మను అంతర్యామిని మాకు చెప్పెను. అందుచేత నే నాసూత్రాంతర్యాములను తెలిసియున్నాను. ఓ యాజ్ఞవల్క్యా, నీకు ఆసూత్రమునుగూర్చి అంతర్యామినిగూర్చి యేమైనను తెలిసియుండెనాసరే, తెలియక యుండి బ్రహ్మవేత్తలకు దక్షిణగానుంచఁబడిన యీగోకదంబమును నీవు గ్రహించితివా, నీశిరస్సు పగిలిపోవు'నని అడిగెను. అందులకు యాజ్ఞవల్క్యమహాముని 'ఓయుద్దాలకా ఆగంధర్వగ్రహము మీకుచెప్పినసూత్రమును అంతర్యామిని నేనెఱుఁగుదును' అని యీప్రకారము చెప్పసాగెను.

గంధర్వగ్రహముచేతఁ జెప్పఁబడినసూత్రము వాయువు. ఈవాయువు ఆకాశమువలెనే సూక్ష్మమయినదియు, సర్వభూతములను ధరించునదియును. సప్తదశావయవాత్మకమై సమష్టివ్యష్టిరూపమయిన లింగమే యీవాయువుయొక్క శరీరము.

అనఁగా వాక్పాదపాణిపాయూపస్థ లను కర్మేంద్రియము లైదు, త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణము లను జ్ఞానేంద్రియము లయిదు మనస్సు,బుద్ధి, శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లను పంచతన్మాత్రలు, ఈపదునేడింటితో చేరిన లింగశరీరమగు సూత్రాత్మ యను వాయువుయొక్క శరీరము పురాణములోఁ జెప్పిన నలువదితొమ్మిది మారుతస్కంధములు దీని వికారములు. ఇట్టి వాయు వను సూత్రముచేతనే యీలోకము పరలోకము సమస్తభూతములు ముత్యములయందు దారము కూర్పఁబడి యున్నట్లు కూర్పఁబడి యున్నవి.

వాయు వను సూత్రముచేతనే సర్వము కూర్పఁబడి యున్నది గనుకనే మృతినొందినపురుషునివలన సూత్ర మను వ్యష్టివాయువు తొలఁగిపోయినందున అట్టి పురుషునియొక్క అవయవములు దారము తెగిపోయినముత్యములవలె శిథిలము లైనవని లోకులవలనఁ జెప్పఁబడును. అని యాజ్ఞవల్క్యమహాముని చెప్పఁగా నుద్దాలకుఁడు సూత్రాత్మను చెప్పితివి; ఇఁకను అంతర్యామిని చెప్పుదువుగాక . అనిప్రశ్న చేయఁగా విస్తారముగా నంతర్యామిస్వరూపమును జెప్పెను.

కనుక ప్రాణము, మనస్సు ఈరెండు నొకటిగానున్నందున ప్రాణమును నిరోధింపఁగా మనస్సు కూడ నిగ్రహింపఁబడును.

ఆక్షేపము—ఓయీ ప్రాణమనస్సులు రెండు కూడ చలించుచుండునుగనుక నొకదానిని నిరోధించితే రెండవదికూడ నిరోధింపఁబడు నని చెప్పుట యుక్తముకాదు. సుషుప్తిదశలో

ప్రాణము చలించుచున్నప్పటికి మనస్సుయొక్క చలనము కనుపడ లేదు గదా?

సమాధానము—సుషుప్తిదశలో మనస్సు ప్రాణములో లయించిపోవును. అందుచేతనే మనస్సుయొక్క చలనము వేఱుగాఁ గనుపడదు. జాగ్రద్దశలో మనస్సుప్రాణములో నుండి తొలఁగి వేఱుగా నుండును గనుక ప్రాణచలనమనశ్చలనములు వేఱువేఱుగా గనుపడుచుండును. అట్టిదశలో నొకదాని యొక్క నిరోధముచేత రెండవది కూడ నిరోధింపఁబడును.

ఆక్షేపము—ఓయీ "ప్రాణాన్ ప్రపీడ్య"యను శ్రుతి యందు ప్రాణములు క్షీణించినతరువాత నాసికారంధ్రముల ద్వారా నెమ్మదిగా శ్వాసమును విడువవలయు నని చెప్పుట విరుద్ధముగా నున్నది.

ప్రాణము క్షయించుట యనఁగా మరణమే కదా. అట్టి మరణదశలో శ్వాసము కనుపడుట లేదు. శ్వాసము కనుపడు చుండఁగా, ప్రాణము క్షీణించుట లేదు గదా? కనుక నిది విరుద్ధము.

సమాధానము—ప్రాణముయొక్క క్షయ మనఁగా అధికముగ ప్రవర్తింపక పోవుటకాని సుతరాం నాశము కాదు. భూమిని త్రవ్వువానికి, చెట్లును కొట్టువానికి, పర్వతము నెక్కువానికి, బహుదూరము పరుగిడువానికి నెంత శ్వాసవేగము కలిగియుండునో, అంతవేగము నెమ్మదిగాఁ గూర్చున్నవానికి నీప్రకారము (ఉండదో, ఆప్రకారమే ప్రాణాయామమును విశే

షముగా నభ్యసించువానికి నాసారంధ్రములయం దతిస్వల్పమైన శ్వాసము కలిగియుండును.

ఈయభిప్రాయముచేతనే యొకచోట నిట్లు వినఁబడుచున్నది.

భూత్వా తత్రాయతప్రాణః శనైరేవ సముచ్ఛ్వసేత్.అని.

తా. పద్మకాద్యాసనములలో నొకదానియందు కూర్చుండి ప్రాణమును బిగఁబట్టి తరువాత నెమ్మదిగా శ్వాసమును విడువవలయు నని యర్థము.

దుష్టములగు నశ్వములు గట్టిన రథము ఆగుఱ్ఱముల చేత మార్గమును తొలఁగించి యేప్రకార మీడ్వఁబడునో, సారథి యగువాని చేత గుఱ్ఱములను కళ్లెములతో దృఢముగాఁ గట్టిపట్టుకొని మంచిమార్గమునందు నేప్రకారము నడిపింపఁబడునో ఆప్రకారము ఇంద్రియములచేత వాసనానురూపముగా మనస్సు నానావిషయములయందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయఁబడుచుండును. ప్రాణమును దృఢముగా బిగించినపక్షమునకు విషయమార్గములయందు సంచరింపక సన్మార్గమందే సంచరించును.

వెనుకటి శ్రుతిలో ప్రాణములను నిరోధింపవలె నని చెప్పి యున్నది. ప్రాణమును నిరోధించుప్రకారము గ్రంథాంతరమం దీప్రకారము చెప్పఁబడియున్నది.

సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ,
త్రిః పఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామస్స ఉచ్యతే.

ఈశ్లోకార్థము పూర్వము వ్రాయఁబడియున్నది.

ప్రాణాయామాస్త్రయః ప్రోక్తా రేచపూరకకుంభకాః.

తా. రేచకము, పూరకము, కుంభకము అని ప్రాణాయామములు మూఁడుప్రకారములుగా నున్నవి.

ఉత్క్షిప్య వాయుమాకాశం శూన్యం కృత్వా నిరాత్మకం,
శూన్యభావేన యుంజీయాద్రేచకస్యేతి లక్షణమ్.

తా. దేహమధ్యమమునం దుండు ప్రాణవాయువును వెలుపలికి తీయుటకొఱకు శరీరమునుండి లేవనెత్తి శరీరాంతరాళమం దుండు నాకాశమును శూన్యముగాఁ జేసి అనఁగా స్వల్పమైన ప్రాణవాయువును గూడ సచ్చుట లేకుండఁ జేసి శూన్యముగా నుంచుట రేచకప్రాణాయామ మనఁబడును.

వక్త్రేణోత్పలనాళేన తోయమాకర్షయేన్నరః,
ఏవం వాయుర్గృహీతవ్యః పూరకస్యేతి లక్షణమ్.

తా. కలువకాడను నోటియం దుంచుకొని జలమును పీల్చినట్లు నాసికారంధ్రములలో నొకదానిగుండా బాహ్యవాయువును పీల్చుట పూరకప్రాణాయామ మని చెప్పఁబడును.

నోచ్ఛ్వసన్న చ నిశ్వాసేన్న చ గాత్రాణి చాలయేత్,
ఏవం తావన్నియుంజీత కుంభకస్యేతి లక్షణమ్. అని

తా. దేహబాహ్యవాయువు లోపలికి దేహమధ్యవాయువును వెలుపలికిని ఆకర్షింపక నిరోధించి శరీరావయవములను కదల నియ్యకయుండుట కుంభక మని చెప్పఁబడును. కుంభకప్రాణాయామము ఆంతర మని బాహ్య మని రెండువిధములు.

ఈ రెంటిని వసిష్ఠమహర్షి వివరించి చెప్పియున్నారు.

అపానేఽస్తంగతే ప్రాణో యావన్నాభ్యుదితో హృది,
తావత్సా కుంభకావస్థా యోగిభిర్యానుభూయతే.

తా. అపానము అనఁగా నాభికి దిగువ నుండువాయువు లయము నొందినతరువాత ప్రాణవాయు వెంతవఱకు హృదయమునందు పుట్టకయుండునో ఆయవస్థ ఆంతరకుంభక మనఁబడును. ఇది యోగాభ్యాసకుశలు రగువారిచేతనే యనుభవింపఁబడును.

బహిరస్తం గతే ప్రాణే యావన్నాపాన ఉద్గతః,
తావత్పూర్ణా సమావస్థా బహిఃస్థం కుంభకం విదుః. అని.

తా. ప్రాణవాయువు బాహ్యదేశమందు లయమునొందినతరువాత, అపానము ఎంతవరకు నుత్పత్తినొందదో, అంతవరకుఁ గలయవస్థ బాహ్యకుంభక మనఁబడును. అనఁగా బాహ్యవాయువును పూరకముచేత లోపలికి నాకర్షించి తిరిగి వెలుపలికి రాకుండ నిర్బంధించుట ఆంతరకుంభక మని, రేచకముచేత నాంతరవాయువును వెలుపలికిఁ దీసి తిరిగి లోపలికి పోకుండ నిరోధించుట బాహ్యకుంభక మని చెప్పఁబడు నని భావము. ఇందులో నుచ్ఛ్వాసము అనఁగా బాహ్యవాయువు నాసారంధ్రములగుండా లోపలికి పోవుట. ఇది బాహ్యకుంభకమునకు విరోధిగా నుండును. నిశ్శ్వాసము అనఁగా లోపలివాయువు నాసారంధ్రములోనుండి వెలుపలికి వచ్చుట. ఇది ఆంతరకుంభకమునకు విరోధిగా నుండును. శరీరావయవములు చలించెనేని

నిశ్శ్వాసముగాని ఉచ్ఛ్వాసముగాని తప్పక ప్రసరించును. గనుక శరీరచలనము రెండుకుంభకములకు విరోధిగా నుండును. పతంజలిమహర్షి చేత ఆసనములు నిరూపింపఁబడినతరువాత ప్రాణాయామము ప్రతిపాదింపఁబడినది.

సూ. తస్మిన్ సతి నిశ్శ్వాసోచ్ఛ్వాసయోర్గతివిచ్ఛేదః ప్రాణాయామః.

తా. పద్మకస్వస్తికాద్యాసనములు సిద్ధించినతరువాత శ్వాసప్రశ్వాసములయొక్క సంచారమును నివర్తింపఁజేయు ప్రాణాయామము సిద్ధించును.

ఆక్షేపము.—ఓయీ, కుంభకమందు నిశ్శ్వాసప్రశ్వాసములయొక్క సంచారము లేక పోయినా, రేచకపూరకముల యందు ఉచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసములు అవశ్యకముగా సంచరించుచుండును గనుక అన్ని ప్రాణాయామములకు నిశ్శ్వాసప్రశ్వాసములయొక్క గతివిచ్ఛేదమే లక్షణ మని చెప్పుట యుక్తము కాదు.*

సమాధానము.—విశేషముగా నభ్యసించుటచేత స్వభావముగా నున్న నిశ్శ్వాసప్రశ్వాససంచారము రేచకపూరకముల యందు న్యూనత్వాధికత్వములను బొందును. ఇట్టి న్యూనత్వాధికత్వములే రేచకపూరకములయందు నిశ్శ్వాసోచ్ఛ్వాస గతివిచ్ఛేద మని చెప్పఁబడినవి. కుంభకమందు సంపూర్ణముగా గతివిచ్ఛేదము కలుగును గనుక ప్రాణాయామముల కన్నిటికి నిశ్శ్వాసోచ్ఛ్వాసగతివిచ్ఛేదము లక్షణమని చెప్పఁదగియున్నది.

ప్రాణాయామాభ్యాసము పతంజలిమహర్షి చే సూత్రింపఁబడినది.

సూ. బాహ్యాభ్యంతర స్తంభవృత్తిః దేశకాలసంఖ్యాభిః పరిదృష్టో దీర్ఘ సూక్ష్మః. అని.

తా. రేచకము బాహ్యవృత్తి యనఁబడును. దీనియందాంతర వాయువు బాహ్యమునకు నెట్టి వేయఁబడును. పూరకము ఆభ్యంతరవృత్తి యనఁబడును. దీనియందు బాహ్యవాయువు శరీరములోపలికి ఆకర్షింపఁబడును. కుంభకము స్తంభవృత్తి యనఁబడును. దీనియందు బాహ్యాభ్యంతరవాయువులు రెండు కదలకుండ స్తంభింపఁబడును. ఇందులో నొక్కొక ప్రాణాయామమును దేశకాలసంఖ్యలచేత పరీక్షింపవలయును. అవి యెటువలెనంటే చెప్పెదము. ప్రాణవాయువు స్వభావముగా హృదయదేశమునుండి బయలుదేరి నాసికకెదురుగా నుండు ప్రదేశమునందు పన్నెండు అంగుళముల దూరము వరకు వ్యాపించి నిలిచిపోవుచుండును. అభ్యాసమును విశేషముగా చేయఁగా చేయఁగా నాభిస్థానమునుండి కాని మూలాధారము నుండికాని ప్రాణవాయువు బయలుదేరి నాసాగ్రభాగమునందిరువదినాలుగంగుళములదూరము వ్యాపించి, అచ్చటఁగాని ముప్పదియాఱంగుళములదూరమువరకు వ్యాపించి అచ్చటఁగాని సమాప్తి నొందును ఈ రేచకమునందు ప్రయత్నాధిక్యము కలుగుచుండఁగా శరీరములోపల ప్రాణము బయలుదేఱునప్పుడు హృదయనాభ్యాదిదేశములలో నేప్రదేశము చలించునో. ఆప్రదేశమును గనిపెట్టి పరీక్షింపవలయును.

బాహ్యదేశమునందు సమాప్తినొందునప్పుడు సూక్ష్మమగు దూది పింజను నాసాగ్రభాగమందునిచి యెన్నియంగుళములదూరమున సమాప్తి నొందునో దానిని బరీక్షింపవలయును. అదియె దేశపరీక్ష యనఁబడును.

రేచకమును చేయునప్పుడు ప్రణవాక్షరములను పది మార్లుగాని ఇరువదిమార్లుగాని ఆవృత్తిచేసి ఎన్ని ప్రణవములను ఆవృత్తిచేయువరకు రేచింపఁబడునో దానిని బరీక్షింపవలయును లేదా, తనమోకాలిని తనహస్తముతో నెమ్మదిగా ప్రదక్షిణముగా స్పృశించి—ఒకచిటికెవేయుకాలము ఒక మాత్ర యనబడును—ఇట్టిమాత్రాకాలములు ఎన్ని అగువరకు రేచింపఁబడునో దానిని బరీక్షింపవలయును. ఇదియె కాలపరీక్ష యనఁబడును. ఈమాసమందు దిన మొకటికి పది రేచకములు; ఉత్తరమాసమునందు దిన మొకటికి ఇరువది రేచకములు, తదుత్తరమాసమందు దిన మొకటికి ముప్పది రేచకము లని సంఖ్యతోఁ బరీక్షింపవలయును. ఇదియె సంఖ్యాపరీక్ష యనఁబడును. పూరకమందుఁగూడ నీప్రకారమే దేశకాలసంఖ్యాపరీక్షలను చేయవలయును. యోచింపఁగా కుంభకమందుమాత్రము దేశవ్యాప్తిపరీక్ష చేయ శక్యము కాదు. అయినా కాలసంఖ్యాపరీక్షలను చేయవచ్చును. గట్టిగా నున్న దూదిపింజపడి యేప్రకారము దీర్ఘముగా సూక్ష్మముగా నేర్పడునో ఆప్రకారము దేశకాలసంఖ్యలచేత విశేషముగా నభ్యసింపఁబడి ప్రాణవాయువు కూడ దీర్ఘముగా సూక్ష్మముగా సంపాదింపఁబడును. అనఁగా లోపల హృదయకమలమువరకు వెలుపల పన్నెండంగుళములవరకు

స్వభావముగా వ్యాపించుప్రాణవాయువు రేచకపూరకాభ్యాసముచేత లోపల మూలాధారమువరకు వెలుపల ముప్పదియారు అంగుళముల దూరమువరకు స్వభావముగా ప్రసరించుచుండును. ఇదియె ప్రాణమునకుదీర్ఘత్వప్రాప్తి లోపల స్పర్శవిశేషముచేతను వెలుపల దూదియొక్క చలనముచేతను తెలియఁబడు ప్రాణము అభ్యాసవిశేషముచేత విశేషమై దుర్లక్ష్యముగా నుండును. ఇదియే ప్రాణమునకు సూక్ష్మతాప్రాప్తి. ఈచెప్పిన రేచకపూరక కుంభకములకంటె విలక్షణమయిన మరియొక ప్రాణాయామము పతంజలిమహర్షి చేతనే సూత్రింపఁబడినది.

సూ. బాహ్యాభ్యంతరవిషయాక్షేపీ చతుర్థః. అని.

తా. దేహాంతరాళమందుండు వాయువును యథాశక్తిగా వెలువరించి తరువాత చేయు కుంభకము బాహ్యకుంభకమనఁబడును. బాహ్యమునందుండు వాయువును యథాశక్తిగా లోపలికిఁబీల్చుకొని తరువాత చేయు కుంభకము అంతరకుంభకమనఁబడును. రేచకపూరకములగు రెంటిని విడిచి కేవలకుంభకమభ్యసింపఁబడినయెడల, ఇది నాలుగవప్రాణాయామ మని చెప్పఁబడును. నిద్రాలస్యాదిదోషములవలన నాక్రమింపఁబడిన వారికి రేచక పూరక కుంభకములు అనుష్ఠింపఁదగినవి. అట్టి దోషములు లేనివారికి కేవలకుంభకము అనుష్ఠేయ మని తెలియవలయును.

ఇట్టి ప్రాణాయామము నభ్యసించినందున సంభవించు ఫలము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. తతః క్షీయతే ప్రకాశావరణమ్. అని.

తా. ప్రకాశ మనఁగా శుద్ధసత్త్వము. దీనిని ఆవరించి యుండునది తమోగుణము. ఇది నిద్రాలస్యాదిదోషములను గలుగఁజేయును. ఇట్టితమోగుణము ప్రాణాయామాభ్యాసము చేత నశించును. ఇదియె ప్రాణాయామమునకు ఫలము.

మరియొకఫలము కూడ చెప్పఁబడినది.

సూ. ధారణాసుయోగ్యతా మనసః. అని.

తా. మూలాధారము, నాభిచక్రము, హృదయము, భ్రూమధ్యము, బ్రహ్మరంధ్రము ఇవి మొదలయిన ప్రదేశముల యందు చిత్తము నాకర్షించి స్థాపించుట ధారణ యనఁబడును.

సూ. దేశబంధశ్చిత్తస్య ధారణా.

తా. ఈసూత్రము చేత మూలాధారాదిప్రదేశముల యందు చిత్తమును నిలిపియుంచుట ధారణ యని చెప్పఁబడినది.

ప్రాణాయామము రజోగుణోద్రేకమువలనఁ గలుగుచపలత్వమును, తమోగుణోద్రేకమువలనఁ గలుగు నిద్రాలస్యాది దోషములను, నివారించి మనస్సును శుద్ధసత్త్వప్రధానముగాఁ జేసి శుభాశ్రయమందు స్థిరముగా నిలుచులాగునఁ జేయును.

ప్రాణాయామదృఢాభ్యాసై ర్యుక్త్యా చ గురుదత్తయా.

అనుపూర్వ ముదాహరించిన శ్లోకములోనియుక్తిశబ్దము వలన యోగిజనప్రసిద్ధమయిన శిరోరూపమేరుచాలనము, జిహ్వాగ్రమువలన ఘంటికాభ్రమణము, నాభిచక్రమునందు జ్యోతిస్స్వరూపధ్యానము దేహమునువిస్మరింపఁజేయునౌషధ

ములను సేవించుట, ఇవి మొదలగుసాధనములు గ్రహింపఁ బడును. ఇవి యోగశాస్త్రరహస్యము లయినందున యోగు లగువారివలనఁ దెలియఁదగినవి.

ఇంతవరకు చిత్తనాశనమునకు సాధనములగు వేదాంత శాస్త్రవిచారము, సత్పురుషసహవాసము, వాసనాక్షయము, ప్రాణవాయునిరోధము ఇవి చెప్పఁబడినవి. ఇఁకను చిత్తనాశ సాధ్యమైన సమాధిని జెప్పెదము.

అయిదు భూమికలు గలచిత్తమునకు మొదటి మూఁడు భూమికలను విడిచి శేషించిన రెండుభూమికలు సమాధి యనఁ బడును. చిత్తముయొక్క భూమికాపంచకము యోగభాష్య కారులగు వ్యాసాచార్యులవారివలన చూపఁబడినవి.

భా. క్షిప్తం, మూఢం, విక్షిప్తం, ఏకాగ్రం, నిరుద్ధమితి చిత్తస్య భూమయః. అని.

తా. క్షిప్తమని, మూఢమని, విక్షిప్తమని, ఏకాగ్రమని, నిరుద్ధమని చిత్తమునకు అయిదుభూమికలు కలవని యర్థము.

అసురసంపద యగు దంభదర్పాదివృత్తులయందు వెనుకఁ జెప్పఁబడిన లోకవాసన, శాస్త్రవాసన, దేహవాసనలయందుఁ బ్రవర్తించు చిత్తము క్షిప్త మనఁబడును. ఈభూమి చిత్తము కేవలరజోగుణాక్రాంతమైనప్పుడు కలిగియుండును. నిద్రాప్రమా దాలస్యాదులయందు ప్రవర్తించుచిత్తము మూఢ మనఁబడును. ఈభూమిక కేవలతమోగుణాక్రాంతమైనప్పుడు కలిగియుండును. లోకవాసనాదులయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నప్పటికి ఒకా

నొకప్పుడు ధ్యానముచేయుటకు యోగ్యమయిన చిత్తము విక్షిప్త మనఁబడును. ఈభూమిక సత్వగుణమిశ్ర మగు రజో గుణమువలన నాక్రమింపఁబడినప్పుడు కలిగియుండును. ఇదిక్షిప్త ముకంటె కొంచెము మంచిది. అయినందున విక్షిప్త మని చెప్పఁ బడినది. ఇందులోక్షిప్తమూఢములనుభూమికలయందు సమాధి సుతరాం కలుగనేరదు. విక్షేపభూమికయందు కాదాచిత్క మగు ధ్యానము కలదుగాని విక్షేపాధిక్యమువలన మహా వాయుమధ్యమందు పెట్టఁబడిన దీపమువలె అతిశీఘ్రముగా నశించిపోవును. ఇదిగాక మంటయందు వేయఁబడిన విత్తనము తత్క్షణ మేప్రకారము నశించునో, ఆప్రకారమే విక్షేపాంతర్గత మాటవలన కాదాచిత్కధ్యానమును నశించును గాని ధ్యాన సంతానమును వృద్ధిఁబొందింపనేరదు. కనుక విక్షిప్తభూమిక యందుఁగూడ సమాధి సిద్ధింపదు. ఏకవిషయమందు తైలధార వలె నవిచ్ఛిన్నముగా వృత్తిసంతానమునుకలుగఁజేయుచిత్తము ఏకాగ్ర మనఁబడును. ఇది సత్త్వగుణోద్రేకమువలనఁ గలుగును. ఈభూమికయందు సమాధి నిశ్చయముగాసిద్ధించును. ఈసమాధి సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. ధ్యేయవస్తుస్వరూపము తదా కారమగువృత్తియును ఈ రెండును సమాధియందుగోచరించును. గనుక నిది సంప్రజ్ఞాతసమాధి యని చెప్పఁబడినది సర్వవృత్తి శూన్యమయిన చిత్తము నిరోధమనంబడును. ఈభూమికయును శుద్ధసత్త్వోద్రేకమందే కలుగును. ఈభూమికయందుఁగలుగు సమాధి అసంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. దీనియందు ధ్యేయ స్వరూపముమాత్రము స్ఫురించుచుండును. ధ్యేయాకారవృత్తి

స్ఫురింపనేరదు గనుకనే యీసమాధి అసంప్రజ్ఞాతసమాధి యని వ్యవహరింపఁబడిన యయిదుభూమికలలో సంప్రజ్ఞాత సమాధినిఁగలుగఁజేయు నేకాగ్రభూమిక పతంజలిమహాముని చేఁ జెప్పఁబడినది.

సూ. శాంతోదితౌ తుల్యప్రత్యయౌ చిత్తస్యైకాగ్రతాపరిణామః.

తా. శాంత మనఁగా భూతకాలమందు జన్మించిన జ్ఞానము. ఉదిత మనఁగా వర్తమానకాలమందుఁ గలిగినజ్ఞానము. ఈ రెండును ఎప్పుడు సమానములుగా నుండునో, అప్పుడు చిత్తము ఏకాగ్రభూమికను పొందిన దని తెలియవలయును. అనఁగా భూతకాలజ్ఞానము ఏవిషయమును తెలుసుకొనియుండెనో, ఆవిషయము వర్తమానకాలజ్ఞానమునకు గోచరించి ప్రత్యక్షముగా నుండెనా, చిత్తము ఏకాగ్రత నొందె నని తెలియవలయును. భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయం దుండు విషయములను ప్రత్యక్షముగా తెలుసుకోఁదగిన నిర్మలత్వము చిత్తమునకు కలిగెనా, ఏకాగ్రభూమిక కలిగిన దని తెలియవలయు నని పరమతాత్పర్యము.

ఏకాగ్రతాభివృద్ధియె సమాధి ఇట్టిసమాధిని పతంజలి మహర్షియే చెప్పియున్నారు.

సూ. సర్వార్థతైకాగ్రతయోః క్షయోదయౌ చిత్తస్య సమాధిపరిణామః. [అని.

తా. రజోగుణమువలన చలింపఁజేయఁబడు చిత్తము క్రమముగా సర్వపదార్థములను గ్రహించుచుండును. చిత్తచలన హేతువగురజోగుణమును నివారించుటకొఱకు చేయఁబడు

యోగియొక్క ప్రయత్నవిశేషమువలన ప్రతిదినమందు సర్వ విషయగ్రహణము చిత్తమునందు క్షీణించుచుండును. స్థిరముగా నొకవిషయమును గ్రహించుట ఉదయించును. ఇట్టి చిత్తపరిణామమే సమాధి యనఁబడును. సమాధిసాధనమైన చిత్తైకాగ్రతయందు సమాధిశబ్దము ఉపచారముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది అని తెలియవలయును.

ఇట్టిసమాధికి ఎనిమిది అంగములు కలవు. అవి యమనియమాసన ప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణాసమాధులని చెప్పఁబడును. ఇందులో యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారము లను అయిదు సమాధికి బహిరంగసాధనములు. శేషించినమూఁడు అంతరంగసాధనము లని తెలియవలయును.

అందులో యమములు సూత్రింపఁబడినవి.

సూ. అహింసాసత్యాస్తేయబ్రహ్మచర్యాపరిగ్రహా యమాః. అని.

తా. అశాస్త్రీయమైన జంతుహత్య హింస యనఁబడును. అట్టిహింస స్వయముగాఁ జేయఁబడినది యని, అన్యులచేత చేయింపఁబడినది యని, అన్యులు చేయుచుండఁగా చూచి అంగీకరింపఁబడినది యని మూఁడువిధములు. ఇట్టి హింసను పరిత్యజించుట అహింస యనఁబడును. వినినదానికి చూచినదానికి విపరీతముగాఁ జెప్పకపోవుట, నిర్దోషి యగువానిని చంపుటకుఁ గారణమైన యథార్థవచనమును చెప్పకపోవుటయును సత్యమనఁబడును. శాస్త్రనిషిద్ధమైన మార్గముచేత పరద్రవ్యమును గ్రహించుట స్తేయ మనఁబడును. దానిని పరిత్యజించుట అస్తే

యమ మనఁబడును. శాస్త్రనిషిద్ధక్రమము చేత పరద్రవ్యమును గ్రహింపఁదగదని భావము.

శాస్త్రనిషిద్ధమైన స్త్రీసంపర్కమును బరిత్యజించుట బ్రహ్మచర్య మనఁబడును. అనఁగా పరస్త్రీసంపర్కము బొత్తిగా నిషిద్ధము. స్వస్త్రీసంపర్కమును ఋతుకాలమందుఁ దప్ప తక్కినకాలమందు నిషిద్ధము. ఇట్టినిషిద్ధమైన స్త్రీసంపర్కమును చేయక యుండుటయే బ్రహ్మచర్య మని భావము.

శాస్త్రనిషిద్ధమార్గము చేత శరీరయాత్రకు ఉపయోగించు భోగములకంటె అధికమయిన భోగములను స్వీకరింపక పోవుట అపరిగ్రహ మనఁబడును. ఈ అయిదువిధములగుహింస మొదలగు నిషిద్ధకార్యములనుండి యోగి యగువానిని నియమించును (నివర్తింపఁజేయును) గనుక యమము లని చెప్పఁబడినవి.

నియమములు అయిదు. ఇవి—

సూ. శౌచసంతోషతపస్స్వాధ్యాయేశ్వర ప్రణిధానాని నియమాః.

అని సూత్రింపఁబడినవి.

తా. శౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రణిధానము. ఈ అయిదు నియమము లనఁబడును. ఇందులో శౌచ మనఁగా శుద్ధి. ఇది బాహ్యశౌచ మని, ఆంతరశౌచ మని రెండువిధములు. మూత్రపురీషోత్సర్జన కాలములయందు ధర్మశాస్త్రోక్తప్రకారముగ మృత్తికచేతను జలముచేతను కరపాదాద్యవయవములను కడిగికొనుట మొదలగునదియు, స్నానకాలమునందు దేహమంతయు మృత్తికతో శుద్ధి

స్నానముచేయుటయును, హితమితపవిత్రాన్న భక్షణమును బాహ్యశౌచ మనఁబడును. మైత్రీకరుణాది శుభవాసనలచేత మనస్సుయొక్క మలమును శోధించుట ఆంతరశౌచ మనఁబడును. తత్కాలమందు తనకుఁగల భోగోపకరణములకంటె నధికమయినభోగోపకరణములను కోరనిచిత్తవృత్తి సంతోష మనఁబడును. క్షుత్పిపాసలను, శీతోష్ణాదిద్వంద్వములనుసహించుటయు కాష్ఠమౌన ఆకారమౌనాదివ్రతములును తపస్సని చెప్పఁబడును. కాష్ఠమౌన మనఁగా తనయభిప్రాయమును సంజ్ఞ చేతనైనా తెలియఁజేయక పోవుట. ఆకారమౌన మనఁగా వాఙ్మాత్రనిరోధము. ప్రణవమంత్రమును జపించుట గాని మోక్షశాస్త్రమునధ్యయనము చేయుటగాని స్వాధ్యాయ మనఁబడును. తనచేతఁ జేయఁబడు సకల వైదికలౌకికకర్మలయొక్క ఫలము నపేక్షింపక వాటిని పరమగురునకు పరమేశ్వరునియందు సమర్పించుట ఈశ్వరప్రణిధానమనఁబడును. ఈయయిదు జన్మాంతర హేతువు లగుకామ్యధర్మములనుండి యోగిని నివారించి మోక్షకారణమైన నిష్కామధర్మములయందు నియమించును (ప్రవర్తింపఁజేయును) గనుక నియమము లని చెప్పఁబడినవి.

యమనియమములయొక్క అనుష్ఠానము భిన్నరూపముగా నుండు నని యొకస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడినది.

యమాన్ సేవేత సతతం న నిత్యం నియమాన్ బుధః,
యమాన్సతత్యకుర్వాణోనియమాన్కేవలాన్భజన్. అని.

తా. అహింస మొదలగుయమములను నిత్యముగా ననుష్ఠింపవలయును. శౌచము మొదలగునియమములను నిత్యముగా

ననుష్ఠింపవలసినది లేదు. యమముల ననుష్ఠింపక కేవలనియమ ములనే యనుష్ఠించినయెడల యోగఫలము సిద్ధింపనేరదు.

పతతి నియమవాన్ యమేష్వసక్తో
న తు యమవాన్నియమాలసోఽవసీదేత్,
ఇతి యమనియమౌ సమీక్ష్య బుద్ధ్యా
యమబహులేష్వనుసందధీత బుద్ధిమ్. అని.

తా. అహింసాదియమముల ననుష్ఠింపక కేవలనియమ ముల ననుష్ఠించువాఁడు చెడిపోవును. యమముల ననుష్ఠింపుచు నియమముల ననుష్ఠింపనివాఁడు చెడిపోనేరఁడు. యమనియమ ములయొక్క స్వభావ మిట్టి దని యాలోచించి యమములనే అధికముగా ననుష్ఠింపవలయును.

యమనియమములయొక్క అనుష్ఠానముచేతఁ గలుగు ఫలములు సూత్రింపఁబడినవి.

తత్సన్నిధౌ వైరత్యాగః; సత్యప్రతిష్ఠాయాం క్రియా ఫలా; శ్రయత్వం అస్తేయప్రతిష్ఠాయాం సర్వరత్నోప స్థానం; బ్రహ్మచర్యప్రతిష్ఠాయాం వీర్యలాభః; అపరిగ్రహ స్థైర్యే జన్మకథంతాసంబోధః. అని.

తా. అహింసను భావించువానికి ఆయహింస దృఢముగ చిత్తమందు ప్రతిష్ఠనొందఁగా అతనిసమీపమం దుండు స్వభావ విరోధము గలజంతువులుకూడ పరస్పరవిరోధమును వదలి అన్యోన్యమైత్రి కలవై యుండును.

సత్యము ప్రతిష్ఠనొందినవానికి యాగాదికర్మలు చేయఁ బడకపోయినను స్వర్గాదిఫలము ప్రాప్తించును.

అస్తేయ మభ్యసింపఁబడి చిత్తమందు దార్ఢ్యమును పొందినవానికి సర్వలోకములయం దుండు ఉత్తమవస్తువు లన్నియు వాటియంతట నవియే ప్రాప్తించును.

బ్రహ్మచర్యము నభ్యసించి దార్ఢ్యమును పొందించినవానికి శరీరేంద్రియమనస్సులయందు సర్వకార్యకరణ సామర్థ్యము ఆవిర్భవించును.

అపరిగ్రహము నభ్యసించి దానియందు దార్ఢ్యము గలవానికి తాను జన్మాంతరమందు నెవ్వరైనది, యేమి పని చేసినది యాజన్మ తనకు నేలాగునఁ గలిగినది తెలియును అని క్రమముగా సూత్రముల కర్థము.

ఈప్రకారమే నియమములయొక్క ఫలములును సూత్రింపఁబడినవి.

సూ. శౌచాత్స్వాంగజుగుప్సా పరైరసంసర్గః, సత్త్వశుద్ధిసౌమనస్యైకాగ్ర్యేంద్రియజయాత్మదర్శనయోగ్యత్వాని చ; సంతోషాదనుత్తమసుఖలాభః కాయేంద్రియశుద్ధిరశుద్ధిక్షయాత్తపసః స్వాధ్యాయాదిష్టదేవతాసంప్రయోగః; సమాధిసిద్ధిరీశ్వరప్రణిధానాత్. అని.

తా. ఏపురుషుఁడు ద్వివిధమైనశౌచములను భావించి దృఢముగా ననుష్ఠించునో, వానికి తనశరీరమునందుఁ గూడ శరీరకారణము లగు శుక్లశోణితాదివస్తువులయొక్క స్వభావము నాలోచించుటచేత అసహ్యత కలుగును. శరీరధారు లగు నితరజనులతో సంసర్గము నివర్తించును. అనఁగా ఇతరజనుల యొక్క శరీరము కూడ కారణవస్తుస్వభావముచేత అసహ్య

మని తోఁచి, వాటియందు సంప్రయోగమును (ప్రీతిని) చేయఁడని భావము.

ఇదిగాక అంతఃకరణము రజస్తమోగుణములు నశించి శుద్ధసత్త్వప్రధానమై నిర్మలముగా నుండును. దుఃఖకారణము లున్నప్పటికి ఖేదమును పొందక చిత్తము ప్రసన్నముగా నుండును. చిత్త మేకాగ్రత నొందును. ఇంద్రియములు విషయములయందు చేరక స్వాత్మస్వరూపమును గ్రహించుటయందు యోగ్యత కలిగియుండును. ఇట్టిఫలములు శౌచాభ్యాసము చేత సంభవించును.

సంతోషము నభ్యసించుటచేతనే సుఖమునకు విషయసుఖము శతాంశముచేత కూడ సమము గాదో అట్టిమహాసుఖము ఆవిర్భవించును.

తపస్సు నభ్యసించినపక్షమునకు చిత్తముయొక్క అపవిత్రత్వము నశించి దేహేంద్రియములు ఉత్కర్షము నొందును. అనఁగా కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపస్సుల నాచరించుటచేత చిత్తముయొక్క అపవిత్రత్వము నశించును. ఇంద్రియములు సూక్ష్మవస్తువులను దేశకాలవ్యవహితవస్తువులను తెలుసుకొను సామర్థ్యము కలవై యుండును. శరీరము అణుత్వమహత్త్వాది పరిమాణములను యథేచ్ఛముగా నొందుచుండు నని భావము.

స్వాధ్యాయము నభ్యసింపఁగా, అది ఉత్కర్షను బొంది అభిమతులైన ఇంద్రచంద్రాదిదేవతలను ప్రత్యక్షముగాఁ జేయును.

ఈశ్వరప్రణిధాన మను భగవద్భక్తివిశేషమును దృఢముగా నభ్యసించినయెడల వెనుకఁజెప్పిన సంప్రజ్ఞాతసమాధియు అసంప్రజ్ఞాతసమాధియును సిద్ధించును. అనఁగా ఈశ్వరుఁడు ప్రసన్నుఁడై సమాధివిఘ్నకరము లగువాటిని నివారించి సమాధిని నిర్విఘ్నముగా సిద్ధింపఁజేయు నని అర్థము.

ఆసనప్రాణాయామములు ఇదివరకే వివరింపఁబడినవి.

ప్రత్యాహారము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. స్వవిషయాసంప్రయోగే చిత్తస్వరూపానుకార ఇవేంద్రియాణాం ప్రత్యాహారః అని.

తా. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాదివిషయములనుండి మరలింపఁబడిన శ్రోత్రాదు లగు నింద్రియములు మనస్సులో లీనమై మనస్స్వరూపాభిన్నములైనట్లు నిలుచుట ప్రత్యాహారమనఁబడును

ఈయర్థమును స్మృతి కూడఁ జెప్పుచున్నది.

స్మృ. శబ్దాదివిషయాః పంచ మనశ్చైవాతిచంచలం,
చింతయేదాత్మనో రశ్మీన్ ప్రత్యాహారస్స ఉచ్యతే. అని.

తా. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లను అయిదు విషయములుగల శ్రోత్రత్వక్చక్షూరసనాఘ్రాణము లను అయిదు ఇంద్రియములను అతిచపలస్వభావముగల మనస్సును స్వస్వవిషయములనుండి నివర్తింపఁజేసి యీమనస్సుతోఁ గూడిన అయిదు ఇంద్రియములను ఆత్మయొక్క కిరణము లని ధ్యానించుట ప్రత్యాహార మనఁబడును.

ఇట్టిప్రత్యాహారముయొక్క ఫలమున్ను సూత్రింపఁబడినది.

సూ. తతః పరమావశ్యతేంద్రియాణామ్. అని.

ఈప్రత్యాహారము నభ్యసించుటచేత కర్మేంద్రియజ్ఞానేంద్రియము లన్నియు తనకు అత్యంతస్వాధీనములై యుండును.

ధారణాధ్యానసమాధులను మూటిని మూఁడుసూత్రముల చేత పతంజలిమహర్షి నిరూపించియున్నారు.

సూ. దేశబంధశ్చిత్తస్య ధారణా. తత్ర ప్రత్యయైకతానతా ధ్యానం. తదేవార్థమాత్రనిర్భాసం స్వరూపశూన్యమివ సమాధిః. అని.

తా. దేశవిశేషమునందు చిత్తమును దృఢముగాఁ జేర్చుట ధ్యాన మనఁబడును.

ఆధారనాభిచక్రాదిదేశములు ఇదివఱకే చెప్పఁబడినవి.

మఱియొక దేశము కూడ వినఁబడుచున్నది.

మనస్సంకల్పకం ధ్యాత్వా సంక్షిప్యాత్మని బుద్ధిమాన్,
ధారయిత్వా తథాత్మానం ధారణా పరికీర్తితా. అని.

తా. బుద్ధిమంతుఁ డగుపురుషుఁడు సర్వవిషయములను సంకల్పించు మనస్సు సర్వవిషయములను వదలిపెట్టి పరమాత్మస్వరూపమునే సంకల్పింపవలయు నని నిశ్చయించి పరమాత్మయందే మనస్సును నిలుపవలయును. ఇది యొకధారణాయోగ మని చెప్పఁబడును.

ఏదేశమునందు చిత్తమునకు ధారణ చేయఁబడెనో, ఆ దేశమునందు జ్ఞానము ఏకతానమై యుండుట ధ్యాన మనఁబడును; అనఁగా ఇతరవిషయములను గ్రహింపక ధారణావిషయమైన పదార్థమునే చిత్తవృత్తిచేత గ్రహించుట ధ్యాన మని యభిప్రాయము.

ఇట్టిధ్యానము మధ్యే మధ్యే విచ్ఛేదము లేక చిర కాలము ఏకవిషయమం దుండుటయే, సమాధియనఁబడును. ఆ లంబనవిషయము మాత్రమే చిత్తమునకు చిరకాలము గోచ రించి యుండి ఇతరాకారపరిణామము లేకయుండుట సమాధి యని మూఁడవసూత్రార్థము.

ఈధ్యానసమాధులను రెంటిని సర్వానుభవయోగి యను ఆచార్యులు విశదముగా వివరించిరి.

చిత్తైకాగ్ర్యాద్యతో జ్ఞానముక్తం సముపజాయతే,
తత్సాధన మతో ధ్యానం యథావదుపదిశ్యతే. అని.

తా. చిత్తము ఏకాగ్రత నొందుటచేతనే ఇదివరకు చెప్పఁ బడిన జ్ఞానము పుట్టుచుండును. ఆజ్ఞానకారణమైన చిత్తైకాగ్ర తకు సాధనమగుధ్యానము యథార్థముగా నిరూపింపఁబడును.

విలాప్య వికృతిం కృత్స్నాం సంభవవ్యత్యయక్రమాత్,
పరిశిష్టం చ సన్మాత్రం చిదానందం విచింతయేత్. అని.

తా. దేహేంద్రియాదివికారప్రపంచమును సర్వమును ఉత్పత్తిక్రమమునకు విపరీతక్రమముగా లయింపఁజేసి శేషించిన జ్ఞానానందస్వరూప మగు సన్మాత్రబ్రహ్మను చింతింపవలయును. ఇదియె ధ్యాన మని వ్యవహరింపఁబడును.

సచ్చిదానందాత్మకము బ్రహ్మ. దీనివలన మాయ యను ప్రకృతి, దీనివలన ఈక్షణమను మహత్తత్త్వము, దీనివలన సం కల్పమనునహంకారము, దీనివలన ఆకాశము, దీనివలన వాయు తన్మాత్రము, దీనివలన తేజస్తన్మాత్రము, దీనివలన జలతన్మా త్రము, దీనివలన పృథివీతన్మాత్రము,ఈపంచతన్మాత్రలవలనఆకా

శాదిపంచమహాభూతములు, వాటివలన బ్రహ్మాండము, దాని వలన అస్మదాదివ్యష్టిశరీరములు జన్మించెను. ఇది ఉత్పత్తి క్రమము. వ్యష్టిశరీరములు సమష్టిశరీరమను బ్రహ్మాండమునందు, బ్రహ్మాండము స్థూలపంచమహాభూతములయందు, అవి పంచ తన్మాత్రలయందు, పంచతన్మాత్రలలో పృథివి జలమునందు, జలము తేజస్సునందు, తేజస్సు వాయువునందు, వాయువు ఆకాశము నందు, ఆకాశము అహంకారమందు, అహంకారము మహత్తత్త్వ మందు, మహత్తత్త్వము మాయయందు, మాయ పరమాత్మ యందు లయించును. ఇది విపరీతక్రమము.

బ్రహ్మాకారమనోవృత్తిప్రవాహోఽహంకృతిం వినా,
సంప్రజ్ఞాతసమాధిస్స్యాత్ ధ్యానాభ్యాసప్రకర్షతః.

తా. సచ్చిదానంద బ్రహ్మాకారముగా పరిణమించినచిత్త వృత్తి ప్రవాహము అహంకారము లేకుండ ప్రవర్తించెనా, సంప్రజ్ఞాతసమాధి యని చెప్పబడును. ఇది ధ్యానమును విశే షముగా నభ్యసించినందున గలుగును.

లయపూర్వకసమాధి యని బాధాపూర్వకసమాధి యని సమాధి రెండువిధములు. లయపూర్వకసమాధి పాతంజల మతము ననుసరించి బాధాపూర్వకసమాధి బ్రహ్మవాదిమతము ననుసరించి చెప్పబడినది.

సూ. తదనన్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్యః.

తా. బ్రహ్మకార్యమగు నీప్రపంచము బ్రహ్మకంటె భిన్న మైనది కాదు. ఈప్రకారము శ్రు 'వాచారంభణం వికారో నామధేయం.' అను శ్రుతి చెప్పుచున్నది. కార్యము కారణము

కంటె భిన్నముకాదని యుక్తిచేతఁగూడ కనుపడుచున్నది యని సూత్రార్థము.

ఈన్యాయముచేత కారణముకంటె భిన్నమగు కార్యము లేదు. ఈజగత్తు అను కార్యము సన్మాత్రమగు పరబ్రహ్మ వలనఁ గలిగినది.

ఏప్రకారముగా నంటే చెప్పెదము.

సత్యజ్ఞానానందసుఖస్వరూపుఁ డగు పరమాత్మ మొదట అనాదిమాయాశక్తిని గూడుకొని యీక్షణముచేసి (ఆలోచించి) ఆనంతరము "బహు స్యాం" అని సంకల్పించి తరువాత శబ్దము గుణముగాఁగల ఆకాశమును సృజించెను.

ఆయాకాశము శబ్దస్పర్శగుణములు గల వాయువును సృజించెను. ఆవాయువు శబ్దస్పర్శరూపగుణములు గల తేజస్సును, ఆతేజస్సు శబ్దస్పర్శరూపరసగుణములు గల జలమును, ఆజలము శబ్దస్పర్శరూపరసగంధగుణములు గలపృథివిని బుట్టించెను. ఈభూతములు అయినను మొదట పరస్పర మేళనము లేకయే యపంచీకృతములై యుండి తరువాత పంచీకృతపంచమహాభూతములను పుట్టించెను. వీటివలన బ్రహ్మాండరూపమైన సమష్టివిరాట్స్వరూపశరీరము పుట్టెను. దానివలన అస్మదాదుల యొక్క వ్యష్టిశరీరము లుద్భవించెను.

కనుక పంచీకృతపంచమహాభూతసంఘాతరూప మగు నీవ్యష్టిశరీరము సమష్టివిరాట్ఛరీరకార్యమైనందున సమష్టిశరీరముకంటె భిన్నముగా నేరదు. పంచీకృతపంచమహాభూతసంఘాతమైన విరాట్ఛరీరము అపంచీకృత పంచమహాభూతములవలన

పుట్టినందున వాటికంటె భిన్నముగా నుండదు. అందులో కూడ శబ్దాదిగుణపంచకముగల పృథివి జలకార్యమైనందున జలముకంటె భిన్నముగా లేదు. జలము తేజఃకార్యమైనందున తేజస్సుకంటె భిన్నముగా లేదు. తేజస్సు వాయుకార్యమైనందున వాయువుకంటె భిన్నముగా లేదు. వాయువు ఆకాశకార్యమైనందున ఆకాశముకంటె భిన్నముగా లేదు.

ఆకాశము "బహుస్యాం=అనేకముగ నౌదు"నను పరమేశ్వరసంకల్పరూప మగు అహంకారముయొక్క కార్యమైనందున ఆయహంకారముకంటె భిన్నముగా లేదు అహంకారమును "తదైక్షత=ఆపరమాత్మ యీక్షణము చేసెను" అని చెప్పఁబడిన మాయేక్షణరూప మగు మహత్తత్త్వముయొక్క కార్యమయినందున మహత్తత్త్వముకంటె భిన్నముగా లేదు. మహత్తత్త్వము అవ్యాకృత మను మాయయొక్క కార్యమయినందున మాయకంటె భిన్నముగా లేదు. ఆమాయ యను కారణము జడమయినందునను, చిద్రూపుఁడగు పరమేశ్వరునియందారోపింపఁబడినందునను పరమేశ్వరునికంటె భిన్నముగా లేదు. అని యనుసంధించుటచేత కార్యకారణాత్మకమయిన యీప్రపంచమునందు చైతన్యస్వరూపుఁడగు పరమేశునిమాత్రము గోచరింపఁజేయుసమాధి లయపూర్వకసమాధి యని చెప్పఁబడును.

ఈసమాధియందు తత్త్వమస్యాది వేదాంతమహావాక్యార్థజ్ఞానము లేనందున అవిద్యాతత్కార్యములు నశింపవు. కనుక వెనుక చెప్పినప్రకారము చింతించినప్పటికి అవిద్యాది కారణము లున్నందున తిరిగి యీపత్ప్రపంచమునకు ఆవిర్భా

వము కలుగును గనుక ఈసమాధి సబీజసమాధి యని చెప్పఁ దగియున్నది

ఇందుచేతనే ఇది ముఖ్యసమాధి కాదు. తత్త్వమస్యాది వేదాంతమహావాక్యార్థ మగు ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మముయొక్క సాక్షాత్కారముచేత అవిద్య యావత్తు నివర్తించును గనుక తత్కార్యమగు ఆకాశాదిప్రపంచము బాధింపఁబడును. అవిద్య తిరిగిఆవిర్భవింపనేరదుగనుక వేదాంతమహావాక్యార్థసాక్షాత్కార పూర్వకముగఁ గలుగు నీసమాధి నిర్బీజసమాధి యనఁబడును.

ఇదియే ముఖ్యసమాధి. దీనియందుఁ దత్త్వసాక్షాత్కారముచేత అవిద్యాతత్కార్యములు బాధింపఁబడును గనుక ఇది బాధాపూర్వకసమాధి యనఁబడును.

ఈసమాధిని శ్రీశంకరభగవత్పాదాచార్యులవారు ఉపదేశసాహస్రి యను గ్రంథమునందు ఉదాహరించిరి.

దృశిస్వరూపం గగనోపమం పరం
సకృద్విభాతం త్వజమేక మక్షరం,
అలేపకం సర్వగతం యదద్వయం
తదేవ చాహం సతతం విముక్తఓమ్.

తా. జ్ఞానమాత్రస్వరూపమై ఆకాశమువలె నిత్యమై సర్వపదార్థములకు కారణమై స్వప్రకాశమై జన్మాదివికారములు లేనిదై సర్వభేదశూన్యమై నాశాదివికారరహితమై పుణ్య పాపాదికర్మసంబంధవివర్జితమై సర్వవ్యాపకమై జీవస్వరూపముకంటె అభిన్నమైన యేపరమాత్మస్వరూపము కలదో, అట్టిపరమాత్మస్వరూపమును నేను సర్వకాలములయందు అవిద్యాది దోషములచేత విడువఁబడియున్నాను.

దృశి స్తు శుద్ధోఽహమవిక్రియాత్మకో
నమేఽస్తి కశ్చిద్విషయః స్వభావతః,
పురస్తిరశ్చోర్ధ్వమధశ్చ సర్వతః
సంపూర్ణభూమా త్వజ ఆత్మని స్థితః.

తా. నేను శుద్ధమయిన జ్ఞానస్వరూపుఁడను. సర్వవికార రహితుఁడను. నాకు స్వభావము చేత నే విషయము లేవియును లేవు. నానాదిక్కులయందు సంపూర్ణమై వ్యాపకమై జన్మాదులు లేక స్వస్వరూపమునం దున్న వాఁడను.

అజోఽమరశ్చైవ తథాఽజరో ఽమృతః
స్వయంప్రభ స్సర్వగతోఽహమద్వయః,
న కారణం కార్య మతీవ నిర్మలః
స దైవ తృప్తశ్చ తతో విముక్త ఓమ్. అని.

తా. నేను జన్మ లేని వాఁడను, అపక్షయము లేనివాఁడను, ముదిమి లేనివాఁడను, మరణము లేని వాఁడను, స్వయంప్రకాశ స్వరూపుఁడను, సర్వవస్తువులయందు వ్యాపించియున్న వాఁడను, సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదములు లేనివాఁడను, కారణము లగు పృథివ్యాదిభూతములకంటె కార్యములగు దేహేంద్రియాదులకంటెవిలక్షణమైనవాఁడను, అత్యంతనిర్మలుఁడను. సర్వకాలములయందు తృప్తికలవాఁడను గనుక నే నేను ముక్తుఁడను.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! యమనియమాదులు ఎనిమిది అంగములు. సంప్రజ్ఞాతసమాధి ప్రధానము. ఈప్రకారము శాస్త్రమర్యాదకనుపడుచుండఁగా ధ్యానానంతరము చెప్పఁబడు నేని

మిదవ యంగ మగు సమాధిని చెప్పినప్పుడు ఆస్థానమందు ప్రధాన మగు సంప్రజ్ఞాతసమాధిని ఉదాహరించుట యుక్తము కాదు.

సమాధానము:—ఎనిమిదవ అంగ మగుసమాధికిని ప్రధాన మగు సంప్రజ్ఞాతసమాధికిని విశేషభేదము లేనందున అంగభూతసమాధిస్థానమందు సంప్రజ్ఞాతసమాధిని నుదాహరించుట యుక్తముగానే యున్నది. లోకములో వేదము చెప్పుకొను బ్రహ్మచారికి చెప్పుకొనితీఱినవానికి వేదము నధ్యయనము చేయించు నుపాధ్యాయులకు వీరిమువ్వురికి వేదాధ్యయనము సమానముగా నున్నప్పటికి ఏప్రకారము వేదము నధ్యయనము చేయు బ్రహ్మచారి ప్రతివాక్యమునందుఁ దప్పుచు మాటిమాటికి జాగ్రతతో నుండునో, ఆబ్రహ్మచారియే దృఢముగా నధ్యయనముచేసిన తరువాత జాగ్రత్తతో నుండి వేదవాక్యముల ముందు తప్పఁడో, వేదమును శిష్యుల కధ్యయనము చేయించు నుపాధ్యాయులు ప్రమాదముగా నున్నప్పటికి తప్పి చెప్పరో, యాప్రకారమే ధ్యానసమాధి సంప్రజ్ఞాతసమాధులు మూఁడు ఏకవిషయములైనప్పటికి అవాంతరభేదము కలవై యుండును. అనఁగా ఏకతత్త్వాభ్యాసము చేయు పురుషుఁడు ఆరంభములో నొకవిషయము నాలంబనముగా చేసుకొని చింతించునప్పుడు ప్రతిక్షణము చిత్తము అన్యవిషయములయందు విక్షేపము నొందుచుండఁగా జాగ్రత్తతోఁ గనిపెట్టిఆలంబనము నందు చేర్చుచుండును. ఇది ధ్యాన మనఁబడును. ఇట్టిధ్యానమును కొంతకాల మభ్యసింపఁగా కొంచెము జాగ్రత్తతో నుండు

నప్పుడు చిత్తము విషయాంతరములయందు విక్షేపమును బొందక ఆలంబనమునందే చిరకాలము నిలిచియుండును. ఇది సమాధి యనఁబడును. ఇట్టిసమాధి కొంతకాల మభ్యసింపఁగా ప్రమాదముతో నున్నప్పటికి చిత్తము విషయాంతరముల యందు చేరక ఆలంబనమును విడువక చింతించుచుండును. ఇది సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును ఈప్రకారము ధ్యానసమాధి సంప్రజ్ఞాతసమాధులు మూఁడును ఏకవిషయములైనప్పటికి కించిదవాంతరభేదములు కలవని భావము.

ధారణాధ్యానసమాధులు మూఁడు సంప్రజ్ఞాతసమాధికి అంతరంగములు; యమనియమాదులు అయిదు బహిరంగములు. ఈయర్థము పతంజలిమహర్షి చేత సూత్రింపఁబడినది.

సూ. త్రయమంతరంగం పూర్వేభ్యః. అని.

తా. ధారణాధ్యానసమాధులు మూఁడు వెనుకఁజెప్పిన యమనియమాదులకంటె సంప్రజ్ఞాతసమాధికి నంతరంగములని సూత్రార్థము.

కనుక నేదో యొకపుణ్యవిశేషముచేత ధారణాధ్యానసమాధులలో నొకటి సిద్ధించెనా యమనియమాదులనుగూర్చి విశేషముగ యత్నించ నక్కరలేదు.

ప్రశ్న — పతంజలిమహాముని భూతతన్మాత్రేంద్రియాదుల నాలంబనముగా చేసి సంప్రజ్ఞాతసవికల్పసమాధులను అనేకముఁగ నిరూపించియున్నారు. మీరు ఆసమాధులను నిరూపించక పోవుటకు కారణ మేమి?

ప్రతివచనము:—పతంజలిచేత వివరింపఁబడిన భూత తన్మాత్రాదివిషయసమాధులు అంతర్ధానపరకాయప్రవేశాదిసిద్ధులకు కారణములై నందునను మోక్షమునకు కారణములు కానందునను మోక్షహేతువగు పరమాత్మవిషయసమాధికి విరోధులై నందునను మాచేత వాటియం దాదరము చేయఁబడలేదు.

ఇవియే ఆసమాధులను మేము నిరూపింపక పోవుటకు కారణము

భూతతన్మాత్రాదివిషయకసమాధులు అనాత్మవిషయములై నందున మోక్షసాధనములు కానందున హేయములనియు, ఆత్మవిషయకసమాధికి విరోధు లనియు పతంజలిమహర్షియే సూత్రించియున్నారు.

సూ. తే సమాధావుపసర్గావ్యుత్థానే సిద్ధయః. అని.

తా. ఈచెప్పఁబడిన అనాత్మవిషయసమాధు లన్నియు మోక్షసాధనమైన పరమాత్మవిషయసమాధియందు విఘ్నముగానుండును. వ్యుత్థానదశయందు అంతర్ధానాదిసిద్ధులను కలుగఁజేయుచుండునని సూత్రార్థము.

సూ. స్థాన్యుపనిమంత్రణే సంగస్మయాకరణం పునరనిష్టప్రసంగాత్. అని.

తా. మోక్షసాధన మగు పరమాత్మవిషయసమాధి నాచరించునప్పుడు స్వర్గాదిస్థానములయం దుండు దేవతలు వచ్చి తమతమలోకములకు రమ్మనుమని ప్రార్థింపఁగా ఆస్వర్గాదిలోకములయం దాసక్తిని గాని దేవతలచేత కూడ ఆదరింపఁదగిన ప్రభావము తనకుఁగలిగెనను గర్వమును గాని పొందఁగూడదు. సంగస్మయములను చేసినపక్షమునకు ఆత్మవిషయసమాధి భంగము

నొంది మోక్షము సిద్ధింపకపోవడమే కాకుండ సాంసారికానిష్ట ములుకూడ తిరిగి సంభవించు నని సూత్రార్థము.

ఉద్దాలకుఁ డనుముని సమాధి నాచరించుచుండి దేవతలచేత పిలువఁబడి వారిలోకములయం దాసక్తి చేయక తిరిగి పరమాత్మ విషయనిర్వికల్పసమాధినే చేయుచుండె నని వాసిష్ఠ రామాయణములోఁ జెప్పఁబడినది. ఇదిగాక యీయర్థము శ్రీరామవసిష్ఠులయొక్క ప్రశ్న ప్రతివచనవాక్యములచేత విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

అది యే ప్రకారమంటే విశరించెదము.

జీవన్ముక్తశరీరాణాం కథమాత్మవిదాం వర,
శక్తయో నేహ దృశ్యంతే ఆకాశగమనాదికాః. అని.

తా. జ్ఞానవంతులలో నుత్తముఁడవైన యోస్వామీ! జీవన్ముక్తి నొందిన మహాపురుషులయొక్క శరీరములయందు ఆకాశగమనాదిశక్తులు కనుపడుట లేదు! ఇందుకు కారణ మేమి? ఈ ప్రకారము శ్రీరాములు ప్రశ్న చేయఁగా శ్రీవసిష్ఠ మహర్షి ప్రతివచనమును జెప్పుచున్నారు.

అనాత్మవిదముక్తోఽపి నభోవిహరణాదికమ్,
అణిమాద్యష్టసిద్ధీనాం సిద్ధిజాలాని వాంఛతి.

తా. ఆత్మజ్ఞానహీనుఁ డగుపురుషుఁడు ముక్తిని పొందనివాఁడై యుండి ఆకాశగమనాదిసిద్ధులను అణిమాద్యష్ట సిద్ధులను కోరును.

ద్రవ్యమంత్రక్రియాకాలయుక్త్యాప్నో త్యేవ రాఘవ,
నాత్మజ్ఞస్యైష విషయ ఆత్మజ్ఞో హ్యాత్మమాత్రదృక్.

తా. ఆకాశగమనాదిసిద్ధులు, ఓషధులు, మంత్రములు, క్రియావిశేషములు, కాలవిశేషములు వీటిని సాధనములుగా నేర్పఱచుకొని పొందుచుందురు. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానముగలవానికి ఈయోషధిమంత్రాదిసాధనములు గాని ఆకాశగమనాదిసిద్ధులు గాని ఆదరింపఁదగినవి కావు. ఆత్మజ్ఞాని ఆత్మను మాత్రము చూచుచుండును.

ఆత్మనాత్మని సంతృప్తో నావిద్యామనుధావతి,
యే కేచన జగద్భావా స్తానవిద్యామయాన్విదుః.

తా. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము గలవాఁడు స్వస్వరూపానుభవముచేతఁ దృప్తిని బొందుచుండును. అవిద్యాకల్పితవిషయములలోఁ బ్రవర్తింపఁడు. ఈప్రపంచములో నుండు విషయములన్నియునవిద్యచేత కల్పింపఁబడి మిథ్యాభూతములుగా నున్నవి యని యాత్మజ్ఞులు తెలిసియుందురు.

కథం తేషు కిలాత్మజ్ఞో త్యక్తావిద్యో నిమజ్జతి.

తా. ఆత్మజ్ఞుఁడగుపురుషుఁడు అవిద్యను సవాసనగా వదలియున్నందున, అవిద్యాకల్పితములగు సిద్ధులలో ఆసక్తి కలవాఁడై యేప్రకారముగా నుండును ?

ద్రవ్యమంత్రక్రియాకాలశక్తయస్సాధుసిద్ధిదాః,
పరమాత్మపదప్రాప్తౌ నోపకుర్వంతి కాశ్చన.

తా. ద్రవ్యము, మంత్రములు, క్రియలు, కాలము వీటియొక్క సామర్థ్యములు ఆకాశగమనాదిసిద్ధులను కలుగఁజేయఁనవి యయినప్పటికి, పరమాత్మస్వరూపమును బొందువిషయములో గొంచెమైనను ఉపకారమును జేయఁజాలవు.

సర్వేచ్ఛాజాలసంశాంతా వాత్మలాభోదయో హి యః,
స కథం సిద్ధివాంఛాయాం మగ్నచిత్తేన లభ్యతే. అని.

తా. సర్వవిషయములయందునుగల ఆశ నశించినతరువాతఁ గలుగు ఆత్మస్వరూపలాభ మను మోక్షము ఆకాశగమనాదిసిద్ధులలో కోరికగలిగి యుండఁగ నేప్రకారము సిద్ధించును? అనఁగా సిద్ధింపదని భావము.

న కేచన జగద్భావా స్తత్త్వజ్ఞం రంజయంత్యమీ,
నాగరం నాగరీకాంతం కుగ్రామలలనా ఇవ.

తా. ఈప్రపంచమునందుఁగల పదార్థము లేవియును బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గల పురుషుని పట్టణములయం దుండి రసికుఁడై పట్టణస్త్రీలకు వల్లభుఁడైనవానిని గ్రామములలో నుండు రసికత్వము నెఱుఁగని స్త్రీలవలె రంజింపఁ జేయనేరవు. అనఁగా బ్రహ్మాపరోక్షజ్ఞానము గల పురుషుఁడు ఈలోకమం దెటువంటి విచిత్రపదార్థములను చూచినా, వింతను ఆశ్చర్యమును పొందఁడని భావము.

అపి శీతరుచావర్కే సుతీక్ష్ణే చేందుమండలే,
అప్యధః ప్రసరత్యగ్నౌ జీవన్ముక్తో న విస్మయీ.

తా. అతితీక్ష్ణస్వభావముగల సూర్యుఁడు ఒకానొక కాలమునందు చల్లని కాంతిగలవాఁ డైనను, శీతస్వభావము గల చంద్రుఁడు వేడిమి గలవాఁడైనను సర్వదా ఊర్ధ్వజ్వాలలు గల అగ్ని క్రిందిభాగమునకు ప్రసరించుజ్వాలలు గలవాఁ డైనను బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞాని ఆశ్చర్యమును పొందఁడు.

చిదాత్మన ఇమా ఇత్థం ప్రస్ఫురంతీహ శక్తయః,
ఇత్యస్యాశ్చర్యజాలేషు నాభ్యుదేతి కుతూహలమ్.

తా. సర్వశక్తియుక్తుఁడైనపరమాత్మయందు అనేకవిధములగుశక్తులు కలవు. అవి కొన్ని కొన్ని దేశకాలములయం దావిర్భవించును. మరికొన్ని మరికొన్ని దేశకాలములయం దావిర్భవించు నను అభిప్రాయము కలవాఁడైనందున, బ్రహ్మవేత్త ఇతరజనుల కాశ్చర్యమును గలుగఁజేయు విషయముల యం దాశ్చర్యము నొందఁడు.

యస్తు వా భావితాత్మాపి సిద్ధిజాలాని వాంఛతి,
స సిద్ధిసాధకైర్ద్రవ్యైస్తాని సాధయతి క్రమాత్. అని.

తా. ఏపురుషుఁడు ఆత్మతత్త్వసాక్షాత్కారము గలవాఁడై నప్పటికి, ఆకాశగమనాదిసిద్ధులను కోరునో, అట్టిపురుషుఁడు ఆ సిద్ధులను సాధించుద్రవ్యమంత్రాదిసాధనములను సంపాదించి క్రమముగా సిద్ధులను సాధించును.

ఇందువలన తత్త్వజ్ఞానము విదేహముక్తిజీవన్ముక్తులకు సాధనముగా నుండును గాని, ఆకాశగమనాదిసిద్ధులకు సాధనముకాదు కనుకనే జీవన్ముక్తులగువారికి ఆకాశగమనాదిసిద్ధులు సంభవింపనేర వని ప్రతిపాదింపఁబడినది.

ఆత్మవిషయ మగు సంప్రజ్ఞాతసమాధి వాసనాక్షయమునకు నిరోధసమాధికిని కారణమై యున్నందున దానియందే మేము ఆదర ముంచి దానినే నిరూపించినారము.

ఇఁకను చిత్తభూము లైదింటిలో అయిదవభూమి యగు నిరోధసమాధిని నిరూపించెదము.

ఈనిరోధసమాధిని పతంజలిమహర్షి సూత్రించియున్నారు.

సూ. వ్యుత్థాననిరోధ సంస్కారయోరభిభవప్రాదుర్భావౌ నిరోధలక్షణ చిత్తాన్వయో నిరోధసమాధిః. అని.

ఈసూత్రము ఇదివరలో వ్యాఖ్యానము చేయఁబడియున్నది.

వ్యుత్థానసంస్కారములు సమాధికి విరోధులుగా నుండును. అట్టిసంస్కారము లేవి యనఁగా వాశిష్ఠరామాయణము లో ఉద్దాలకమునియొక్క సమాధిలో నుదాహరింపఁబడినవి.

కదా ఒహం త్యక్తమననే పదే పరమపావనే,
చిరం విశ్రాంతిమేష్యామి మేరుశృంగ ఇవాంబుదః.

తా. ఉద్దాలకుఁడను ముని సమాధిని సాధించియున్న సమయములో నీప్రకార మాలోచించుచుండెను. నేనువిచార శూన్యమై అనఁగా నసందిగ్ధమై పరమపవిత్రమైన బ్రహ్మస్వరూపమునందు మేఘమువలె నెప్పుడు నిలువఁగలను!

ఇతి చింతాపరవశో బలాదుద్దాలకో ద్విజః,
పునఃపునస్తూపవిశ్య ధ్యానాభ్యాసం చకార హ.

తా. ఈప్రకారము చింతించుచున్నవాఁడై ఉద్దాలకుఁడనుముని బలాత్కారముగా మాటిమాటికి కూర్చుండి ధ్యానమును అభ్యసించెను.

విషయైర్నీయమానే తు చిత్తే మర్కటచంచలే,
న స లేభే సమాధాన ప్రతిష్ఠాం ప్రీతిదాయినీమ్.

తా. కోఁతివలె అతిచపలస్వభావముగల చిత్తము శబ్దాదివిషయములచేత నీడ్వఁబడుచుండఁగా నుద్దాలకునకు సమాధియందు ఆనందజనకమైన స్థైర్యము కలుగక పోయెను.

కదాచిద్బాహ్యసంస్పర్శపరిత్యాగాదనంతరం,
తస్యాగచ్ఛచ్చిత్తకపిరాంతరస్పర్శసంచయాన్.

తా. ఉద్దాలకునియొక్క చిత్తమును విషయము లాకర్షించినప్రకారమును జెప్పుచున్నారు. ఆయుద్దాలకునియొక్క చిత్తమను వానరము ఒకసమయములో బాహ్యవిషయములలోనుండి మరలింపఁబడి, ఆంతరవిషయములయందు సంచరించుచుండును. అనఁగా బాహ్యవిషయములయందుఁ బ్రవర్తించకుండఁ జేయఁబడిన చిత్తము పూర్వానుభూతవిషయములను స్మరించుచుండును అని భావము.

కదాచిదాంతరస్పర్శాద్బాహ్యం విషయమాదదే,
తస్యోడ్డీయ మనో యాతి కుత్రాపి త్రస్తపక్షివత్.

తా. మఱియొకసమయములో ఆంతరవిషయములను విడిచి బాహ్యవిషయములను గ్రహించుచుండును. మరియొకసమయములో ఆ యుద్దాలకునిమనస్సు బెదరినపక్షివలె నెగిరి యెక్కడికో పోవుచుండును.

కదాచిదుదితార్కాభం తేజః పశ్యతి విస్తృతం,
కదాచిత్కేవలం వ్యోమ కదాచిన్నిబిడం తమః.

తా. ఒకసమయములో సూర్యసమాన మగు తేజస్సును జూచును. మరియొకసమయమందు కేవలాకాశమును, మరియొక కాలమందు దట్టమైన తమస్సును చూచును.

ఆగచ్ఛతో యథాకామం ప్రతిభాసాత్పునఃపునః,
అచ్ఛినన్మనసా శూరః ఖడ్గేనేవ రణే రిపూన్.

తా. ఈప్రకారము యథేచ్ఛముగా సంభవించుచున్న విషయజ్ఞానములను ఆ యుద్దాలకుఁడు తనమనస్సను ఖడ్గముచేత శూరుఁ డగువాఁడు యుద్ధమునందు శత్రువులను ఖండించినట్లు ఖండించెను.

వికల్పౌఘే సమాలూనే సోఽపశ్యద్ధృదయాంబరే,
తమశ్ఛన్నవివేకార్కం లోలకజ్జలమేచకమ్.

తా. ఈప్రకారము విషయములనన్నిటిని ఛేదించిన తరువాత ఆముని తనహృదయాకాశమునందు అజ్ఞానముచేత నావరింపఁబడినందున కాటుకవలె నల్లనై చలించుచున్న వివేక మనుసూర్యబింబమును చూచెను.

అనఁగా తమోగుణభూయిష్ఠమైన యాత్మానాత్మవివేకము చిత్తమునందు స్ఫురించె నని భావము.

తమస్యుత్సాదయామాస సమ్యగ్జ్ఞానవివస్వతా,
తమస్యుపరతే స్వాంతే తేనఃపుంజం దదర్శసః.

తా. సమ్యగ్జ్ఞాన మనుసూర్యునిచేత ఆతమోగుణ మను అంధకారమును నివర్తింపఁజేసినతరువాత నాయుద్దాలకునకు తనహృదయమందొకతేజోవిశేషము కనుపడెను.

తల్లులావ స్థలాబ్జానాం వనం బాల ఇవ ద్విపః,
తేజస్యుపరతే తస్య ఘూర్ణమానం మనో మునేః.
నిశాబ్జవదగాన్నిద్రాం తామప్యాశు లులావ సః.

తా. మెట్టతామరను ఏనుఁగు తెంచివేసినట్లు ఉద్దాలకుఁడా తేజస్సును ఛేదించెను. తేజస్సు నివర్తింపఁగానే ఆముని యొక్క మనస్సు విహ్వాలమై రాత్రికాలమందు తామరపూవు వలె ముడుచుకొనిపోయెను. అనఁగా నిద్రలో చేరెను. నిద్రను కూడ ఆముని నివారించెను.

నిద్రావ్యపగమే తస్య వ్యోమసంవిత్సముద్యయౌ,
వ్యోమసంవిది నష్టాయాం మూఢం తస్యాభవన్మనః.

తా. చిత్తమందు నిద్ర యను లయదశ నివర్తింపఁగానే శూన్యత్వావస్థ జనించెను. ఆశూన్యత్వావస్థను కూడ నివారింపఁగా ఆమునియొక్క మనస్సు మూఢముగా నుండెను. అనఁగా నేవిషయమును గ్రహింపకుండ నిర్విషయముగా నుండె నని భావము.

మోహమప్యేష మనసస్తం మమార్జ మహాశయః,
తతస్తేజస్తతో నిద్రా మోహాదిపరివర్జితామ్.
కామప్యవస్థామాసాద్య విశశ్రామ మనః క్షణమ్. అని.

తా. ఈ ఉద్దాలకుఁడు ప్రమాదములేనివాఁడై తన చిత్తమునందుఁ గలిగినయా మోహమును కూడ నివారించెను.

అనంతరము నిద్రామోహాదిదోషములు లేని యవాఙ్మానసగోచరమైన స్థితిని బొంది, ఆయుద్దాలకునియొక్క మనస్సు

విశ్రమము నొందెను. అనఁగా సకలవిషయములఁ బరిత్యజించి బ్రహ్మాకారమై యామునియొక్క మనస్సు శాంతిని బొందెను.

ఇందుచేత బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానేచ్ఛ కలిగియున్నప్పటికి చిత్తమునకు క్షిప్తమూఢవిక్షిప్తభూమికలయం దుండు బాహ్యాభ్యంతరవిషయములయందు సంచారము అనవస్థితత్వము దేహాంతరాళమం దుండు తేజస్సును తమస్సును చూచుట నిర్విషయముగా నుండుట ఇవి మొదలగునవి వ్యుత్థానసంస్కారము లని చెప్పఁబడినవి.

ఈ వ్యుత్థానసంస్కారములు నిరోధసమాధిరూపమగు యోగిప్రయత్నముచేత ప్రతిదినమందు ప్రతిక్షణమందును నివారింపఁబడుచుండును. వ్యుత్థానసంస్కారవిరోధులగు నిరోధసంస్కారములు పుట్టింపఁబడుచుండును. ఈప్రకారము చేయుచుండఁగా నిరోధవ్యుత్థానములయందు రెంటియందు సంచరించు చిత్తము నిరోధమందె నిలిచియుండును.

ఆక్షేపము —ఓయీ! "(ప్రతిక్షణపరిణామినోహి భావా ఋతే చితిశక్తేః") అనున్యాయప్రకారము చిత్తమునకు సర్వకాలములయందు విచిత్రరూపమైన పరిణామము కల దని చెప్పవలయును గదా! ఈలాగున నుండఁగా పరిణామము లేక యే చిత్తము నిరోధమును బొంది యేప్రకారముగా నుండును? (చిద్రూపమగు బ్రహ్మస్వరూపము గాక, ఇతరములైన పదార్థము లన్నియు ప్రతిక్షణమునం దవస్థాంతరమును పొందుచుండు నని న్యాయవాక్యమున కర్థము.)

సమాధానము.—వాస్తవము. వ్యుత్థానదశయందు విచిత్రపరిణామము కలిగియుండును. నిరోధమును పొందింపఁ

బడిన చిత్తమునకు పరిణామము ఏప్రకారముగా నుండు నని శంకించి పతంజలిమునియే

సూ. తతః ప్రశాంతవాహితాసంస్కారాత్.

అనుసూత్రముచేత సమాధానమును చెప్పిరి. చిదుగులు, నెయ్యి మొదలగు వస్తువులను వేయుచుండఁగా అగ్ని యేప్రకారము ఉత్తరోత్తరము వృద్ధినొంది ప్రజ్వలించుచుండునో సమిధలు మొదలయినవాటిని వేయకుండ నుండఁగా మొదటిక్షణము నందు కొంచెము శాంతినొంది, అనంతరము ప్రతిక్షణము విశేషముగా శాంతి నొందుచుండునో, ఆప్రకారమే నిరోధింపఁబడిన చిత్తము ఉత్తరోత్తరము అధికమైన ప్రశమమును నొందుచుండును. ఇదియే ప్రశాంతవాహిత యనఁబడును. ఇందులో పూర్వపూర్వప్రశాంతిచేతఁ గలిగిన సంస్కారము ఉత్తరోత్తర ప్రశాంతికిఁ గారణమైయుండును. ఇట్టి ప్రశాంతవాహిత యను చిత్తపరిణామమును శ్రీకృష్ణమూర్తి భగవద్గీతలయొక్క ఆఱవ యధ్యాయములో విస్పష్టముగా నానతిచ్చియున్నారు.

యదా వినియతం చిత్త మాత్మన్యేవావతిష్ఠతే,
నిస్పృహస్సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా.

తా. విశేషముగా నిరోధింపఁబడినచిత్తము ఎప్పుడు చిద్రూపుఁడగు పరమాత్మయందే నిశ్చలముగా నుండునో, అప్పుడు సర్వకామములయందు నిస్పృహాగల పురుషుఁడు యోగసిద్ధి గలవాఁడాయె నని యెఱుఁగవలయును.

యథా దీపో నివాతస్థో నేంగతే సోపమాస్మృతా,
యోగినో యత చిత్తస్య యుంజతో యోగమాత్మనః.

తా. గాలి లేని ప్రదేశములో పెట్టఁబడిన దీపము ఏ ప్రకారము చలింపక యుండునో, పరమాత్మవిషయమైన యోగము నభ్యసించుపురుషునియొక్క నిరోధమును బొందినచిత్తమును ఆప్రకారముగా నుండును

యత్రోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా,
యత్ర చైవాత్మ నాత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి.
సుఖమాత్యంతికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియమ్,
వేత్తి యత్ర నచైవాయం స్థితశ్చలతి తత్త్వతః,
యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః,
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే,
తం విద్యాద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞితం,
స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగోఽనిర్విణ్ణచేతసా. అని.

తా. ఏయవస్థయందు యోగాభ్యాసము చేత నిరోధింపఁబడిన చిత్తము సర్వవిషయములను విడిచియుండునో, ఏయవస్థయందు పరిశుద్ధమయిన మనస్సుచేత పరమాత్మస్వరూపమే చూడఁబడునో, దేహేంద్రియాదులు చూడఁబడవో, ఆత్మను చూచుచు ఆత్మయందే సంతోషము పొందఁబడునో, విషయముల యందు సంతోషము పొందఁబడదో, ఏయవస్థయం దజ్ఞానస గోచరమై సర్వోత్కృష్టమై నిత్యమై ఇంద్రియగోచరముగాని సుఖము అనుభవింపఁబడునో, ఏయవస్థలో యోగియగువాఁడు ఆత్మస్వరూపమునందు నిలిచి చలింపకయుండునో, దేనియందు ఆత్మస్వరూపమునుపొంది అంతకంటె అధికమైన లాభము లేదని తలఁచుచుండునో, ఏ యవస్థయందుండి ప్రబలమైన దుఃఖములు

ప్రాప్తించినా విక్షోభమును పొందక యుండునో అట్టియవస్థ సర్వదుఃఖస్పర్శశూన్యమయిన యోగ మని చెప్పఁబడును. ఇట్టి యోగమును నిర్వేదమును బొందని చిత్తముగలిగి దృఢాధ్యవసాయముచేత సాధించవలయును. నిర్వేదమనఁగా విసుకు. ఇది చిరకాలసాధ్యమయిన కార్యముల నారంభించి చేయునప్పుడు పుట్టుచుండును. ఈ విసుకును పొందకుండ యోగము నభ్యసింపవలయును. ఇదిగాక గురుశాస్త్రోపదిష్టవిషయములయందు విశ్వాసము నుంచి యోగమును సాధింపవలయును. అనిర్వేదము నిశ్చయమును లేనిపక్షమునకు యోగము సిద్ధింపనేరదు.

నిరోధసమాధియొక్క సాధనము పతంజలి సూత్రము చేత నిరూపించియున్నారు.

సూ. విరామప్రత్యయాభ్యాసపూర్వకః సంస్కారశేషోఽన్యః.

తా. వృత్తులయొక్క ఉపశమము విరామ మనఁబడును. అట్టి విరామమునకు కారణము పురుషప్రయత్నము. ఈపురుషప్రయత్నమును అనుగుణముగ నభ్యసించుటచేత అసంప్రజ్ఞాతసమాధి జనించును. ఇదియె నిరోధసమాధి యనఁబడును. దీనియందు వృత్తిశూన్యమగుచిత్తము తనస్వరూపముతో కనుపడకుండ నుండి సంస్కారమాత్రముగా నుండు నని సూత్రార్థము.

నిరోధసమాధి విరామప్రత్యయాభ్యాసముచేత పుట్టునని శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత చెప్పఁబడినది.

సంకల్పప్రభవాన్ కామాన్ త్యక్త్వా సర్వానశేషతః,
మనసైవేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః.

తా. సంకల్పముచేత పుట్టుచుండు యోగప్రతికూలము లగు కామములనన్నిటిని సవాసనగా వదలివేసి చక్షురాదీంద్రియములను విషయములలోకి చేరకుండ మనస్సుచేత నాకర్షించి యోగము నభ్యసింపవలయును.

శనైశ్శనైరుపరమే ద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా,
ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయేత్.

తా. ధారణచేత స్వాధీనపఱచుకోఁబడినబుద్ధివలన మనస్సును పరమాత్మయందు నిశ్చలముగాఁ జేర్చి అభ్యాసక్రమమున నుపరతిని బొందవలయును. ఇతరవిషయములను కొంచెమైనను చింతింపఁగూడదు.

యతో యతో నిశ్చరతి మనశ్చంచలమస్థిరం,
తత స్తతో నియమ్యైత దాత్మన్యేవ వశం నయేత్. అని.

తా. ఈప్రకార మభ్యసింపఁబడుచున్నప్పటికి చిత్తము రజోగుణముచేత విషయములయందుఁ బ్రవర్తించినను, తమోగుణముచేత నిద్రాలస్యాదిదోషములను పొందినను, అట్టిలయవిక్షేపములయందుండి తొలఁగించి పరమాత్మయందు నిశ్చలముగా చేర్చి యుంచవలయును.

కోరఁబడుచున్న స్రక్చందనవనితాపుత్రమిత్రగృహక్షేత్రాదిపదార్థములు మోక్షశాస్త్రమును తెలిసిన పండితులచేత వ్యవహరింపఁబడు అనిత్యత్వాదిదోషములు కలవైనప్పటికి అనాద్యజ్ఞానవివశమువలన నాదోషములను ఆచ్ఛాదించి ఆవిషయములయందు యోగ్యతను (మంచిని) సంకల్పించును. అట్టి సంకల్పముచేత 'ఇది నాకు కావలయును,అది నాకు కావలయును'

అను కామములు పుట్టును. అనఁగా స్రక్చందనాదిపదార్థములు అనిత్యత్వాదిదోషములు కలవైనప్పటికి, ఆదోషములు అనాద్యజ్ఞానముచేత నావరింపఁబడి కనుపడనందున ఆవిషయములు మంచి వను అభిప్రాయము కలుగును. అందువలననే ఆ విషయములయందు కామములు (కోరికలు) పుట్టుచుండును. అని భావము.

ఈ యర్థ మొకస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

సంకల్పమూలః కామో వై యజ్ఞాస్సంకల్పసంభవాః,
కామ జానామి తే మూలం సంకల్పాత్కిల జాయసే.
న త్వాం సంకల్పయిష్యామినమూల స్త్వం వినంక్ష్యసి. అని.

తా. కామము సంకల్పమువలనఁ బుట్టుచుండును. యాగదానాదులు సంకల్పమువలననే కలుగుచుండును. ఓ కామమా! నీయొక్క మూలము (వేరు) తెలిసినది. నీవు సంకల్పమువలనఁ గదా పుట్టుచున్నావు. అట్టి సంకల్పమును నేను ఇఁకఁ జేయను. అందువలన నీవు సమూలముగా నశించిపోదువు.

వివేకముచేత విషయములయం దుండు దోషములు ప్రత్యక్షము కాఁగానే కుక్కచేత క్రక్కఁబడినపాయసమువలె విషయములయందు కామములు పుట్టవు. ఇహలోకమునందుఁ గల స్రక్చందనాదివిషయములయందు కామమును విడిచినట్టు బ్రహ్మలోకాదిపరలోకములయందు అణిమాద్యష్టైశ్వర్యముల యందు కూడ కామమును విడువవలయు నను అభిప్రాయము చేత 'సంకల్పప్రభవాన్ కామాన్' నను భగవద్గీతావాక్యము.

నందు సర్వశబ్దము చెప్పఁబడినది. ఇదిగాక మాసోపవాసవ్రతము ననుష్ఠించువానికి అమాసమందు అన్నము విడువఁబడినను అన్నమందు కామము అడుగడుగుకు కలుగుచుండును. త్యజింపఁబడిన విషయములయందు ఆప్రకారము కామము కలుగకుండ నుండవలయును. కామమును విడిచినతరువాత బుద్ధిపూర్వకముగా విషయములయందు ప్రవృత్తి లేకపోయినను చక్షురాదీంద్రియములకు రూపాదివిషయములయందు స్వభావముచేతనే ప్రవృత్తి సంభవించుచుండును. అట్టిప్రవృత్తిని కూడ ప్రయత్నవిశేషముతోఁ గూడిన మనస్సుచేత నివారింపవలయును. దేవతాదర్శనాదులయందుఁగూడ చక్షురాదీంద్రియములను ప్రవర్తింపనీయఁగూడదు.

భూమికాజయక్రమమునకుఁగా ఉపశమము నభ్యసింపవలయును. జ్ఞానభూమికలు నాలుగు. అవి కఠవల్లి యను ఉపనిషత్తులో చెప్పఁబడినవి.

శ్రు. యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞస్తద్యచ్ఛేత్ జ్ఞాన ఆత్మని,
జ్ఞానమాత్మని (మహతి) నియచ్ఛేత్తద్యచ్ఛేచ్ఛాంత ఆత్మని. అని.

తా. వాగింద్రియవ్యాపారమును మనస్సునందు నిరోధింపవలయును. మనోవ్యాపారమును జ్ఞానాత్మ యను విశేషాహంకారమునందును ఆవిశేషాహంకారమును మహదాత్మయను సామాన్యాహంకారమందును ఆసామాన్యాహంకారమును శాంతాత్మయను నిరుపాధికుఁడైన పరమాత్మయందును జేర్చి నిరోధింపవలయు నని యర్థము.

దీనియొక్క తాత్పర్యమును వివరించెదము.

వాగింద్రియము లౌకికవ్యాపార మని వైదిక వ్యాపార మని రెండు విధములు. అందులో వ్యర్థప్రలాపము లౌకిక వ్యాపార మని, అష్టాక్షరీ పంచాక్షరీ ప్రభృతిమంత్రజపము, వేదపారాయణము మొదలగునవి వైదికవ్యాపార మని చెప్పఁబడును. ఇందులో లౌకికవ్యాపారము వ్యుత్థానదశయందు కూడ చిత్తవిక్షేపకరమైనందున యోగికి సర్వదా త్యాజ్యము కనుకనే యోకస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడియున్నది:

మౌనం యోగాసనం యోగ స్తితిక్షైకాంతశీలతా,
నిఃస్పృహత్వం సమత్వం చ సప్తైతాన్యేకదండినః. అని.

తా. వాగ్వ్యాపారపరిత్యాగము, యోగమున కుప యోగమగు పద్మాసనాద్యాసనము,ప్రాణాయామాదులు, శీతోష్ణాది ద్వంద్వసహనము, ఏకాంతప్రదేశమందు నివాసము, విషయము లయం దాశ లేకపోవుట, సర్వభూతములయందు సమత్వబుద్ధి, యీయేడును పరమహంససన్న్యాసికి ముఖ్యధర్మములు.

మంత్రజపాదివ్యాపారము నిరోధసమాధియందు త్యాజ్యము. వ్యుత్థానదశయందు అనుష్ఠేయము. ఇట్టివాగ్వ్యాపార పరిత్యాగము వాగ్భూమిక యని చెప్పఁబడును. ఇది మొదటి భూమిక. ఈభూమికను విశేషప్రయత్నముచేత కొన్నిదినముల కుఁగాని కొన్నిమాసములకుఁగాని కొన్ని సంవత్సరములకుఁగాని జయించి (సాధించి) తరువాత మనోభూమికయందు ప్రయత్నమును చేయవలయును. మొదటిభూమికను దృఢముగా సాధింపక పైభూమికలలోనికి పోవుటకు అభ్యాసముచేసినపక్షమందు

మొదటిభూమిక దృఢముగా లేనందున పైభూమికలు చెడి పోవును గాని సిద్ధింపనేరవు.

ప్రశ్న:—చక్షురాదీంద్రియములను కూడ నిరోధింప వలదా? వాగింద్రియమును మాత్రము నిరోధించితే చాలునా?

ప్రతివచనము:—చాలదు చక్షురాదీంద్రియములను కూడ నిరోధింపవలసినది అవశ్యకమేను. అయితే చక్షురాది నిరోధము వాగ్భూమికయందుఁగాని మనోభూమికయందుఁగాని అంతర్భవించును.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! వాగింద్రియమును మనస్సునందు నిరోధించవలయు నని చెప్పితివి. ఒక ఇంద్రియము మరియొక ఇంద్రియమునందు ప్రవేశించుట కానము గనుక ఇది యుక్త ముగా కనుపడలేదు

పరిహారము:—ఇచ్చట ఒక ఇంద్రియము మరియొక ఇంద్రియమునందు ప్రవేశించు నని చెప్పలేదు. వాగింద్రియము మనస్సు ఈ రెండు నానావిధవిక్షేపములను కలుగఁజేయును గనుక మొదట వాగింద్రియవ్యాపారమును విడిచి మనోవ్యా పారములతో మాత్రము నిలిచియుండవలయునని చెప్పఁబడి నది. గోమహిషాదిపశువులకు వలె వాఙ్నియమము స్వాభావిక ముగా సిద్ధించినతరువాత మనస్సును జ్ఞానాత్మయందు నియ మింపవలయును. ఆత్మ జ్ఞానాత్మ యని మహాత్మ యని శాంతాత్మ యని మూఁడువిధములు, విషయజ్ఞానసాధనమైనమనస్సు ఇచ్చట నియామ్యముగాఁ జెప్పఁబడినందున చిదాత్మకు జ్ఞాతృత్వమును

కలుగఁజేసిన అహంకారము ఇచ్చట జ్ఞానాత్మ యని చెప్పఁబడినది. అహంకారము సామాన్యాహంకార మని విశేషాహంకార మని రెండువిధములుగా నున్నది. నేను ఫలానివానికుమారుఁడను, ఫలానిపేరుకలవాఁడను, ఫలానివిద్యను నేర్చినవాఁడను అని విస్పష్టముగా నభిమానింపఁజేయునది విశేషాహంకారము. నేనని సామాన్యముగా నభిమానింపఁజేయునది సామాన్యాహంకారము. ఈసామాన్యాహంకారము సర్వజీవులయందు వ్యాపించియున్నందున మహత్తని చెప్పఁబడినది. ఈ రెండు అహంకారములతోఁగూడిన ఆత్మలు ఇద్దరు. సర్వోపాధిశూన్యమైన ఆత్మ శాంతాత్మయని చెప్పఁబడినది. ఈముగ్గు రాత్మలలో విశేషాహంకారవిశిష్టాత్మకంటె సామాన్యాహంకారవిశిష్టాత్మ అంతరము అంతకంటె శాంతాత్మ అంతరమై యుండును. సర్వమునకాంతరమై చిద్రూపమైన శాంతాత్మయందు అవ్యక్త మని చెప్పఁబడు జడశక్తియగుమూలప్రకృతి చేరియున్నది. ఆమూలప్రకృతి సామాన్యాహంకారమైన మహత్తత్వ మనునామమును బొంది వ్యక్తముగా నుండును. ఆమహత్తత్వమునకుపైఁగా, విశేషాహంకార మని, అంతకుపైఁగా మన స్సని, అంతకుపైఁగా వాగాదీంద్రియము లని, నామములనుబొంది అతిస్ఫుటముగా పరిణమించును.

ఈయభిప్రాయముతోనే ఇంద్రియములు మొదలుకొని పరమాత్మకు ఉత్తరోత్తరము ఒకదానికంటె నొకటి అంతరమై యుండు నని కఠవల్లియందు చెప్పఁబడినది.

శ్రు. ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం మనః,
మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్ పరః.
మహతః పరమవ్యక్త మవ్యక్తాత్పురుషః పరః,
పురుషాన్న పరం కించి త్సా కాష్ఠా సా పరా గతిః. అని.

తా. ఇంద్రియములకంటె విషయములు ఆంతరములు. వాటికంటె మనస్సు ఆంతరము; మనస్సుకంటె బుద్ధి యను విశేషాహంకారము, అంతకంటె మహాత్మ యను సామాన్యాహంకారము, అంతకంటె మూలప్రకృతి ఆంతరమై యుండును. అవ్యక్తముకంటె పరమాత్మ ఆంతరము. పరమాత్మకంటె ఆంతరమైనది మరియొకటి లేదు. ఇట్టిపరమాత్మయే అన్నిటికి పర్యవసానమం దుండునదియును ముఖ్యముగాఁ దెలియఁదగినదియును అని శ్రుతి కర్థము.

కనుకనే నానావిధసంకల్పవికల్పసాధన మగు మనస్సును విశేషాహంకారమందు నియమింపవలయును. అనఁగా మనోవ్యాపారములైన రాగద్వేషాదివాసనలను సంకల్పవికల్పములను విడిచి విశేషాహంకారముతో మాత్రము నిలుపవలయునని భావము.

తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్.

తా. అతిచపలస్వభావము గల మనస్సును నిగ్రహించుట వాయువుయొక్క నిరోధమువలెనే శక్యము కా దని తలఁచెదను.

అని యీప్రకారముగా చెప్పుచున్న అర్జునునిఁగూర్చి అభ్యాసవైరాగ్యములచేత మనోనిరోధమును చేయవచ్చు నని

శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత నుత్తరము చెప్పఁబడినందున మనోనిరోధము చేయుటకు శక్యమైయుండదని శంకింపఁదగదు.

మనోనిరోధము శక్యము కాదని అర్జునుఁడు చేసిన ప్రశ్నకు శ్రీకృష్ణమూర్తిచేత నుత్తర మీప్రకారముగాఁ జెప్పఁబడినది.

అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలం,
అభ్యాసేన తు కౌంతేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే.

తా. ఓఅర్జునా! మనస్సు అతిచంచలమైనది. నిగ్రహించుటకు శక్యమైనదియు కాదు. ఇందుకు సంశయము లేదు. కాని అభ్యాసముచేత వైరాగ్యముచేత మనస్సు నిగ్రహింపఁబడును. అనఁగా హఠయోగముచేత నిగ్రహించుటకు శక్యము కాదు గాని మృదుయోగముచేత శక్యముగా నున్నది యని భావము.

అసంయతాత్మనో యోగో దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః,
వశ్యాత్మనా తు యతతా శక్యోఽ వాప్తుముపాయతః. అని.

తా. అభ్యాసవైరాగ్యముల నుదాహరించిన పతంజలి సూత్రముల ముందు వివరించెదము. పూర్వభూమికలను దృఢముగా నభ్యసింపనివానియోగము దుస్సాధ్యమై యుండును. పూర్వభూమికలను దృఢముగ నభ్యసించినవానికి ఉపాయము చేత సాధ్యమై యుండు నని అర్థము.

ఉపాయముచేత యోగము సాధ్యమై యుండు నని శ్రీగౌడపాదాచార్యులవారిచే కూడ చెప్పఁబడినది.

ఉత్సేక ఉదధేర్యద్వత్కుశాగ్రేణైకబిందునా,
మనసో నిగ్రహస్తద్వద్భవేదపరిఖేదతః.

తా. దర్భాగ్రముచేత నొక్కొకబిందువును వెలుపలికి విసుకు నొందకుండ చల్లుచునున్నచో, ఏ ప్రకారము సముద్రము యొక్కజలమును యావత్తు నిశ్శేషముగా నివర్తింపఁజేయ నగునో, ఆ ప్రకారము మనోనిగ్రహోపాయములయందు విసుకు లేక ప్రవర్తించువానిచేత మనస్సు నిగ్రహింపఁబడును.

బహుభిర్న విరోద్ధవ్య మేకేనాపి బలీయసా,
స పరాభవమాప్నోతి సముద్ర ఇవ టిట్టిభాత్. అని.

తా. ఎంతబలవంతుఁడైనను బహుజనముతో విరోధ మును పొందఁగూడదు. బహుజనముతో విరోధమును పొందిన వాఁడు సముద్రము కులింగపక్షితో విరోధపడి పరిభవమును పొందినట్లు పరిభవమును పొందును.

ఇచ్చట సంప్రదాయవేత్త లొకకథను చెప్పుదురు. ఒక కులింగపక్షి (ఈపక్షి భూమియందే రాత్రికాలము శయనిం చును. భూమియందే గుంటలను చేసి గ్రుడ్లను పెట్టి పెంచును.) సముద్రతీరమునందు తనభార్యతోఁగూడ కాపురము చేయు చుండెను. అప్పు డాకులింగపక్షిభార్య గర్భమును ధరించి యుండి తనభర్తను జూచి యికను మన మిచ్చట కాపురమును జేయఁగూడదు. ప్రసవసమయము తటస్థించినది. ఇచ్చట నేను ప్రసవించినయెడల, ఈసముద్రము మన గ్రుడ్లను, తనయులల చేత నీడ్చుకొనిపోవును. కనుక మరియొక ప్రదేశమునకుపోయి ప్రసవించెద నని చెప్పెను. అందు కాకులింగపక్షి భార్యను

చూచి ఓపిచ్చిదానా! నాసామర్థ్యము సముద్రునకు తెలియదా? అతఁడు మనకు అపకారమును చేయునా? భయము లేదు. ఇచ్చటనే ప్రసవింపు మని చెప్పెను. అంతట నాకులింగపక్షి భర్తమాటను అతిక్రమింపఁజాలక యాసముద్రతీరమునందే గ్రుడ్లను పెట్టెను. సముద్రుఁడు కులింగపక్షియొక్క ప్రగల్భవాక్యములను విని 'చూచెదను. ఈపక్షి యేమి చేయునో' యని దానిగ్రుడ్లను అలలచేత లోపలికి నీడ్చుకొని పోయెను. అప్పు డాకులింగపక్షిభార్య తనపెనిమిటినిఁ జూచి 'నే నిదివరకే చెప్ప లేదా? సముద్రుఁడు మనగ్రుడ్లను నీడ్చుకొని పోయెఁగదా'యని దుఃఖించెను. అప్పు డాకులింగపక్షి తనభార్యతో 'నీవు దుఃఖింపకు. నేను సముద్రపుజలమును శోషింపఁజేసి మనగ్రుడ్లను తిరిగి తెచ్చెద'నని చెప్పి తనముక్కుతో నొకొ్కక జలబిందువును గ్రహించి దరికి నుమియుచుండెను. అప్పు డాపక్షియొక్క బంధువులందఱువచ్చి 'యిది నీకు శక్యముగానిపని; దీనిని మానుకో'మని యెంత చెప్పినను ఆకులింగపక్షి మానక 'మీ రందఱు నాకు సహాయముగా నుండుఁడు త్వరలో నేనీసముద్రునిశోషింపఁజేయుదు' నని ఆపక్షులను సహాయముకోరెను. ఆపక్షు లన్నియు ఆకులింగపక్షికి సహాయములై తమముక్కులతో నొకొ్కక జలబిందువును సముద్రములోనుండి గ్రహించి దరికి నుమియుచుండెను. అప్పు డీకులింగపక్షియొక్క అదృష్టముచేత నా త్రోవను వచ్చిన నారదమహర్షి యాకులింగపక్షియొక్క యత్నమును మొదటినుండి విని యిది నీకు శక్యముగాదు మానుకోమని బోధించిరి. ఎంత బోధించినను ఈజన్మములోఁగాని మరి

యొకజన్మములోఁగాని వేయిజన్మములకైనను ఈసముద్రమును శోషింపఁజేసి నాగ్రుడ్లను నేను గ్రహింతునుగాని యీ సంరంభమును మానుట లేదని దృఢముగాఁ జెప్పి నీటిచుక్కలను వెలుపలికి చిమ్ముచుండెను. అంతట నారదమహర్షి ఆకులింగపక్షియొక్క దృఢనిశ్చయమునకు మిక్కిలి సంతోషించి దయగలవాఁడై గరుత్మంతునియొద్దకుఁ బోయి ఆయనను ఈ కులింగపక్షికి సహాయముగా ప్రేరేపించి పంపెను. అంత నా పక్షీంద్రునిపక్ష వేగమునకు సముద్రుఁడు భయమునొంది ఆపక్షి యొక్క గ్రుడ్లను దానికి నిచ్చి ప్రార్థించి స్వాపరాధమును క్షమింపఁజేసుకొనిపోయెను. ఈప్రకారమే పరమధర్మమైన మనో నిరోధమునందు ప్రయత్నము చేయుపురుషుఁడు విసుకు లేక చేయుపక్షమందు వానిని పరమేశ్వరుఁ డనుగ్రహించి శీఘ్రముగా మనోనిరోధము కలుగులాగునఁ జేయును.

అన్నమును భుజించుపురుషుఁడు మధ్యేమధ్యే కూరలు మొదలైనవాటిని ఆస్వాదించుటచేత నేప్రకారము విసుకు నొందక యన్నమును భుజించునో యాప్రకారము మనోనిగ్రహోపాయముల ననుష్ఠించునప్పుడు మధ్యేమధ్యే తదనుకూల వ్యాపారముల ననుష్ఠించుటచేత విసుకునొందక మనోనిగ్రహ మును సాధించును.

ఈయభిప్రాయముతోనే వసిష్ఠమహర్షి చెప్పియున్నారు.

చిత్తస్య భోగైర్ద్వౌ భాగౌ శాస్త్రేణైకం ప్రపూరయేత్,
గురుశుశ్రూషయా భాగ మవ్యుత్పన్నస్య సంక్రమః.

తా. వివేకములేని మనస్సునకు వివేకమును కలుగఁజేయునపుడు మొదట చిత్తముయొక్క రెండుభాగములను భోగములచేతను ఒకభాగమును శాస్త్రముచేతను మరియొక భాగమును గురుశుశ్రూషచేతను నిండింపవలయును

కించిద్వ్యుత్పత్తియుక్తస్య భాగం భోగైః ప్రపూరయేత్,
గురుశుశ్రూషయా భాగౌ భాగం శాస్త్రార్థ చింతయా.

తా. కొంచెము వివేకముగలిగినతరువాత నొకభాగమును, భోగముచేత రెండుభాగములను, గురుశుశ్రూషచేత మరియొకభాగమును శాస్త్రవిచారముచేత నిండింపవలయును.

వ్యుత్పత్తిమనుయాతస్య పూరయేచ్చేతసోఽన్వహం,
ద్వౌ భాగౌ శాస్త్రవైరాగ్యైర్ద్వౌ ధ్యానగురుపూజయా.

తా. విశేషముగా వివేకమును బొందినతరువాత ప్రతిదినము చిత్తముయొక్క రెండుభాగములను శాస్త్రవిచారవైరాగ్యములవలనను రెండుభాగములను తత్త్వానుసంధానగురుశుశ్రూషాదులవలనను నిండింపవలయును.

ఇచ్చట భోగశబ్దముచేత దేహధారణసాధనమైన భిక్షాటనాదివ్యాపారము వర్ణాశ్రమోచితనిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానము చెప్పఁబడుచున్నవి గడియకాలముగాని రెండుగడియలకాలముగాని యథాశక్తిగా యోగము నభ్యసించి, తరువాత ముహూర్తకాలము శాస్త్రశ్రవణముచేతఁగాని గురుశుశ్రూషచేతఁగాని గురుసన్నిధియందు నివసించి, ముహూర్తకాలము స్వదేహధారణార్థమైనపనులను చేసుకొని ముహూర్తకాలము యోగశాస్త్రమును ఆలోచించి తిరిగి ముహూర్తకాలము యో

గము నభ్యసింపవలయును ఈ ప్రకారము యోగమును ముఖ్యముగా నుంచుకొని ఇతరవ్యాపారములను మధ్యేమధ్యే కలిపి అనుష్ఠించుచు తాను శయనించుకాలమందు ఆదినమందు ఎన్ని ముహూర్తములు యోగము చేయఁబడెనో ఆముహూర్తములను లెక్కపెట్టుకొనవలయును. అంతట రెండవదివసమందుఁ గాని, రెండవపక్షమందుఁగాని, రెండవమాసమందుఁగాని యోగముహూర్తములను వృద్ధినొందింపవలెను ఈ ప్రకారము చేయుచు ఒక్కొక యోగముహూర్తమున కొక్కొకక్షణమును వృద్ధినొందించినను, ఒకసంవత్సరమునకు యోగానుష్ఠానకాలము చాల వృద్ధినొందును. ఈ ప్రకారము యోగమునే ముఖ్యముగా ననుష్ఠించుపక్షమందు నితరవ్యాపారములు లోపించిపోవు నని శంకింపఁదగదు.ఇతరవ్యాపారములన్నిటి నివిడిచినవానికే యోగమునం దధికారము కలదు.గనుక వ్యాపారాంతరలోపము దూషణముకాదు. మరి భూషణముగా నేయుండును. గనుక నే విద్వత్సన్న్యాస మపేక్షింపఁబడుచున్నది. అనఁగా బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గలవాఁడై సన్న్యాసముచేత సర్వవ్యాపారముల నుపరమించి జీవన్ముక్తిసాధనమగు యోగము నభ్యసింపవలయు నని శాస్త్రములయందు చెప్పియున్నది యని భావము.

కనుక యోగమునందే ముఖ్యనిష్ఠగలపురుషుఁడే వేదాధ్యయనమును చేయుబ్రహ్మచారివలె, వర్తకమును చేయుకోమటివలె క్రమముగా యోగారూఢుఁ డగును. వేదాధ్యయనమును చేయుబ్రహ్మచారి యొకపాదమును మొదటను, రెండుపాదములను తరువాతను, అనంతరముఁబుక్కను, రెండుబుక్క

లను, కాండమును, అధ్యయనము చేసి క్రమముగా వేదమునంతటిని చదివి యధ్యాపకత్వము నేప్రకారము పొందునో వర్తకమును జేయుకోమటి మొదట నొకవరహాను తరువాత రెండువరహాలను సంపాదించి క్రమముగా లక్షద్రవ్యమార్జించి యేప్రకారము లక్షేశ్వరుఁడగునో, ఆప్రకారము బ్రహ్మచారి, కోమటి అధ్యయనమునకు వర్తకమును ఆరంభించినప్పుడు తాను కూడ సమానముగా యోగాభ్యాసము నుపక్రమించి ఉత్తరోత్తరము వృద్ధిగా వారలకంటె నెక్కువగా పనిచేయవలె నని అభినివేశము నొంది యోగము నభ్యసించినయెడల బ్రహ్మచారివర్తకులు అధ్యాపకత్వలక్షేశ్వరత్వముల నెంతకాలమునకు పొందుదురో యంతకాలమునకు తాను యోగముయొక్క పరమావధిని నెందుచల్ల పొందఁజాలఁడు? అవశ్యముగా యోగకాష్ఠను పొందనే పొందును.

కనుక మాటిమాటికి చిత్తమందు వచ్చిచేరు సంకల్ప వికల్పములను ఉద్దాలకునివలె పురుషప్రయత్నము చేత నివారించి విశేషాహంకారోపాధికుఁడైన జ్ఞానాత్మయందు మనస్సును చేర్చి నిరోధింపవలయును. ఇది రెండవభూమిక. ఈభూమికను జయించితే బాలునివలె, మూగవాండ్రవలె అమనస్కత సిద్ధించును. అట్టి నిర్మనస్కత్వము స్వభావముగా నేర్పడిన తరువాత విశేషాహంకారరూపమైన జ్ఞానాత్మను సామాన్యాహంకారరూప మగు మహత్తత్త్వమునందు చేర్చి నిరోధింపవలయును. కొంచెము ప్రమాదనిద్రలను పొందినవానికి విశేషాహంకార మేప్రకారము సంకోచమును పొందునో

ప్రమాదనిద్రలను పొందకపోయినా, విశేషాహంకారమును మఱచుటయందు ప్రయత్నముచేయువానికి ఆప్రకారము విశేషాహంకారమును సంకోచమును బొందును. లోకప్రసిద్ధమయిన ప్రమాదనిద్రలయందు తార్కికాదుల కభిమతమైన నిర్వికల్పక జ్ఞానముతోటి సమానమైన ఆమహత్తత్త్వమాత్రనిష్ఠ మూఁడవ భూమిక యనఁబడును.

అభ్యాసవిశేషముచేత నీభూమికలను జయించినతరువాత నీ సామాన్యాహంకారరూప మైనమహత్తత్త్వమును సర్వోపాధిశూన్యమై చిదేకరూపమైన శాంతాత్మయందుచేర్చి నిరోధింపవలయును.

మహత్తత్త్వం తిరస్కృత్య చిన్మాత్రం పరిశేషయేత్. అని.

తా. మహత్తత్త్వమును కూడ తిరస్కరించి కేవల చిద్రూపుఁడైన పరమాత్మను శేషింపఁజేయవలయు నని స్మృత్యంతరమందుఁ జెప్పియున్నది.

ఈచిన్మాత్రస్వరూపమును పరిశేషింపఁజేయు విషయములోకూడ వెనుకచెప్పిన పూర్వభూమికాలంబనవిస్మృతి ప్రయత్నమే పూర్వముకంటె నధికముగా చేయఁబడి సాధనమైయుండును. శాస్త్రము నభ్యసించుపురుషునకు వ్యుత్పత్తి కలుగుటకు పూర్వము ప్రతిపదమును వివరించిచెప్పుట యావశ్యకమైయున్నప్పటికి వ్యుత్పత్తి కలిగినతరువాత స్వయముగానే ఉత్తరగ్రంథముయొక్క తాత్పర్యము ఏ ప్రకారముగా తెలియునో ఆప్రకారమే పూర్వభూమికను చక్కఁగా ననుష్ఠించి

స్వాధీనపరచుకొన్న యోగికి ఉత్తరభూమికలను సాధించు నుపాయము స్వయముగానే తోఁచుచుండును.

ఈ యర్థము యోగభాష్యకారు లగువ్యాసాచార్యులచేఁ జెప్పఁబడినది.

యోగేన యోగో జ్ఞాతవ్యో యోగాద్యోగః ప్రవర్తతే,
యోఽప్రమత్తస్తు యోగేన స యోగీ రమతే చిరమ్ అని.

తా యోగముయొక్క యుత్తరభూమికను పూర్వభూమికచేతనే తెలుసుకొనవలయును. పూర్వభూమికయొక్క సమ్యగభ్యాసమువలన నుత్తరభూమిక ప్రవర్తించును. ఏపురుషుఁడు ప్రమాదములేనివాఁడై యుండునో వాఁడు భూమికల నన్నిటిని సాధించి చిరకాలము విహరించును.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! మహత్తత్త్వముయొక్కయు, శాంతాత్మయొక్కయు మధ్యమునందు 'ఇంద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా' అను శ్రుతిచేత అవ్యక్తము చెప్పఁబడియున్నది. 'యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞః' అను శ్రుతియందు మహత్తత్వమునకు స్వకారణమైన అవ్యక్తమునందు నిరోధమును చెప్పవలసినది ఆవశ్యకమయియుండఁగా దాని నతిక్రమించి శాంతాత్మయందు నిరోధము ఏల చెప్పఁబడినది?

సమాధానము:—అవ్యక్తమునందు నిరోధమునుచేయఁగానే అహంకారముతోఁ గూడిన మహత్తత్త్వము లయమును పొందును. అట్టిలయము పురుషార్థము కాదనే అభిప్రాయముతో నవ్యక్తమునందు మహత్తత్త్వమునకు నిరోధమును చెప్పలేదు.

తనకు ఉపాదానకారణము గానిజలమునందు నిరోధిం

పఁబడినప్పటికి నేత్రప్రకారము లయమును పొందదో, ఉపాదాన కారణమగు మృత్తికయందు నిరోధింపఁబడి లయమును పొందునో ఆప్రకారమే మహత్తత్త్వము శాంతాత్మయందు నిరోధింపఁబడినప్పటికి లయము నొందదు. అవ్యక్తమందునిరోధింపఁబడెనా లయమునొందును. ఇట్టిస్వరూపలయము పరమాత్మదర్శనమునకుపాయముకానందున పురుషార్థము కానేరదు.

శ్రు. దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః.

తా. సూక్ష్మార్థగ్రహణసమర్థమై నిర్మలమైనబుద్ధిచేతనాపరమాత్మ చూడఁబడును. ఈప్రకారము పూర్వవాక్యమునందు పరమాత్మదర్శనమును చెప్పి ఇట్టి పరమాత్మదర్శనమునకుపాయమైన బుద్ధిసూక్ష్మత్వమును ప్రతిపాదించుటకుఁగాను 'యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ' యను శ్రుతియందు నిరోధసమాధి చెప్పఁబడినది. ఇదిగాక, ప్రతిదినము సుషుప్తికాలమునందు మహత్తత్త్వమునకు అవ్యక్తమందు లయము స్వభావముగానే కలుగుచున్నందున, అట్టిలయమును గూర్చి నిరోధసమాధిని విధించుట వ్యర్థముగా నుండును

ఆక్షేపము.—ఓయీ! ధారణా ధ్యాన సమాధులచేత సాధింపఁదగిన సంప్రజ్ఞాతసమాధి ఏకాగ్రవృత్తిరూపమైనందున పరమాత్మదర్శనమునకు సాధనమయినప్పటికి శాంతాత్మయందు నిరోధింపఁబడి యసంప్రజ్ఞాతసమాధిదశను పొందిన చిత్తము వృత్తిశూన్యమైనందున సుషుప్తివలె పరమాత్మదర్శనమునకుపాయము కానేరదు.

సమాధానము:—పరమాత్మదర్శనము స్వతస్సిద్ధమయినందున నివారింప శక్యము కానేరదు. అనఁగా చిత్తము సంప్రజ్ఞాతసమాధిలో వృత్తిసహిత మయియున్నందున సోపాధిక బ్రహ్మను గ్రహించుచుండును. అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలో వృత్తిశూన్య మయియుండి ఆత్మస్వరూపమును గ్రహించలేక పోయినను ఆత్మస్వరూపము స్వయంప్రకాశ మయినందున స్వయముగానే ప్రకాశించుచుండును.

ఈయర్థము శ్రేయోమార్గ మనుగ్రంథమందుఁ జెప్పఁబడినది.

ఆత్మానాత్మాకారం స్వభావతో౽వస్థితం సదాచిత్తం,
ఆత్మైకాకారతయా తిరస్కృతానాత్మదృష్టిం విదధీత. అని.

తా. చిత్తము స్వభావముగా ఆత్మాకారముగాను, అనాత్మాకారముగాను కూడ నున్నది ఇందులో అనాత్మాకారమును నిరోధించినపక్షమునకు ఆత్మాకారము స్వభావముగా స్ఫురించును గనుక చిత్తముయొక్క అనాత్మాకారమును నిరోధించుటయందు ప్రయత్నమును జేయవలయును.

ఘటము పుట్టునప్పుడు ఆకాశముచేత సంపూర్ణమయ్యే పుట్టును. జలము, బియ్యము, అన్నము ఇట్టిద్రవ్యములు ఘటముపుట్టినతరువాత పురుషప్రయత్నముచేత ఘటములో నింపఁబడును. అనంతరమందు నింపఁబడిన జలతండులాదులను ఘటములోనుండి నివర్తింపఁజేసినప్పటికి ఆకాశమును నివర్తింపఁజేయుటకు నేప్రకారము శక్యముగా నుండదు. ముఖమును మూసినప్పటికి ఘటములోపల నాకాశము నిండియుండును.

దా. ఆప్రకారమే చిత్తము పుట్టునప్పుడు ఆత్మచైతన్యముతోటి పూర్ణమయ్యే పుట్టును. చిత్తము పుట్టిన తరువాత సుఖదుఃఖాద్యనుభవములకు కారణములైన ధర్మాధర్మములనుబట్టి ఘటపటరూపరసగంధసుఖదుఃఖాదివృత్తిరూపములు మూసలో కరిగిపోసిన రాగివలె చిత్తమునందు సంక్రమించును. వీటిలో రూపరసాద్యాకారములు నిరోధసమాధిచేత నివారింపఁబడఁగానే స్వతస్సిద్ధమైన పరమాత్మాకారము ప్రకాశించును. కాని అది నివారించుటకు శక్యమై యుండదు. కనుక నిరోధసమాధిచేత వృత్తి శూన్యముగాఁ జేయఁబడి సంస్కారమాత్రముగా శేషించియున్నందున సూక్ష్మమయి చిదాత్మాభిముఖమయినందున ఏకాగ్రమయియున్న చిత్తముచేత నిర్విఘ్నముగా పరబ్రహ్మ సాక్షాత్కరింపఁబడును.

ఈయభిప్రాయముచేతనే వార్తికకారులును సర్వానుభవయోగియును ఉభయులు చెప్పియున్నారు.

సుఖదుఃఖాదిహేతుత్వం ధియో ధర్మాదిహేతుతః,
నిర్హేతుత్వాత్మసంబోధరూపత్వం వస్తువృత్తితః.

తా. చిత్తమునకు సుఖదుఃఖాదివిషయాకారము ధర్మాధర్మములచేత కలుగుచుండును. అనాదిసిద్ధమైనచిదాత్మాకారము స్వభావముచేతనే కలిగియుండును.

ప్రశాంతవృత్తికం చిత్తం పరమానందదీపకం,
అసంప్రజ్ఞాతనామాయం సమాధిర్యోగినాం ప్రియః. అని.

తా. సర్వవృత్తిశూన్యమైన చిత్తము పరమానందస్వరూపుఁడైన పరమాత్మను ప్రకాశింపఁజేయును. ఇదియె అసం

ప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. ఈసమాధి యోగులకు నిండ ప్రియమైనది.

పరమాత్మదర్శనము స్వతస్సిద్ధమైనప్పటికి అనాత్మదర్శనమును నివారించుటకు నిరోధసమాధిని అభ్యసింపవలయును.

కనుకనే భగవద్గీతలయందు జెప్పఁబడినది:

ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయేత్. అని.

తా. చిత్తమును పరమాత్మయందు నిశ్చలముగాఁ జేర్చి యితరవిషయములను స్వల్పముగానైనా చింతింపఁగూడదు.

ఘటములోని నాకాశము స్వతస్సిద్ధముగా నున్నప్పటికి జలతండులాదులచేత నాచ్ఛాదింపఁబడి విస్పష్టముగా ప్రకాశింపక యుండును. జలతండులాదుల నిరాకరించినతరువాత నాకాశము విస్పష్టముగా కనుపడును. ఆప్రకారమే చిత్తమునందుఁ బరమాత్మాకారము స్వతస్సిద్ధముగా నున్నప్పటికి ఆగంతుకరూపరసాద్యాకారములచేత నభిభవింపఁబడి విస్పష్టముగా కనుపింపకయుండును. రూపరససుఖదుఃఖాద్యనాత్మాకారములను నివారింపఁగా విస్పష్టముగా సాక్షాత్కరించును. అనాత్మాకారములను నివారించుటకుఁగాను నిరోధసమాధిని అభ్యసింపవలయును.

యోగశాస్త్రము చిత్తమును నిర్మలముగాఁ జేయుటకు మాత్రము ప్రవర్తించినందున నిరోధసమాధియందు పరమాత్మదర్శనమును సాక్షాత్తుగా ప్రతిపాదింపలేదు గాని ప్రకారాంతరముగా పరమాత్మదర్శనమును ప్రతిపాదించినది.

సూ. యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధః.

యోగ మనఁగా చిత్తవృత్తులనన్నిటిని నిరోధించుటయే యని చెప్పి,

"తదా ద్రష్టుస్స్వరూపేఽవస్థానం."

చిత్తవృత్తుల నన్నిటిని నిరోధింపఁగా ద్రష్ట యగు ప్రత్యగాత్మకుఁగాని చిత్తమునకుఁగాని పరమాత్మయందు నిశ్చలమగునస్థితి కలుగునని చెప్పినందున నిరోధసమాధియందు అవర్జనీయముగా పరమాత్మసాక్షాత్కారము కలుగు నని అంగీకరింపఁబడినది. విచారింపఁగా ద్రష్ట యగు ప్రత్యగాత్మ నిర్వికారుఁడై నందున నెప్పుడు స్వరూపమునందే యుండు నని తోఁచుచున్నది. అయినను వృత్తులు పుట్టునప్పుడు ఆవృత్తులయందు చిద్రూపము ప్రతిబింబించుచుండఁగా వృత్తులకు ప్రత్యగాత్మకు కలిగియున్న భేదము తెలియనందున స్వరూపప్రచ్యుతి కలిగియున్నట్లు కనుపడుచుండును.

ఈ యర్థము పతంజలిచేతనే "సూ. వృత్తిసారూప్యమితరత్ర" యని సూత్రింపఁబడియున్నది.

తా. వృత్తులయొక్క నిరోధము లేనికాలమందు వృత్తులతో సమానముగా ప్రత్యగాత్మ కనుపడుచుండు నని సూత్రార్థము.

మరియొక చోట కూడ నీయర్థము.

సూ. సత్త్వపురుషయోరత్యంతాసంకీర్ణయోః ప్రత్యయావిశేషో భోగః.

అని సూత్రింపఁబడినది.

తా. ప్రకాశసుఖాత్మక మయిన యంతఃకరణసత్త్వము పురుషుఁడు వీరు ఉభయులు స్వతః అత్యంతభిన్నులుగా నున్నప్పటికి అభేదముగా ప్రతిభాసించుట భోగమనఁబడును. నిరోధసమాధిచేత శోధింపఁబడిన త్వంపదార్థము అనఁగా ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కరింపఁబడినప్పటికి ఆప్రత్యగాత్మకు బ్రహ్మాత్వమును కలుగఁజేయుకొఱకు తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యముల వలన బ్రహ్మావిద్య యను వృత్త్యంతరము పుట్టింపఁబడును. పరిశుద్ధత్వంపదార్థసాక్షాత్కారమును కలుగఁజేయుటకు నిరోధసమాధి యొకటియే యుపాయము కాదు. చిద్రూపజడరూపములయొక్క వివేకజ్ఞానముచేత కూడ త్వంపదార్థసాక్షాత్కారము గలుగును.

కనుకనే వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడినది:

ద్వౌ క్రమౌ చిత్తనాశస్య యోగో జ్ఞానం చ రాఘవ,
యోగస్తద్వృత్తిరోధో హి జ్ఞానం సమ్యగవేక్షణమ్.

తా. చిత్తము నశించుటకు యోగ మని జ్ఞాన మని రెండుమార్గములు కలవు. యోగ మనఁగా చిత్తవృత్తులను నిరోధించుట; జ్ఞానమనఁగా చిద్రూపుఁడగు ప్రత్యగాత్మయొక్కజడములగు దేహప్రాణమనోబుద్ధులయొక్క స్వరూపమును విభజించి యథార్థముగ తెలియుట.

అసాధ్యః కస్యచిద్యోగః కస్యచిత్ జ్ఞాననిశ్చయః,
ప్రకారౌ ద్వౌ తతో దేవో జగాద పరమేశ్వరః. అని.

తా. ఒకపురుషునకు యోగము అసాధ్యముగానుండును. మఱియొకనికి వివేకజ్ఞాన మసాధ్యముగా నుండును. కనుక

పురుషులయొక్క అధికారము నాలోచించి పరమేశ్వరుఁడు యోగమార్గజ్ఞానమార్గములను రెంటిని ఉపదేశించెను.

ఆక్షేపము:—ఓయీ! ప్రత్యగాత్మ సాక్షాత్కారకాలమందు ఆత్మమాత్రవిషయమైన చిత్తముయొక్క ఏకాగ్రవృత్తి సంప్రజ్ఞాతసమాధిలో నంతర్భూతమైనందున వివేకజ్ఞానము కూడ యోగమునందే పర్యవసించుచున్నది. యోగజ్ఞానములు భిన్నములుగా చెప్పుట కేమి కారణము?

సమాధానము:—వాస్తవము. అయినను సంప్రజ్ఞాతా సంప్రజ్ఞాతసమాధులకు స్వరూపమును బట్టి చూచినను, సాధనములనుబట్టిచూచినను విశేషభేదము కలదు. సంప్రజ్ఞాతసమాధియందు వృత్తి కలిగియుండును. అసంప్రజ్ఞాతసమాధియందు వృత్తి శూన్యమై యుండును. ఇది యీ రెంటియొక్క స్వరూపభేదము. సంప్రజ్ఞాతసమాధికి ధారణాధ్యానసమాధులు సజాతీయము లగుటచేత నంతరంగసాధనములు. అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి విజాతీయములగుటచేత బహిరంగసాధనములు. ఇది సాధనప్రయుక్తభేదము. ధారణాధ్యానసమాధులవలెనే సంప్రజ్ఞాతసమాధి కూడ వృత్తిసహితమైనందున నీనాలుగు సజాతీయములు. అసంప్రజ్ఞాతసమాధి వృత్తిశూన్యమైనందున ధారణాదిత్రయము దీనికి విజాతీయమని తెలియవలయును. 'సూ. తదపి బహిరంగం నిర్బీజస్య' నిర్బీజ మని చెప్పఁబడునసంప్రజ్ఞాతసమాధికి ధారణాధ్యానసమాధులుమూఁడు బహిరంగములుగా నుండు నని సూత్రముచేత కూడ నీయర్థము చెప్పఁబడినది. ధారణాదిత్రయము అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి విజాతీయముగానున్నప్ప

టికి అనేకవిధములైన యనాత్మాకారములను విడిచియుండుట చేత ఉపకారకమయినందున బహిరంగ మని చెప్పుట విరుద్ధము కానేరదు. ఇట్టి యుపకారకత్వమును విశదపఱచుటకొఱకు పతంజలిమహర్షి సూత్రించియున్నారు.

సూ. శ్రద్ధావీర్యస్మృతిసమాధిప్రజ్ఞాపూర్వక ఇతరేషాం. అని.

తా. దేవతలు మొదలగు కొందఱు జన్మచేతనే సమాధిసిద్ధికలవారై యుందు రని పూర్వసూత్రమునందుఁ జెప్పి మనుష్యులనుగూర్చి సమాధి సిద్ధించునుపాయమును ఈసూత్రముచేత చెప్పుచున్నారు. నా కీయోగమే పరమపురుషార్థసాధనమను నిశ్చయము శ్రద్ధ యనఁబడును. ఇట్టిశ్రద్ధ యోగముయొక్క ప్రభావమును విశేషముగా వినుటచేత కలుగును.

యోగప్రభావము భగవద్గీతలయందు వినఁబడుచున్నది.

తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః,
కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున.

తా. కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపస్సుల నాచరించు వారికంటె యోగి ఉత్తముఁడు వాసనాక్షయమనోనాశముల నభ్యసింపకయుండి కేవలతత్త్వజ్ఞానమును మాత్రము సంపాదించిన జ్ఞానులకంటె నుత్తముఁడు. నిత్యనైమిత్తికాదికర్మల నాచరించు వారికంటె యోగి ఉత్తముఁడు; గనుక, ఓయి యర్జునా! నీవు సర్వోత్కృష్ట మగుయోగమునే అభ్యసింపవలయును.

ఇట్టిప్రభావము యోగమునందుఁ గల దని శాస్త్రము వలన సద్గురూపదేశము వలన వినుటచేత యోగమునందు శ్రద్ధ గలుగును. ఈశ్రద్ధ దృఢముగాఁగలిగినతరువాత వీర్యము కలు

గును. వీర్య మనఁగా ఉత్సాహము. సర్వప్రకారములవలన యోగమును సాధింపవలయు నను చిత్తవృత్తి ఉత్సాహమనఁబడును. ఇటువంటి యుత్సాహము కలుగఁగానే అష్టవిధము లయిన యోగాంగములు స్మరింపఁబడును. ఈస్మృతిచేత సమాధి చక్కఁగా ననుష్ఠింపఁబడును. సమాధియొక్క పరిపాకమువలన చిత్తము నిర్మలమయినందున ఋతంభర యను ప్రజ్ఞ గలుగును. ఈప్రజ్ఞచేత నసంప్రజ్ఞాతసమాధి మనుష్యులకు సిద్ధించు నని సూత్రముయొక్క అర్థము.

ఋతంభర యను ప్రజ్ఞ పతంజలిచే సూత్రింపఁబడినది:

సూ. ఋతంభరా తత్ర ప్రజ్ఞా. అని.

ఋత మనఁగా సత్యము, సర్వవస్తువులయొక్క యథార్థస్థితి. దీనిని ప్రకాశింపఁజేయుబుద్ధి ఋతంభరయనఁబడును. అనఁగా సర్వపదార్థములయొక్క యథార్థస్థితిని తెలియఁజేయు బుద్ధివిశేషము ఋతంభర యనఁబడు నని యర్థము. ఇట్టిబుద్ధి విశేషము సమాధిపరిపాకమువలన చిత్తము పారిశుద్ధ్యము నొందినపక్షమందు సంభవించు నని సూత్రార్థము.

ఋతంభర యను నామము ప్రవర్తించుటకు కారణము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. శ్రుతానుమానప్రజ్ఞాభ్యామన్యవిషయావిశేషార్థత్వాత్. అని.

తా. సూక్ష్మవస్తువులయందు దేశాంతరకాలాంతరగత వస్తువులయందును యోగులు కానివారియొక్క ప్రత్యక్షము ప్రవర్తింపనేరదు. అట్టివస్తువులను శాస్త్రముచేతను యోగులు కానివారు తెలుసుకొందురు. శాస్త్రానుమానములచేత పుట్టిన

జ్ఞానములు ఆయావస్తువులయొక్క సామాన్యస్వరూపములను తెలియఁజేయును గాని విశేషవిషయములను తెలియఁజేయ నేరవు యోగులయొక్క ప్రత్యక్షము సర్వపదార్థములయొక్క విశేషాకారముల నన్నిటిని విస్పష్టముగాఁ దెలియఁజేయును. ఇందువలననే యోగిప్రత్యక్షమునకు ఋతంభర యని నామ మేర్పడినది యని సూత్రార్థము. ఇట్టియోగిప్రత్యక్షము అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి బహిరంగ మని చెప్పుటకు యోగిప్రత్యక్షము. అసంప్రజ్ఞాతసమాధికిఁ జేయు నుపకారము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. తజ్జసంస్కారోఽన్యసంస్కారప్రతిబంధీ. అని.

యోగిప్రత్యక్షముచేత కలుగు సంస్కారము వ్యుత్థాన సంస్కారములను ఇతరసమాధిజన్యసంస్కారములను ప్రతిబంధించును ఇదియె యసంప్రజ్ఞాతసమాధికి యోగిప్రత్యక్షము చేయునుపకార మని సూత్రార్థము.

అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి బహిరంగసాధనముయిన ఋతంభర యను యోగిప్రత్యక్షమును జెప్పి సంప్రజ్ఞాతసమాధిని నిరోధించుటకు చేయుప్రయత్నము అంతరంగసాధన మని సూత్రింపఁబడినది.

సూ. తస్యాపి నిరోధే సర్వనిరోధా న్నిర్బీజస్సమాధిః. అని.

సంప్రజ్ఞాతసమాధిని నిరోధించుటచేత సర్వము నిరోధింపఁబడును గనుక నందుచేత నసంప్రజ్ఞాతసమాధి యను నిర్బీజసమాధి సిద్ధించు నని సూత్రార్థము. ఈసమాధి సుషుప్తి దశతో సమము.

ఇది సాక్షిచైతన్యముచే తెలుసుకొనుటకు శక్యమైనది. ఈయసంప్రజ్ఞాతసమాధి సర్వవృత్తిశూన్యమైనందున సుషుప్తియేయని శంకింపఁదగదు. అసంప్రజ్ఞాతసమాధియందు అంతఃకరణము శేషించియుండును. సుషుప్తియం దంతఃకరణము కూడ లయము నొందును. ఈవిశేషము కలిగియున్నందున సుషుప్తిదశాసంప్రజ్ఞాతసమాధు లొకటి కానేరవు.

ఇది గౌడపాదాచార్యులవారిచే చెప్పఁబడినది.

నిగృహీతస్య మనసో నిర్వికల్పస్య ధీమతః,
ప్రచారస్స తు విజ్ఞేయస్సుషుప్త్యేన్యో న తత్సమః.

తా. నిరోధింపఁబడి సర్వకల్పనాశూన్యమై వివేకయుక్తమయిన మనస్సుయొక్క ప్రచారవిశేషము సుషుప్తికంటె విలక్షణముగా నుండు నని యోగులచేత తెలియఁదగియున్నది. సుషుప్తియందు మనస్సుయొక్క ప్రచారము అవిద్యాగ్రస్తమై యనేక వాసనాబీజములతో కూడి యుండును. సమాధియందు ఆత్మతత్త్వజ్ఞానముచేత నవిద్యానాశమైనందున సకలాయాసశూన్యమై సుఖాకారమైయుండును. ఇట్టివిశేషము యోగులయొక్క స్వానుభవముచేత తెలియఁదగినది.

లీయతే హి సుషుప్తౌ త న్నిగృహీతం న లీయతే,
తదేవ నిర్భయం బ్రహ్మ జ్ఞానాలోకం సమంతతః. అని.

తా. మనస్సుయొక్క ప్రచారము సుషుప్తియందు సమాధియందును భిన్నముగా నుండుటకు కారణమును చెప్పుచున్నారు. మనస్సు సుషుప్తిదశయందు సర్వవాసనలతోఁగూడ నవిద్యయందు లీనమయి పోవును. సమాధియందు వివేకజ్ఞాన

పూర్వకముగా నిరోధింపఁబడి లీనము కానేరదు. ఎప్పుడు గ్రాహ్యగ్రాహక భేదమునువిడిచి మనస్సు కేవలముగా నుండునో అప్పుడు పరబ్రహ్మాకారమై యుండును. పరబ్రహ్మ కేవల జ్ఞాన స్వరూపము సర్వదేశవ్యాపకముగా నుండును.

మాండూక్యశాఖయందు కూడ నీయర్థము వినఁబడు చున్నది

శ్రు. ద్వైతస్యాగ్రహణం తుల్య ముభయోః ప్రాజ్ఞతుర్యయోః,
బీజనిద్రాయుతః ప్రాజ్ఞస్సా చ తుర్యే న విద్యతే.

తా. ప్రాజ్ఞతురీయులిద్దఱకు ద్వైతప్రపంచము స్ఫురింపక యుండును గాని ప్రాజ్ఞుఁడు విశేషవిజ్ఞాన మను ప్రపంచ స్ఫురణమునకు కారణమయిన యజ్ఞానముతోఁ గూడియుండును. ఇట్టి అజ్ఞానము తురీయునియందు లేకయుండును.

శ్రు. స్వప్ననిద్రాయుతా వాద్యౌ ప్రాజ్ఞస్త్వస్వప్ననిద్రయా,
న నిద్రాం నైవ చ స్వప్నం తుర్యే పశ్యంతి నిశ్చితాః.

తా. విశ్వుఁడు తైజసుఁడు వీరిద్దఱు అన్యథాజ్ఞానము తత్త్వాప్రతిబోధ మనునజ్ఞానమును కలవారై యుందురు. ప్రాజ్ఞుఁడు అన్యథాజ్ఞానము లేనివాఁ డయి కేవలనిద్రతో కలసి యుండును. తురీయుఁడు అన్యథాజ్ఞాన మను స్వప్నముగాని తత్త్వాజ్ఞాన మను నిద్రగాని లేనివాఁడై యుండు నని బ్రహ్మవేత్తలు చెప్పుదురు.

శ్రు. అన్యథా గృహ్ణతస్స్వప్నో నిద్రాతత్త్వమజానతః,
విపర్యాసే తయోః క్షీణే తురీయం పదమశ్నుతే.

తా. స్వప్నజాగరితములయందు అన్యథాజ్ఞానము కలిగి యుండును. తత్త్వాజ్ఞాన మను అజ్ఞానము స్వప్నజాగరితసుషుప్తులయందు మూటియందు సమానముగా నుండును. అన్యథాజ్ఞానాజ్ఞానములను విపర్యయము క్షీణింపఁగా తురీయము పొందఁబడును.

ఆత్మ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలయందు క్రమముగా విశ్వుఁడని తైజసుఁడని ప్రాజ్ఞుఁడని చెప్పఁబడును. అద్వైతవస్తువును ద్వైతవస్తువుగా తెలుసుకొనడము స్వప్నము. ఇది విశ్వతైజసులయం దిద్దఱియందుసమానము. అద్వైతమును తెలియక యుండుట నిద్ర. ఇది విశ్వతైజసప్రాజ్ఞులయందు ముగ్గురియందు సమము. ఇట్టిస్వప్ననిద్రలకు కారణమైన మిథ్యాజ్ఞానము తత్త్వజ్ఞానముచేత క్షయమును బొందినతరువాత తురీయ మను అద్వితీయ బ్రహ్మతత్త్వము పొందఁబడు నని మాండూక్యవాక్యములయొక్క తాత్పర్యార్థము

ఆక్షేపము—ఓయీ అసంప్రజ్ఞాతసమాధికిని సుషుప్తికిని భేదము విశేషముగా నుండునుగాన అద్వితీయాత్మతత్త్వమును చూడఁగోరినవానికి నసంప్రజ్ఞాతసమాధి దర్శనసాధనముగా నపేక్షింపఁబడినప్పటికి తత్త్వజ్ఞానముగలవానికి ప్రతిదినమున వర్జనీయముగా సంభవించు సుషుప్తిచేతనే రాగద్వేషాదిక్లేశబంధములు నివర్తించుచున్నందున జీవన్ముక్తి గలుగుచుండఁగా అసంప్రజ్ఞాతసమాధితో నక్కఱ గనుపడదు.

సమాధానము—ఈలాగున చెప్పఁ గూడదు. ప్రతిదినము స్వభావముగా నొకానొకప్పుడు సంభవించు సుషుప్తి రాగ

ద్వేషాదిబంధముల నివర్తింపఁజేయునా? లేక అభ్యాసముచేత నిరంతరముగా సంపాదింపఁబడిన సుషుప్తి నివర్తింపఁజేయునా? మొదటిపక్షమునందు సుషుప్తికాలమునందుఁ గల బంధమును మాత్రము సుషుప్తి నివర్తింపఁజేయునా? లేక యితరకాలముల యందు వర్తించు బంధమును గూడ నివర్తింపఁజేయునా? ఇతర కాలములయం దుండు బంధము సుషుప్తికాలమునందు ప్రసక్తము కానందున సుషుప్తిచేత నివర్తింపఁజేయఁబడదు. తత్త్వజ్ఞానశూన్యు లగువారికిఁగూడ సుషుప్తియందు రాగద్వేషాది క్లేశబంధము లేదు గదా. కనుక ప్రథమపక్షము యుక్తము కాదు. కాలాంతరవర్తియగు బంధమును కాలాంతరవర్తియగు సుషుప్తి నివర్తింపఁజేయనేరదు గనుక రెండవపక్షమును యుక్తము కాదు. సుషుప్తిదశ నిరంతరముగా ననువర్తించియుండు లాగున నభ్యసించుటకు శక్యము కానందున మొదటి రెండవపక్షములుయుక్తములు కావుగనుకతత్త్వజ్ఞానియగువానికికూడ రాగద్వేషాదిక్లేశబంధము నివర్తించుటకుఁగాను అసంప్రజ్ఞాతసమాధి యపేక్షింపఁబడును. ఇట్టిసమాధికిపశ్వాదులకువలె వాగింద్రియ నిరోధము ప్రథమభూమి. బాలమూఢాదులయందువలె నిర్మనస్కత్వము ద్వితీయభూమి. ఆలస్యాదులయందు వలె అహంకారశూన్యత్వము మూఁడవభూమి. సుషుప్తియందు వలె మహాతత్త్వశూన్యత్వము అనఁగాసామాన్యాహంకార రాహిత్యము నాలుగవభూమి. ఈనాలుగుభూమికలను హృదయంబునం దుంచుకొని "శనైశ్శనైరుపరమేత్" అని భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినది. ఈఉపరమమందు సాత్త్వికధృతిచేత గ్రహింపఁబడిన

సాత్త్వికబుద్ధి కారణమైయుండును సామాన్యాహంకారము విశేషాహంకారము మనస్సు వాగాదీంద్రియములు ఇవి స్వభావముగా నతితీవ్రవేగముచేత బాహ్యమునకుఁ బ్రవహించుచుండును. ఇట్టిప్రవాహముగలనదిని నిరోధించుటకువలె మహాధైర్యము ముఖ్యముగా నపేక్షింపఁబడుచున్నది. ఇట్టిధైర్యయుక్తమైన శుద్ధిచేత పూర్వభూమి సాధింపఁబడెనా? లేదా? యని పరీక్షించి, చక్కఁగా సాధింపఁబడినట్లు తెలిసెనా, రెండవ భూమిని సాధించుటకుఁ బ్రయత్నము చేయవలయును. లేదా, మొదటిభూమియందే నిలిచి, అది స్వాధీనమగువరకు ప్రయత్నమును చేయవలయును. అభ్యసించుకాలమునందు ఆభూమి యెంతమాత్రము సాధింపఁబడినదో దానిని పరీక్షింపవలయును. నాలుగవభూమియొక్క అభ్యాసము "ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా" యనుశ్లోకమువలనఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది.

చతుర్థభూమికాభ్యాసము గౌడపాదాచార్యులవారిచేతఁగూడఁ జెప్పఁబడినది.

ఉపాయేన నిగృహ్ణీయాద్విక్షిప్తం కామభోగయోః,
సుప్రసన్నం లయే చైవ యథా కామో లయస్తథా.

తా. కామభోగములయందు విక్షేపమును బొందుచున్నచిత్తమును ఉపాయముచే మఱలించవలయును. లయమునందు ప్రవేశించుచిత్తమును ఆయాసము లేకపోయినను ప్రబోధమును పొందింపవలయును. లయము ఎటువంటిదో కామము కూడ అటువంటిది

దుఃఖం సర్వమనుస్మృత్య కామభోగాన్నివర్తయేత్,
అజం సర్వమనుస్మృత్య జాతం నైవ తు పశ్యతి.

తా. ద్వైతప్రపంచమంతయు నవిద్యావిజృంభిత మగుట చే దుఃఖరూప మని విచారించి కామభోగములనుండి చిత్తమును నిరోధింపవలయును స్వప్రపంచము బ్రహ్మస్వరూపముగా భావించుటచేత ద్వైతప్రపంచమును చూడకయుండును.

లయే సంబోధయేచ్చిత్తం విక్షిప్తం శమయేత్పునః,
సకషాయం విజానీయాత్సమప్రాప్తం న చాలయేత్.

తా. లయావస్థలోఁజేరిన చిత్తమును బోధింపవలయును. విక్షేపమునొందిన చిత్తమును శమింపఁజేయవలయును. కషాయావస్థనొందిన చిత్తమును గుర్తెఱిఁగిసామ్యావస్థను పొందింపవలయును. సామ్యావస్థను పొందినతరువాత నాచిత్తమును నాయవస్థలోనుండి కదలనీయఁగూడదు.

నాస్వాదయేత్సుఖం తత్ర నిస్సంగః ప్రజ్ఞయా భవేత్,
నిశ్చలం నిశ్చరచ్చిత్త మేకీకుర్యాత్ప్రయత్నతః.

తా. సమావస్థయందు సుఖము ననుభవింపఁదగదు. సుఖమునందు నిస్పృహుఁడై వివేకయుక్తమయిన బుద్ధితోఁగూడుకొన్నవాఁడైయుండవలయును. నిశ్చలముగా నుంచఁబడినచిత్తముబాహ్యవిషయములలోనికి చేరినపక్షమునకు అట్టి చిత్తమును నిరోధించి ప్రయత్నముచేత పరమాత్మయందే చేర్పవలయును.

యదా న విద్యతే చిత్తం న చ విక్షిప్యతే పునః,
అనింగనమనాభాసం నిష్పన్నం బ్రహ్మతత్తదా.

తా. ఈప్రకారముగా నిగ్రహింపఁబడిన చిత్తము ఎప్పుడు సుషుప్తియందు లయమును బొందదో, విషయముల యందు విక్షేపములను బొందదో, కల్పితపదార్థములచేత ప్రకాశింపకయుండునో, అప్పుడు బ్రహ్మస్వరూపముగా చిత్తము పర్యవసించిన దని తెలియవలయును.

ఈశ్లోకములయొక్క తాత్పర్యము విశేషముగా వ్రాయఁబడును.

తా. లయ మని, విక్షేప మని, కషాయ మని, సమప్రాప్తి యని చిత్తముయొక్క అవస్థలు నాలుగు. నిరోధింపఁబడుచిత్తము విషయములలోనుండి మరలింపఁబడి పూర్వాభ్యాసముచేత సుషుప్తియందు అభిముఖ్యమును పొందెనా, అప్పుడు ప్రబోధ ప్రయత్నముచేతఁగానిసుషుప్తి యనులయముయొక్క కారణములను నివారించుటచేతఁగాని చిత్తమును చక్కఁగా ప్రబోధింపవలయును. నిద్ర అజీర్ణము అతిభోజనము ఆయాసము యీ నాలుగు లయకారణములు.

ఇవి పూర్వాచార్యులచేఁ జెప్పఁబడినవి.

సమారాధ్యనిద్రాం సుజీర్ణాల్పభోజీ క్రమత్యాజ్యబాధే వివిక్తేప్రదేశే, సదాసీత నిస్తృష్ణ ఏవాప్రయత్నోఽథవా ప్రాణరోధే నిజాభ్యా సమాత్రాత్. అని.

తా. నిద్రాకాలమందు నిద్రను పొంది నిద్రాశేషముచేత మాంద్యము కలుగకుండఁ జేసుకొని శీఘ్రముగా సులభ

ముగా జీర్ణమగుపదార్థములను కొద్దిగా భోజనము చేసి దూరమార్గగమనాదులచే నాయాసమును బొందక విజన మయిన యేకాంతప్రదేశమునందు రాగద్వేషాదిశూన్య మయిన చిత్తము కలవాఁడై యుండవలయును. లేదా, అభ్యాస మార్గము ననుసరించి ప్రాణాయామము ననుష్ఠించుచుండ వలయు నని భావము. ఈప్రకారము లయమును పొంద కుండఁ జేయఁగా ప్రతిదినజాగరణకాలాభ్యాసముచేత విష యాంతరములయందు చిత్తము విక్షేపము నొందును. అప్పుడు వివేకశాస్త్రమునుబట్టి వివేకి పురుషులచేత చెప్పఁబడువినాశిత్వ పరిణామవిరసత్వాదిదోషములను విషయములయందు నిశ్చ యించి విషయములలోనుండి చిత్తమును మరలింపవలయును. ఇదిగాక వేదాంతశాస్త్రసిద్ధమయిన అద్వితీయ సచ్చిదానందపర బ్రహ్మస్వరూపమును చింతించుచున్నందున విషయవస్తువులు బుద్ధికి స్ఫురింపనేరవు గనుక నీమార్గమువలనఁ గూడ చిత్త మును విషయములనుండి మరలింపవలయును. తీవ్రమయిన చిత్తదోషము తీవ్రమయిన రాగద్వేషాదివాసనలు కషాయ మనఁబడును. ఇట్టికషాయముచేత నాక్రమింపఁబడినచిత్తము ఒకానొకప్పుడు సమాధిని చెందినదానివలె లయవిక్షేపములు లేనిదై దుఃఖైకాగ్రముగా నుండును. అనఁగా స్తబ్ధముగా నుండును. అట్టిస్థితిని కనిపెట్టవలయును. కొందఱు వివేకహీను లగు యోగులు యీకషాయావస్థనే ఉన్మన్యవస్థగా తలఁచెదరు.

ఇట్టి కషాయావస్థను బొందిన చిత్తముగూడ సమాధిని పొంద లేదని తెలుసుకొని లయవిక్షేపములవలె కషాయావస్థకూడ నివర్తించు ప్రయత్నమును జేయవలెను. 'సమప్రాప్తం న చాలయేత్' అనుస్థలమందు సమ మనఁగా పరబ్రహ్మస్వరూపము.

సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరమ్. అని.

భగవద్గీతలయందు కూడ సమశబ్దము పరబ్రహ్మపరముగా ప్రయోగించఁబడియున్నది. లయవిక్షేప కషాయము లను మూఁడవస్థలను పరిహరింపఁగా చిత్తముచేత సమ మయిన బ్రహ్మస్వరూపము పొందఁబడును. సమప్రాప్తి నొందిన చిత్తమును లయావస్థ కషాయావస్థలను పొందియున్నదేమో యని భ్రమపడి చలింపఁజేయఁగూడదు. మిక్కిలి సూక్ష్మమయి నిపుణ మయిన బుద్ధిచేత లయావస్థాకషాయావస్థాస్వభావములను విభజించి తెలుసుకొని సమప్రాప్తినొందిన చిత్తమును ఆస్థితియందే చిరకాలము నిలుపవలయును. ఈప్రకారము, చిత్తమును బ్రహ్మస్వరూపమునందు స్థాపింపఁగా బ్రహ్మస్వరూపభూతమయిన పరమానందము చక్కఁగా నావిర్భవించును.

ఈయర్థము భగవద్గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడినది.

సుఖమాత్యంతికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియమ్.అని.

తా. ఇంద్రియగోచరముకానిదియు, శుద్ధసత్వాత్మకమైన బుద్ధివలన తెలియఁదగినదియు నెప్పటికి వినాశము లేని సుఖమేది కలదో, ఆసుఖమే బ్రహ్మస్వరూపసుఖ మని తాత్పర్యము.

శ్రుతి కూడ నీయర్థమునే చెప్పుచున్నది:

సమాధినిర్ధూతమలస్య చేతసో నివేశితస్యాత్మని యత్సుఖం భవేత్, న శక్యతే వర్ణయితుం గిరా తదా స్వయం తదంతఃకరణేన గృహ్యతే. అని

తా. సమాధిచేత పోఁగొట్టఁబడిన మాలిన్యములు (రాగద్వేషాదివాసనలు) గలిగి పరమాత్మయందుఁ జేర్పఁబడిన చిత్తమునకు నెటువంటిసుఖము కలుగునో యాసుఖము వాక్కుచేత వర్ణించుటకు శక్యమై యుండదు. నిర్మలమైన తనబుద్ధిచేతనే గ్రహింపఁదగియుండును

ఆక్షేపము—ఓయీ! సమాధియందుఁగల బ్రహ్మానందము బుద్ధివలన గ్రహించఁబడు నని శ్రుతి స్మృతులయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. గౌడపాదాచార్యులచేత సమాధిసుఖ మనుభవించఁగూడ దని బుద్ధిగ్రాహ్యత్వము నిషేధింపఁబడుచున్నది గనుక నిది విరుద్ధముగా నున్నది.

సమాధానము:—అది విరుద్ధముగాదు ఎందువలననంటే బుద్ధివలన గ్రహింపఁబడు సమాధిసుఖము గౌడపాదాచార్యులవారిచేనిషేధింపఁబడలేదు. ఇఁకనేమంటే, సమాధికివిరోధముగా నుండు వ్యుత్థానకాలీనసుఖము గ్రహించఁగూడదని నిషేధించఁబడినది. గ్రీష్మదివసములయందు మధ్యాహ్నవేళలలో గంగాజలమున మునిఁగిన పురుషునిచేత తత్కాలమందు ఆశైత్యసుఖమేప్రకారము చెప్పుటకు శక్యము కాదో, ఉదకములో నుండి లేచినతరువాత నేప్రకారము చెప్పుటకు శక్యమయి యుండునో, సుషుప్తియం దతి సూక్ష్ములైన యవిద్యావృత్తులచే నను

భవింపఁబడు సుఖస్వరూపము తత్కాలమందు చెప్పుట కేప్రకా రము శక్యముగా నుండదో, ప్రబోధకాలమందు స్మృతిజ్ఞానము చేత నేప్రకారము పరామర్శింపఁబడునో ఆప్రకారమే వృత్తిరూపమై సంస్కారమాత్ర శేషమయినందున సూక్ష్మముగా నున్న చిత్తముచేత సుఖ మనుభవింపఁబడు నని శ్రుతిస్మృతులయందు చెప్పఁబడినది. వ్యుత్థితుఁడైనవానికి సమాధియందు గొప్పసుఖ మనుభవింపఁబడినదని కలిగెడిపరామర్శయే యిచ్చుటఆస్వాదమని చెప్పఁబడినది. ఇట్టియాస్వాదమే గౌడపాదాచార్యులచే నిషేధింపఁబడినది. ఇదియే తమయభిప్రాయ మని తెలియఁజేయుటకు 'నిస్సంగః ప్రజ్ఞయాభవేత్' అని చెప్పిరి. అనఁగా సవికల్పకజ్ఞానముతోకూడ సుఖాసక్తిని విడువవలయునని గాని వెనుక చెప్పఁబడిన సాత్త్వికధృతితో కూడిన బుద్ధిచేత సుఖము నాస్వాదించుటను సుఖమును వర్ణించుటను విడువవలయు నని కాని యర్థము.

సమాధియందు బ్రహ్మానందములో మునిఁగియున్న చిత్తము ఒకప్పుడు సుఖము నాస్వాదించుటకుఁ గాని మశక మక్షికాదిబాధలవలనఁగాని వ్యుత్థానమును పొందినపక్షమందు చిత్తము నిశ్చలముగా నుండుటకుఁగాను తిరిగి పరబ్రహ్మమందాచిత్తమును జేర్చి బ్రహ్మతో నైక్యమును పొందించవలయును. ఈప్రకారముగాచేయుటకు నిరోధప్రయత్నమే సాధనము. 'అనింగనం అనాభాసం' అనుపదములవలన కషాయమును సుఖాస్వాదమును నిషేధింపఁబడినవి. లయ, విక్షేప, కషాయ, సుఖాస్వా

దము లనెడినాలుగువికారములు లేనిచిత్తము పరమాత్మయందు నిశ్చలముగా నిలుచు నని తాత్పర్యము.

ఈయభిప్రాయముతోనే కఠవల్లియందు పఠింపఁబడు చున్నది.

శ్రు. యదా పంచావతిష్ఠంతే జ్ఞానాని మనసా సహ,
బుద్ధిశ్చ న విచేష్టేత తామాహుః పరమాం గతిమ్.

తా. ఏకాలమందు శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములైదు మనస్సుతోఁగూడ తమతమవిషయములలోనుంచి మరలి పరమాత్మయందే స్థిరముగా నిలిచియుండునో, నిశ్చయవృత్తిగల బుద్ధి కూడ పరమాత్మయందే దార్ఢ్యమును పొంది నిలుచునో, అట్టి స్థితియే పరమగతికి సాధనముగా పండితులచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. తాం యోగమితి మన్యంతే స్థిరామింద్రియధారణామ్,
అప్రమత్తస్తదా భవతి యోగో హి ప్రభవాప్యయౌ. అని.

తా. చలించకయున్న బాహ్యాంతఃకరణములయొక్క ధారణమునే యోగమని చెప్పుదురు. ఎప్పుడిట్టియోగమునందు ప్రవర్తించునో అప్పుడే పురుషుఁడు ప్రమాదములేనివాఁడై యుండును. బుద్ధీంద్రియములు వ్యాపారశూన్యము లయియుండఁగా ప్రమాదము కలుగనేరదుగదా. యోగము ఉత్పత్తివినాశములకు కారణమైయున్నది. అనఁగా యోగము ఉపేక్షించఁబడెనా, ఇంద్రియవృత్తులను నశింపఁజేయు నని తాత్పర్యము.

ఇట్టియోగముయొక్క స్వరూపమును లక్షణమును పతంజలివలన సూత్రింపఁబడినవి.

సూ. యోగః చిత్తవృత్తినిరోధః.

తా. అంతఃకరణముయొక్క సర్వవృత్తులను నిరోధించుటయే యోగమని చెప్పఁబడును. వృత్తులు అనేకములుగా నున్నవి గనుక వాటిని నిరోధించుటకు శక్యముకా దనుశంకను పరిహరించుటకు

సూ. వృత్తయః పంచతయ్యః క్లిష్టాః అక్లిష్టాః

అని సూత్రము చేయఁబడినది.

తా. చిత్తముయొక్క వృత్తులు అయిదు. ఇవి క్లిష్టములని, అక్లిష్టములని రెండుప్రకారములుగా నున్నవి. అని సూత్రార్థము.

రాగద్వేషాద్యాసురవృత్తులు క్లిష్టములని, అభయామానిత్వాదిదైవవృత్తులు అక్లిష్టములని చెప్పఁబడును.

ఆక్షేపము:—విచారింపఁగా క్లిష్టాక్లిష్టవృత్తులు రెండు పంచవృత్తులలో నంతర్భూతములుగానే యున్నవి. పంచవృత్తులను నిరోధించుటవలన క్లిష్టాక్లిష్టవృత్తులు రెండును నిరోధింపఁబడును. పంచవృత్తులను క్లిష్టాక్లిష్టములని విభజించుటకు ప్రయోజనము కనుపడదు.

సమాధానము—సత్యము. అయినా, పంచవృత్తులను మాత్రము సామాన్యముగా చెప్పిన అక్లిష్టములుగా నుండు అమానిత్వాదివృత్తులను నిరోధింపవలసినపని లేదనియు క్లిష్టములైన దంభదర్పాదులకు మాత్రము నిరోధించినఁ జాలు నని కొందఱకు భ్రాంతిగలుగును. ఆభ్రాంతిని నివారించుటకుఁగాను

పంచవృత్తులను క్లిష్టాక్లిష్టరూపముగా విభజించి సూత్రించిరి. ఇదియె విభాగమునకుఁ బ్రయోజనము. దైవసంపదయందుఁ జేరిన యక్లిష్టవృత్తులను ఆసురసంపదయందుఁ జేరిన క్లిష్టవృత్తులను కూడ నిరోధింపవలయు నని తాత్పర్యము.

నామధేయమును లక్షణమును చెప్పి వృత్తులను విశదపఱచుటకొఱకు నైనిమిది సూత్రములు చెప్పఁబడినవి.

సూ. ప్రమాణవిపర్యయ వికల్పనిద్రాస్మృతయః, ప్రత్యక్షానుమానాగమాః ప్రమాణాని విపర్యయోమిథ్యాజ్ఞానమతద్రూపప్రతిష్ఠితం శబ్దజ్ఞానానుపాతీవస్తుశూన్యో వికల్పః అభావప్రత్యయాలంబనావృత్తిర్నిద్రా అనుభూతవిషయాసంప్రమోషః స్మృతిః. అని.

తా. ప్రమాణ మని, విపర్యయ మని, వికల్ప మని, నిద్ర యని, స్మృతి యని వృత్తులు అయిదు. ఇందులో ప్రత్యక్ష మని, అనుమానమని, ఆగమమని మూఁడువిధములు. ఇందులో చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములు ప్రత్యక్షమనిపర్వతాదిప్రదేశముల యందప్రత్యక్షముగానుండువహ్న్యాదివస్తువులను తాము ప్రత్యక్షముగానుండి తెలియఁజేయు ధూమాదిపదార్థములు అనుమానమని, శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణము లాగమమని చెప్పఁబడును. ఒక వస్తువును మఱియొకవస్తువునుగా తెలుసుకొనుమిథ్యాజ్ఞానము విపర్యయమని చెప్పఁబడును. అనఁగా త్రాటినిఁ జూచి సర్పమని, చవిటినేలయందుండు గ్రీష్మకాలపు ఎండను జూచి జలమనియు తెలుసుకొనుజ్ఞానము విపర్యయమని చెప్పఁబడునని భావము.

శబ్దమును విన్నందున కలుగు అర్థశూన్యమైన వృత్తి వికల్ప మనఁబడును. అనఁగా శశశృంగవంధ్యాపుత్రాదిశబ్దము

లనువినఁగానే ఒకవృత్తి చిత్తమం దుదయించును. దానికి ఆలంబనమైనపదార్థ మొకటి లోకమునం దుండనే యుండదు. అట్టి చిత్తవృత్తి వికల్ప మనఁబడు నని భావము.

గాఢమైన తమోగుణము అభావ మనఁబడును. అట్టియభావమును (గాఢతమోగుణము) ప్రకాశింపఁజేయు చిత్తవృత్తి నిద్ర యని చెప్పఁబడును.

దేశాంతరకాలాంతరములయం దనుభవింపఁబడినవిషయముల ననుసంధించువృత్తి వృత్తి యని చెప్పఁబడునని ఎనిమిది సూత్రములకు క్రమముగా తాత్పర్యము.

ఈపంచవిధవృత్తులను నిరోధించుసాధనము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః. అని.

తా. అభ్యాసముచేతను వైరాగ్యముచేతను చిత్తవృత్తులన్నియు నిరోధింపఁబడు నని సూత్రార్థము.

అతితీవ్రవేగము గల నదీప్రవాహమును అనకట్టచేత నిరోధించి వేఱుకాలువను త్రవ్వి క్షేత్రముల కభిముఖముగా నడ్డముగా మఱియొకప్రవాహ మేప్రకారము పుట్టింపఁబడునో ఆప్రకారము వైరాగ్యమువలన చిత్తనదియొక్క విషయాభిముఖప్రవాహమును నిరోధించి సమాధ్యభ్యాసము వలన ప్రశాంతప్రవాహమును సంపాదింపవలయును.

మంత్రజపము దేవతాధ్యానము మొదలగునవి క్రియారూపము లగుటవలన నావృత్తి యను నభ్యాసముగానే యుం

డును. సమాధి యనఁగా సర్వవ్యాపారములయొక్క నివృత్తియే కదా? అట్టిసమాధికి అభ్యాసము ఏలాగున సంభవించు నను శంకను పరిహరించుట కీసూత్రము చెప్పఁబడినది.

సూ. తత్ర స్థితౌ యత్నోఽభ్యాసః. అని.

తా. సర్వవృత్తిదశయందు నిశ్చలముగా నిలుచుట కొఱకు చేయుప్రయత్నము అభ్యాస మని చెప్పఁబడు నని సూత్రార్థము.

స్వయముగానే బాహ్యవిషయములయందు ప్రవర్తించుచిత్తము నేప్రకారముగా నైనను నిషేధించెద ననెడియుత్సాహము అవిచ్ఛిన్నముగా చేయఁబడి, యభ్యాస మని చెప్పఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఇట్టి యభ్యాసము ఆధునిక మయినందున చిరకాలము నుండి సంభవించియుండు దృఢ మయిన వాసనలను ఏప్రకారముగా నభిభవించు నను శంకను నివారించుట కీసూత్రము చేయఁబడినది.

సూ. స తు దీర్ఘకాలనైరంతర్యసత్కారాసేవితో దృఢభూమిః.

తా. శ్రద్ధాభక్త్యాదిగుణములతోఁ గూడుకొని నిరంతరము చిరకాలము సేవించఁబడిన అభ్యాసము అనాదిసిద్ధములైన సర్వవాసనలను ఛేదించు నని సూత్రార్థము.

లోకములో నొక బ్రహ్మచారి వేదాధ్యయనమును చేయుటకొఱకు గురుగృహమునకు పోయియుండఁగా నాతని తండ్రి పరమమూఢుఁడు వేదము లనఁగా నాలుగు. మూఁవాఁడు

పోయి అయిదురోజులయినవి; యింకను రాలేదుగదా యని చెప్పి పరితపించినట్లు లోకములో నొకవాడుక కలదు. యోగాభ్యాసము చేయఁదలఁచిన పురుషుఁడు దినముల చేతఁ గాని మాసముల చేతఁగాని యోగముయొక్క సిద్ధిని కోరెనా, పైనఁజెప్పిన మూర్ఖునివంటివాఁడె యగును. కనుక అనేకసంవత్సరములకుఁ గాని అనేకజన్మములకుఁ గాని యోగము సిద్ధించు నని తలఁచి చిరకాల మభ్యాసము చేయుచుండవలయును.

చిరకాలాభ్యాసముచేతఁ గాని సిద్ధి గలుగ దని శ్రీభగవద్గీతలలో చెప్పఁబడియున్నది.

అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యాతి పరాం గతిమ్. అని.

తా అనేకజన్మలలో యోగము నభ్యసింపఁగా సిద్ధి గలుగును. తరువాత మోక్షమును పొందును అని యర్థము.

యోగముచిరకాలము సేవింపఁబడినప్పటికి మధ్యేమధ్యే విచ్ఛేదింపఁబడి సేవింపఁబడెనా, అప్పుడప్పుడు పుట్టింపఁబడు యోగవాసనలు విచ్ఛేదకాలములయందుఁగలుగు వ్యుత్థానవాసనలవలన పరిభవింపఁబడుచున్నందున ఖండనకారుఁడు చెప్పిన న్యాయము ప్రాప్తించును. ముందు గ్రంథమును చదువువానికి వెనుకటిగ్రంథము మఱపు వచ్చినయెడల నేమిజ్ఞానము కలుగు నని ఖండనకారోక్తన్యాయము గనుక విచ్ఛేదము లేకుండ నిరంతరముగా సేవింపవలయును. సత్కార మనఁగా ఆదరము. ఆదరము లేకుండ సేవించినయెడల వసిష్ఠమహామునిచేఁ జెప్పఁబడిన న్యాయము సంభవించును.

అకర్తృ కుర్వదప్యేతచ్చేతశ్చేత్క్షీణవాసనం,
దూరం గతమనా జంతుః కథాసంశ్రవణే యథా.

అనునది వసిష్ఠులచేఁ జెప్పఁబడినన్యాయము.

తా. భారతాదికథలను వినుటకుఁగాను కూర్చున్న పురుషుఁడు అన్యవిషయముల నాలోచించుచు దూరముగాఁబోయిన చిత్తముకలవాఁడైనపక్షమం దాకథను ఏప్రకారముగా గ్రహింపనేరఁడో ఆప్రకారమే చిత్తము సమాధిని అభ్యసించుచున్నప్పటికి శ్రద్ధ లేనిపక్షమం దాసమాధిని కొంచెముగా నైనను గ్రహింపఁజాల దని అర్థము.

ఇందు కొకకథ సాంప్రదాయజ్ఞులచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

ఒక శిష్యుఁ డొకగురువుయొక్కసన్నిధిలో శాస్త్రాభ్యాసము చేయుచుండెను. గురువుగారు పాఠమును చెప్పునపుడు శిష్యుఁడు ఒకయెలుక బొక్కలోఁ జొరఁబడుచుండఁగా దానినే చూచుచుండెను. గురువుగారు అర్థమంతయు చెప్పి చొచ్చెనా యని శిష్యుని నడిగెను. నేను చెప్పినశాస్త్రార్థము నీబుద్ధిలో చేరెనా యని గురువుగారి యభిప్రాయము. అందులకు శిష్యుఁడు ఎలుకనే చూచుచున్నందున నింకను తోక చొరలేదని శిష్యుఁడు ప్రత్యుత్తరమును చెప్పెను.

కనుక నాదరము లేకుండఁజేయుకార్యము సిద్ధింపనేరదు.

ఆదర మనఁగా లయ విక్షేప కషాయ సుఖాస్వాదనము. లను నాలుగింటిని పరిహరించియుండుట. కనుక ఆదరముచేతనే యోగమును సేవింపవలయును. దీర్ఘకాలాదరనైరంతర్యముల

తోఁగూడి సేవించిన యోగము విషయసుఖాస్వాదము చేతఁ గాని దుఃఖవాసనల చేతఁగాని చలింపచేయఁబడదు.

ఈయర్థము భగవద్గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది.

యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః,
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే. అన.

తా. ఏ యోగములభించినతరువాత మఱియొకసుఖలాభ మెక్కువగా తోఁపదో, యేయోగమందుండి మహత్తరమయిన దుఃఖమువలన కూడ చలింపఁజేయఁబడఁడో, అదియె యోగ మని చెప్పఁబడు నని యర్థము.

యోగములభించినతరువాత మఱియొకసుఖము ఎక్కువగ తోఁపదను నర్థము కచోపాఖ్యానములో వసిష్ఠమహామునిచే నుదాహరించఁబడినది.

కచః కదాచిదుత్థాయ సమాధేః ప్రీతమానసః,
ఏకాంతే సమువాచేద మేవం గద్గదయా గిరా.

తా. కచుఁ డనుపేరుగల బ్రాహ్మణుఁడు ఒకానొకప్పుడు సమాధినుండి లేచి ఏకాంతమందుఁ గూర్చొని నిండ సంతోషించిన మనస్సుగలవాఁడై డగ్గుత్తికతో నీప్రకారముగాఁ జెప్పెను.

కిం కరోమి క్వ గచ్ఛామి కిం గృహ్ణామి త్యజామి కిం,
ఆత్మనా పూరితం విశ్వం మహాకల్పాంబునా యథా.

తా. ప్రళయకాలపు మహాసముద్రోదకము ఏప్రకారము ప్రపంచమంత నిండియుండునో ఆప్రకారమే పరమాత్మస్వ

రూప మీప్రపంచమునంతయు నిండియున్నది గనుక నేను ఏమి కార్యము చేయుదును? ఎచ్చటికి పోదును? దేనిని గ్రహించుదును? దేనినివిడుతును? అనఁగా సర్వము బ్రహ్మస్వరూపముగా నున్నందున కర్తృకర్మక్రియలు లేవు గనుక గమనాదివ్యాపారములను జేయుటకు శక్యము కాదని భావము.

స బాహ్యాభ్యంతరే దేహే హ్యాధ ఊర్ధ్వం చ దిక్షు చ,
ఇత ఆత్మా తతోవాత్మా నాస్త్యనాత్మమయం జగత్.

తా. దేహమునకు లోపలి వెలుపలిభాగములయందు అధోభాగములోనూర్ధ్వభాగమునం దన్నిదిక్కులయందును పరమాత్మస్వరూపము నిండియున్నది. పరమాత్మస్వరూపము గాని ప్రపంచము కొంచెమైన లేదు.

న తద స్తి న యత్రాహం న త ద స్తి న యన్మయి,
కిమన్యదభివాంఛామి సర్వం సంవిన్మయం తతమ్.

తా. ఆత్మస్వరూపుఁడనైన నే నెచ్చట లేనో నాయందేది లేదో, అట్టివస్తువు లేనే లేదు. సర్వమున్ను వ్యాపకమైన చిద్రూపముగా నే యున్నది గనుక నేను దేనినికోరెదను? అనఁగా చిద్రూపుఁడనైన నాకంటె భిన్నవస్తువు లేనందున ఇచ్ఛావిషయమొకటియు లేదని తాత్పర్యము.

స్ఫారబ్రహ్మామలాంభోధిఫేనాస్సర్వే కులాచలాః,
చిదాదిత్యమహాతేజో మృగతృష్ణా జగచ్ఛ్రియః. అని.

తా. ఈలోకమునఁ గనుపడుచుండు మేరుమందరాది కులపర్వతములు స్వప్రకాశబ్రహ్మస్వరూపమను మహాసముద్రమందు నురుగుముద్దలుగా నున్నవి. ఈ ప్రపంచ మంతయు పర

బ్రహ్మ యను గ్రీష్మాదిత్యప్రకాశమందు కనుపడు ఎండమావులు. కనుక పరమాత్మస్వరూప మొకటియె పరమార్థముగాని కులపర్వతాదులతోఁ గూడిన యీప్రపంచ మంతయు గ్రీష్మకాలసూర్యకిరణములయందు కల్పింపఁబడిన యెండమావులవలె సముద్రమందు కల్పింపఁబడిన తరంగఫేనబుద్బుదములవలె మిథ్యాభూతమై యున్నది.

మహత్తరమైన దుఃఖమువలన కూడ చలింపఁజేయఁబడదనునర్థము శిఖిధ్వజునియొక్క మూఁడుసంవత్సరములసమాధిని చెప్పునప్పుడు ప్రతిపాదింపఁబడినది

నిర్వికల్పసమాధిస్థం తత్రాపశ్యన్మహీపతిం,
రాజానం తావదేతస్మా ద్బోధయామి పరాత్పరాత్.

తా. శిఖిధ్వజుఁడనురాజు కొంతకాలము రాజ్యముననుభవించినతరువాత విరక్తుఁడై సమాధి నభ్యసింపఁగోరి ఏకాంతదేశమందు నిలిచి భూమి జయక్రమముగా నిర్వికల్పసమాధియందుఁ జేరి యుండఁగా అతనిభార్య యగు చూడాల యనునామె తనభర్తను వెదకుచుఁ బోయి యొకచోట నిర్వికల్పసమాధినిష్ఠుఁడై యున్న తనభర్త యగుశిఖిధ్వజునిఁ జూచి యీసమాధిలో నుండి లేవఁదీసెద నని కోరెను.

ఇతి సంచింత్య చూడాలా సింహనాదం చకార సా,
భూయో భూయః ప్రభోరగ్రే వనేచరభయప్రదమ్.

తా. ఈవిధముగా నాలోచించి యా చూడాల యనురాజుభార్య యాశిఖిధ్వజునియెదుట మాటిమాటికి నడవిలో

కుండు జంతువులకుఁ గూడ భయమును కలుగఁజేయునట్టి సింహానాదమును చేసెను.

స చచాల తదా రామ యదా నాదేన తేన సః,
భూయో భూయః కృతేనాపి తదా సా తం వ్యచాలయేత్,
చాలితః పాతితోఽప్యేష తదా నో బుబుధే బుధః. అని.

తా. ఈవిధముగా సింహానాదమును మాటిమాటికి చేసినప్పటికి నాశిఖిధ్వజుఁడు సమాధిలోనుండి యెప్పుడు లేవక పోయెనో అప్పు డాచూడాల ఆతనినిబట్టి కదలించెను. కదలించినను ఆరాజు లేవక పోయెను.

ప్రహ్లాదచరిత్రయందుఁ గూడ నీయర్థము చెప్పఁబడినది.

ఇతి సంచింతయన్నేవ ప్రహ్లాదః పరవీరహా,
నిర్వికల్పపరానందసమాధిం సముపాయయౌ.

తా. ప్రహ్లాదుఁ డీవిధముగా నాలోచించుచు పరమానందస్ఫూర్తిగల నిర్వికల్పసమాధిని పొందెను.

నిర్వికల్పసమాధిస్థ శ్చిత్రార్పిత ఇవాబభౌ.
పంచవర్ష సహస్రాణి పీనాంగోఽతిష్ఠ దేకదృక్.

తా. నిర్వికల్పసమాధియం దుండి చిత్రమందు వ్రాయఁబడినబొమ్మవలె నాప్రహ్లాదుఁడు నిశ్చలముగా నుండెను. ఇదిగాక యేకాగ్రదృష్టిగలవాఁడై అయిదువేలసంవత్సరములు కృశింపని శరీరముతో సమాధినిష్ఠుఁడై యుండెను.

మహాత్మ న్సంప్రబుధ్యస్వేత్యేవం విష్ణురుదాహరత్,
పాంచజన్యం ప్రదధ్మౌ చ ధ్వనయ న్కకుభాం గణమ్.

తా. ఈప్రకారము నిర్వికల్పసమాధియందున్న ప్రహ్లాదునియొద్దకు శ్రీమన్నారాయణుఁడు విచ్చేసి 'యో మహాత్మా, సమాధిని చాలించి లెమ్మా' యని చెప్పి పాంచజన్య మను తన శంఖముచే దశదిశామధ్యము నిండునటుల ధ్వనిచేసెను.

మహతా తేన శబ్దేన వైష్ణవప్రాణజన్మనా,
బభూవ సంప్రబుద్ధాత్మా దానవేశశ్శనైశ్శనైః. అని.

తా. నారాయణునియొక్క యూపిర్చులముచే నూఁదఁబడిన యాశంఖధ్వనిచేత నాప్రహ్లాదుఁడు తిన్నతిన్నగా సమాధిని చాలించి వ్యుత్థితుఁ డాయెను.

ఈప్రకారమే వీతహవ్యుఁడు మొదలగు యోగులయొక్క సమాధిని కూడ నీయర్థమందు ఉదాహరింపవలయును.

వైరాగ్యము రెండువిధములు. ఒకటి అపరవైరాగ్యము; రెండవది పరవైరాగ్యము. ఇందులో నపరవైరాగ్యము యతమానమని, వ్యతిరేకమని, ఏకేంద్రియమని, వశీకారమని నాలుగు విధములు. వీటిలో మొదటిమూటిని అభిప్రాయమందుంచుకొని వశీకార మనునాలుగవ వైరాగ్యము సూత్రింపఁబడినది.

సూ. దృష్టానుశ్రవికవిషయవితృష్ణస్య వశీకారసంజ్ఞం వైరాగ్యమ్.

తా. స్రక్చందనవనితాపుత్రమిత్రధనాదివస్తువులు దృష్ట విషయములు. వేదములో చెప్పఁబడిన స్వర్గాదులు ఆనుశ్రవిక విషయములు. ఇవియే అదృష్టవిషయము లనికూడ చెప్పఁబడును. ఈరెండువిషయములయం దాశయున్నప్పటికి వివేకతారతమ్యముచేత యతమానాదివైరాగ్యములుమూఁడు సంభవిం

చును. ఈప్రపంచమందు సారమైనది యేదియో అసారమైనది యేదియో .వీటిని గురూపదేశశాస్త్రవిచారములచేత తెలుసుకొనుదు ననియుద్యోగించుట యతమానవైరాగ్య మనఁబడును. ౧. తనచిత్తమందు పూర్వము కలిగియున్న దోషములలో నభ్యసింపఁబడు వివేకముచేత నిప్పటికి నెన్ని నివర్తించినవి; ఇఁక నెన్ని దోషములు శేషించి యున్నవి యని ప్రతిదినము పరిశీలన చేయుట వ్యతిరేకవైరాగ్య మనఁబడును. ౨. దృష్టాదృష్టవిషయములలోఁ బ్రవర్తించుట దుఃఖరూప మని తెలిసి యాప్రవృత్తిని విడిచిపెట్టి మనస్సునందు మాత్రము విషయరుచి కలిగియుండుట యేకేంద్రియవైరాగ్య మనఁబడును. 3. ఇట్టిమానసికవిషయరుచికూడ దృష్టాదృష్టవిషయములలో లేకయుండుట వశీకారవైరాగ్య మనఁబడు నని సూత్రతాత్పర్యము.

ఈయపరవైరాగ్యము అష్టాంగయోగములయందుఁబ్రవర్తింపఁజేయునది గనుక సంప్రజ్ఞాతసమాధికి నంతరంగముగా నుండును. అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి పరవైరాగ్యమంతరంగముగా నుండును.

పరవైరాగ్య మీసూత్రముచేఁ జెప్పఁబడినది.

సూ. తత్పరం పురుషఖ్యాతే ర్గుణవైతృష్ణ్యం. అని.

తా. సంప్రజ్ఞాతసమాధిని దృఢముగా నభ్యసించుటచేత గుణత్రయాత్మకమైన ప్రధానముకంటె విలక్షణమైన ప్రత్యగాత్మస్వరూపము సాక్షాత్కరించును. అట్టిసాక్షాత్కారము చేత గుణత్రయజన్యములైన సమస్తపదార్థములయందును

గుణత్రయమందును కలిగెడి వైరాగ్యము పరవైరాగ్య మని సూత్రార్థము.

ఈపరవైరాగ్యతారతమ్యమువలన సమాధికి శీఘ్రత్వాది తారతమ్యము గలుగు నని సూత్రముచేఁ జెప్పఁబడినది.

సూ. తీవ్రసంవేగానా మాసన్నస్సమాధిలాభః. అని.

తా. సంవేగ మనఁగా వైరాగ్యము. తీవ్రవైరాగ్యము కలవారికి సమాధిసిద్ధి స్వల్పకాలముచేతనే కలుగు నని సూత్రార్థము.

మృదుసంవేగు లని, మధ్యసంవేగు లని, తీవ్రసంవేగు లని యోగులు మూఁడువిధములు. ఇందులో తీవ్రసంవేగు లను తీవ్రవైరాగ్యము గలవారికే యోగము శీఘ్రకాలములో సిద్ధించును.

తీవ్రవైరాగ్యము కలవారిలో కూడ సమాధి తార తమ్యముగా సిద్ధించు నని సూత్రింపఁబడినది.

సూ. మృదుమధ్యాధిమాత్రత్వాత్తతోఽపి విశేషః. అని.

తా. మృదుతీవ్రవైరాగ్య మని, మధ్యతీవ్రవైరాగ్య మని, అధితీవ్రవైరాగ్య మని తీవ్రవైరాగ్యమే మూఁడువిధము లుగా నున్నది ఇందులో మృదుతీవ్ర వైరాగ్యము కలవారి కంటె మధ్యతీవ్రవైరాగ్యము కలవారికి, అంతకంటె అధితీవ్ర వైరాగ్యముగలవారికిని సమాధి శీఘ్రముగా సిద్ధించు నని సూత్ర తాత్పర్యము.

ఉత్తమోత్తములైన జనక ప్రహ్లాదాదులు అతితీవ్ర వైరాగ్యము గలవారు. కనుకనే యొకముహూర్తమాత్రము తత్త్వవిచారము చేసినమాత్రమున దృఢసమాధిని బొందిరి. ఉద్దాలకుఁడు మొదలగు యోగులు మృదుతీవ్రవైరాగ్యముగల వారు గనుకనే చిరకాలాభ్యాసమువలనఁగాని సమాధి సిద్ధి నొందరైరి.

ఈప్రకారమే యితరాధికారులను కూడ నుదాహరించ వలెను.

ఈప్రకారము అధితీవ్రవైరాగ్యము గలవానికి దృఢమైనయసంప్రజ్ఞాతసమాధిలాభములు గలుగఁగా, తిరిగి వ్యుత్థాన దశ నొందుటకు శక్యము కాదు. అందుచేతనే మనస్సు సమగ్రముగా నశించిపోవును.

మనోనాశముచేత వాసనాక్షయము రక్షింపఁబడఁగా, జీవన్ముక్తి సుస్థిరమై యుండును. మనోనాశము గలుగఁగానే విదేహమోక్షమే సిద్ధించును గాని జీవన్ముక్తి నిలిచి యుండదని శంకింపఁదగదు. మనోనాశము గలిగినా, జీవన్ముక్తి నిలిచి యుండునని శ్రీరామవసిష్ఠులయొక్క ప్రశ్న ప్రతివచనముల వలన నిర్ణయింపఁబడియున్నది.

శ్రీరాములు చేయుప్రశ్నము.

వివేకాభ్యుదయాచ్చిత్తస్వరూపేఽంతర్హితే మునే,
మైత్ర్యాదయో గుణాః కుత్ర జాయంతే యోగినాం వద.

తా. మునివర్యా! వివేకము మిగుల వృద్ధినొందుట వలన చిత్తము నశింపఁగా మైత్రీకరుణాదిశుభవాసనలు యోగులగువారికి నెచ్చటఁ బుట్టును.

ఇందుకు వసిష్ఠమహర్షియొక్క ప్రతివచనము:

ద్వివిధశ్చిత్తనాశోఽస్తి సరూపోఽరూప ఏవ చ,
జీవన్ముక్తౌ సరూపస్స్యాదరూపోఽదేహముక్తిగః.

తా. మనోనాశము సరూప మని, అరూప మనియు రెండు విధములు. అందులో జీవన్ముక్తియందు మనోనాశము సరూపముగా నుండును. విదేహముక్తియం దరూపముగా నుండును.

ప్రాకృతం గుణసంభారం మమేతి బహు మన్యతే,
సుఖదుఃఖాద్యవష్టబ్ధం విద్యమానం విదో విదుః.

తా. సుఖదుఃఖాదులకు కారణములై వర్తించుగుణత్రయాత్మక ప్రకృతిసంబంధములైన రాగద్వేషాదిగుణములను తనవిగా అభిమానించుపదార్థమును మనస్సునుగా చెప్పుదురు.

చేతసః కథితా సత్తా మయా రఘుకులోద్వహ,
అస్య నాశమిదానీం త్వం శృణు ప్రశ్నవిదాం వర.

తా. ఓరఘువంశప్రతిష్ఠాపకుఁడవైన రామచంద్రా! మనస్సుయొక్కసత్తను జెప్పితిని. ఈమనస్సుయొక్క నాశమును జెప్పెదను వినుమా.

సుఖదుఃఖదశాధీరం సామ్యాన్న ప్రోద్ధరంతి యం,
నిశ్వాసా ఇవ శైలేంద్రం తస్య చిత్తం మృతం విదుః.

తా. బ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కారము గలిగి నిరంతరబ్రహ్మానుసంధానము గల యేపురుషుని నిట్టూర్పువాయువులు పర్వ

తమును కదలింపలేనట్లు సుఖదుఃఖాద్యవస్థలు కదలింపనేరవో, యాపురుషునియొక్క చిత్తము నశించిన దని యెఱుఁగవలయును.

ఆపత్కార్పణ్యముత్సాహో మదోమాంద్యం మహోత్సవః,
యం న యాంతి న వైరూప్యం తస్య నష్టం మనో విదుః.

తా. పుత్రకళత్రాది నాశరూపమైన యాపదయును, దారిద్ర్యమును, పుత్రజన్మాదులవలనఁ గలుగు నుత్సాహమును, ధనికత్వపాండిత్యాదులవలనఁ గలుగు గర్వమును, అలసత్వమును, వివాహాదిమహోత్సవదర్శనమువలనఁ గలుగు హర్షమును ఏపురుషునియందు సంగతములు కావో, ఇవి యేపురుషుని వైరూప్యమును పొందింపనేరవో, ఆపురుషునకు మనస్సు నశించినది యని తెలియవలయును.

చిత్తమాశాభిధానం హి యదా నశ్యతి రాఘవ,
మైత్ర్యాదిభిర్గుణైర్యుక్తం తదా సత్త్వముదేత్యలమ్.

తా. ఆశయే చిత్త మనఁబడును. ఇట్టి చిత్త మెప్పుడు నశించునో అప్పుడు చిత్తము మైత్ర్యాదిగుణములతోఁగూడి సత్త్వగుణప్రధానమై యావిర్భవించును. అనఁగా రాగద్వేషలోభాదిరూపములు నశించఁగానే మైత్రీముదితాదిగుణములతోఁగూడ చిత్తముయొక్క సత్త్వాంశము వృద్ధి నొందు నని భావము.

భూయో జన్మ వినిర్ముక్తం జీవన్ముక్తస్య విద్యతే,
సరూపోఽసౌ మనోనాశః జీవన్ముక్తస్య విద్యతే.

తా. జీవన్ముక్తునియొక్క మనస్సు పునర్జన్మకు కారణము గాక యుండును. ఇదియె సరూప మగు మనోనాశము. ఇట్టి మనోనాశము జీవన్ముక్తునికి కలిగియుండును.

అరూపస్తు మనోనాశో యో మయోక్తో రఘూద్వహ,
విదేహముక్తావేవాసౌ విద్యతే నిష్కలాత్మకః.

తా. ఏ అరూప మనెడిమనోనాశము నాచేతఁ జెప్పఁ బడెనో, అది ప్రయోజనములేనిదై విదేహముక్తియందే కలిగి యుండును. అనఁగా జీవన్ముక్తియందుఁగల మనోనాశము ఆత్మ మాత్రశేషముగా నున్నందువను, ఆత్మస్వరూపము నిర్గుణమై నందునను మైత్ర్యాదిగుణాశ్రయత్వముకూడ లేకయుండు నని భావము.

సమగ్రాగ్ర్యగుణాధారమపి తత్ర ప్రలీయతే,
విదేహముక్తావమలే పదే పరమపావనే,

తా. విదేహముక్తి యనఁగా నిర్మలమయి పరమపవిత్ర మయిన పరబ్రహ్మస్వరూపమే దానియందు సర్వశ్రేష్ఠములయిన సమస్త మైత్ర్యాదిగుణములతోఁగూడ తదాశ్రయ మయిన మనస్సు నశించును. ఇదియె అరూపమనోనాశ మనఁబడును.

సంశాంతదుఃఖమజడాత్మకమేకరూప
మానందమంథరమపేతరజస్తమో యత్,
ఆకాశకోశతనవోఽతనవో మహాంతః
తస్మిన్ పదేగళితచిత్తలవా వసంతి. అని.

తా. శమించినసమస్త దుఃఖములు గలదియును స్వప్ర కాశచైతన్యస్వరూపమును సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదములు

లేనిదియు పరమానందాత్మకమును రజస్తమోగుణశూన్యమును ప్రసిద్ధము నైన యేపరమాత్మస్వరూపముకలదో, దానియందు ఆకాశమువలె నతినిర్మలమయిన స్వరూపము గల మహాత్ములు చిత్తము లేశము కూడ లేనివారై నివసించియుందురు.

కనుక జీవన్ముక్తు లగువారికి సరూపమనోనాశము కలిగి యుండు నని, ఇదియె జీవన్ముక్తిసాధన మని సిద్ధము.

ఇది జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు మనోనాశనిరూపణ ప్రకరణ మను మూడవభాగము సమాప్తము.

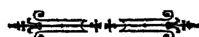

•

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః

జీవన్ముక్తి ప్రకాశిక.

౪-వ ప్రకరణము.

హరిః ఓమ్.

ఇఁకను జీవన్ముక్తియొక్క ఫలమును నిరూపించెదము.

ఇదివరకు జీవన్ముక్తి యనఁగా నేమి? దీనికి ప్రమాణ మెద్ది? ఈజీవన్ముక్తి యేవిధముగా సిద్ధించు నను మూఁడుప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పఁబడినది.

జీవన్ముక్తి సిద్ధించినందున నేమిప్రయోజనము కలదను నాలుగవప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పఁబడును.

జీవన్ముక్తి సిద్ధించినందున జ్ఞానరక్షణము, తపస్సు, విసంవాదాభావము, దుఃఖనాశము, సుఖావిర్భావము అను అయిదుప్రయోజనములు కలవు.

ఆక్షేపము—అపౌరుషేయ మయినందున నిత్యనిర్దోష మయిన వేదాంతవాక్యప్రమాణముచేతఁ గలిగిన తత్త్వజ్ఞానమునకు బాధ యసంభావితమయియుండఁగా తత్త్వజ్ఞానరక్షణము జీవన్ముక్తి ప్రయోజన మని చెప్పుట యసంగతము. దేనికి బాధకలుగునో దానిని గదా రక్షింపవలసియుండును.

సమాధానము—చిత్తవిశ్రాంతి లేనియెడల సంశయ విపర్యయములు తత్త్వజ్ఞానబాధకములుగా సంభవించును. తత్త్వజ్ఞానబాధకములైన సంశయవిపర్యయములు చిత్తవిశ్రాంతి చేత నివర్తించును.

చిత్తవిశ్రాంతి జీవన్ముక్తిసిద్ధిచేతగలుగును. కనుక జీవన్ముక్తి చిత్తవిశ్రాంతిద్వారా సంశయవిపర్యయములను నివర్తింపఁ జేసి తత్త్వజ్ఞానమును సుస్థిరముగాఁ జేయును కనుక జీవన్ముక్తికి తత్త్వజ్ఞానరక్షణము ప్రయోజనమని చెప్పుట యుక్తముగానే యున్నది. శ్రీరాములవారికి తత్త్వజ్ఞానము కలిగియున్నప్పటికి చిత్తవిశ్రాంతికి పూర్వమునందు సంశయము కలిగియున్నట్టు వాసిష్ఠరామాయణములో విశ్వామిత్రమహర్షిచే చెప్పఁబడి యున్నది.

న రాఘవ తవాస్త్యన్యత్ జ్ఞేయం జ్ఞానవతాం వర,
స్వయైవ సూక్ష్మయా బుద్ధ్యా సర్వం విజ్ఞాతవానసి.

తా. ఓరామచంద్రా! నీవు చెప్పిన సంగతులను విచారింపఁగా నీకు తెలుసుకోవలసిన సంగతి మరియొకటి లేదు. నీవు సూక్ష్మమైన స్వబుద్ధిచేతనే సమస్తమును తెలుసుకొంటివి.

భగవద్వ్యాసపుత్రస్య శుకస్యేవ మతిస్తవ,
విశ్రాంతిమాత్రమేవాత్ర జ్ఞాతజ్ఞేయాప్యపేక్షతే. అని.

తా. వ్యాసమహర్షికుమారుఁడైన శుకమహర్షియొక్క బుద్ధివలె నీబుద్ధికూడ తెలుసుకోవలసిన యర్థమును యావత్తు తెలుసుకొని యున్నప్పటికి విశ్రాంతిని మాత్ర మపేక్షించు చున్నది.

శుకమహర్షి స్వబుద్ధిచేతనే తత్త్వమును సమగ్రముగా తెలుసుకొని స్వావగతార్థమునందు సంశయము కలవాఁడై తనతండ్రి యగు వ్యాసమహర్షిని ప్రశ్న చేయఁగా వారు తనకు తెలిసినప్రకారమే చెప్పినందున అప్పటికిని సంశయించి జనక మహారాజుసన్నిధికి పోయి ఆయనవలనఁ గూడ నీప్రకారమే యుపదేశింపఁబడి యాజనకరాజునుగూర్చి యీప్రకారముగా చెప్పెను.

స్వయమేవ మయా పూర్వ మేతత్ జ్ఞాతం వివేకతః,
ఏతదేవ చ పృష్టేన పిత్రా మే సముదాహృతమ్.

తా. ఓజనకమహారాజా! మీరు చెప్పిన యీతత్వార్థ మును నేనిదివరకు వివేకయుక్తమయిన బుద్ధిచేత తెలుసుకొని యుంటిని. మాతండ్రియగు వ్యాసమహర్షిని నడుగఁగా వారు నిదియే చెప్పిరి.

భవయఽప్యేష ఏవార్థః కథితో వాగ్విదాం వర,
ఏష ఏవ చ వాక్యార్థః శాస్త్రేషు పరిదృశ్యతే.

తా. మీచేత కూడ నీయర్థమే చెప్పఁబడినది. సమస్త శాస్త్రములయందును విచారింపఁగా, ఈయర్థమే కనుపడు చున్నది.

యథాఽయం స్వవికల్పోఽర్థః స్వవికల్పపరిక్షయాత్,
క్షీయతే దగ్ధసంసారో నిస్సార ఇతి నిశ్చయః.

తా. నిస్సార మయిన యీసంసారము స్వభ్రాంతిచేత కలిగిన దనియు, స్వభ్రాంతి నివర్తింపఁగా సంసారము నివర్తించు

ననియు నేను నిశ్చయించుకొన్నయర్థము. ఈయర్థమే మా తండ్రిగారిచేత, మీచేత, శాస్త్రములచేతకూడ చెప్పఁబడినది.

తత్కిమేతన్మహాబాహో సత్యం బ్రూహి మమాచలమ్,
త్వత్తో విశ్రామ మాప్నోమి చేతసా భ్రమతా జగత్.

తా. ఓజనకమహారాజా! నేను నిశ్చయించుకొన్న యర్థమును మీరు చెప్పిన యర్థమును వాస్తవమా? నాకు సత్యముగా చెప్పుడు. జగత్తునుగుఱించి నేను నిశ్చయించుకొన్న యర్థము వాస్తవమా? అవాస్తవమా? అని భ్రమించుచిత్తముగల నేను మీయుపదేశముచేత విశ్రాంతిని పొందెదను.

ఈప్రకారముగ శుకమహామునిచే నడుగఁబడి జనకమహారాజు చెప్పుచున్నారు.

నాతః పరతరః కశ్చి న్నిశ్చయోఽస్త్యపరో మునే,
స్వయమేవ త్వయా జ్ఞాతం గురుభిశ్చ యథా శ్రుతమ్.

తా. ఓశుకమహామునీ! ఇదియె వాస్తవార్థము. ఇంతకు మించిన వాస్తవము లేదు. నీవు స్వబుద్ధిచేతనే ఈయర్థమును తెలుసుకొంటివి. మీతండ్రిగారిచేత కూడ వినియుంటివి.

అవ్యుచ్ఛిన్నశ్చిదాత్మైకః పుమాన స్తీహ నేతరత్,
స్వసంకల్పవశాద్బద్ధః నిస్సంకల్పస్తు ముచ్యతే.

తా. దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదములేని చిద్రూపుఁడైన పరమపురుషుఁ డొకఁడే కలఁడు. మఱియొకటి లేదు. ఆపురుషుఁడు తనసంకల్పమను మాయాశక్తిచేతనే బద్ధుఁడై సంసారము ననుభవించును. సంకల్పశూన్యుఁ డాయెనా, ముక్తుఁ డగును.

తేన త్వయా స్ఫుటం జ్ఞాతం జ్ఞేయం స్వస్య మహాత్మనః,
భోగేభ్యో విరతిర్జాతా దృశ్యాద్వా సకలాదిహ.

తా. తెలిసికొనదగిన యీయర్థము నీకు బాగుగ తెలిసెను. మహానుభావుఁడవైన నీకు సమస్తభోగములయందు సమస్తప్రపంచమందును విరక్తి గలిగెను.

ప్రాప్తం ప్రాప్తవ్యమఖిలం భవతా పూర్ణచేతసా,
న దృశ్యే పతసి బ్రహ్మన్ ముక్తస్త్వం భ్రాంతిముత్సృజ.

తా. పరిపూర్ణచిత్తముగల నీచేత పొందవలసిన ఫలమంతయు పొందఁబడినది. నీవు ఈదృశ్యప్రపంచమునందాసక్తి గలవాఁడవు కాకపోతివి. కనుకనే నీవు ముక్తుఁడవు. భ్రాంతిని విడువుము.

అనుశిష్ట స్స ఇత్యేవం జనకేన మహాత్మనా,
విశశ్రామ శుకస్తూష్ణీం స్వస్థే పరమవస్తుని.

తా. ఈప్రకారము మహాత్ముఁడైన జనకునిచే నుపదేశింపఁబడి యాశుకమహాముని స్వమహిమప్రతిష్ఠితమైనపరమాత్మయందు సర్వవ్యాపారోపరమపూర్వకంబుగా విశ్రాంతి నొందెను. అనఁగా పరమాత్మస్వరూపమందు నిస్సంశయముగా నిష్ఠగలవాఁడై యుండెను.

వీతశోకభయాయాసో నిరీహశ్ఛిన్నసంశయః,
జగామ శిఖరం మేరోః సమాధ్యర్థమనిందితమ్.

తా. తరువాత నాశుకమహాముని సర్వసంశయనివృత్తి గలవాఁడై విషయములయం దాశ లేనివాఁడై శోకభయాయాసములను విడిచి జనకోపదేశముచేత నిశ్చితమైనపరమాత్మ

తత్త్వమును ప్రత్యక్షముగా చూడఁగోరి సమాధిని చేయుటకై మేరుపర్వతశిఖరమునకుఁ బోయెను.

తత్ర వర్షసహస్రాణి నిర్వికల్పసమాధినా,
దేశే స్థిత్వా శశామాసావాత్మన్యస్నేహదీపవత్. అని.

తా. ఆమేరుపర్వతశిఖరమం దనేక వేలసంవత్సరములు నిర్వికల్పసమాధిని అనుష్ఠించుచునుండి యాశుకమహాముని తైలము లేని దీపమువలె నాత్మయందు శమించెను. అనఁగా విదేహముక్తిని పొందెనని భావము.

కనుక తత్త్వజ్ఞానము పుట్టినప్పటికి విశ్రాంతిలేనిపక్ష మందు శుకమహామునికి శ్రీరాములవారికివలె సంశయము కలుగుచుండును. అట్టి సంశయము అజ్ఞానమువలె తత్త్వజ్ఞాన మునకు ప్రతిబంధకమై యుండును.

కనుకనే భగవద్గీతలయందు చెప్పఁబడినది:

అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి,
నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః.

తా. అజ్ఞానవిపర్యయసంశయములు గల పురుషుఁడు పురుషార్థమును చెందక నశించిపోవును. అజ్ఞాన విపర్యయములు కలవాఁడు ఇహలోకమందైనను కొంచెము సుఖమును పొందును. సంశయచిత్తుఁడు ఈలోకమందుఁ గాని పరలోక మందుఁ గాని సుఖము నెప్పటికిని పొందనేరఁడు.

ఈశ్లోకమునం దశ్రద్ధ యనఁగా విపర్యయము. ఈవిపర్య యము ఉత్తరగ్రంథమునందు వివరింపఁబడును. అజ్ఞానవిపర్య

యములు మోక్షమును మాత్రము ప్రతిబంధించును. సంశయము భోగమోక్షము లను రెంటిని ప్రతిబంధించును. సంశయమనఁగా దేనియందును నిశ్చయబుద్ధి లేకపోవుట. కనుకనే యెప్పుడు సంసారసుఖములయందు ప్రవర్తించునో, అప్పుడు మోక్షమార్గబుద్ధి సంసారసుఖప్రవృత్తబుద్ధిని నిరోధించును. ఎప్పుడు మోక్షమార్గమందుఁ బ్రవర్తించునో ప్రవృత్తబుద్ధిని నిరోధించును గనుక సంశయాంతఃకరణము గలవాఁడు ఇహలోకపరలోకసుఖములలో నొకసుఖమునైనను పొందనేరఁడు.

కనుకనే మోక్షాపేక్షగలవాఁడు సంశయములను ముఖ్యముగా ఛేదించుకొనవలయును. కనుకనే "శ్రు. ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః" అను శ్రుతియందు ముముక్షుజనులకు సర్వసంశయోచ్ఛేదమావశ్యకమని చెప్పియున్నది. విపర్యయజ్ఞానమునకు నిదాఘుఁడను బ్రాహ్మణుని దృష్టాంతముగాఁ జెప్పవలసినది. ఋభుమహాముని పరమకృపచేత తన శిష్యుఁడైన నిదాఘునిగృహమునకు పోయి యానిదాఘుని బహువిధములచేత బోధించి స్వాశ్రమమును బ్రవేశించెను. నిదాఘుఁడు మొదట తెలిసియును గురూపదిష్టమార్గమందు శ్రద్ధ లేనివాఁడై శ్రౌతస్మార్తకర్మలే పరమపురుషార్థసాధనము లని విపర్యయబుద్ధి (విపరీతబుద్ధి) కలవాఁడై కర్మల ననుష్ఠించుటయందు పూర్వమువలెఁ బ్రవర్తించెను. గురువైన యాఋభుమహామునియును శిష్యుఁడు మోక్షమార్గభ్రష్టుఁడు కాకపోవుఁ గాక యని తిరిగి నిదాఘునియింటికి వచ్చి తత్త్వజ్ఞానమును బోధించెను. అప్పటికిని నిదాఘుఁడు విపరీతబుద్ధిని విడువకపోయెను. అంతట విడువక మూఁడవపర్యా

యమును బోధింపఁబడి విపరీతజ్ఞానమును విడిచి నిదాఘుఁడు బ్రహ్మాత్మ్యమునందు విశ్రాంతి నొందెను.

ఈసంశయవిపర్యయములకే అసంభావనావిపరీతభావనలను నామాంతరములు గలవు. వీటిచేత తత్త్వజ్ఞానముయొక్క ఫలము ప్రతిబంధింపఁబడును.

ఈయర్థము పరాశరమహర్షిచేఁ జెప్పఁబడినది:

మణిమంత్రౌషధైర్వహ్ని స్సుదీప్తోఽపి యథేంధనమ్,
ప్రదగ్ధుం నైవ శక్తస్స్యాత్ప్రతిబద్ధ స్తథైవ చ.
జ్ఞానాగ్నిరపి సంజాతః ప్రదీప్తస్సుదృఢోఽపి చ,
ప్రదగ్ధుంనైవ శక్తస్స్యా త్ప్రతిబద్ధస్తు కల్మషమ్.

తా. మణిమంత్రములచేతను, ఔషధములచేతను, ప్రతిబంధింపఁబడిన దాహశక్తిగల అగ్ని స్వతః విశేషముగా మండుచున్నప్పటికి కాష్ఠముల నేప్రకారము దహింపఁజాలదో, యాప్రకారమే తత్త్వజ్ఞానము కూడ దృఢముగా నుదయించి ప్రకాశించుచున్నప్పటికి సంశయవిపర్యయములవలన ప్రతిబంధింపఁబడెనా, మోక్షప్రతిబంధకపాపములను నివర్తింపఁజేయ శక్తి గలదిగా నుండదు.

భావనా విపరీతా యా యాచాసంభావనా శుక,
కురుతే ప్రతిబంధం సా తత్త్వజ్ఞానస్య చాపరా. అని.

తత్త్వజ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకములు. ఇవి గాక యితరములు ప్రతిబంధకములు కానేరవు జీవాభిన్నబ్రహ్మస్వరూపమును

ప్రపంచమిథ్యాత్వమును కేవలజ్ఞానముయొక్క మోక్షసాధనత్వ మును శాస్త్రము ప్రతిపాదింప దనుబుద్ధి అసంభావన యని చెప్పఁబడును. శాస్త్రము జీవేశ్వరభేదమును ప్రపంచసత్యత్వ మును కర్మసముచ్చితజ్ఞానముయొక్క మోక్షసాధనత్వము నేతా త్పర్యముచేత ప్రతిపాదించు ననుబుద్ధి విపరీతభావన యని చెప్పఁబడును.

కనుక విశ్రమము నొందనిచిత్తము గలవానికి సంశయ విపర్యయములు సంభవించుచున్నందున తత్త్వజ్ఞానముయొక్క ఫలము ప్రతిబంధింపఁబడును. ఇట్టిఫలప్రతిబంధరూపమైన బాధ వలన తత్త్వజ్ఞానమును రక్షింపవలసియుండును. విశ్రాంతిచిత్తము గలవానికి మనోనాశ మయినందున ప్రపంచమే భాసింపదు గనుక సంశయములు సంభవింపనేరవు. ప్రపంచప్రతిభాసము లేని బ్రహ్మవేత్తయొక్క శరీరవ్యవహారము స్వప్రయత్నము లేక పోయినా, పరమేశ్వరప్రేరితమైన ప్రాణవాయువుచేతనే నిర్వ హింపఁబడును.

కనుకనే ఛాందోగ్యోపనిషత్తులలో చెప్పఁబడియున్నది:

శ్రు. నోపజనం స్మరన్నిదం శరీరం స యథా ప్రయోగ్య ఆచరణే యుక్త ఏవ మేవాయమస్మిఞ్ఛరీరే ప్రాణో యుక్తః. అని.

తా. జనులయొక్క సమీపమం దుండుశరీరమును బ్రహ్మ వేత్త స్మరించక యుండును. అనఁగా బ్రహ్మవేత్తయొక్క శరీర మును సమీపమం దుండు జనులు చూచుచుందురు గాని యా బ్రహ్మవేత్త తాను నిర్మనస్కుఁడై యున్నందున ఇది నాశరీరము ఇట్టివ్యాపారముల నాచరించుచున్నది యని యెఱుఁగకయే

యుండు నని భావము. ఏప్రకారము రథశకటాదుల నీడ్చుటకు యోగ్యములైన అశ్వములు మార్గమందు నడుచుటకుఁగాను మొదట సారథిచేత ప్రేరణచేయఁబడి అనంతరము సారథి యొక్క ప్రేరణ నపేక్షింపక స్వయముగానే పురోవర్తి గ్రామమునుగాని క్షేత్రమునుగాని రథశకటాదులను పొందించునో, యాప్రకారమే యీప్రాణవాయువు కూడఁ బరమేశ్వరునిచేత నీశరీరమందు నియోగింపఁబడి జీవునియొక్క యత్నము ఉండినా, లేకపోయినా శరీరవ్యవహారమును నిర్వహించుచుండును.

ఈయర్థము శ్రీభాగవతమునందు కూడ స్మరింపఁబడి యున్నది:

దేహం చ నశ్వరమవస్థిత ముత్థితం వా
సిద్ధో న పశ్యతి యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్,
దైవాదుపేతమథ దైవవశాదపేతం
వాసో యథా పరికృతం మదిరామదాంధః. అని.

టీ. బ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కారముగల మహానుభావుఁడు నిరంతరము బ్రహ్మస్వరూపానుసంధానతత్పరుఁడై యున్నందున నశించుస్వభావముగల యీశరీరము. కూర్చొని యుండినా, లేక, నిలిచియుండినా, ప్రారబ్ధకర్మప్రాబల్యమువలన తనతోఁ గూడియుండినా, లేక తన్ను విడిచిపోయినా దీనిని మద్యపానపరవశుఁడైన పురుషుఁడు తనపై వస్త్రము నేప్రకార మెఱుఁగక యుండునో ఆప్రకారముగానే యెఱుఁగక యుండును.

వసిష్ఠమహామునియు నీప్రకారముగానే చెప్పియున్నారు.

పార్శ్వస్థబోధితాస్సంతః పూర్వాచారక్రమాగతం,
ఆచారమాచరంత్యేవ సుప్తబుద్ధనయాదిహ. అని.

తా. బ్రహ్మవేత్త లగువారు బ్రహ్మస్వరూపానుసంధాన మగ్నులైనందున బాహ్యప్రపంచము నేమియు నెఱుఁగక యుండి, పార్శ్వమం దున్న శిష్యులచేత బోధింపఁబడినవారై, సాధనదశయందు దాచరించినక్రమము ననుసరించి నిత్యనైమిత్తిక కర్మలను శరీర యాత్రోపయుక్తవ్యాపారములను సుప్తప్రబుద్ధునివలె నీలోకమునం దాచరించుచుందురు.

ఆక్షేపము:—ఈయుదాహరించిన భాగవతశ్లోకమందు సిద్ధుఁడైన తత్త్వజ్ఞాని ద్వైతప్రపంచమును చూడఁడని వసిష్ఠ వాక్యమువందు, ద్వైతప్రపంచమును చూచు నని ఆచారము నాచరించు నని చెప్పినందున పరస్పరవిరుద్ధముగా నున్నది.

సమాధానము:—చిత్తవిశ్రాంతియొక్క తారతమ్యము ననుసరించి ద్వైతప్రపంచదర్శనాదర్శనములు యుక్తములైనందున పరస్పరవిరుద్ధములు కానేరవు.

ఇట్టి చిత్తతారతమ్యము శ్రుతియందు వినఁబడుచున్నది.

శ్రు. ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగల పురుషుఁడు చిత్తవిశ్రాంతి తారతమ్యమును చేసి ఆత్మక్రీడుఁ డని, ఆత్మరతి యని, క్రియావంతుఁ డని, బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డని నాలుగువిధములుగాఁ జెప్పఁబడు నని శ్రుత్యర్థము.

ఇచ్చట నలుగురు బ్రహ్మవేత్తలు తెలియఁబడుచున్నారు. ఇందులో మొదటివాఁడు బ్రహ్మవేత్త యని, రెండవవాఁడు

బ్రహ్మవిద్వరుఁ డని, మూఁడవవాఁడు బ్రహ్మవిద్వరీయుఁ డని, నాలుగవవాఁడు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డని చెప్పఁబడుదురు.

ఈనలుగురు యోగభూమిక లేడింటిలో నాలుగవభూమిక మొదలుకొని క్రమముగా నాలుగు భూమికలను పొందినవా రని తెలియవలయును. అనఁగా నాలుగవభూమికయందు బ్రహ్మవిత్తనీ, అయిదవభూమికయందు బ్రహ్మవిద్వరుఁ డని, ఆఱవ భూమికయందు బ్రహ్మవిద్వరీయుఁ డని, యేడవభూమికయందు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డని చెప్పఁబడు నని భావము.

యోగభూమిక లేడింటిని శ్రీవసిష్ఠమహర్షి చెప్పియున్నారు.

జ్ఞానభూమిశ్శుభేచ్ఛా స్యాత్ప్రథమా సముదాహృతా,
విచారణా ద్వితీయా స్యాత్తృతీయా తనుమానసా.
సత్త్వాపత్తి శ్చతుర్థీ స్యాత్తతోఽసంసక్తినామికా,
పదార్థాభావినీ షష్ఠీ సప్తమీ తుర్యగా స్మృతా. అని.

తా. జ్ఞానభూమిక లేడింటిలో మొదటిది శుభేచ్ఛ యని, రెండవది విచారణ యని, మూఁడవది తనుమానస యని నాలుగవది సత్త్వాపత్తి యని, అయిదవది అసంసక్తి యని, ఆఱవది పదార్థాభావిని యని, ఏడవది తురీయ యని చెప్పఁబడును.

స్థితః కిం మూఢ ఏవాస్మి ప్రేక్షేఽహం శాస్త్రసజ్జనైః,
వైరాగ్యపూర్వమిచ్ఛేతి శుభేచ్ఛేత్యుచ్యతే బుధైః.

తా. నేను మూఢుఁడనై యెందుకు నిలిచితిని. సజ్జన సహవాసముచేత సచ్ఛాస్త్రశ్రవణముచేత తత్త్వమును తెలియ

యత్నించెదనని వైరాగ్యపూర్వకముగాఁ గలుగునట్టి యిచ్ఛ శుభేచ్ఛ యని పండితులచే చెప్పఁబడినది.

శాస్త్ర సజ్జన సంపర్క వైరాగ్యాభ్యాసపూర్వకం,
సద్విచార ప్రవృత్తిర్యా ప్రోచ్యతే సా విచారణా.

తా. వేదాంతశాస్త్రములను విని సాధుజనులసహవాసమును చేసి ఇహలోకపరలోకములయందు వైరాగ్యమును పొంది బ్రహ్మవిచారమునందుఁ బ్రవర్తించుట విచార మని చెప్పఁబడును.

విచారణా శుభేచ్ఛాభ్యా మింద్రియార్థేష్వసక్తతా,
యత్ర సా తనుతామేతి ప్రోచ్యతే తనుమానసా.

తా. విచారణచేతను, శుభేచ్ఛచేతను, విషయవైరాగ్యముతోఁ గూడినచిత్తము ఏదశయందు సూక్ష్మార్థగ్రహణసామర్థ్యరూప మయిన తనుత్వమును పొందునో, ఆదశ తనుమానస యని చెప్పఁబడును.

భూమికాత్రితయాభ్యాసాచ్చిత్తేఽర్థవిరతేర్వశాత్,
సత్త్వాత్మని స్థితే శుద్ధేసత్త్వాపత్తిరుదాహృతా.

తా. ఈ చెప్పఁబడిన మూఁడు భూమికల నభ్యసించుటవలనను విషయములయందుఁ గలిగిన వైరాగ్యదార్ఢ్యమువలనను సత్యజ్ఞానానందాత్మక మయి అవిద్యాదిదోషశూన్య మయిన పరమాత్మస్వరూపమునందు చిత్తము దృఢముగా నిలుచుట సత్త్వాపత్తి యనఁబడును.

దశాచతుష్టయాభ్యాసా దసంసర్గఫలా తు యా,
రూఢసత్త్వచమత్కారా ప్రోక్తాఽసంసక్తి నామికా.

తా. శుభేచ్ఛాది భూమికా చతుష్టయాభ్యాసమువలన సర్వవిషయములయందును బొత్తిగా సంసర్గము లేకయుండి పరమాత్మయందు రూఢ మయిన స్థితి యసంసక్తి యనఁబడును.

భూమికాపంచకాభ్యాసాత్స్వాత్మారామతయా భృశం,
ఆభ్యంతరాణాం బాహ్యానాం పదార్థానామభాసనాత్.
పరప్రయుక్తేన చిరం ప్రయత్నేనావబోధనం,
పదార్థాభావినీ నామ షష్ఠీ భవతి భూమికా.

తా. శుభేచ్ఛాదిభూమికాపంచకము నభ్యసించు కేవల స్వరూపమునందే దృఢముగా చేరి యానందించుచున్న చిత్తమునకు బాహ్యవిషయములు గాని ఆంతరవిషయములు గాని గోచరింపక యుండుటచేత పరులయొక్క ప్రయత్నముచేతనే చిరకాలమునకు వ్యుత్థానమును బొందు పురుషునియొక్క దశ పదార్థాభావిని యను ఆఱవభూమికగా చెప్పఁబడును.

భూమిషట్కచిరాభ్యాసాద్భేదస్యానుపలంభనాత్,
యత్స్వంభావైకనిష్ఠత్వం సా జ్ఞేయా తుర్యగా గతిః. అని.

తా. వెనుక ఆఱుభూమికల నభ్యాసముచేసినందుకు భేదప్రపంచ మెప్పటికిని స్ఫురించకపోవుటవలన సర్వకాలసర్వావస్థలయందు పరబ్రహ్మస్వరూపమునందు నిష్ఠ కలిగి యుండి పరప్రయత్నమువలన నైనా వ్యుత్థానమును పొందకయుండుట తురీయ యనెడి యేడవ భూమికగా చెప్పఁబడును.

ఈ యేడు భూమికలలో మొదటి మూఁడుభూమికలు బ్రహ్మవిద్యకు సాధనములుగా నుండును. కాని విద్యయం దంతర్భూతములు కానేరవు. ఈ మొదటి మూఁడుభూమికలయందు

భేదప్రపంచము సత్యముగానే తోఁచుచుండును గనుకనే యివి జాగ్రదవస్థ యని చెప్పఁబడును. జాగ్రదవస్థయందు భేదప్రపంచము సత్యముగా స్ఫురించును గదా?

ఈయర్థము వసిష్ఠమహాముని చే చెప్పఁబడినది.

భూమికాత్రితయం త్వేత ద్రామ జాగ్రదితి స్థితం,
యథావద్భేదబుద్ధ్యేదం జగజ్జాగ్రతి దృశ్యతే. అని.

తా. ఓరామచంద్రా, జాగ్రదవస్థయందు భేదబుద్ధివలన యథార్థముగా నీప్రపంచము చూడఁబడును. ఈభూమికాత్రయమునందును ప్రపంచము భేదబుద్ధివలన యథార్థముగానే తెలియఁబడుచుండును గనుక నీభూమికలు మూఁడును జాగ్రదవస్థ యని చెప్పఁబడును.

ఈమూఁడు భూమికలను దృఢముగా నభ్యసించినతరువాత వేదాంత మహావాక్యములవలన నిర్విశేషప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారముకలుగును. ఇది సత్త్వాపత్తి యను నాలుగవ భూమిక. ఇదియె భూమికాత్రయాభ్యాసముయొక్క ఫలము. ఇదియె బ్రహ్మవిద్య యని పండితులచే చెప్పఁబడినది. ఈనాలుగవ భూమికయందు సర్వప్రపంచమున కుపాదాన కారణమైన పరమాత్మయొక్క స్వరూపమును అద్వితీయసచ్చిదానందస్వరూప మని నిశ్చయించి పరమాత్మయం దారోపింపఁబడిన జగత్తని ప్రపంచ మని చెప్పఁబడు నామరూపములు మిథ్య యని తెలుసుకోఁబడును. మోక్షేచ్ఛగల పురుషునికి వెనుకఁజెప్పినజాగ్రద్దశనుబట్టి చూడఁగా నీభూమిక స్వప్న మని చెప్పఁబడియున్నది.

ఇది యును వసిష్ఠమహామునిచే చెప్పఁబడినది.

అద్వైతే స్థైర్యమాయాతే ద్వైతే చ ప్రశమం గతే,
పశ్యంతి స్వప్నవల్లోకం చతుర్థీం భూమి కామితాః.

తా. చిత్తమునం దద్వితీయపరబ్రహ్మస్వరూపము స్థైర్యము ను పొందఁగానే ద్వైతప్రపంచ మంతయుఁ బ్రకాశింపక శాంతిని పొందియుండును. ఇట్టి నాలుగవభూమికను పొందిన మహానుభావులు ఈప్రపంచమును స్వప్నప్రపంచమును జూచి నట్లు మిథ్యగాఁ జూచుచుందురు.

విచ్ఛిన్నశరదభ్రాంశవిలయం ప్రవిలీయతే,
సత్తావశేష ఏవాస్తే చతుర్థీం భూమికామితః.

తా. శరత్కాలమేఘమునుండి చెదరిన మేఘశకలము ఏప్రకారము క్షీణించి కనుపడకపోవునో యాప్రకారమే యీ భేదప్రపంచము క్రమముగా క్షీణించును నాలుగవభూమికను పొందిన మహానుభావుఁడు కేవలసత్తారూపమయిన బ్రహ్మము గానే నిలిచియుండును.

ఈనాలుగవ భూమికను పొందిన పురుషుఁడు బ్రహ్మవిత్తని చెప్పఁబడును .పంచమ షష్ఠ సప్తమభూమికలు మూఁడు జీవన్ముక్తియొక్క అవాంతరభేదములు. అవి నిర్వికల్పసమాధ్యభ్యాసముచేతనైన చిత్తవిశ్రాంతియొక్క తారతమ్యము నవలంబించి కలుగుచుండును. పంచమభూమికయందు నిర్వికల్పసమాధిలో కొంతకాలము నిలిచినతరువాత స్వయముగానే వ్యుత్థానమును బొందును.

ఈపంచమభూమికయం దుండుయోగి బ్రహ్మవిద్వరుఁడని చెప్పఁబడును. ఆఱవభూమికలోనికి పోయినయోగి నిర్వికల్ప సమాధిని చేయుచుండి పరప్రయత్నముచేత వ్యుత్థానమును బొందుచుండును గాని స్వయముగా నెంతకాలమునకైనా వ్యుత్థానమును బొంద నేరఁడు. ఈరెంటిలో అయిదవభూమిక సుషుప్తి యని, ఆఱవభూమిక గాఢసుషుప్తి యని చెప్పఁబడును.

ఈయర్థము వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడినది.

పంచమీం భూమికామేత్య సుషుప్తిపదనామికాం,
శాంతాశేషవిశేషాంశ స్తిష్ఠత్యద్వైతమాత్రకే.

తా. సుషుప్తి యని చెప్పఁదగిన అయిదవభూమికను పొంది శమించిన సకలవిశేషములు గలవాఁడై అద్వితీయపర మాత్మస్వరూపమునందే నిలిచియుండును.

అంతర్ముఖతయా నిత్యం బహిర్వృత్తిపరోఽపి సన్,
పరిశ్రాంతతయా నిత్యం నిద్రాళురివ లక్ష్యతే.

తా. అయిదవభూమియందు చేరిన పురుషుఁడు సర్వ కాలములయందు నంతర్ముఖుఁడై యున్నందున చక్షురాదీంద్రియ ములు బాహ్యమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్నట్లు కనఁబడుచున్న ప్పటికి చిత్తవిశ్రాంతి కలవాఁ డగుటచేత నిద్రవచ్చి నిద్రించు వానివలె చూడఁబడుచుండును.

కుర్వన్నభ్యాస మేతస్యాం భూమికాయాం వివాసనః,
షష్ఠీం గాఢసుషుప్త్యాఖ్యాం క్రమాత్పతతి భూమికామ్.

తా. ఈసుషుప్తిభూమికయందు చిరకాల మభ్యాసము చేయుచుండి వాసనల నన్నిటిని విడిచినవాఁడై గాఢసుషుప్తి

యని చెప్పఁబడిన ఆఱవభూమికను క్రమముగా పొందును.

యత్ర నాసన్నసద్రూపో నాహం నాప్యనహంకృతిః,
కేవలం క్షీణమనన ఆస్తే ద్వైతైక్యవర్జితః.

తా. ఆఱవభూమికయందు ప్రవేశించిన పురుషుఁడు సద్రూపుఁడని కాని అహంకారవిశిష్టుఁడని కాని అహంకారశూన్యుఁడని కాని చెప్పఁబడఁడు. క్షీణించిన మనస్సుకలవాఁడై ద్వైతాద్వైతములు లేక కేవలముగా నుండును.

అద్వైతం కేచిదిచ్ఛంతి ద్వైత మిచ్ఛంతి కేచన,
సమం బ్రహ్మ న జానంతి ద్వైతాద్వైతవివర్జితమ్.

ఈలోకములోని జనులుకొందఱు ఈషష్ఠభూమికలోఁ జేరినవానిని అద్వితీయుఁడని తలఁచెదరు. మరికొందఱు సద్వితీయుండని తలఁచెదరు. అద్వితీయత్వసద్వితీయత్వములు రెండును లేనివాఁడై సమముగా నుండు బ్రహ్మయే యని యెఱుఁగరు.

అంత శ్శూన్యో బహిశ్శూన్యః శూన్యకుంభ ఇవాంబరే,
అంతఃపూర్ణో బహిఃపూర్ణః పూర్ణకుంభ ఇవార్ణవే.

తా. ఈయాఱవభూమికయందున్న పురుషుఁడు ఆంతరమందుఁ గాని బాహ్యమందుఁ గాని అన్య మేమియు లేనివాఁడై యాకాశమునం దుండు రిక్తకడవవలె నుండును. ఇదిగాక యాంతరమందును, బాహ్యమందును పూర్ణుఁడై సముద్రములో మునిఁగియున్న పూర్ణకుంభమువలె నుండును.

గాఢముగా నిర్వికల్పసమాధిని చెందిన పురుషుఁడు చిత్తము సంస్కారమాత్రముగా నున్నందున సాంకల్పికపదార్థ

ములను భావించుటకుఁ గాని బాహ్యపదార్థములను గ్రహించు టకుఁ గాని సామర్థ్యము లేనందున నాకాశమునం దున్న కుంభము వలె వెలుపల లోపల శూన్యుఁడై యుండును. స్వయంప్రకాశ సచ్చిదానందైకరస మగు పరబ్రహ్మయందు మగ్నుఁడై యున్నం దున బాహ్యాభ్యంతరములయం దంతటను పరబ్రహ్మస్వరూ పమునే చూచుచుండును గనుక సముద్రమున మునిఁగియున్న పూర్ణకుంభమువలె లోపల వెలుపల పూర్ణుఁడై యుండును. తురీయ మనెడి యేడవభూమికను పొందినయోగికి స్వతంత్ర ముగాఁ గాని పరతంత్రముగాఁ గాని వ్యుత్థానమే కలుగనేరదు. ఇట్టి యోగిశిరోమణి నుద్దేశించి 'దేహం వినశ్వర' మను భాగ వతశ్లోకము ప్రవర్తించినది. అసంప్రజ్ఞాతసమాధిని బోధించు యోగశాస్త్రము లన్నియు నీభూమికయందే పర్యవసానము నొందుచున్నవి. ఈ యేడవభూమికయందుఁ జేరినయోగియే పూర్వోదాహృతశ్రుతియందు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డని చెప్పఁ బడెను. ఆఱవభూమికయందు చేరిన యోగి 'పార్శ్వస్థబోధితః' అను శ్లోకముచేతను, ఏడవభూమికయందు చేరిన యోగి "దేహం చ నశ్వరం" అనుభాగవతశ్లోకమువలన చెప్పఁబడినందున నీరెండుశ్లోకములకు పరస్పరవిరుద్ధము లేదని తెలియవలయును. ఇంతవరకు చెప్పిన భూమికాసప్తకమునుగూర్చి సంగ్రహమును చెప్పెదము. పంచమాదిభూమికాత్రయరూప మైన జీవన్ముక్తి సంపాదింపఁబడిన పక్షమునందు ద్వైతప్రపంచప్రతిభాసము లేనందున సంశయవిపర్యయములు సంభవింపవు గనుక వేదాంత ప్రమాణమువలనఁ బుట్టిన తత్త్వజ్ఞానము బాధింపఁబడక రక్షింపఁ

బడును. ఇట్టి తత్త్వజ్ఞానరక్షణము జీవన్ముక్తికి మొదటిప్రయోజనము. రెండవ ప్రయోజనము తపస్సు, యోగభూమికలు దేవత్వాదిప్రాప్తికి హేతువు లగుటచేత తపస్సని తెలియవలెను.

యోగభూమికలు దేవత్వాదిప్రాప్తిసాధనము లనునర్థము శ్రీకృష్ణార్జునులయొక్కయు రామవసిష్ఠులయొక్కయు ప్రశ్న ప్రతివచనములచేతఁ దెలియఁబడుచున్నది.

అర్జునుఁ డడిగిన ప్రశ్న.—

అయతిః శ్రద్ధయోపేతః యోగాచ్చలితమానసః,
అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి.

తా. మోక్షమార్గమునందు అల్పప్రయత్నమును జేసిన పురుషుఁడు గురువేదాంతవాక్యములయందు శ్రద్ధయును శమదమాదిగుణములును కలవాఁడై గురుసమీపమునకుఁ బోయి వేదాంతవాక్యశ్రవణమును చేయుచుండి తత్త్వసాక్షాత్కారమును బొందకయే మధ్యకాలమునందు మృతిఁ బొందిన నేమి గతిని బొందును?

కచ్చిన్నోభయవిభ్రష్టః ఛిన్నాభ్రమివ నశ్యతి,
అప్రతిష్ఠో మహాబాహో విమూఢో బ్రహ్మణః పథి.

తా. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము లేనివాఁడైనందున ముక్తినిఁ బొందక కర్మలను ఉపాసనలను విడిచినందున స్వర్గలోక బ్రహ్మలోకములను బొందక ఉభయభ్రష్టుఁడై చెదరిపోయిన మేఘశకలమువలె నశించిపోఁడుగదా!

అనఁగా స్వర్గప్రాప్తిసాధనములైన యాగదానాది కామ్యకర్మలను బ్రహ్మలోకప్రాప్తి సాధనములైన పంచాగ్ని విద్యాద్యుపాసనలను విడిచి నిష్కామకర్మయోగము ననుష్ఠించి దానివలన నిర్మలమైన చిత్తము కలవాఁడై శమదమాదిగుణములుగలిగి మోక్షమునం దిచ్ఛగలవాఁడయి పరమహంససన్న్యాసాశ్రమము నంగీకరించి శ్రోత్రియ బ్రహ్మనిష్ఠ గురుసన్నిధియందు వేదాంతశాస్త్రమును యథావిధిగా శ్రవణమనననిదిధ్యాసనముల నాచరించు పురుషుఁడు తనకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలుగులోపల కాలగతిచేత మరణము పొందిన పక్షమునకు తత్త్వసాక్షాత్కారము లేనందున వానికి మోక్షము నిశ్చయముగా లేదు. కర్మోపాసనలను విడిచినందున స్వర్గలోక బ్రహ్మలోకములును లేవు. వేదోక్తకర్మలను విడిచినందున నరకము ప్రాప్తించునా? లేక శ్రవణాదుల నొనరుచు అని షిద్ధకర్మల నాచరించుచున్నందునను, సు[illegible]షిద్ధకర్మల నాచరించనందునను స్వర్గాదిపుణ్యలోకములే ప్రాప్తించునా యని ప్రశ్నతాత్పర్యము.

ఇందులకు శ్రీకృష్ణమూర్తిచే చెప్పఁబడినయుత్తరము:

పార్థనైవేహ నాముత్ర వినాశస్తస్య విద్యతే,
నహి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి.

తా. ఓయర్జునా, బ్రహ్మవిద్యాభ్యాసము చేయు పురుషుఁడు ఈలోకమునందుఁ గాని పరలోకమునందుఁ గాని చెరుపును పొందఁడు. పుణ్యకార్యములను జేయువాఁడు ఇహలోకమున నపకీర్తిగాని పరలోకమునందు నరకము గాని కలుగనేరదు.

ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకా నుషిత్వా శాశ్వతీస్సమాః,
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే.

తా. బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కొఱకు ప్రయత్నము చేయుచు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగకముందే మృతిఁబొందిన పురుషుఁడు మృతికాలమునందు భోగవాసనలు కలవాఁడై మరణమును బొందెనా, మరణానంతరము అశ్వమేధాది మహాపుణ్యకార్యములను చేసిన మహానుభావులు పొందు బ్రహ్మలోకాది లోకములను అర్చిరాదిమార్గమువలనఁ బ్రవేశించి యచ్చట సమస్తభోగములను చిరకాల మనుభవించి తరువాత నీలోకమునం దాచారవంతులై మహాసామ్రాజ్యముగల క్షత్రియోత్తములవంశములయందు జన్మించును.

ఇట్టిజన్మ జనకాదులకుఁ గలదు.

అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతామ్,
ఏతద్ధిదుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశమ్.

తా. భోగవాసనలు లేకయే కేవలముగా మృతిఁబొందెనా, మరణానంతర మవ్యవహిత కాలమునందే బ్రహ్మతత్త్వాభ్యాసపరులైనబీదబ్రాహ్మణులయొక్క వంశములయందు శ్రీశుక జడభరతాదులవలె జన్మించును. సదాచారసామ్రాజ్యములు గలరాజవంశములయందు జన్మించుట దుర్లభము. బ్రహ్మతత్త్వాభ్యాసపరదరిద్ర బ్రాహ్మణవంశములయందు జన్మించుట యంతకంటె నిండ దుర్లభము.

తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికం,
యతతే చ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునందన.

తా. పూర్వజన్మమందు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమును ఏభూమిక వరకు నభ్యసించియుండెనో, యాభూమికను ప్రయత్నము లేక యే పొందును. అంతకు పైబడిన భూమికను బొందుటకుప్రయత్నము చేయును. అనఁగా సాధనచతుష్టయసంపత్తి గురూపసదనవేదాంతవాక్యశ్రవణమనననిదిధ్యాసనము లనెడి అయిదు భూమికలలో నే భూమికవరకు అభ్యసించి మృతిఁ బొందెనో ఆభూమికను ఉత్తరజన్మమం దప్రయత్నముగాఁ బొంది తదుత్తరభూమికలను సాధించుటకు ప్రయత్నమును చేసి తత్త్వసాక్షాత్కారమును కలుగఁ జేసుకొని ముక్తినొందును.

ఈప్రకారమే వాసిష్ఠరామాయణములో కూడ శ్రీరామవసిష్ఠసంవాదమూలమున నిరూపింపఁ బడియున్నది.

అచ్చట శ్రీరాములవారు చేసిన ప్రశ్న:

ఏకామథ ద్వితీయాంవా తృతీయాంభూమికాముత,
ఆరూఢస్య మృతస్యాథ కీదృశీ భగవన్ గతిః.

తా. ఓస్వామీ! సత్త్వాపత్తి యను నాలుగవ జ్ఞానభూమికను పొందినవానికి విదేహకైవల్యము నిశ్చయముగాఁ గలదు కాని శుభేచ్ఛ యను మొదటిభూమికను గాని విచారణ యను రెండవభూమికను గాని తనుమానస యను మూఁడవ భూమికను గాని పొంది అచ్చటనే మృతినొందినవానికి ఏమిగతి గలుగును?

ఈప్రశ్నయొక్క తాత్పర్యమును పూర్వము అర్జునుని ప్రశ్నతాత్పర్యమునువలె నూహించవలయును.

ఇందుకు వసిష్ఠమహర్షిచే చెప్పఁబడిన ప్రత్యుత్తరము.

యోగభూమికయోత్క్రాంతజీవితస్య శరీరిణః,
భూమికాంశానుసారేణ క్షీయతే పూర్వదుష్కృతమ్.

తా. శ్రీరామచంద్రా, మొదటి యోగభూమికలు మూఁటిలో నొకదానియందుండి మృతినొందినవానికి ఆయా భూమికాన్వభాగము ననుసరించి పూర్వపాపములు నశించును. అనఁగా మొదటిభూమికలో నుండి మృతినొందినవానికి కొంచెము పాపమును, రెండవభూమికలో నుండి మృతినొందినవానికి మరి కొంత యెక్కువపాపమును, మూఁడవభూమికలో నుండి మృతినొందినవానికి ఇంక నెక్కువపాపమును నశించు నని భావము.

తత స్సురవిమానేషు లోకపాలపురేషు చ
మేరూపవనకుంజేషు రమతే రమణీసఖః.

తా. దుష్కృతనాశతారతమ్యము ననుసరించి దేవతల విమానములయందు ఇంద్రాదిలోకపాలకులపట్టణములయందు మేరుపర్వతదివ్యోద్యానములయందును రంభాద్యప్సరసలతో క్రీడించును.

తత స్సుకృతసంభారే దుష్కృతే చ పురాకృతే,
భోగక్షయపరిక్షీణే జాయంతే యోగినో భువి.
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహేగుప్తే గుణవతాం సదా.

తా. ఈప్రకారముగా ననేకసంవత్సరములు క్రీడించిన తరువాత పూర్వజన్మకృతపుణ్యమును పాపమును నశింపఁగానే తిరిగి భూమిలో సదాచారసంపన్నులయి మహారాజైశ్వర్యముఁగల క్షత్త్రియోత్తములవంశములో జన్మింతురు.

తత్ర ప్రాగ్భావనాభ్యస్తం యోగభూమిత్రయం బుధః,
ప్రాప్యోపరితనాముచ్చైః క్రమాదాప్నోతి భూమికామ్.

తా. ఆజన్మమందు పూర్వజన్మములో నభ్యసించిన భూమికలు అనాయాసముగ లభించి, వాటికి పైభూమికలను సాధనాభ్యాసక్రమముచే పొందును.

ఇందుచేత యోగభూమికలు పుణ్యలోకప్రాప్తిసాధనము లని తెలియఁబడుచున్నది.

ఆక్షేపము:—ఓయీ, యోగభూమికలు మీరు చెప్పిన ప్రకారము బ్రహ్మలోకాదిపుణ్యలోకములను పొందించుటకు సాధనము లని యంగీకరింపఁదగియున్నది. కాని యీయోగ భూమికలు తపస్సని చెప్పుటకు మాత్రము ప్రమాణమును గానము.

సమాధానము:—ఇందుకు ప్రమాణము శ్రుతివాక్యమే యని చెప్పెదము. అట్టి శ్రుతివాక్యమును ఉదాహరించెదము.

తైత్తిరీయశాఖయందు

శ్రు. తపసా దేవా దేవతా మగ్ర ఆయన్ తపసర్షయస్సువరన్వవిందన్.

తా. పూర్వకల్పమునందు కొందఱు పురుషులు దేవత్వమును పొంద నిచ్ఛగలవారై తపస్సు నాచరించి యీకల్పము యొక్క మొదటను దేవత్వమును బొందిరి. భృగ్వాదిఋషులు తపస్సుచేతనే స్వర్గలోకమును బొందిరని శ్రుత్యర్థము.

తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమందున్న మూఁడుభూమికలు తపస్సని చెప్పఁబడుచుండఁగా తత్త్వజ్ఞానోత్తరకాలమందున్న

పంచమాదిభూమికాత్రయము నిర్వికల్పసమాధిరూపమయినం దున తపస్సని నిస్సంశయముగా చెప్పఁదగియున్నది.

కనుకనే స్మృతియందు చెప్పియున్నది:

మనసశ్చేంద్రియాణాం చ ఐకాగ్ర్యం పరమం తపః,
తజ్జ్యాయస్సర్వధర్మేభ్యః స ధర్మః పర ఉచ్యతే. అని.

తా. మనస్సు, చక్షురాదీంద్రియములు ఏకాగ్రములై ఉండుటయే శ్రేష్ఠమయిన తపస్సు. ఇది సర్వధర్మములకంటె ఉత్తమమైన ధర్మము. ఇదియె పరమధర్మ మని మునులచేఁ జెప్పఁబడినది.

విచారింపఁగా ఈన్యాయప్రకార మీతపస్సుచేత పొందఁదగిన జన్మాంతరము లేదు. అయినను లోకసంగ్రహాము కొఱకే నిర్వికల్పసమాధి తప స్సని చెప్పఁబడినది.

కనుకనే భగవద్గీతలయందు శ్రీ కృష్ణమూర్తిచేఁ జెప్పఁబడినది.

లోకసంగ్రహమేవాపి సంపశ్యన్ కర్తుమర్హసి. అని.

తా. లోకసంగ్రహాము నైనను నపేక్షించి నిష్కామకర్మయోగాదియోగములను ఉత్తమాధికారి అనుష్ఠింపవలయునని భావము.

లోకసంగ్రహ మనఁగా సన్మార్గమునందు లోకులను ప్రవర్తింపఁజేయుట. ఇట్టి సన్మార్గమందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁదగిన లోకులు శిష్యుఁడని భక్తుఁడని తటస్థుఁడని మూఁడువిధములు. శిష్యుఁడు యోగాభ్యాసపరతుఁడైన గురువు అంతర్ముఖుఁడై

యుండెనా, అట్టి గురువునందు ప్రామాణికత్వబుద్ధి విశేషముగాఁ గలిగి యాగురువుచేత నుపదేశింపఁబడిన తత్త్వార్థమునందు పరమ విశ్వాసము గలవాఁడై శీఘ్రముగా చిత్తవిశ్రాంతిని బొందును.

కనుకనే శ్రుతియందీప్రకారము చెప్పఁబడినది:

శ్రు. యస్యదేవే పరా భక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ,
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః. అని.

తా. ఎవనికి పరమేశ్వరునియందు పరమభక్తి కలిగి యుండునో, పరమేశ్వరునియందువలె గురువునందు కూడ పరమ భక్తిగలిగియుండునో, అట్టి మహాత్ముఁడయినవానికి గురువు వలన నుపదేశింపఁబడినయర్థములు విస్పష్టముగా బ్రకాశించును.

ఈయర్థము స్మృతిలో కూడ చెప్పఁబడియున్నది.

శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం తత్పరస్సంయతేంద్రియః,
జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాంతి మచిరేణాధిగచ్ఛతి. అని.

తా. బాహ్యేంద్రియాంతరింద్రియనిగ్రహముగలపురు షుఁడు గురువునందును గురూపదిష్టార్థమునందును శ్రద్ధకల వాఁడై తత్త్వజ్ఞానమును పొందును. తత్త్వజ్ఞానమును పొంది త్వరలోనే సర్వాధికమైన చిత్తవిశ్రాంతిని పొందును.

ఇఁకను భక్తుఁడగు పురుషుఁడు అన్నప్రదాననివాస కల్పనాదిపూజలవలన యోగిని సేవించి ఆయోగియొక్క తప స్సును తాను గ్రహించును.

ఈయర్థము శ్రుతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

శ్రు. తస్య పుత్రా దాయముపయంతి. సుహృదస్సాధుకృత్యాం. ద్విషం తః పాపకృత్యాం. అని.

తా. ఆత్మతత్వజ్ఞుఁడగు యోగియొక్క గృహక్షేత్రాది ద్రవ్యమును పుత్రులు గ్రహింతురు; అన్నదానాదిపూజలచేత వారిని ఆదరించుసజ్జనులు వారియొక్కపుణ్యమును గ్రహింతురు. అధిక్షేపతిరస్కారపరిహాసాదులవలన యోగుల ననాదరించువారు ఆయోగులయొక్క పాపకృత్యములను గ్రహింతురని యర్థము.

తటస్థుఁ డగువాఁడు ఆస్తికుఁ డని నాస్తికుఁ డని రెండు విధములు. ఆస్తికుఁ డనఁగా పరలోకము కలదని, ఈశ్వరుఁడు కలఁ డని వేదశాస్త్రములు సత్యము లని జ్ఞానము కలవాఁడు. నాస్తికుఁ డనఁగా ఇవియేవియు లే వనువాఁడు. ఇందులో ఆస్తికుఁడు యోగియొక్కసన్మార్గానుష్ఠానమును జూచి తాను కూడ అట్టి సన్మార్గమునందు సంచరించుచుండును.

యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః,
స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే. అని.

తా. ఈలోకములో ప్రసిద్ధుఁడై శ్రేష్ఠుఁడైనపురుషుఁడు ఏయేధర్మము నాచరించునో ఆధర్మమునే యప్రసిద్ధులయిన జనులు సాధారణముగా నాచరించుదురు. ఇదిగాక యాప్రసిద్ధుఁడు ధర్మము నాచరించునప్పుడు ఎంతశ్రద్ధాభక్తులతోటి యెన్ని అంగోపాంగములతో నాచరించునో లోకు లందఱు నదేప్రకారముగ నాచరించుచుందురు.

ఇఁక నాస్తికుఁడు యోగిచేత చూడఁబడి సర్వపాపములు నశించి పవిత్రుఁ డగును.

ఈయర్థము పురాణములో చెప్పఁబడియున్నది:

యస్యానుభవపర్యంతా తత్త్వే బుద్ధిః ప్రవర్తతే,
తద్దృష్టిగోచరాస్సర్వే ముచ్యంతే సర్వపాతకైః.

తా. ఏపురుషునియొక్క బుద్ధి పరమార్థతత్త్వమైనపర బ్రహ్మస్వరూపమునందు సాక్షాత్కారపర్యంతము వ్యాపించునో, అట్టి మహాపురుషునియొక్క కటాక్షమునకు గోచరించిన మనుష్యు లందఱు సమస్తపాపములచేత విడువఁబడి పరమపవిత్రులై సమస్తపుణ్యములను బొందుదురు.

ఈక్షణధ్యానసంస్పర్శైర్మత్స్యకూర్మవిహంగమాః,
పోషయంతి స్వకాన్ పుత్రాన్ తద్వత్పండితవృత్తయః.

తా. లోకములో మత్స్యములు, కూర్మములు, పక్షులు తమతమబిడ్డలను దర్శనముచేత ధ్యానముచేత స్పర్శచేతను ఏప్రకారముగా పోషించునో యాప్రకారమే బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగల యోగులు కూడ లోకుల ననుగ్రహించి రక్షించెదరు. అనఁగా మత్స్యములు తమపిల్లలను కన్నులతో చూచినమాత్రాన రక్షించును. కూర్మములు బిడ్డలను మనస్సులో తలఁచిన మాత్రాన రక్షించును పక్షులు స్పర్శనమును చేసినమాత్రాన పిల్లలను రక్షించును. ఇదేప్రకారము సత్పురుషులైన యోగులు మందాధికారులను దృష్టిచేతను మధ్యమాధికారులను మనస్సులో వీరు కృతార్థు లగుదురు గాక యని ధ్యానించుటచేతను ఉత్తమాధికారులను హస్తమస్తకసంయోగరూపమయిన స్పర్శచేత ననుగ్రహించి రక్షించెదరని తాత్పర్యము.

ఈ ప్రకారముచేత సర్వవిధోపకారిత్వము యోగియందు కల దని అభియుక్తులచేఁ జెప్పఁబడినది.

స్నానం తేన సమస్తతీర్థసలిలే సర్వాపి దత్తాఽవనిః
యజ్ఞానాం చ సహస్రమిష్టమఖిలా దేవాశ్చ సంతర్పితాః,
సంసారాచ్చ సముద్ధృతాస్స్వపితరః త్రైలోక్యపూజ్యో ఽప్యయం
యస్య బ్రహ్మవిచారణే క్షణమపి స్థైర్యం మనః ప్రాప్నుయాత్.

తా. ఎవనియొక్క చిత్తము పరబ్రహ్మవిచారమందు నిమిషకాలమైనా స్థిరమైయుండునో అట్టి మహానుభావుఁడు గంగాయమునాదిసమస్తపుణ్యతీర్థములయందు స్నానము చేసినవాఁడే. యావత్తుభూమండలమునుపాత్రుఁడైనబ్రాహ్మణునకు యోగ్యమైనదేశకాలములయందు దానమును చేసినవాఁడును ఏకాహయాగము మొదలు సహస్రవార్షికసత్రమువఱకు నెన్ని యాగములు కలవో వాటి నన్నిటిని సమగ్రముగా ననుష్ఠించినవాఁడును హరిహరహిరణ్యగర్భాదిదేవతల నందఱిని సత్కార్యములచేత నానందింపఁజేసినవాఁడును గయాశ్రాద్ధాదులను చేసి తనపితృదేవతల నందఱిని సంసారమండలములోనుండి లేవనెత్తి బ్రహ్మలోకమును జేర్చినవాఁడును మూఁడులోకములయం దున్నసమస్తజనులచేత పూజింపఁబడువాఁడును అగును.

కులం పవిత్రం జననీ కృతార్థా విశ్వంభరా పుణ్యవతీ చ తేన,
అపారసంవిత్సుఖసాగరేఽస్మిన్ లీనం పరే బ్రహ్మణి యస్య చేతః.

తా. ఎవనియొక్క చిత్తము అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానందస్వరూపుఁ డయిన పరమాత్మయందు సుస్థిరమై యుండునో, వాని

కులము పవిత్రముగా నుండును. తల్లి కృతార్థురా లగును. వాని చేతనే భూమి యంతయు పుణ్యము గలదిగా నుండును.

యోగియొక్క శాస్త్రీయవ్యవహారముమాత్రమే తపస్సుగా చెప్పఁబడలేదు. లౌకికవ్యవహారములైన గమనాసన భోజనాదులు కూడ తపస్సుగానే చెప్పఁబడుచున్నవి. తైత్తిరీయశాఖయందు మొదటి అనువాకములో తత్త్వజ్ఞానియొక్క మహిమ చెప్పఁబడియున్నది ఆయనువాకముయొక్క మొదటి భాగములో తత్త్వజ్ఞానియొక్క అవయవములు యజ్ఞాంగములుగా నిరూపింపఁబడినవి.

శ్రు. తస్యైవం విదుషో యజ్ఞస్యాత్మా యజమానః శ్రద్ధా పత్నీ శరీరమిధ్మమురో వేదిర్లోమాని బర్హిర్వేదశ్శిఖా హృదయం యూపః కామ ఆజ్యం మన్యుః పశుః తపోఽగ్నిర్దమశ్శమయితా దక్షిణా వాగ్ఘోతా ప్రాణ ఉద్గాతా చక్షురధ్వర్యుర్మనో బ్రహ్మాశ్రోత్రమగ్నీత్. అని.

తా. యజ్ఞస్వరూపుఁ డయిన తత్త్వజ్ఞానియొక్క ఆత్మయే యజమానుఁడు. శ్రద్ధయే పత్ని (అనఁగా యజమానునియొక్క భార్య). శరీరమే ఇధ్మము (సమిధలయొక్క సముదాయము). వక్షస్థలమే వేదిక (అగ్నిప్రతిష్ఠాపనస్థానము). వెంట్రుకలె దర్భలు వేదమే శిఖ యను యజ్ఞాంగము. హృదయమే యూపస్తంభము. కామమే ఆజ్యము (నెయ్యి). కోపమే యజ్ఞమందు హింసింపఁబడు పశువు. ఆలోచనమని చెప్పఁబడుతపస్సే జ్ఞానము అగ్ని. అంతరింద్రియనిగ్రహబాహ్యేంద్రియనిగ్రహమను దమమే పశువును హింసించుశమయిత. దానమే దక్షిణ.

ఇచ్చట దానమను పదము లేకపోయినా శ్రు. 'అథ యత్తపో దానమార్జవమహింసా సత్యవచనమితి తా అస్య దక్షిణాః' యను ఛాందోగ్యశ్రుతి ననుసరించి దానశబ్దమును అధ్యాహార మును చేయవలయును. తపస్సు దానము అకౌటిల్యము అహింస సత్యవచనము (యథార్థభాషణము) ఇవి దక్షిణ యని ఛాందోగ్యశ్రుత్యర్థము. వాగింద్రియము హోత యను ఋత్విజుఁడు ప్రాణము ఉద్గాత యనుఋత్విజుఁడు, చక్షురింద్రియము అధ్వర్యుఁడను ఋత్విజుఁడు. మనస్సు బ్రహ్మయను ఋత్విజుఁడు. శ్రోత్రేంద్రియము అగ్నిధ్రుఁడను ఋత్విజుఁడు.

ఉక్తానువాకముయొక్క మధ్యమభాగములో యోగి యగు తత్త్వజ్ఞానియొక్క వ్యాపారములు జీవితకాలమును జ్యోతిష్టోమావయవములుగాను పౌండరీకాద్యుత్తరక్రతువుల యొక్క అవయవములుగాను చెప్పఁబడినవి.

శ్రు. యావద్ధ్రియతే సాదీక్షా యదశ్నాతి తద్ధవి ర్యత్పిబతి తదస్య సోమపానం యద్రమతే తదుపసదః యత్సంచరత్యుపవిశత్యుత్తిష్ఠ తే చ సప్రవర్గ్యో యన్ముఖం తదాహవనీయో యా వ్యాహృతిరా హుతి ర్యదస్య విజ్ఞానం తజ్జుహోతి యత్సాయం ప్రాతరత్తి తత్స మిధం యత్ప్రాతర్మధ్యందినం సాయంతనం చ తాని సవనాని యే అహోరాత్రే తే దర్శపూర్ణమాసౌ యే అర్ధమాసాశ్చ మాసాశ్చ తే చాతుర్మాస్యాని య ఋతవస్తే పశుబంధాః యే సంవత్సరాశ్చ పరివత్సరాశ్చ తేఽహర్గణాః సర్వవేదసం వా ఏతత్సత్రం యన్మర ణం తదవభృథః. అని.

తా. తత్త్వజ్ఞానియొక్క అవధారణము (నిశ్చయము) ఏదికలదో అదియే దీక్షయని చెప్పఁబడును. తత్త్వజ్ఞానియొక్క

భోజనము హవిస్సని (హోమద్రవ్య మని), జలపానము సోమపాన మని, క్రీడావ్యాపారములు ఉపసత్తులనెడి యిష్టివిశేషములని, సంచారోపవేశోత్థానములు మూడు ప్రవర్గ్యలనెడి యిష్టివిశేషము లని, ముఖము ఆహవనీయమనెడి అగ్నియని, సంభాషణము ఆహుతి యని, విజ్ఞానము హోమ మని, సాయంకాల ప్రాతఃకాలములయందు చేయు భక్షణము సమిద్యాగ మని, ప్రాతఃకాలమధ్యాహ్నకాలసాయంకాలములు మూడు మూడు సవనము లని, అహోరాత్రములు దర్శపూర్ణమాసము లని, పక్షములును మాసములును చాతుర్మాస్యయాగములని, వసంతాదిఋతువు లాఱును పశుబంధములని, సంవత్సరపరివత్సరములు అహర్గణము లని చెప్పఁబడును. అహోరాత్రములు మొదలు సంవత్సరపరివత్సరములవఱకుచెప్పినకాలావయవములతోఁగూడిన తత్త్వజ్ఞానియొక్క ఆయుష్కాలమును సర్వస్వమును దక్షిణగా నియ్యఁదగిన సత్త్రయాగమని చెప్పెదరు. కనుకనే తత్త్వజ్ఞానియొక్క మరణమే యీసత్త్రయాగమున కవభృథ మని చెప్పఁబడును.

ఉక్తానువాకముయొక్క చరమభాగములో తత్త్వజ్ఞాని చరిత్రమును సర్వయజ్ఞస్వరూపముగా నుపాసించువానికి సూర్యచంద్రులను కార్యబ్రహ్మలయొక్క తాదాత్మ్య రూపమైన క్రమమోక్షము ఫలించు నని చెప్పఁబడినది.

శ్రు. ఏతద్వై జరామర్య మగ్నిహోత్రం సత్రం య ఏవం విద్వానుదగయనే ప్రమీయతే దేవానా మేవ మహిమానంగత్వాదిత్యస్య సాయుజ్యం గచ్ఛతి అథయో దక్షిణే ప్రమీయతే పితౄణా మేవ

మహిమానం గత్వా చంద్రమసస్సాయుజ్యగ్ం సమానలోకతామా ప్నోతి ఏతౌ వై సూర్యాచంద్రమసోర్మహిమానౌ బ్రాహ్మణో విద్వా నభిజయతి తస్మాద్బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతి తస్మా ద్బ్రహ్మణో మహిమానమిత్యుపనిషత్. అని.

తా. జరామరణములవరకు ఈ చెప్పఁబడిన యోగి యొక్క వ్యాపారములను అగ్నిహోత్రాదిసహస్రవార్షికసత్రాంత యజ్ఞస్వరూపమునుగా నెవ్వఁ డుపాసించునో, ఆయుపాస కుఁడు ఉపాసనాప్రకర్షము నొంది ఉత్తరాయణమునందు మర ణమునొందెనా, దేవతలప్రభావమువంటి ప్రభావము కల వాఁడై సూర్యునియొక్క తాదాత్మ్యమును బొందును. దక్షిణా యనమందు మరణము నొందెనా, పితృదేవతలతో సమాన మైన ప్రభావముఁగలవాఁడై చంద్రునియొక్క తాదాత్మ్యమును బొందును. ఉపాసనము మందముగా నుండఁగా మరణము నొందెనా, ఉత్తరాయణదక్షిణాయనమరణానుసారముగసూర్య చంద్రులయొక్క లోకములకు పోయి ఆలోకములయందు సూర్యచంద్రులయొక్క ఐశ్వర్యమును కొంతకాల మనుభవించి తరువాత సత్యలోకమునందు చతుర్ముఖబ్రహ్మయొక్క మహి మను బొందును. ఆ బ్రహ్మలోకమునందు తత్త్వజ్ఞానమును బొంది అనంతరము సత్యజ్ఞానానందాత్మకమైన పరబ్రహ్మయొక్క తాదా త్మ్యమును కైవల్య మనుదానిని బొందును.

ఈప్రకారము జీవన్ముక్తికి రెండవప్రయోజనము తప స్సని యేర్పడినది.

జీవన్ముక్తికి మూఁడవ ప్రయోజనము విసంవాదాభావము. అనఁగా నితరజనులతో వివాదము లేకపోవుట. అంతర్ముఖుఁడై బాహ్యవ్యవహారములను చూడకయుండెడి యోగీశ్వరుని విషయమై లౌకికపురుషుఁడుగాని శాస్త్రవేత్తయగుపురుషుఁడు గాని యెవఁడును వివాదమును బొందఁడు గదా.

విసంవాదము కలహ మని నింద యని రెండువిధములు. ఇందులో క్రోధాదివాసనలు నశించి శుద్ధసత్త్వప్రధానుఁడైన యోగితో లౌకికపురుషులు కలహించుట కవకాశమే యుండ నేరదు.

తత్త్వజ్ఞానముగలయోగి క్రోధాదిరహితుఁడై యుండు నని స్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

క్రుధ్యంతం న ప్రతిక్రుధ్యేదాక్రుష్టః కుశలం వదేత్,
అతివాదాఁ స్తితిక్షేత నావమన్యేత కంచన. అని

తా. యోగాభ్యాసపరుఁడైన పురుషుఁడు తనయందు కోపగించుకొనువానినిగూర్చి తిరిగి కోపగించుకొనఁగూడదు. ఇతరులచేత నాగ్రహవచనములు పలుకఁబడినవాఁడై ఆయా క్రోశవచనము లన్నియు తనకు కుశలవాక్యము లని పలుకవల యును. అధిక్షేపవచనములను (ఇతరులు తన్ను తిట్టుటను) సహించవలయును. ఎటువంటి మనుష్యునినైన అవమానపఱచఁ గూడదు.

ఆక్షేపము—ఓయీ జీవన్ముక్తికిపూర్వమే విద్వత్సన్న్యాసి సమేర్పడినది అంతకుపూర్వమే తత్త్వజ్ఞానము కలిగియుండెను. తత్త్వజ్ఞానమునకు పూర్వమే వివిదిషాసన్న్యాస మాచరింపఁ

బడి యుండెనుగదా. ఈజీవన్ముక్తిదశయందు క్రోధరాహిత్యాది ధర్మములు ఏప్రకారము స్మరింపఁబడుచున్నవి?

సమాధానము—వాస్తవము. కనుకనే జీవన్ముక్తునియందు క్రోధాదు లుండునా యని శంకించుటకు కూడ నవకాశము లేదు. జీవన్ముక్తికి చాల ప్రాచీనకాలమం దనుష్ఠింపఁబడిన వివిదిషాసన్న్యాసమునందే క్రోధాదులు ప్రసక్తములు కాక యుండఁగా సర్వోత్తమపదమయినతత్త్వజ్ఞానదశయందు క్రోధాదు లేప్రకారము సంభవించును? తత్త్వజ్ఞానదశయందే సంభవింపని క్రోధాదులు విద్వత్సన్న్యాసమందుఁగాని జీవన్ముక్తియందుఁగాని బొత్తుగా ప్రసక్తములు కానేరవు కనుక వివిదిషాసన్న్యాసమునం దభ్యసింపఁబడి జీవన్ముక్తిదశవరకు అనువర్తించి వచ్చు క్రోధరాహిత్యాదుల నిచ్చట నుదాహరించిన స్మృతి వాక్యముచేత ననువదింపఁబడుచున్నవి గాని విధింపఁబడలేదు.

కనుక తత్త్వజ్ఞుఁడగు యోగితో లౌకికపురుషున కెప్పటికిని కలహము సంభవింపనేరదు.

నిందించఁదగిన విషయము యోగియందు లేనందున నిందారూపమయిన విసంవాదము కూడ లౌకికపురుషునకు యోగియందు సంభవింపదు.

ఈయర్థముకూడ ఒకస్మృతియందుఁ దెలుపఁబడియున్నది:

యన్న సంతం నచాసంతం నాశ్రుతం న బహుశ్రుతం,
న సువృత్తం న దుర్వృత్తం వేద కశ్చిత్స వై యతిః. అని.

తా. ఏపురుషుఁడు మరియొకపురుషుని ఉత్తమజాతి కలవాఁడనిగాని హీనజాతికలవాఁడని గాని మూర్ఖునిగాఁగాని

పండితునిగాఁగాని మంచియాచారముగలవానిఁగాఁగాని దురా చారము గలవానిగాఁగాని యెఱుఁగఁడో అట్టిపురుషుఁడే యతి యని జీవన్ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

అనఁగా అన్యులయందు నీచోత్తమాదిభేదబుద్ధి గలిగి వ్యవహరించువానితో కలహించుట కవకాశము గలిగియుం డును. సర్వత్ర సమబుద్ధి గలిగి వ్యవహరించు జీవన్ముక్తపురుషు నితో కలహించుట కెవరికి నవకాశము గలుగ దని తాత్ప ర్యము.

ఇఁకను శాస్త్రజ్ఞుఁ డగువాఁడును యోగితో విసంవాద మును బొందఁడు.

శాస్త్రజ్ఞుఁడు యోగితో శాస్త్రార్థమందు వివాదమును పొందునా? లేక యోగియొక్క చరిత్రమందు విసంవాదమును బొందునా?

తమేవైకం జానథాత్మానమన్యా వాచో విముంచథ,
నానుధ్యాయేద్బహూఞ్ శబ్దాఞ్ వాచోవిగ్లాపనం హి తత్.

అను శ్రుతుల ననుసరించి యోగీశ్వరుఁడు పరశాస్త్ర ప్రమేయములను దూషింపఁడు గనుక శాస్త్రవేత్తకు యోగితో శాస్త్రప్రమేయమందు విసంవాదము సంభవింపదు. పరశాస్త్ర ప్రమేయములను దూషించినగదా పరశాస్త్రవేత్తలు కలహిం చుదురు. ద్యుభూమ్యాది ప్రపంచమున కధిష్ఠానమైన యాపర మాత్మ నొకనినే తెలుసుకొనుఁడీ ఇతరమైన వాక్యములను విడువుఁడీ బ్రహ్మజ్ఞానోపయుక్తములు గాని వాక్యముల నన్ని టిని విడువవలయును. ఇతరవాక్యముల నుచ్చరించుట వాగిం

ద్రియమున కాయాసమే కదా యని శ్రుతిద్వయమున కర్థము.

ఇదిగాక స్వశాస్త్రప్రమేయమును ప్రతివాదియొక్క యెదుట యోగి యగువాఁడు సమర్థింపఁడు. కనుక ప్రతివాదులుగా నుండు శాస్త్రవేత్తలకు యోగితో విసంవాదము గలుగదు.

ఈయర్థము స్మృతివాక్యముచే చెప్పఁబడియున్నది.

పలాలమివ ధాన్యార్థీ త్యజేద్గ్రంథమశేషతః,
పరమం బ్రహ్మ విజ్ఞాయ ఉల్కావత్తాన్యథోత్సృజేత్.

తా. ధాన్యము నపేక్షించిన పురుషుఁడు ముందుగా చెత్తను పొట్టును ధాన్యముతోకూడ గ్రహించి తరువాత అందులో ధాన్యమునుమాత్రము గ్రహించి పొట్టును చెత్తను విడిచినట్లు అధ్యాత్మశాస్త్రమును తెలియఁగోరిన పురుషుఁడు తదర్థముగాం నితరశాస్త్రములను గ్రహించి అధ్యాత్మశాస్త్రము బాగుగ తెలిసినతరువాత నితరశాస్త్రముల నన్నిటిని విడువవలయును. చీఁకటిలో నుండు పదార్థమును తెలియఁగోరి దివిటీని చేత తీసుకొన్నవాఁడు ఆపదార్థము కనుపడిన తరువాత దివిటీని విడిచిపెట్టినట్లు పరబ్రహ్మను తెలుసుకొనుటకుఁగాను అధ్యాత్మశాస్త్రమును గ్రహించి బ్రహ్మస్వరూపమును తెలుసుకొని యాయధ్యాత్మశాస్త్రమును కూడ విడువవలయును. ఇదిగాక ప్రతివాదినికూడ స్వాత్మాభిన్నముగా తలఁచు యోగికి పరులను జయింపవలె ననునిచ్ఛ సుతరాం ఉండనేరదు. వాగ్వాదులకంటె యితరులయిన శాస్త్రజ్ఞులందఱు ఆత్మ దేహాదులకంటె వ్యతిరిక్తమని,అట్టి ఆత్మను

మోక్ష మను నిత్యపురుషార్థము కలదని అంగీకరించి యున్నం దున యోగియొక్క చరిత్రమునందు విసంవాదమును పొందరు. ఆర్హత (జైన) బౌద్ధ, వైశేషిక, నైయాయిక, శైవ, వైష్ణవ, శాక్త, సాంఖ్య యోగాది శాస్త్రజ్ఞు లందఱు తమ తమ శాస్త్రములయందు ప్రతిపాదింపఁబడినవిషయము భిన్నభిన్నముగా నున్నప్పటికి మోక్షసాధనమయిన యమనియమాద్యష్టాంగ యోగమును మాత్రము నేకవిధముగా ప్రతిపాదించియున్నందున యోగియొక్క అనుష్ఠానమునందు విసంవాదమును బొందరు. కనుకనే యోగీశ్వరుఁ డనిన నిర్వివాదముగా సర్వసమ్మతమై యుండును.

ఈయభిప్రాయముతోనే వసిష్ఠమహర్షి చేఁ జెప్పఁబడినది.

యస్యేదం జన్మ పాశ్చాత్యం తమాశ్వేవ మహామతే,
విశంతి విద్యావిమలాః ముక్తా వేణుమివోత్తమమ్.

తా. ఏమహాపురుషునియొక్క జన్మ చరమజన్మముగ నుండునో, ఆపురుషుని గూర్చి అతిశీఘ్రముగా నిర్మలమైన సకల విద్యలు మంచివెదురును గూర్చి ముత్యములు ప్రవేశించినట్లు ప్రవేశించును.

ఆర్యతా హృద్యతా మైత్రీ సౌమ్యతా ముక్తతా జ్ఞతా,
సమాశ్రయంతి తం నిత్య మంతఃపురమివాంగనాః.

తా. ఏయేగుణములు యోగీశ్వరునియందు ప్రవేశించు ననఁగా, పూజ్యత్వము, సకలజనమనోహరత్వము, సకలలోక మిత్రభావము, చంద్రునివలె ప్రియదర్శనము, సర్వశాస్త్రపరి

జానము ఇవి మొదలయిన గుణములు స్త్రీజన మంతఃపురము నాశ్రయించినట్లు యోగీశ్వరుని నాశ్రయించును.

పేశలాచారమధురం సర్వే వాంఛంతి తం జనాః,
వేణుం మధురనిధ్వానం వనే వనమృగా ఇవ.

తా. సర్వజనప్రియంకరమైన అనుష్ఠానముచేత నొప్పుచున్న యాత్మతత్త్వజ్ఞుని సకలజనులు కోరుచుందురు. అనఁగా వనమందు మధురముగా ధ్వనిచేయుచున్న బొంగువెదురును విడువఁజాలక వనమృగములు దానిచుట్టు చుట్టుకొని యున్నట్లు సకలజనులు తత్త్వజ్ఞానియొక్క సన్మార్గప్రవృత్తిని జూచి విడువఁజాలక వానిని సర్వకాలసర్వావస్థలయందును చుట్టుకొనియుందురని భావము.

సుషుప్తవత్ప్రశమితభావవృత్తినా
స్థితస్సదా జాగ్రతి యస్స్వ చేతసా,
కలాన్వితో విధురివ యస్సదా బుధై
ర్నిషేవ్యతే ముక్త ఇతీహ స స్మృతః.

తా. ఏపురుషుఁడు జాగ్రదవస్థయందు కూడ సుషుప్తిదశయందు వలె సమస్తవిషయాకారవృత్తులను విడిచి కేవలముగా నున్నచిత్తముతో కూడియుండునో సంపూర్ణకళలు గల చంద్రుఁడే ప్రకారము దేవతలచేత సేవింపఁబడునో ఆప్రకారమే పండితులచేత సర్వకాలములయందును నేపురుషుఁడు సేవింపఁబడునో, అట్టి పురుషుఁడు ఈలోకములో ముక్తుఁడని చెప్పఁబడును.

మాతరీవ శమం యాంతి విషమాణి మృదూని చ,
విశ్వాసమిహ భూతాని సర్వాణి శమశాలిని.

తా. ఈలోకములో సాధువులు కఠినులు కూడ తమ తల్లియందే ప్రకారము విశ్వాసముకలవారై యుందురో యా ప్రకారమే శమము ప్రధానముగాఁగల పురుషునియందు సమస్త భూతములు విశ్వాసమును బొందియుండును.

తపస్విషు బహుజ్ఞేషు యాజకేషు నృపేషు చ,
బలవత్సు గుణాఢ్యేషు శమవానేవ రాజతే.

తా. తపస్సును చేయువారియందు సకలశాస్త్రపాండిత్యము గలవారియందు యాగాదిపుణ్యకార్యములు చేసినవారియందు మహారాజులయందు బలవంతులయందు సమస్తసద్గుణములు కలవారియందును శమగుణము గల పురుషుఁడే యధికముగా ప్రకాశించును.

ఈ చెప్పినప్రకారము జీవన్ముక్తికి విసంవాదాభావమును మూఁడవప్రయోజనము నిర్బాధముగా కనుపడుచున్నది.

దుఃఖనాశసుఖావిర్భావముల చతుర్థ పంచమ ప్రయోజనములు బ్రహ్మానందగ్రంథములోని విద్యానందమను నాలుగవ యధ్యాయమునందు నిరూపింపఁబడియున్నవి. ఆరెంటిని సంగ్రహముగా నిచట చెప్పెదము.

ఆత్మానం చేద్విజానీయా దయమస్మీతి పూరుషః,
కిమిచ్ఛన్ కస్య కామాయ శరీరమను సంజ్వరేత్.

తా. ఏపురుషుఁడు సర్వభూతములయొక్క హృదయములయందుండి అశనాయాదిదోషశూన్యుఁడైన ఆత్మను నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుఁడైన పరమాత్మనుగా తెలుసుకొనెనో, ఆ పురుషుఁడు యేప్రయోజనముకొఱకు నేఫలమునుకోరి శరీరము

ననుసరించి పరితాపమును బొందును? అనఁగా అద్వితీయ పరమానందస్వరూపమయిన పరబ్రహ్మము నేనే యని ప్రత్యక్షముగా తెలుసుకొన్న పురుషునకు ఆత్మాతిరిక్తమయి కామింపఁదగిన పదార్థము లేనందునను ఆత్మస్వరూపవ్యతిరిక్తమయిన ఫలము లేనందునను శరీరము పరితాపము నొందుచున్నప్పటికి పరితాపము గలుగ నేరదు. ఆత్మతత్త్వజ్ఞానము లేక భేదదర్శనపరుఁడైన పురుషుఁడు స్వభిన్నమయిన కామ్యపదార్థము స్వవ్యతిరిక్తమయిన ఫలమును కలవాఁడైనందున వాటియొక్క లాభము నుద్దేశించి శరీరము పరితపించుచుండఁగా తాను పరితపించు నని భావము.

ఈ శ్రుతిచేత నైహికదుఃఖముయొక్క వినాశము చెప్పఁబడినది. శ్రు. 'ఏతగ్ం హ వా వ న తపతి, కిమహం సాధు నాకరవం, కిమహం పాపమకరవం' అను శ్రుతి ఆముష్మిక హేతు పుణ్యపాపచింతారూపమయిన దుఃఖముయొక్క నాశమును చెప్పుచున్నది. నేను పుణ్యము నెందువలనఁ జేయకపోతిని. పాపము నెందువలనఁ జేసితిని అను విచార మీతత్త్వజ్ఞానిని పరితపింపఁజేయదని శ్రుత్యర్థము. ఇది జీవన్ముక్తియొక్క నాలుగవ ప్రయోజనము.

అయిదవప్రయోజనము:— సుఖావిర్భావము. ఇది మూడువిధములు. మొదటిది సర్వకామావాప్తి; రెండవది కృతకృత్యత్వము; మూడవది ప్రాప్తవ్యప్రాప్తి; అనఁగా పొందఁదగినదానిని పొందుట. ఇందులో సర్వకామావాప్తి సర్వసాక్షిత్వమని, సర్వత్రఅకామహతత్త్వమని, సర్వభోక్తృరూపత్వమని

మూఁడు విధములు. హిరణ్యగర్భుఁడు మొదలు స్థావరమువరకుఁ గల సర్వదేహములయందు ననుగతమైన సాక్షిచైతన్యరూప మయిన యేబ్రహ్మ కలదో అట్టి పరబ్రహ్మను నేనే యని తెలుసు కొనియున్న పురుషుఁడు స్వదేహమందు వలె సర్వదేహముల యందును సర్వకామములకును సాక్షియై యుండును.

ఈ యభిప్రాయముతోనే శ్రు. 'సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ, బ్రహ్మణా విపశ్చితా' అను శ్రుతి ప్రవర్తించినది.

బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గలపురుషుఁడు అసంకుచితజ్ఞాన స్వరూప మయిన బ్రహ్మము తానే అయి సకలమయిన కామ ములను పొందు నని శ్రుత్యర్థము. లోకములో భోగము లనుభవింపఁబడినతరువాత నాభోగములవిషయమయి యిచ్ఛ లేకుండుట యను అకామహతత్త్వము కామప్రాప్తి యనఁ బడును. సర్వభోగములయందు వినాశాదిదోషములను జూచు చున్న తత్త్వజ్ఞానికి సర్వభోగములయం దిచ్ఛ కలుగనందున సర్వత్ర అకామహతత్త్వము కలిగియుండును. కనుకనే సార్వ భౌమమహారాజును ఆరంభించి హిరణ్యగర్భునివరకు నుత్తరో త్తర శతగుణాధిక్యముతోఁ జెప్పఁబడిన యానందములయందు 'శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్య' అని వినఁబడుచున్నది. సర్వ భోగములయందు నిచ్ఛలేని శ్రోత్రియుఁడైన విరక్తునికి నీయా నందము కల దని శ్రుత్యర్థము.

సద్రూపముచేతను చిద్రూపముచేతను ఆనందరూపము చేతను సర్వపదార్థములయందు ననుగత మయియున్న స్వస్వరూ

పము ననుసంధించువానికి సర్వభోక్తృత్వము కల దని తైత్తిరీయోపనిషత్తులో వినఁబడుచున్నది.

శ్రు. అహమన్నమహమన్నమహమన్నమ్. అహమన్నాదోఽహమన్నాదోఽహమన్నాదః. అని.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగలిగి ముక్తినొందినపురుషుఁడు తనకృతార్థత్వమును భావించి విస్మయముతో అద్వితీయ మయి, నిరంజన మయిన ఆత్మను నేనే అయినప్పటికి, ఈలోకమునందుఁ గల అన్నమును (భోగ్యమును), అన్నాదుఁ డను (భోక్తను) నేనే యని అనుసంధించుచుండు నని శ్రుత్యర్థము.

కృతకృత్యత్వము స్మృతియందు స్మరింపఁబడినది:

జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృతస్య యోగినః,
నైవాస్తికించిత్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్.

తా. పరబ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముచేత తృప్తి నొంది కృతకృత్యుఁ డయిన యోగికి కర్తవ్య మయిన విషయము ఏమియు నుండదు. ఉండెనో, అతఁడు తత్త్వవేత్తయే కాఁడు.

యస్త్వాత్మరతిరేవ స్యాదాత్మతృప్తశ్చ మానవః,
ఆత్మ న్యేవ చ సంతుష్టస్తస్య కార్యం న విద్యతే.

తా. ఏపురుషుఁడు ఆత్మస్వరూపమునందే రతిగలవాఁడై యుండునో, ఉద్యానాదులయందు రతిగలవాఁడై యుండఁడో, ఆత్మచేతనే తృప్తినొందునో, ఆహారాదులచేత తృప్తి నొందఁడో, ఆత్మయందే సంతోషమునొందుచుండునో, పుత్త్ర ధనాదిప్రాప్తిచే సంతోషము నొందఁడో, అట్టి తత్త్వజ్ఞాని యయిన పురుషునకు కర్తవ్యము కొంచెమయినా కలిగియుండదు.

శ్రు. 'అభయం వై జనక ప్రాప్తోఽసి' 'తస్మాత్తత్సర్వమభవత్' 'బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి.'

అను శ్రుతులచేత ప్రాప్తప్రాప్తవ్యత చెప్పఁబడి యున్నది. ప్రాప్తప్రాప్తవ్యత అనఁగా పొందఁదగినయర్థములన్నియు పొందఁబడియుండుట. ఓజనకమహారాజా, నీవు సర్వపురుషార్థశ్రేష్ఠమయిన అభయమును మోక్షమును పొందితివి. ఇఁకను నీవు పొందవలసిన విషయము మఱియొకటి లేదు. కనుకనే సర్వాత్మక బ్రహ్మస్వరూపమాయెను. ఏపురుషుఁడు సత్యజ్ఞానానందాద్వితీయ పరమాత్మను నేనే యని ప్రత్యక్షముగా తెలియునో ఆపురుషుఁడు బ్రహ్మయే యగు నని మూఁడు శ్రుతుల కర్థము.

ఆక్షేపము:—ఓయీ, యీ చెప్పఁబడిన దుఃఖనాశ సుఖప్రాదుర్భావములు రెండును తత్త్వజ్ఞానముచేత సిద్ధించుచుండఁగా నవి జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనము లని చెప్పుట న్యాయము కాదు.

సమాధానము:—సురక్షితములైన దుఃఖనాశసుఖప్రాదుర్భావములు జీవన్ముక్తికి ప్రయోజనము లని మాయభిప్రాయమై యున్నది. అనఁగా తత్త్వజ్ఞానము పూర్వమే పుట్టియున్నప్పటికి జీవన్ముక్తిచేత నేప్రకారముగా రక్షింపఁబడునో ఆప్రకారమే దుఃఖవినాశసుఖప్రాదుర్భావమును కూడ తత్త్వజ్ఞానముచే సిద్ధించినప్పటికి జీవన్ముక్తిచేత రక్షింపఁబడును. ఇట్లు రక్షితములైన దుఃఖవినాశ సుఖప్రాదుర్భావములు జీవన్ముక్తికి ప్రయోజనము లని చెప్పుట న్యాయవిరుద్ధము కా దని తాత్పర్యము.

ఆక్షేపము:—ఓయీ, యీప్రకారము జీవన్ముక్తి అయిదు ప్రయోజనములు కలిగినదై యుండఁగా సమాహితచిత్తుఁడైన యోగీశ్వరుఁడు లోకవ్యవహారమునందుఁ బ్రవర్తించు చున్న తత్త్వజ్ఞానికంటె నుత్తముఁ డని చెప్పవలసియుండును. ఆలాగున చెప్పడము యుక్తము కా దని రామవసిష్ఠసంవాదవాక్యముల చేత కనఁబడుచున్నది.

రాములవారిచేఁ జేయఁబడిన ప్రశ్న.—

భగవన్ భూతభవ్యేశ కశ్చిజ్జాతసమాధికః,
ప్రబుద్ధ ఇవ విశ్రాంతో వ్యవహారపరోఽపి సన్.
కశ్చిదేకాంతమాశ్రిత్య సమాధినియమే స్థితః,
తయోస్తు కతరశ్శ్రేయా నితి మే భగవన్వద.

తా. భూతభవిష్యద్వస్తువుల నన్నిటిని నియమించు స్వభావముగల ఓస్వామీ! యీలోకములో నొకపురుషుఁడు తత్త్వజ్ఞానముగలవాఁ డయి లోకవ్యవహారముల నాచరించుచు విశ్రాంతి కలవాఁడయి యుండును. మఱియొకఁడు ఏకాంతమునం దుండి సమాధి నాచరించుచుండును. వీరిరువురిలో నెవ్వఁడు శ్రేష్ఠుఁడుగా నుండును? ఈయర్థమును నాకు విశదముగాఁ జెప్ప వలయును.

ఇందుకు వసిష్ఠమహాముని చెప్పిన ఉత్తరము.—

ఇమం గుణసమాహార మనాత్మత్వేన పశ్యతః,
అంతశ్శీతలతాయాఽసౌ సమాధిరభిధీయతే.

తా. ఈ దృశ్యమాన మయిన దేహేంద్రియమనఃప్రాణాదిప్రపంచమును ఆత్మ కా దని తెలుసుకొనియుండు పురుష

నను హృదయమునందుఁ గలుగు నేశీతలత్వము, అనఁగా రాగ ద్వేషాదిశూన్యత్వము, గలదో అదియె సమాధి యని చెప్పఁ బడును.

దృశ్యై ర్న మమ సంబంధ ఇతి నిశ్చిత్య శీతలః,
కశ్చిత్సంవ్యవహారస్థః కశ్చిద్ధ్యానపరాయణః.

తా. దృశ్యవస్తువు లన్ని కల్పితములైనందున వాటితోడి సంబంధము నాకు లేదని తెలిసి అంతఃకరణమునందు రాగ ద్వేషాదిశూన్యత్వము కలవాఁడై యొకపురుషుఁడు లోకవ్యవహారములను యథేచ్ఛముగా నాచరించుచుండును. మరి యొకఁడు సమాధినిరతుఁ డయి యుండును.

ద్వావేతౌ రామ సుసమౌ అంతశ్చేత్పరిశీతలౌ,
అంతశ్శీతలతా యా స్యాత్తదనంతతపఃఫలమ్.

తా. వీరిద్దఱు నంతఃకరణమునందు శీతలత్వము కలవారైయుండిరా, నిండుగ సమానులుగానే యుందుదురు. అంతశ్శీతలత్వ మనునది అనేక తపస్సులయొక్క ఫలము.

సమాధానము:—ఇది దోషము కానేరదు. ఇచ్చట నుదాహరించిన రామవసిష్ఠసంవాదవాక్యములయందు వాసనాక్షయరూపమైన యంతశ్శీతలత్వము నవశ్యముగా సంపాదింపవలయునని ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది గాని వాసనాక్షయానంతరము సంపాదింపఁదగిన మనోనాశము శ్రేష్ఠము కాదని చెప్పియుండలేదు. శీతలత్వ మనఁగా తృష్ణాదివాసనానివృత్తి యని వసిష్ఠమహర్షియే స్పష్టపఱచియున్నారు.

అంతశ్శీతలతాయాం తు లబ్ధాయాం శీతలం జగత్,
అంత స్తృష్ణోపతప్తానాం దావదాహమిదం జగత్.

తా. హృదయమునందు శీతలత్వము పుట్టినపక్షమం దీ జగత్తు శీతల మైయుండి హృదయములో హాయిని కలుగఁ జేయును. తృష్ణ యనఁగా ఆశ. ఆయాశచేత హృదయమునందు బాధింపఁబడువారికి దవాగ్నివలె నీజగత్తు విదాహమును పుట్టించును.

ఇందుచేత తృష్ణాదిదోషములు హృదయములో లేక యుండుటయే అంతశ్శీతలత్వ మని చెప్పఁబడుచున్నది.

ఆక్షేపము:—ఓయీ, యీ రామవసిష్ఠ సంవాద వాక్యములయందే సమాధినిందయును, లోకవ్యవహారముయొక్క ప్రశంసయును కనుపడుచున్నది.

సమాధిస్థానకస్థస్య చేతశ్చేద్వృత్తిచంచలం,
త త్తస్య తు సమాధానం సమమున్మత్తతాండవైః.

తా. సమాధియందు చేరిన పురుషునియొక్క చిత్తము విషయాంతరములను గ్రహించువృత్తులచేత చపలమై యుండెనా, అట్టిపురుషునియొక్క సమాధి పిచ్చివాఁడు చేయు తాండవముతో సమానమై యుండును. అనఁగా నిష్ప్రయోజన మని భావము.

ఉన్మత్తతాండవస్థస్య చేతశ్చేత్క్షీణవాసనం,
త త్తస్యోన్మత్తనృత్యం తు సమం బ్రహ్మసమాధినా.

తా. పిచ్చివానినృత్యమువలె నిష్ప్రయోజన మయిన లోకవ్యవహారము ననుష్ఠించు పురుషునియొక్క చిత్తము వాసనాక్షయము గలిగియుండెనా, ఆపురుషునియొక్క లోకవ్యవ

హారము బ్రహ్మసమాధితో సమాన మై యుండును. ఈశ్లోక ములయందు లోకవ్యవహారము ప్రశంసింపఁబడుచున్నది. సమాధి నిందింపఁబడుచున్నది.

సమాధానము:—ఇచ్చట సమాధియొక్క ప్రాశస్త్యము నంగీకరించి వాసన నిందింపఁబడుచున్నది. ఇచ్చట నుదాహరించిన వసిష్ఠవాక్యముల కర్థ మీప్రకారము తెలియఁదగినది. విచారింపఁగా లోకవ్యవహారముకంటె సమాధియే శ్రేష్ఠము. అయినా, సమాధి వాసనాసహితమై యుండెనా, వాసనారహిత మయిన వ్యవహారమునకంటె నధమముగ చెప్పఁదగియుండును. సమాహితుఁడైనవాఁడును వ్యవహారమును చేయువాఁడును ఉభయులును తత్త్వజ్ఞానము లేనివారై వాసనాసహితులై యుండిరో సమాధి ఉత్తమలోకప్రాప్తికారణ మైనందున వ్యవహారమునకంటె సర్వాత్మనా శ్రేష్ఠ మని చెప్పఁదగియున్నది.

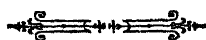
సమాహితవ్యవహర్తలిద్దఱును తత్త్వజ్ఞులై నిర్వాసనులై యుండిరా, వాసనాక్షయరూప మయిన జీవన్ముక్తిని పరిపాలించుచున్నమనోనాశ మను సమాధి ప్రశస్తముగానే యుండును. కనుక యోగీశ్వరుఁడు సర్వవిధముల చేత నధికుఁడై యున్నందున ప్రయోజనపంచకముగల జీవన్ముక్తికి విఘ్నలేశ మైనా లే దనుట సిద్ధము.

ఇది జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు జీవన్ముక్తిఫలప్రకరణ
మను నాలుగవభాగము సమాప్తము.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

జీవన్ముక్తి ప్రకాశిక.

౫-వ ప్రకరణము.

హరిః ఓమ్,

ఇఁకను జీవన్ముక్తికి ఉపకారకమైన విద్వత్సన్న్యాసమును నిరూపించెదము.

విద్వత్సన్న్యాసము పరమహంసోపనిషత్తులో చెప్పఁబడినది. ఆ ఉపనిషత్తును ఇచ్చట ననువదించి వ్యాఖ్యానమును చేసెదము. అందు విద్వత్సన్న్యాసయోగ్యమైన ప్రశ్నను ముందుగా చేసియున్నారు.

శ్రు. అథ యోగినాం పరమహంసానాం కోఽయం మార్గస్తేషాం కా స్థితిరితి నారదో భగవంతముపగత్యోవాచ.

తా. ఇచ్చట అథశబ్దమునకు ఆనంతర్య మర్థము కాదు. ప్రశ్న యేయర్థము. ని.'మంగళానంతరారంభప్రశ్న కార్త్స్న్యేష్వథో అథ' అని నిఘంటువునందు మంగళము, ఆనంతర్యము, ఆరంభము, ప్రశ్నము, సాకల్యము ఇవి అథశబ్దార్థము లని చెప్పఁబడి యున్నవి. కనుక విద్వత్సన్న్యాసమునుగూర్చి ప్రశ్న చేయఁబడుచున్నది. అథశబ్దార్థము బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము గలిగి లోకవ్యవహారములచేత విక్షేపము నొందుచున్న చిత్తముగల

వాఁడై యుండి మనోవిశ్రాంతి నపేక్షించుపురుషుఁడు విద్వత్స న్న్యాసమం దధికారి. ఇట్టి అధికారము గలిగినతరువాత నని రైనా అథశబ్దమున కర్థమును చెప్పవచ్చును. యోగు లయిన పరమహంసపరివ్రాజకులయొక్క మార్గమునుస్థితియు నెట్టివి యని నారదమహర్షి భగవంతుఁడైన హిరణ్యగర్భునిసన్నిధికి పోయి అడిగె నని శ్రుత్యర్థము.

ఇచ్చట కేవలయోగులనుగూర్చి కాని కేవల పరమ హంసపరివ్రాజకులను గూర్చి కాని ప్రశ్న చేయఁబడినది కాదు. ఇఁక నేమంటే యోగులై పరమహంస లగువారిని గూర్చి ప్రశ్న చేయఁబడినది.

కేవలయోగులు తత్త్వజ్ఞానము లేనందున కాలత్రయ జ్ఞానము ఆకాశగమనము మొదలైన యోగైశ్వర్యచమత్కా రమం దాసక్తులై, ధారణా ధ్యాన సమాధులను అణిమాది సిద్ధులకొఱకే అనుష్ఠించుచుందురు. అందువలన పరమపురుషార్థ మైన మోక్షములోనుండి భ్రష్టు లగుదురు. ఈయర్థమునం దిది వఱకే పాతంజలసూత్రము నుదాహరించియున్నారము.

ఈసూత్రార్థ మిదివఱకే వ్రాయఁబడియున్నది.

సూ. తే సమాధావుపసర్గావ్యుత్థానే సిద్ధయః. అని.

కేవలపరమహంసపరివ్రాజకులు బ్రహ్మతత్త్వమును వివే చించి తెలుసుకొనియున్నందున యోగైశ్వర్యములయం దపార త్వమును కనిపెట్టి వాటియందు విరక్తులై యుందురు.

ఈయర్థమందును ప్రమాణమును మునుపే యుదాహ రించి యున్నారము.

చిదాత్మన ఇమా ఇత్థం ప్రస్ఫురంతీహ శక్తయః,
ఇత్యస్యాశ్చర్యజాలేషు నాభ్యుదేతి కుతూహలమ్. అని.

ఈశ్లోకార్థమును పూర్వమే వ్రాయఁబడియున్నది.

ఈపరమహంసలు యోగైశ్వర్యాదులలో విరక్తులైనప్పటికి బ్రహ్మజ్ఞానాతిశయముచేత విధినిషేధముల నుల్లంఘించి సంచరింతురు.

నిస్త్రైగుణ్యే పథి విహరతాం కో విధిః కో నిషేధః.

అనుశ్లోకమునందీయర్థము చెప్పఁబడినది. ఇట్టి పురుషుని శాస్త్రాచారమందు శ్రద్ధగల శిష్టులీప్రకారముగా నిందించెదరు.

సర్వే బ్రహ్మ వదిష్యంతి సంప్రాప్తే తు కలౌ యుగే,
నానుతిష్ఠంతి మైత్రేయ శిశ్నోదరపరాయణాః.

అని విష్ణుపురాణములోని పరాశరవచనము.

తా. కలియుగము రాఁగానే ప్రపంచములోని జనులందఱు పరబ్రహ్మను చెప్పుచుందురుగాని జ్ఞానానురూపమయిన అనుష్ఠానము లేకయుందురు. స్త్రీసంభోగము, ఉదరపోషణము వీటియందు దాసక్తులై యుందురు. యోగులైన పరమహంసపరివ్రాజకులయందీదోషములు రెండు ఉండనేరవు.

ఈయోగియైన పరమహంసకు దోషద్వయము లేకపోవడమే కాక మఱియొకవిశేషము కూడ కలదని శ్రీరామవసిష్ఠసంవాదముచేత చూపింపఁబడినది.

శ్రీరాములవారిచే చేయఁబడిన ప్రశ్న:—

ఏవం స్థితే ఽపి భగవన్ జీవన్ముక్తస్య సన్మతేః,
అపూర్వోఽతిశయః కోఽసౌ భవత్యాత్మవిదాం వర.

తా. జీవన్ముక్తుఁడైన సత్పురుషునకు అపూర్వ మైన అతిశయ మేమైనా కలుగునా, లేక తత్త్వజ్ఞానదశయందున్న ప్రకారముగానే యుండునా యని ప్రశ్నవాక్యార్థము.

ఇందుకు వసిష్ఠమహామునిచే చెప్పఁబడినయుత్తరము:

జ్ఞస్య కస్మింశ్చిదేవాంగ భవత్యతిశయేన ధీః,
నిత్యతృప్తః ప్రశాంతాత్మా స ఆత్మన్యేవ తిష్ఠతి.

తా. తత్త్వజ్ఞానికి ఆత్మాతిరిక్త మగుఁన యెట్టి విశేషమందైనా, బుద్ధి ప్రవర్తించ నేరదు. తత్త్వజ్ఞాని సర్వకాలములయందత్యంతతృప్తి కలవాఁడై రాగద్వేషాదిశూన్య మయిన చిత్తముతో కూడుకొని పరమాత్మయందే నిష్ఠ కలవాఁడై యుండును.

మంత్రసిద్ధైస్తపస్సిద్ధై స్తంత్రసిద్ధైశ్చ భూరిశః,
కృతమాకాశయానాది తత్ర కా స్యాదపూర్వతా.

తా. మంత్రములను పునశ్చరణ చేసి సిద్ధి నొందినవారును, తపస్సుల నారంభించి సిద్ధి నొందినవారును, పాదలేపాద్యౌషధతంత్రములచేత సిద్ధినొందినవారును, ఆకాశగమనాది విచిత్రకార్యములను చేయుచున్నారు. అట్టి కార్యములయందు అపూర్వత్వము అనఁగా నూతనత్వము లేదు. అనేకపురుషుల చేత నాచరింపఁబడెడి యాకాశగమనాదివ్యాపారములు నూతనములు కావని తాత్పర్యము.

ఏక ఏవ విశేషోఽస్య న సమో మూఢబుద్ధిభిః,
సర్వత్రాస్థాపరిత్యాగాన్నీరాగమమలం మనః.

తా. యోగియై తత్త్వజ్ఞానముగల జీవన్ముక్తుని మూర్ఖులతో సమానముగాని విశేష మిది యొకటియే కలదు. అది యేది యనఁగా బ్రహ్మాలోకాంతైశ్వర్యములయందు అభిలాష లేనందున రాగము లేక నిర్మలమయిన మనస్సు కలిగి యుండుట.

ఏతావదేవ ఖలు లింగమలింగమూర్తే
స్సంశాంతసంసృతిచిరభ్రమనిర్వృతస్య,
తజ్జస్య యన్మదనకోపవిషాదమోహ
లోభాపదామనుదినం నిపుణం తనుత్వమ్.

తా. పరతత్త్వజ్ఞానవిశిష్టుఁడయి చిరకాలానువృత్తమైన సంసారభ్రాంతి శమించినందున పరమసుఖియైన జీవన్ముక్తునికి కామక్రోధవిషాదమోహలోభాదిదోషము లన్నియు ప్రతి దినము క్షీణించిపోవుట యెఱుఁగుదును.

ఇట్టి యతిశయముతో కూడి వెనుక చెప్పిన రెండు దోషములు లేని మహాపురుషునియొక్క మార్గమును స్థితి యును నారదమహామునిచే నడుగఁబడినవి.

వేషభాషాదిరూపవ్యవహారము మార్గ మని చిత్తశాంతి రూపమనోధర్మము స్థితి యని చెప్పఁబడును.

ఈప్రకారముగా నారదమహామునిచేఁ జేయఁబడిన ప్రశ్నమునకు భగవంతుఁడైన చతుర్ముఖబ్రహ్మ ప్రత్యుత్తరమును చెప్పుచున్నారు. అందులో ముందుగా తాము చెప్పఁబోవు మార్గమునందు శ్రద్ధాతిశయమును పుట్టించుటకుఁగాను మార్గమును స్తుతించుచున్నారు.

శ్రు. తం భగవానాహ సోఽయం పరమహంసానాం ముఖ్యోమార్గః. లోకే దుర్లభతరో న తు బాహుళ్యమ్.

తా. నారదునిఁగూర్చి చతుర్ముఖుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఈముందు చెప్పఁబోవునది పరమహంసలయొక్క ముఖ్య మార్గము.

ఇది లోకములో నిండు దుర్లభము. ప్రచురముగా లేదు.

ఈ శ్రుతిలో 'సః' అనుశబ్దము చేత నేమార్గము అడుగఁ బడెనో, అది పరామర్శింపఁబడినది. 'అయం' అను శబ్దము చే తను ముందు గ్రంథములో చెప్పఁబడు దండాచ్ఛాదనాదిరూప మయి స్వశరీరోపభోగము చేతను లోకోపకారము చేతను నిర పేక్ష మయిన ముఖ్యమార్గము పరామర్శింపఁబడుచున్నది. పరమ శాస్త్రను బొందిన యిట్టివైరాగ్యము లోకములో నెచ్చటను కనుపడనందున నీమార్గము దుర్లభ మని చెప్పఁబడినది. లోకములో నెచ్చటను కనుపడకపోయినమాత్రమున నీమా ర్గము అత్యంతాభావ మని శంకింపఁబడగ దను నభిప్రాయముతో 'న తు బాహుళ్య' మను శబ్దము చేతే నీమార్గము ప్రచురముగా లే దని చెప్పినది.

ఓయీ! యామార్గము దుర్లభ మయినపక్షమునకు దాని వలన ప్రయోజనము లేనందున దానికై మిక్కిలిమయి ఆయాసము చేయఁ దగదు అని శంకించుకొని చెప్పుచున్నారు.

శ్రు. యద్యేకోఽపి భవతి స ఏవ నిత్యపూతస్థః, స ఏవ వేదపురుష ఇతి విదుషో మన్యంతే.

తా. ఎవఁడైనా ఇట్టిపురుషుఁడు సంభవించెనా, ఆతఁడే నిత్యపూతెనుఁ డని వేదపురుషుఁ డని పండితులు తలఁచెదరు. అనఁగా,

* మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే,
యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః.

అనున్యాయప్రకారము ఏదేశమందైనా, యేకాలమందైనా యోగియైన పరమహంస సంభవించినయెడల నా పురుషుఁడే నిత్యపూతస్థుఁ డగును. నిత్యపూత మనఁగా పరబ్రహ్మ పరబ్రహ్మస్వరూపుఁ డగు నని తాత్పర్యము.

† శ్రు. 'అపహత పాప్మా విజరో విమృత్యుః.'

అను శ్రుతి పరబ్రహ్మ సర్వపాపసంబంధము లేని దని చెప్పుచున్నందున నిత్యపూతశబ్దము పరబ్రహ్మను బోధించుచున్నది కేవలయోగి యగువాఁడు నిత్యపవిత్ర మయిన బ్రహ్మ నెఱుఁగఁజాలఁడు. కేవలజ్ఞాని యగుపరమహంస బ్రహ్మను తెలిసినవాఁడై నప్పటికి చిత్తవిశ్రాంతి లేనందున బహిర్ముఖుఁడై బ్రహ్మస్వరూపమందు నిష్ఠగలవాఁడై యుండ నేరఁడు గనుక నిచ్చట యోగియైన

---

* ఈలోకములోఁ గల యనేకలక్షలమనుష్యులలో నొకానొక మనుష్యుఁడు బ్రహ్మజ్ఞానసంపాద నేచ్ఛగలవాఁడై యత్నమును చేయుచుండును. యత్నించువార లనేకులలో నొకానొకఁడే పరమార్థతత్త్వమైన భగవంతుని యథార్థముగా నెఱుఁగును.

† ఆత్మ యనఁగా సర్వదా నివృత్తమయిన పాపము కలవాఁడు; ముదిమి లేనివాఁడు; మరణము లేనివాఁడు.

పరమహంసయే 'స ఏవ' అనుశబ్దముచేత చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడే వేదపురుషుఁడు: వేదమందు ప్రతిపాదింపఁబడిన పురుషుఁ డని అర్థము. శ్రు. 'బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరం' ఇది మొదలయినశ్రుతులు బ్రహ్మ యని చెప్పినది యిట్టి యోగియైన పరమహంసయే యని తాత్పర్యము.

బ్రహ్మానుభవచిత్తవిశ్రాంతులను ప్రతిపాదించినశాస్త్రములను చక్కఁగా తెలిసినవారు విద్వాంసు లని చెప్పఁబడుదురు. అట్టి విద్వాంసులు యోగియైన పరమహంసను బ్రహ్మ యనే చెప్పెదరు. ఇతరజనులు మాత్రము బ్రహ్మనిష్ఠుఁ డని చెప్పెదరని పరమతాత్పర్యము.

విద్వాంసులు యోగియైన పరమహంసను బ్రహ్మగానే తలఁచెద రనెడియర్థము స్మృతివచనముచేత కూడ చెప్పఁబడుచున్నది.

దర్శనాదర్శనే హిత్వా స్వయం కేవలరూపతః,
య స్తిష్ఠతి స తు బ్రహ్మన్ బ్రహ్మ న బ్రహ్మవిత్స్వయమ్.

తా. ఏపురుషుఁడు జ్ఞానాజ్ఞానములను రెంటిని విడిచి కేవలస్వరూపముతోఁ ప్రకాశించుచుండునో ఆపురుషుఁడు సాక్షాత్పరబ్రహ్మమే కాని బ్రహ్మవేత్త యని చెప్పఁదగఁ డని యర్థము.

కనుక యోగికి పరమహంసత్వము దుర్లభమయినందున ప్రయోజనము లే దని శంకింపఁదగదు.

శ్రు. మహాపురుషో యచ్చిత్తం తత్సర్వదా మయ్యేవావతిష్ఠతే. తస్మాదహం చ తస్మిన్నేనావస్థీయతే.

ఈవాక్యముచేత వెనుకఁ జెప్పిన నిత్యప్రాతస్థత్త్వవేద పురుషత్వములను కంఠరవముగా వివరించుచు పరమహంసల యొక్క స్థితినిగురించి చేసిన ప్రశ్నమునకు ప్రత్యుత్తరమును చెప్పుచున్నారు.

వేదోక్తమయిన జ్ఞానకర్మల ననుష్ఠించువారిలో యోగి యైన పరమహంస మిక్కిలి యుత్తముఁ డయినందున మహా పురుషుఁ డని చెప్పఁబడును. ఆమహాపురుషుఁడు సాంసారికవిష యములయందు వ్యాపించుచున్న చిత్తవృత్తులనన్నిటిని నభ్యాస వైరాగ్యములచేత నిరోధించియున్నందున తన చిత్తము నెప్పటికి పరమేశ్వరుండ నైన నాయందే చేర్చియుండును. కనుక నేనును యోగియొక్క చిత్తమునందు సచ్చిదానందాద్వితీయ పరబ్రహ్మ స్వరూపములో నావిర్భవించి యుండును. అజ్ఞానులగు పురు షులు అవిద్యచేత నావరింపఁబడి యుందురు గనుక వారియందు నేను ఉండను. తత్త్వవేత్తలైనప్పటికి యోగులు కానివారు బాహ్యవిషయవ్యాపృతచిత్తవృత్తులు గలవారైనందున వారి యందుకూడ నావిర్భవించియుండను. ఇచ్చట నుపదేష్ట యగు చతుర్ముఖబ్రహ్మఉపాధ్యవచ్ఛిన్న చైతన్యస్వరూపుఁడయినప్పటికి, *సూ, శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవత్' అనున్యాయ ప్రకారము వేదాంతమహావాక్యజన్యప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మసాక్షా

*కౌషీతకీబ్రాహ్మణములో నింద్రుఁడు పరమపురుషార్థాభిలాషియైన ప్రత ర్దనుఁడనురాజునుగూర్చి నన్ను ఉపాసించుమని చెప్పెను. అచ్చట ఇంద్రుఁడు నిరుపాధికచిద్రూపుఁడు కాఁడుగదా! అతని నుపాసించుటచేత పరమపురు షార్థ మేలాగునఁ గలుగు నని శంకింపఁగా తత్త్వమస్యాదివేదాంతవాక్యములు

త్కారము గలిగియున్నందున యోగిపరమహంసయొక్క చిత్త వృత్తిగోచరమైన పరబ్రహ్మను నేనే యని చెప్పినది విరుద్ధము కాదు.

శ్రు. అసౌ స్వపుత్రమిత్రకళత్రబంధ్వాదీన్ శిఖాయజ్ఞోపవీతే స్వాధ్యాయం చ సర్వకర్మాణి సన్న్యస్యాయం బ్రహ్మాండం చ హిత్వాకౌపీనం దండమాచ్ఛాదనం చ స్వశరీరోపభోగార్థాయ చ లోకస్యోపకారార్థాయ చ పరిగ్రహేత్.

తా. ఈవాక్యముచేత 'కోఽయం మార్గః' అను మార్గ ప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

గృహస్థాశ్రమిగా నుండు నేపురుషుఁడు జన్మాంతరసంచిత పుణ్యసముదాయము పరిపాకము నొందుటచేత వివిదిషాసన్న్యాసరూపమైన పరమహంసాశ్రమము నంగీకరించకయే తనతల్లిదండ్రులయొక్క వంశప్రభావమువలన వేదాంతశాస్త్రశ్రవణాది సాధనముల ననుష్ఠించి పరమార్థతత్త్వమును చక్కఁగా తెలిసియుండునో; అనంతరము గృహస్థాశ్రమములో నున్నందువలన సంప్రాప్తములైన లౌకికవైదికవ్యవహార సహస్రములచేత చిత్తవిక్షేపము గలుగుచుండఁగా చిత్తవిశ్రాంతి సిద్ధించుకొఱకు విద్వత్సన్న్యాసమును చేయ నిశ్చయించునో, అట్టి పురుషునిఁగూర్చి

సోపాధికచేతనుఁడైన జీవుని నిరుపాధికచేతనుఁడైన పరబ్రహ్మకంటె అభిన్నునిగా చెప్పుచున్నందున నట్టిశాస్త్రార్థము ననుసరించి తన్నే పరబ్రహ్మనుగా నింద్రుఁ డిచ్చట వాసుదేవునివలె నుపదేశించెను. వామదేవమహర్షి సర్వాత్మకబ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగఁగానే, నేనే సూర్యుఁడను నేనే మనువును అని సర్వస్వరూపత్వమును తనయందే యనుసంధించె నని సూత్రముచేఁ జెప్పఁబడినది.

పుత్రులు మిత్రులు భార్య బంధువులు మొదలైనవారి నందఱిని శిఖాయజ్ఞోపవీతములను వేదమును శ్రుతిస్మృత్యుక్త నైమిత్తిక కర్మలను వీటి నన్నిటిని విడువవలయు నని యుపదేశించుచున్నారు. పూర్వమందే వివిదిషాసన్న్యాసమును స్వీకరించి శ్రవణాదులచేత తత్త్వజ్ఞానము సంపాదించి విద్వత్సన్న్యాసము గ్రహింపఁదలఁచినవానికి కళత్రపుత్రాదిసంబంధము అప్రసక్తమైనందున వానినిగూర్చి యీయుపదేశము చేయఁబడినది కాదు.

ఆక్షేపము:—ఓయీ, ఈవిద్వత్సన్న్యాసమును కుటీచకాదిసన్న్యాసములవలె ప్రైషోచ్చారణాదివిధ్యుక్తప్రకారముగా నాచరించవలయునా! లేక జీర్ణవస్త్రమును సోపద్రవగ్రామమును విడిచినట్టు యథేచ్ఛముగా విడువవచ్చునా ? ఇందులో తత్త్వవేత్త యగువాఁడు కర్తృత్వాదిధర్మశూన్యుఁడైనందున విధినిషేధశాస్త్రవశ్యుఁడు కాఁడు గనుక మొదటిపక్షమంగీకరింపఁబడదు.

ఈయర్థ మొకస్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః,
నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్.

తా. అమృతమువలె నత్యంతభోగ్యమైన తత్త్వజ్ఞానము చేతనే తృప్తినొంది కృతకృత్యుఁడైన బ్రహ్మవేత్త చేయవలసియున్న కృత్యము కొంచెమైనా లేదు. ఉండెనా, అతఁడు బ్రహ్మవేత్తయే కాఁడని స్మృతివాక్యార్థము.

కౌపీన దండ కాషాయాది సన్న్యాసధర్మముల నిచ్చట

షెధించియున్నందున రెండవపక్షముకూడ అంగీకరింపఁదగదు. కనుక నీవిద్వత్సన్న్యాసము దురనుష్ఠేయముగా తోఁచుచున్నది.

సమాధానము:—విద్వత్సన్న్యాసము ప్రతిపత్తికర్మవలె లౌకికవైదికరూపములు రెండును కలిగియున్నందున దురనుష్ఠేయము కాదు. అది యెటువలె నంటే వివరించెదము.

జ్యోతిష్టోమయాగమునందు దీక్షను బొందినయజమానునకు దీక్షాంగములైన నియమములను అనుష్ఠించు కాలమునందు కండూయనార్థము హస్తము నిషేధింపఁబడి కృష్ణమృగవిషాణము (లేడికొమ్ము) విధింపఁబడినది. దీక్ష సమాప్తి నొందినతరువాత కృష్ణమృగవిషాణముతోఁ బ్రయోజనము లేనందున నాకృష్ణమృగవిషాణముయొక్క పరిత్యాగము స్వయముగానే యేర్పడినది. ఇట్టి స్వతస్సిద్ధమయిన త్యాగమును, శ్రు. *'నీతాసు దక్షిణాసు చాత్వాలే కృష్ణవిషాణం ప్రాస్యతి' అను శ్రుతి విధించుచున్నది. చాత్వాలదేశమందు కృష్ణమృగవిషాణత్యాగమనెడి యీకర్మ ప్రతిపత్తికర్మ యనఁబడును. ఇది వేదవిహితమైనందున వైదికముగాను స్వతఃప్రాప్తమయినందున లౌకికముగాను కూడ నున్నది. ఈప్రకారమే విద్వత్సన్న్యాసముకూడ శాస్త్రవిజ్ఞాతమయినందున శాస్త్రీయమని, స్వతః ప్రాప్తమయినందున లౌకికమని, చెప్పఁబడి యుభయరూపముగా నున్నది గనుక ప్రతిపత్తి సులభముగా ననుష్ఠింపఁదగియున్నది.

---

* యజమానునిచే నియ్యఁబడిన దక్షిణలను ఋత్విక్కులు గ్రహించిన తరువాత యజమానుడు తనచేత నున్న కృష్ణమృగశృంగమును చాత్వాలమను గుంటలో పడవేయవలసిన దని శ్రుత్యర్థము. చాత్వాల మనఁగా యజ్ఞపశువును హింసించినచోటు.

ఇదిగాక చిదాత్మయందు నవిద్యచే నారోపింపఁబడిన కర్తృత్వము విద్యచేత నివర్తింపఁబడినప్పటికి చిదాభాసనహిత మయి యనేకసహస్రవికారములతో నెప్పటికిని గూడియున్న అంతఃకరణోపాధియందు స్వతస్సిద్ధమయి యున్న కర్తృత్వము అంతఃకరణము ఉండువరకు నుండు స్వభావము గలది గనుక తత్త్వవేత్తలయందు కర్తృత్వము సుతరాం నివర్తించు నని శంకింపఁదగదు.

ఆక్షేపము:—ఓయీ, యీప్రకారము తత్త్వవేత్తకు కర్తృత్వము కొంచెముగా నుండు నని చెప్పితే 'జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య' అను స్మృతివచనము విరోధించును. ఆవచనమందు తత్త్వవేత్తకు కర్తృత్వాంశము కొంచెమైనను లే దని కదా చెప్పియున్నది.

సమాధానము—ప్రకృతవిద్వత్సన్న్యాసాధికారికి తత్త్వ జ్ఞానము కలిగియున్నప్పటికిని చిత్తవిశ్రాంతి లేకపోవుటచేత తృప్తియుండదు గనుక చిత్తవిశ్రాంతిసంపాదనరూపకర్తవ్యా- శము కలిగి యున్నందున కృతకృత్యత్వము సంపూర్ణముగా లేదు గనుకనే విద్వత్సన్న్యాసాధికారికి కర్తవ్యము కొంచెముగాఁ గల దని చెప్పినది. 'జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య' అనుస్మృతివచనము పంచమషష్ఠసప్తమభూమికలయందున్న తత్త్వవేత్తల నుద్దేశించి ప్రవర్తించినది గాని విద్వత్సన్న్యాసాధికారిగా నుండు చతుర్థ భూమి కానిష్ఠునివిషయ మయి ప్రవర్తించినదికాదు గనుక విరోధము లేదు.

ఆక్షేపము:—ఓయీ తత్త్వవేత్తకు కూడ విధిబద్ధత కల
దని చెప్పితే విధిజన్యమయిన అపూర్వమువలన జన్మాంతరము
కూడ సంభవించును. అనఁగా శ్రు. 'అహరహస్సంధ్యాముపా
సీత' 'యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహోతి' ఇత్యాది విధివాక్య
ముల ననుసరించి చేయఁబడు సంధ్యావందనాగ్నిహోత్రాది
కర్మలవలన సంభవించు పుణ్యమువలన జన్మాంతరము కలుగు
నని భావము.

సమాధానము:—విధి ననుసరించి తత్త్వవేత్తలచేత చేయఁ
బడు నిత్యనైమిత్తికకర్మలవలన నపూర్వము పుట్టును గాని ఆ
యపూర్వమునకు జన్మాంతరము ఫలము కానేరదు; చిత్తవిశ్రాం
తికి ప్రతిబంధకము లైన పాపములను నివారించుటయే ఫలము.
కర్మకుఁ గాని కర్మజన్యాపూర్వమునకుఁ గాని ప్రత్యక్షఫలము
సిద్ధించుచుండఁగా అప్రత్యక్షఫలమును కల్పింపఁదగ దని న్యాయ
వేత్తలు చెప్పుచున్నారు గనుకనే 'వ్రీహీనవహన్యాత్' అనువాక్య
మునందు అవహనన మను(దంచుట యను) కర్మకు ప్రత్యక్షమైన
తండుల సంపాదనమే (బియ్యమును జేయుటయే) ఫలము గాని
అగ్నిహోత్రాదికర్మలకువలె అప్రత్యక్ష మయిన స్వర్గాదులు
ఫలము కా దని చెప్పియున్నది. 'అగ్నిహోత్రాదితు తత్కార్యా
యైవ తద్దర్శనాత్' అనుసూత్రమం దీయర్థము విస్పష్టముగా
చెప్పఁబడియున్నది. తత్త్వవేత్తవలన ననుష్ఠింపఁబడు అగ్నిహో
త్రాదికర్మలు తత్త్వజ్ఞానము ఏఫలమును కలుగఁజేయునో ఆఫల
మునే కలుగఁజేయును గాని జన్మాంతరప్రాప్తి మొదలైనఫలాంతర
ములను కలుగఁజేయ వని సూత్రార్థము. కనుక శ్రవణాదివిధి

జన్యమైన యపూర్వము జ్ఞానోత్పత్తిప్రతిబంధకము లయిన పాపములను నివారించి యేప్రకారము తత్త్వజ్ఞానమును గలుగఁజేయునో, జన్మాంతరమును గలుగఁజేయదో, యాప్రకారమే శిఖాయజ్ఞోపవీతత్యాగాదివిధిజన్యమైన యపూర్వముకూడ చిత్తవిశ్రాంతిప్రతిబంధములను నివారించి చిత్తవిశ్రాంతిని కలుగఁజేయును గాని జన్మాంతరమును గలుగఁజేయదు.

కనుక విధిని నంగీకరించినప్పటికి దోషము లేనందున తత్త్వజ్ఞానేచ్ఛవలన సన్న్యసించుగృహస్థునివలె తత్త్వజ్ఞానము గలిగి సన్న్యసించు గృహస్థపురుషుఁడును నాందీముఖశ్రాద్ధము ఉపవాసము జాగరణము మొదలయిన విధుల ననుసరించియే సన్న్యసింపవలయును.

విచారింపఁగా విద్వత్సన్న్యాసమును విధించిన శాస్త్రమునందు నాందీముఖశ్రాద్ధాదిధర్మములను విధించి యుండలేదు. అయినా, యీవిద్వత్సన్న్యాసము వివిదిషాసన్న్యాసముయొక్క వికృతి అయినందున వివిదిషాసన్న్యాసములోఁ జెప్పిన యావద్ధర్మములు విద్వత్సన్న్యాసమునందు "ప్రకృతి వద్వికృతి ర్ద్రష్టవ్యా" అను న్యాయప్రకారము అతిదేశముచేత సంభవించును.

శ్రౌతకర్మలలో సర్వాంగములను ప్రతిపాదించి విధించిన కర్మలు ప్రకృతు లని, కొన్ని అంగములనుమాత్రము ప్రతిపాదించి విధించిన కర్మలు వికృతు లని చెప్పఁబడును. అందులో నేకర్మ యేకర్మయొక్క వికృతిగా నుండునో ఆప్రకృతికర్మయొక్క ధర్మము లన్నియు వికృతికర్మలో ననుష్ఠేయములుగా ప్రాప్తించును.

ఇందుకుదృష్టాంతము.—దర్శపూర్ణమాసములోని ఆగ్నేయయాగము ప్రకృతికర్మ. దీనియందు యాజదంగములు విధింపఁబడియున్నవి. శ్రు. *'సౌర్యం చరుం నిర్వపేద్బ్రహ్మవర్చసకామః' అను శ్రుతిచేత విధింపఁబడిన సౌర్యయాగము వికృతికర్మ. దీనియందు యాజదంగములు విధింపఁబడియుండ లేదు. ద్రవ్యదేవతాఫలములు మూఁడుమాత్రము విధింపఁబడియున్నవి. ఇచ్చట †సౌర్యయాగము ఆగ్నేయయాగమువలె నాచరింపఁదగియున్నది. ఈయర్థము సూ. 'అవిధేర్యాజతేః పూర్వవత్త్వం' అను జైమినిసూత్రముచేఁ జెప్పఁబడియున్నది.

కనుక వివిదిషాసన్న్యాసమునందువలె విద్వత్సన్న్యాసమునందు కూడ ప్రైషోచ్చారణపూర్వకముగా పుత్రమిత్రాదిత్యాగమును సంకల్పింపవలయును. శ్రుతియందుఁగల బంధ్వాది శబ్దములోని ఆదిశబ్దముచేత భృత్యులు పశువులు క్షేత్రములు గృహములు మొదలైన లౌకికవిషయములు చెప్పఁబడుచున్నవి. 'స్వాధ్యాయం చ' అను పదమందుఁగల చకారముచేత వేదార్థముల నిర్ణయించుటకు ఉపయుక్తములైన తర్కవ్యాకరణ మీమాంసాశాస్త్రములు వేదార్థోపబృంహణము లగు నితి

*బ్రహ్మవర్చసమును కోరిన పురుషుఁడు సూర్యదేవత నుద్దేశించి చరుద్రవ్యముచేత యాగమును చేయవలయు నని శ్రుత్యర్థము.

†సౌర్యయాగములకు ప్రత్యేకముగా ననుష్ఠానక్రమమును బోధించనందున ప్రకృతికర్మ యగు ఆగ్నేయయాగముయొక్క అనుష్ఠానక్రమమునే యంగీకరింపవలయు నని సూత్రార్థము.

హాసపురాణములును చెప్పఁబడుచున్నవి. లౌకికములైన కళుజ్ఞే త్రాదులను వేదాధ్యయనమును తర్కవ్యాకరణమీమాంసా పురాణేతిహాసములను విడువవలయు నని తాత్పర్యము.

ఔత్సుక్యనివృత్తిఫలములుగా నున్న కావ్యనాటకాదుల యొక్క త్యాగము కైముతికన్యాయసిద్ధము. అనఁగా శాస్త్రవిహితములైన వేదవ్యాకరణాదిపాఠములనే త్యజింపవలసియుండఁగా *'కావ్యాలాపాంశ్చవర్జయేత్' అని నిషేధింపఁబడిన కావ్యనాటకాదిపాఠమును త్యజింపవలయు నని చెప్పవలసినదే లేదని భావము.

'సర్వకర్మాణి' అనుపదమందుఁగల సర్వశబ్దమునుచేత లౌకిక వైదికనిత్యనైమిత్తికకామ్యనిషిద్ధకర్మ లన్నియును సంగ్రహింపఁబడుచున్నవి. పుత్రాదిత్యాగముచేత నైహికభోగవాంఛయు, సర్వకర్మత్యాగముచేత ఆముష్మికభోగవాంఛయును పరిహరింపఁబడినది. ఈ రెండువాంఛలు చిత్తమునకు నిక్షేపమును కలుగఁజేయును, కనుక త్యాజ్యములుగానే ఉన్నవి. ఈ బ్రహ్మాండమును త్యజింపవలయు నని చెప్పినందున బ్రహ్మాండాధికారప్రాపక మైన విరాడుపాసనమును విడువవలయు నని చెప్పఁబడినది. 'బ్రహ్మాండంచ' యనుచకారముచేత సూత్రాత్మప్రాప్తికారణమైన హిరణ్యగర్భోపాసనను తత్త్వజ్ఞానసాధనములైన శ్రవణాదులనుగూడ విడువవలయు నని చెప్పఁబడిన ఐహికాముష్మికముల నన్నిటిని విడిచి కౌపీనమును దండమును కాషాయమును

*ఉద్యానక్రీడాద్యష్టాదశవర్ణనాత్మకములైన కావ్యములను పఠింపఁగూడ దని స్మృతియొక్క తాత్పర్యము.

గ్రహింపవలయును. 'ఆచ్ఛాదనంచ' అనుపదమునం దున్న చకారము పాదుకలు మొదలయిన మఱికొన్నింటిని గ్రహింపవచ్చునని తెలియఁజేయుచున్నది.

కౌపీనయుగళం వాసః కంథాం శీతనివారిణీం,
పాదుకే చ నిగృహ్ణీయాత్కుర్యాన్నాన్యస్య సంగ్రహమ్.

అనుస్మృతి యీయర్థమును వివరించుచున్నది.

తా. రెండు కౌపీనములను ఒక కాషాయవస్త్రమును చలి నివారించు నొకబొంతను పాదుకలను గ్రహింపవలయును. ఇంతకంటె నితరమైనవాటిని గ్రహింపఁగూడ దని స్మృతియొక్క అర్థము.

కౌపీనాదుల గ్రహించుటయును స్వశరీరోపభోగపరోపకారములకొరకే కాని ఆత్మజ్ఞానోపకారముకొఱకుఁ గాదు. కౌపీనముచేత లజ్జను, దండముచేత సర్పాద్యుపద్రవమును, ఆచ్ఛాదనముచేత చలిని, పాదుకలచేత ఎండను నుచ్ఛిష్టదేశస్పర్శమును, నివారించుకొనుటయే స్వశరీరోపభోగ మని దండకాషాయాదిచిహ్నములనుజూచి తనయొక్క ఉత్తమాశ్రమమును నిశ్చయించుకొని తనకు నమస్కారభిక్షాప్రదానాదిసత్కారములను చేసి లోకులు సుకృతమును పొందుటయె పరోపకారమనియుఁ దెలియవలయును. ఇదిగాక, అనాదిశిష్టాచారప్రాప్తమయిన సన్న్యాసాశ్రమమర్యాదను పరిపాలించుటయు పరోపకార మని తెలియవలయును.

ఈవిద్వత్సన్న్యాసికి కౌపీనాదిపరిగ్రహము అనుకల్పమే కాని ముఖ్యము కాదని శ్రు. 'తచ్చ న ముఖ్యోఽపి' అని నిషేధించుచున్నది.

తా. కౌపీనదండాదులను పరిగ్రహింపవలయు నని వెనుక చెప్పినది యీపరమహంససన్న్యాసికి ముఖ్యము కాదు. అముఖ్యమే యని భావము.

వివిదిషాసన్న్యాసికి మాత్రము దండకాషాయాదిగ్రహణము ముఖ్యము. కనుకనే వివిదిషాసన్న్యాసికి దండావియోగ మెప్పటికిని తగ దని నిషేధింపఁబడియున్నది.

దండాత్మనోస్తు సంయోగస్సర్వదైవ విధీయతే,
న దండేన వినా గచ్ఛేదిషుక్షేపత్రయం బుధః. అని.

తా. దండమునకును శరీరమునకును సంయోగము సన్న్యాసికి సర్వకాలములయందు కలిగియుండవలయును. దండము విడిచి మూఁడుబాణములు పాఱెడి మార్గమునైనా నడువఁగూడదు.

'దండత్యాగే శతం చరేత్' అని దండము నశించితే నూఱుప్రాణాయామములను ఆచరించి ప్రాయశ్చిత్తమును చేసుకొనవలయు నని కూడ చెప్పియున్నది. యోగియైనపరమహంసయొక్క ముఖ్యకల్పమును ప్రశ్నోత్తరములచేత శ్రుతి చూపుచున్నది.

శ్రు. కోఽయం ముఖ్య ఇతి చేదయం ముఖ్యః న దండం న శిఖా న యజ్ఞోపవీతం నాచ్ఛాదనం చరతి పరమహంసః. అని.

తా. యోగియైన పరమహంససన్న్యాసికి ముఖ్యకల్పమేది యనఁగా దండమునుగాని శిఖను గాని యజ్ఞోపవీత

మును గాని ఆచ్ఛాదనమును గాని ధరింపకయుండుటయే ముఖ్య కల్ప మని తెలియవలయు నని యర్థము.

వివిదిషాసన్న్యాసి శిఖాయజ్ఞోపవీతములనువిడిచియుంటే యేప్రకారము ముఖ్యుఁడని చెప్పఁబడునో, ఆప్రకారమే యోగియైన పరమహంససన్న్యాసి దండాచ్ఛాదనములను విడిచి యుంటేనే ముఖ్యుఁడని చెప్పఁబడును. తత్త్వజ్ఞానియగువాఁడు చిత్తవిక్షేపమును నివారించుకొనుటకుఁగదా పరమహంసాశ్రమము నంగీకరించినది. అట్టిపరమహంసాశ్రమములో దండాచ్ఛాదనములను గ్రహింపవలసియుండెనా,దండము వెదురుకఱ్ఱగా నుండవలయు నని, ఆచ్ఛాదనము కంథగాను నుండవలయు నని, పరీక్షచేయుటయందును వీటిని సంపాదించుటయందును రక్షించుటయందును చిత్తము విక్షేపమును పొందును గనుక నిది యుక్తము కాదు. 'న హి వరఘాతాయ కన్యోద్వాహః' అని గదా లోకన్యాయము.

ఆచ్ఛాదనాదులు లేకపోతే, శీతవాతాదినివారణ మేలాగున కలుగునంటే చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. న శీతం న చోష్ణం న దుఃఖం న సుఖం న మానావమానే చ షడూర్మివర్జమ్. అని.

తా. ఏప్రకారము ఆటలయం దాసక్తి కలిగియుండు బాలకులకు ఆచ్ఛాదనము లేకపోయినా, హేమంతశిశిరర్తువుల యొక్క-ప్రాతఃకాలములయందుకూడ చలియుండదో, ఆప్రకారమే పరమాత్మయం దాసక్తుఁడై నిరోధింపఁబడిన సమస్తచిత్తవృత్తులుగల యోగికి శీతోష్ణాదివిషయములు గోచరింపనందున

శీతోష్ణ సుఖదుఃఖ మానావమానములు గలుగనేరవు. ఊర్మి షట్కమును కలుగనేరదు.

క్షుత్తు (ఆఁకలి), పిపాస (దాహము), శోకము, మోహము, జర (ముదిమి), మరణము ఇవియాఱు ఊర్మిషట్క మనఁబడును. ఈయాఱింటిలో క్షుత్పిపాసలు ప్రాణధర్మములు. శోకమోహములు మనోధర్మములు. జరామృత్యువులు దేహధర్మములు గనుక పరిశుద్ధాత్మస్వరూపనిష్ఠుఁ డగు పరమహంససన్న్యాసికి ఈమూఁడు ద్వంద్వములు కలుగనేర వని నిశ్చయము.

సమాధియందు శీతోష్ణ మానావమానములు లేకపోయినా, వ్యుత్థానదశయందు వివేకము లేనివానివలెనీపరమహంసను కూడ నిందాక్లేశము బాధించు నని శంకింపఁగా శ్రుతి పరిహరించుచున్నది.

శ్రు. నిందాగర్వమత్సర దంభదర్పేచ్ఛాద్వేష సుఖదుఃఖకామక్రోధలోభ మోహహర్షాంశ్చ సూయాఽహంకారాదీన్ చ.

తా. విరోధులయిన పురుషులు తనయందు దోషముల నారోపించిచెప్పుట నింద; అన్యులకంటె తాను అధికుఁ డని తలఁచుట గర్వము; విద్యాధనాదులచే నధికులైనవారినిఁజూచి తాను కూడ విద్యాధనాధులచేత వారితో సమానముగా నుండవలె ననుబుద్ధి మత్సరము; ఇతరులు చూడవలయు నని తనయొక్క జపధ్యానాదికర్మల నితరులయెదుట నాచరించుట దంభము; ఇతరులను తర్జన భర్త్సనలచేత తిరస్కరించుట దర్పము; ధన క్షేత్రాదులయం దభిలాషయే ఇచ్ఛ; శత్రువధాదులయందు బుద్ధి ద్వేషము; అనుకూలములైన ద్రవ్యగృహక్షేత్రాదులయొక్క

లాభముచేత బుద్ధికి కలిగెడి స్వాస్థ్యము సుఖము; ప్రతికూల లాభముచేత బుద్ధికి కలిగెడి అస్వాస్థ్యము దుఃఖము; స్త్రీలు మొదలైనవాటియందు కలిగెడి ఇచ్ఛ కామము; ఆయిచ్ఛకు ప్రతిఘాతము కలుగుటచేత సంభవించు బుద్ధివిక్షోభము క్రోధము; ప్రాప్తమయిన ద్రవ్యముయొక్క త్యాగమును సహింపక పోవుట లోభము; హితులయందు అహితబుద్ధి అహితులయందు హితబుద్ధి గలిగియుండుట మోహము; మనస్సునం దున్న సుఖమును ప్రకాశింపఁజేయు ముఖవికాసాదులకు కారణమైన బుద్ధివృత్తి హర్షము; అన్యులయొక్క గుణములయందు దోషము నారోపించుట అసూయ; దేహేంద్రియాదులయందు ఆత్మత్వభ్రాంతి అహంకారము; ఆదిశబ్దముచేత భోగ్యవస్తువులయందు మమకారము సమీచీనత్వబుద్ధియును గ్రహింపఁబడును. చకారముచేత నీచెప్పఁబడిన నిందాదులకు విరుద్ధములయియుండు స్తుత్యాదులు గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఈచెప్పిన నిందాదుల నన్నిటిని వెనుక చెప్పిన వాసనాక్షయాభ్యాసముచేత త్యజించియుండవలయు నని తాత్పర్యము.

స్వదేహము ధరింపఁబడి యుండఁగా నిందాదిత్యాగ మేలాగున సంభవించు నని శంకించి చెప్పుచున్నది.

శ్రు. స్వవపుః కుణపమివ దృశ్యతే యతస్తద్వపు రపధ్వస్తమ్.

తా. తత్త్వజ్ఞానము కలుగక ముందు స్వకీయముగా తలఁపఁబడు శరీరము తత్త్వజ్ఞానము కలిగినతరువాత స్వాత్మచైతన్యముతో నేవిధమైన సంబంధము లేనిదై తోఁచుచున్నందున యోగికి శవమువలె కనఁబడును. ఆచారశ్రద్ధ గలపురుషుఁడు

స్పృశింపఁగూడ దనుభయముచేత శవదేహము నేప్రకార ముగా దూరముగా నుండి చూచునో, యాప్రకారమే యోగి యును తిరిగి తాదాత్మ్యభ్రాంతి పుట్టునేమో యను భయము వలన సావధానుఁడై దేహమును చిదాత్మకంటె నత్యంతభిన్న ముగా సర్వదా యాలోచించుచుండును. ఆచార్యోపదేశము వలనను, శాస్త్రవచనములవలనను, స్వానుభవమువలనను నీశరీ రము చిదాత్మకంటె నత్యంతభిన్నముగా బోధింపఁబడుచున్నది గదా? కనుక చైతన్యముతో వియుక్తమయినశరీరము శవముతో సమానముగాఁ జూడఁబడుచున్నందున దేహము కలిగియున్నప్ప టికి నిందాదిపరిత్యాగము సంభవించు నని యభిప్రాయము.

ఒకపురుషునికి కలిగిన దిగ్భ్రమ సూర్యోదయదర్శనము వలన నివర్తించినప్పటికి ఒకానొకప్పుడు తిరిగి యేప్రకార మను వర్తించునో ఆప్రకారమే చిదాత్మయందు నివర్తించిన దేహ తాదాత్మ్యము తిరిగి అనువర్తించినపక్షమందు నిందాదిక్లేశ ములు తిరిగి తిరిగి ప్రసక్తములు కావా యని శంక రాఁగా చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. సంశయ విపరీత మిథ్యాజ్ఞానానాం యో హేతుస్తేన నివృత్తిః అని.

తా. చిదాత్మ కర్తృత్వాదిధర్మములు కలవాఁడా లేక లేనివాఁడా యను జ్ఞానము సంశయము; దేహాదిరూపుఁడే యనుజ్ఞానము విపరీతజ్ఞానము. ఈరెండు భోక్తయందుఁ గలుగు చున్నవి. మిథ్యాజ్ఞాన మని యిచ్చట చెప్పినది భోగ్యవస్తువు లగు దేహాదులయొక్క జ్ఞానమేకాని భోక్తయగు నాత్మయొక్క జ్ఞానము కాదు. అట్టి భోగ్యవస్తువిషయమిథ్యాజ్ఞానము అనేక

ప్రకారములు గలదిగా నున్నది. అని శ్లో. 'సంకల్పప్రభావాన్ కామాన్' అను భగవద్గీతాశ్లోకమందు వివరింపఁబడినది. ఈమిథ్యాజ్ఞానముయొక్క కారణము నాలుగువిధము లని సూ. "అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిర విద్యా" అని పాతంజలసూత్రములోఁ జెప్పఁబడినది.

అనిత్యములైన పర్వత నదీ సముద్రాదులయందు నిత్యములనుబుద్ధి మొదటిది. అశుచియయిన (అపవిత్రమయిన) పుత్ర భార్యాదిశరీరములయందు శుచిత్వబుద్ధి రెండవది. దుఃఖకరములయిన కృషివాణిజ్యాదివ్యాపారములయందు సుఖత్వబుద్ధి మూఁడవది. గౌణాత్మ లయిన పుత్రభార్యాదులయందు మిథ్యాత్మలగు స్థూలసూక్ష్మశరీరములయందును సుఖాత్మ బుద్ధి నాలుగవది. ఇచ్చట చెప్పిన గౌణాత్మ మిథ్యాత్మముఖ్యాత్మలయొక్క స్వరూపము మాచేఁ జేయఁబడిన ఉపదేశసాహస్రియొక్క ప్రథమ శ్లోకవ్యాఖ్యానములో విస్పష్టముగా చెప్పఁబడియున్నది. కనుక నిచ్చట వివరింపఁబడదు. ఈచెప్పిన సంశయాదిజ్ఞానములకు అద్వితీయ బ్రహ్మతత్త్వము నావరించియుండు అజ్ఞానము ఆయజ్ఞానజన్య మయినవాసనయును కారణములు. ఈ రెంటిలో నజ్ఞానము యోగియైనపరమహంసకు వేదాంతమహావాక్యార్థ జ్ఞానమువలన నివర్తించినది. వాసన యోగాభ్యాసమువలన నివర్తించినది. వెనుక నుదాహరించిన దిగ్భ్రమయందు అజ్ఞానము నివర్తించినా వాసన నివర్తింపనందున పూర్వమువలె భ్రాంతి వ్యవహారము కలిగియున్నది. ఇచ్చట యోగియైన పరమహం

నకు వాసనగూడ నివర్తించియున్నందున సంశయాదిజ్ఞానములు తిరిగి వ్యవహరింపఁబడవు. సంశయాదిజ్ఞానములు సర్వప్రకారములవలన ననువర్తింప నేరవను నభిప్రాయమువలననే యిచ్చట యోగిని నిత్యనివృత్తుఁడని చెప్పినది. అజ్ఞానతద్వాసనలయొక్క నివృత్తి ఉత్పన్నమయినందున నేది పుట్టునో అది నశించు నను లోకన్యాయము ననుసరించి నశించు నని యాశంకింపఁదగదు. *తార్కికమతమందు ప్రధ్వంసాభావము ఉత్పత్తి కలది. అయినప్పటికి నేప్రకారము నశింపదో ఆప్రకారమే యీయజ్ఞానాదినివృత్తియును నశింపనేరదు. అజ్ఞానాదినివృత్తి నిత్యమై యుండు ననుటకు హేతువు చెప్పఁబడుచున్నది.

---

*తార్కికుల మతమందు ప్రాగభావమని, ప్రధ్వంసాభావమని, అన్యోన్యాభావమని, అత్యంతాభావమని అభావపదార్థములు నాలుగు. ఘటముయొక్క ఉత్పత్తికి పూర్వమందు ఘటము లేకపోవుట ప్రాగభావమనఁబడును. ఇది అనాదిగా నున్నప్పటికి ఘటము పుట్టఁగానే నశించుచు గనుక అనాది యని అనిత్యమని చెప్పఁబడును. నశించిన తరువాత ఘటము లేకపోవుట ప్రధ్వంసాభావమనఁబడును. ఇది ఘటమందు పాషాణాదిపతనమువలనఁగలుగుచున్నందున ఉత్పత్తికలదైనప్పటికి పగిలిపోయినఘటము తిరిగి పుట్టనందున నీప్రధ్వంసాభావము నిత్యముగా నుండును గాని నశింపదు. కనుకనే యేదిపుట్టునో అది నిత్యము కాదను లోకన్యాయము. ప్రధ్వంసాభావముకంటె నితరములైన పదార్థములనుగూర్చి ప్రవర్తించినదని తార్కికులకభిమానము. ఘటము పటమునందు, పటము ఘటమునందు లేకపోవుటయే అన్యోన్యాభావము. భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములలో లేకపోవుటయే అత్యంతాభావము. ఇది శశశృంగాదులయొక్క అభావము.

శ్రు. తన్నిత్యబోధః. అని.

ఇచ్చటి తచ్ఛబ్దము సర్వనామశబ్దమైనందున సర్వవేదాంత ప్రసిద్ధ మయిన పరమాత్మను చెప్పుచున్నది. ఆపరమాత్మయందు నిత్యమై అవిచ్ఛిన్నమైన జ్ఞానము గలయోగి * 'తన్నిత్యబోధః' అని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. యోగి యైన పరమహంస 'తమేవ ధీరోవిజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః' అను శ్రుతి ననుసరించి యోగాభ్యాసముచేత చిత్తవిక్షేపముల నన్నిటిని నివర్తింపఁ జేసుకొని నిరంతరముగా పరమాత్మవిషయమయిన జ్ఞానము గలవాఁడై యుండును. కనుక జ్ఞానము నిత్యముగా నున్నందున జ్ఞానముచేతఁ జేయఁబడిన యజ్ఞానతద్వాసనానివృత్తి యును నిత్యముగా నుండు నని తాత్పర్యము.

ఇదిగాక వేదాంతమతమందు 'భావాంతరమభావోఽన్యో నకశ్చి దనిరూపణాత్' అనువాక్యప్రకారము ఘటము యొక్క పూర్వావస్థయైన మృత్పిండము ప్రాగభావ మని, ఉత్తరావస్థయైనశకలములు ప్రధ్వంసాభావ మని చెప్పఁబడియున్నందున, అభావ మనఁగా మరియొక భావపదార్థమే కాని మరి యొకటి గా దని యంగీకరించియున్నందున రజ్జువునం దారోపింపఁబడిన సర్పముయొక్క నివృత్తి రజ్జుస్వరూపముగానే యున్నందున 'అధిష్ఠానావశేషో హి నాశః కల్పితవస్తునః' అనువాక్య

* వేదాంతమహావాక్యశ్రవణమువలన నాపరమాత్మను చక్కఁగా తెలుసుకొని తరువాత నిదిధ్యాసనమును చేసి ప్రత్యక్షముగా తెలుసుకొనవలయు నని శ్రుత్యర్థము.

యమువలనను బ్రహ్మాయం దారోపింపఁబడిన అజ్ఞానవాసనాదులయొక్క నివృత్తి బ్రహ్మస్వరూపముగానే యున్నది గనుక అది నిత్యమని చెప్పినది నిండ యుక్తము.

అ.—వేదాంతమహావాక్యజన్యజ్ఞానముచేతఁ దెలియఁబడుపరమాత్మ తార్కికులచేతఁ జెప్పఁబడిన యీశ్వరునివలె జీవులకంటె భిన్నుఁడా? యను శంకను నిరాకరించుచున్నది.

శ్రు. తత్స్వయమేవావస్థితః. అని.

తా. యోగియైన పరమహంస వేదాంతవేద్యమైన పరబ్రహ్మ యేది కలదో అది నేనే కాని నాకంటె భిన్నమైనది లేదని నిశ్చయించియుండును అని యర్థము.

అ.—యోగియొక్క బ్రహ్మానుభవప్రకారము చూపఁబడుచున్నది.

శ్రు. తం శాంతమచలమద్వయానందఘన ఏవాస్మి తదేవ మమ పరం ధామ. అని.

తా. 'తం, శాంతం, అచలం' అను మూఁడుపదముల యందు ద్వితీయావిభక్తిని ప్రథమావిభక్తిగా నన్వయించవలయును. కామక్రోధాదివిక్షేపము లేనిదై గమనాగమనాది క్రియాశూన్యమై సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదరహితమై అఖండసచ్చిదానందరూపమయిన యేపరమాత్మ కలదో ఆపరమాత్మ నేనే. ఆపరమాత్మతత్త్వమే నాయొక్క వాస్తవస్వరూపముగాని కర్తృత్వభోక్తృత్వాదివికారములుగలస్వరూపము గాదు. వికారవంతమైనస్వరూపము మాయాకల్పితము.

ఆక్షేపము—ఓయీ! జీవుఁడు పరమాత్మయే యని చెప్పితివి. ఆపక్షమందు జీవాత్మకు పరమానందప్రాప్తి ఇప్పు డేల లేకపోయెను ?

సమాధానము:—జీవాత్మకు పరమానందప్రాప్తి కలుగు లక్షణము పూర్వాచార్యులచే దృష్టాంతముతో కూడ చెప్పఁబడినది.

గవాం సర్పిశ్శరీరస్థం న కరోత్యంగపోషణం,
తదేవ కర్మరచితం పునస్తస్యైవ భేషజమ్.

తా. నెయ్యి గోవులయొక్క శరీరమందు సహజముగా నున్నప్పటికి వాటియొక్క శరీరమును పోషించుటకు నుపయోగింపదు. పాలను పితికి కాచి పెరుగుగాఁ జేసి మథించి వెన్నను తీసి కాచినపక్షమందా నెయ్యియే దేహపోషణమునకు వైద్యమునకు వీటి కన్నిటికి నుపయోగించును.

ఏవం సర్వశరీరస్థ స్సర్పివత్పరమేశ్వరః,
వినా చోపాసనాం దేవో న కరోతి హితం నృషు. అని.

తా. ఈప్రకారము నెయ్యివలె పరమేశ్వరుఁడు సర్వశరీరములయం దున్నప్పటికి శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములచేత ప్రత్యక్షముగా దెలియఁబడికాని మనుష్యులయందు పరమానందప్రాప్తిని కలుగఁజేయఁ డని యర్థము.

ఇందుచేత జీవాత్మ సహజముగా పరమాత్మాభిన్నుఁడయినప్పటికి పరమాత్మాభేదసాక్షాత్కారము కలిగిననే కాని

జీవాత్మకు పరమానందస్వరూపప్రాప్తి కలుగనేరదని తెలియ దగినది.

అ.—యోగియొక్క పూర్వాశ్రమబంధువు లయిన గురువు తండ్రి సోదరులు మొదలగువారు కర్మలయందత్యంత శ్రద్ధగలవారై యుండి, శిఖా యజ్ఞోపవీత సంధ్యావందనాది రాహిత్యముచేత నితనియందు పాషండత్వము నారోపించి వ్యామోహమును బొందించుపక్షమందా వ్యామోహము నివర్తించుకొరకు యోగికి కలిగియుండు నిశ్చయమును చెప్పుచున్నది.

శ్రు. తదేవ చ శిఖా తదేవోపవీతం చ పరమాత్మాత్మనో రభేదజ్ఞానేన తయోర్భేద ఏవ విభగ్నః సా సంధ్యా. అని.

తా. ఈయోగికి, వేదాంతవేద్యమయిన పరబ్రహ్మయొక్క తత్త్వజ్ఞాన మేది కలదో అదియె కర్మాంగములైన బాహ్య శిఖాయజ్ఞోపవీతములుగా నున్నది. కర్మాంగభూతములైన యా జ్యాపురోనువాక్యాదిమంత్రములును చరుపురోడాశాదిద్రవ్యములును బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమే యని నిశ్చయము. విషయానందము లన్నియు బ్రహ్మానందాంతర్భూతములై సందున శిఖా యజ్ఞోపవీతాదిసాధ్యములైన కర్మలచేత కలుగు స్వర్గాది సుఖము లన్నియు బ్రహ్మజ్ఞానముచేతనే కలుగుచున్నవి అని తాత్పర్యము.

'ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతి' యను శ్రుతి యిందుకు ప్రమాణము. ఈపరమానంద

స్వరూపుఁ డయినపరమాత్మ యొక్క స్వల్పాంశమును అవలంబించి దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిభూతములు సుఖము ననుభవించుచున్నవి యని శ్రుత్యర్థము.

ఇట్టి యభిప్రాయముతోనే ఆథర్వణికులు బ్రహ్మోపనిషత్తులో చెప్పియున్నారు:

శ్రు. సశిఖం వపనం కృత్వా బహిస్సూత్రం త్యజేద్బుధః,
యదక్షరం పరం బ్రహ్మ తత్సూత్ర మితి ధారయేత్.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముగల పురుషుఁడు శిఖతోఁగూడ క్షౌరమును జేసుకొని బాహ్యమున కనుపడుయజ్ఞోపవీతమును త్యజింపవలయును. వినాశము లేక నిత్యముగా నుండు పరమాత్మనే బ్రహ్మసూత్రముగా ధరింపవలయును.

శ్రు. సూచనాత్సూత్రమిత్యాహు స్సూత్రం నామ పరం పదం,
తత్సూత్రం విదితం యేన స విప్రో వేదపారగః.

తా. సమస్తార్థములను సూచించుటచేత సూత్ర మని పెద్దలు చెప్పెదరు. అట్టి సమస్తార్థసూచక మయిన సూత్రము పరమాత్మస్వరూపమేగాని మరియొకటి గాదు. అట్టిసూత్రమును ఏబ్రాహ్మణుఁ డెఱుఁగునో అతఁడు సమస్తవేదముల యొక్క అంతమును ఎఱిఁగినవాఁడని చెప్పఁబడును.

శ్రు. యేన సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ,
తత్సూత్రం ధారయేద్యోగీ యోగవిత్తత్త్వదర్శివాన్.

తా. దారమందు మాణిక్యములవలె నెవనియం దీ ప్రపంచము కూర్చఁబడియున్నదో ఆసూత్రమునే యోగియైనవాఁడు ధరింపవలయును. అతఁడే యోగవేత్తయని, తత్త్వవేత్త యని చెప్పఁదగినవాఁడు.

శ్రు. బహిస్సూత్రం త్యజేద్విద్వాన్ యోగముత్తమమాశ్రితః,
బ్రహ్మభావమిదం సూత్రం ధారయేద్యస్సచేతనః.
ధారణాత్తస్య సూత్రస్య నోచ్ఛిష్టో నాశుచిర్భవేత్.

తా. తత్త్వజ్ఞాని యగువాఁడు సర్వోత్తమమయిన యోగము నాశ్రయించి బాహ్యముగా నుండు యజ్ఞోపవీత సూత్రమును త్యజింపవలయును. పరమాత్మస్వరూపమయిన సూత్రమును ధరించినవాఁడే చేతనుఁడు. ఇట్టి బ్రహ్మసూత్రధారి యెప్పటికిని ఉచ్ఛిష్టదోషము గలవాఁడుగాని అపవిత్రుఁడుగాని కానేరఁడు.

శ్రు. సూత్రమంతర్గతం యేషాం జ్ఞానయజ్ఞోపవీతినాం,
తే వై సూత్రవిదో లోకే తే చ యజ్ఞోపవీతినః.

తా. బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానమే యజ్ఞోపవీతముగాఁ గల యే యోగులకు బ్రహ్మసూత్ర మంతర్గతమైయుండునో వారే ఈలోకములో సూత్రము నెఱిఁగినవారనియు, యజ్ఞోపవీతము కలవా రనియు చెప్పఁబడుదురు.

శ్రు. జ్ఞానశిఖా జ్ఞాననిష్ఠా జ్ఞానయజ్ఞోపవీతినః,
జ్ఞానమేవ పరం తేషాం పవిత్రం జ్ఞాన ముచ్యతే.

తా. ఎవరికి జ్ఞానమే సర్వాధికముగా నుండునో, వారు జ్ఞానమే శిఖగా కలవారుగా జ్ఞానమునందే, నిరంతరస్థితి

గలవారుగా, జ్ఞానమే యజ్ఞోపవీతముగా గలవారుగా నుం దురు జ్ఞానము మహాపవిత్ర మని కదా చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. అగ్నేరివ శిఖా తస్య యస్య జ్ఞానమయీ శిఖా,
స శిఖీత్యుచ్యతే విద్వాన్ నేతరే కేశధారిణః.

తా. అగ్నికి తేజోమయ మయిన శిఖవలె జ్ఞానమయ మయిన శిఖ యెవనికి కలిగియుండునో, ఆతత్త్వజ్ఞానియే శిఖ గలవాఁడుగా చెప్పఁబడును గాని ఇతరులు వెంట్రుకలు కల వారే కాని శిఖకలవారు కారు.

శ్రు. కర్మణ్యధికృతా యే తు వైదికే బ్రాహ్మణాదయః,
త్రైర్విధార్యమిదం సూత్రం కర్మాంగం తద్ధి వై స్మృతమ్.

తా. బ్రాహ్మణులు మొదలగు నేజనులు వేదోక్తము లైన నిత్యనైమిత్తికాదికర్మలయం దధికారము గలవారై యుందురో, వారే బాహ్యమైన యజ్ఞోపవీతసూత్రమును ధరిం చెదరు గాక, బాహ్యయజ్ఞసూత్రమే కదా కర్మల కన్నింటికి అంగముగా నుండు నని ధర్మశాస్త్రములయందు చెప్పఁబడినది?

శ్రు. శిఖా జ్ఞానమయీ యస్యోపవీతం చాపి తన్మయం,
బ్రాహ్మణ్యం సకలం తస్య ఇతి బ్రహ్మవిదో విదుః.

తా. ఎవనికి శిఖయును యజ్ఞోపవీతమును కూడ జ్ఞానమయ ముగానే యుండునో వానియందే సకలవిధమయిన బ్రాహ్మణ త్వము కల దని బ్రహ్మవేత్త లగువారు చెప్పెదరు.

శ్రు. ఇదం యజ్ఞోపవీతంచ పరమం యత్పరాయణం,
విద్వాన్ యజ్ఞోపవీతి స్యాత్తజ్జ్ఞాస్తం యజ్వినం విదుః.

తా. పరమగతిప్రాపక మయిన యేబ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానము కలదో, అదియే యజ్ఞోపవీతము. కనుక నే బ్రహ్మజ్ఞానము గలవాఁడే యజ్ఞోపవీతము కలవాఁ డని చెప్పఁబడును. ప్రాజ్ఞులగు వా రతనినే సకలయజ్ఞములు చేసినవాఁ డని చెప్పుదురు.

కనుక యోగికి శిఖాయజ్ఞోపవీతములు కలవు. ఆప్రకారమే సంధ్యయు కలదు. అహంప్రత్యయముచేత తెలియఁబడు జీవాత్మకు కేవలశాస్త్రముచేతనే తెలియఁబడు పరమాత్మకును భ్రాంతిచేత కలిగియున్న భేదము తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యజన్యమైన అభేదజ్ఞానముచేత తిరిగి పుట్టకుండ నశించును. ఈయభేదజ్ఞానము జీవాత్మపరమాత్మలయొక్క సంధియందుఁ గలుగును కనుక సంధ్య యనఁబడును అహోరాత్రములు రెంటియొక్క సంధియందుఁ గలుగుక్రియయే కదా సంధ్య యనఁబడునది. అహోరాత్రములయొక్క సంధియందుఁ గలిగిన క్రియ సంధ్య యని చెప్పఁబడినట్లు జీవాత్మపరమాత్మలయొక్క సంధియందుఁగలిగిన అద్వైతజ్ఞానము సంధ్య యని చెప్పఁబడును. ఈప్రకారము పరమహంసకు కూడ శిఖాయజ్ఞోపవీతసంధ్యలు కలిగియున్నందున యోగి యగువాఁడు కర్మజడులచేత వ్యామోహమును పొందించుటకు శక్యుఁడు కాఁడు.

ఈప్రకారము పరమహంసయొక్క మార్గస్థితులను గూర్చి చేసిన ప్రశ్నలకు ప్రత్యుత్తరమును చెప్పి యిప్పుడు సమాప్తిచేయఁబడుచున్నది.

శ్రు. సర్వాన్ కామాన్ పరిత్యజ్య అద్వైతే పరమే స్థితిః.

తా. క్రోధలోభాదివృత్తులు కామజన్యము లయినం

మున, కామమును విడువఁగానే క్రోధాదులు తమంతటనే విడు వఁబడును.

ఈయభిప్రాయముతోనే బృహదారణ్యములో చెప్పఁబడినది:

శ్రు. అథో ఖల్వాహుః కామమయ ఏవాయం పురుషః. అని.

కనుక యోగియొక్క చిత్తము కామాదిసర్వదోషములను విడిచి యుండును గనుక అద్వైతజ్ఞానమందు నిర్విఘ్నముగా స్థితిని బొందును.

అ. దండధారణవిధి ననుసరించి సద్వాసనావాసితులైన వివిదిషాసన్న్యాసులు దండశూన్యుఁడైన పరమహంస యోగిని అంగీకరించరుగదా యను శంక నివారింపఁబడుచున్నది.

శ్రు. జ్ఞానదండో ధృతో యేన ఏకదండీ స ఉచ్యతే,
కాష్ఠదండో ధృతో యేన సర్వాశీ జ్ఞానవర్జితః.
స యాతి నరకాన్ ఘోరాన్ మహారౌరవసంజ్ఞికాన్,
తితిక్షాజ్ఞానవైరాగ్యశమాదిగుణవర్జితః.
భిక్షామాత్రేణ యో జీవే త్స పాపీ యతివృత్తిహా,
ఇదమంతరం జ్ఞాత్వా స పరమహంసః. అని.

అర్థము.—ఎవనిచేతజ్ఞానదండముధరింపఁబడెనో, అతఁడు ఏకదండి యని చెప్పఁబడును. జ్ఞానహీనుఁడై నియతిలేకుండ సర్వత్ర భుజించుచు కాష్ఠదండము నెవఁడు ధరించునో వాఁడు మహారౌరవము లని ప్రసిద్ధములయి భయంకరము లైన నరకములను పొందును. శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనము, జ్ఞానము, వైరాగ్యము, ఇంద్రియనిగ్రహము మొదలైన గుణములు

లేకయే దండకాషాయాదులను గ్రహించి భిక్షామాత్రము చేత నెవఁడు జీవించుచుండునో అతఁడు సన్న్యాసుల యాచార మును బాధించియున్నందున మహాపాపి యని చెప్పఁబడును. ఈతారతమ్యమును తెలుసుకొన్నవాఁడే పరమహంసయని చెప్పఁబడును. అని సామాన్యముగా శబ్దార్థము.

ఇఁక తాత్పర్యమును చెప్పెదము.

తా. త్రిదండసన్న్యాసికి వాగ్దండము, మనోదండము, కాయదండ మని మూఁడుదండము లేప్రకారముగాఁ గలవో ఆప్రకారమే పరమహంససన్న్యాసికి జ్ఞానదండ మని శాస్త్ర దండ మని రెండుదండములు గలవు. వాగ్దండము మొదలగు మూఁడుదండములు మనువుచేతఁ జెప్పఁబడియున్నవి.

వాగ్దండోఽథ మనోదండః కర్మదండ స్తథైవ చ,
యస్యైతే నియతా బుద్ధౌ స త్రిదండీతి చోచ్యతే.
త్రిదండమేతన్నిక్షిప్య సర్వభూతేషు మానవః,
కామక్రోధౌ తు సంయమ్య తతస్సిద్ధిం నిగచ్ఛతి.

తా. వాగ్దండ మనోదండ కర్మదండము లను మూఁడు దండములు ఎవనికి బుద్ధియందు నిరుద్ధములై యున్నవో, అతఁడు త్రిదండి యని చెప్పఁబడును. సకలభూతములయందు నీమూఁడుదండములను ప్రవర్తింపకుండ నిరోధించి తరువాత ముక్తినిఁబొందును.

వాగ్దండము మొదలగు నీమూఁడుదండము లేవి యనఁగా దక్షస్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది:

వాగ్దండో౽థ మనోదండః కర్మదండ స్తథైవ చ,
యస్యైతే నియతా దండాః త్రిదండీతి స ఉచ్యతే.

ఈశ్లోకార్థము పూర్వశ్లోకార్థము ఒక్కటే యైనందున తిరిగి చెప్పఁబడలేదు.

వాగ్దండే మౌనమాతిష్ఠేత్కర్మదండే త్వనీహతాం.
మానసస్య తు దండస్య ప్రాణాయామో విధీయతే.

తా. వాగ్దండమందు మౌనము నవలంబింపవలయును. కర్మదండమందు విషయాంతరేచ్ఛను నివారింపవలయును. మానసదండమందు ప్రాణాయామమును చేయవలయును. మౌనాదిత్రయము వాగ్దండాదిత్రయమునకు లక్షణ మని తాత్పర్యము. 'కర్మదండో౽ల్పభోజనం' అని మరియొక స్మృతిలో చెప్పఁబడినది. అనఁగా మితముగా భుజించుటయే కర్మదండ మని అర్థము.

ఇటువంటి త్రిదండిత్వము పరమహంససన్న్యాసికిఁ గూడ కలదు. ఈయభిప్రాయముతోనే పితామహస్మృతియందు చెప్పఁబడినది:

యతిః పరమహంసస్తు తుర్యాఖ్యః శ్రుతిచోదితః,
యమైశ్చ నియమైర్యుక్తో విష్ణురూపీ త్రిదండభృత్.

తా. పరమహంససన్న్యాసి యనువాఁడు తురీయుఁ డని చెప్పఁబడును. ఇతఁడే వేదములయందు చెప్పఁబడి యున్నాఁడు. ఇతఁడు యమనియమములతో కూడుకొని త్రిదండమును ధరించిన సాక్షా ద్విష్ణుస్వరూపుఁడుగా నుండును.

తా. మౌనాదిత్రయ మేప్రకారము వాగాదినిగ్రహ కారణమైనందున దండమని చెప్పఁబడెనో, ఆప్రకారమే జ్ఞానము కూడ అజ్ఞానతత్కార్యనిరాకరణకారణ మైనందున దండ మనఁ బడును. మానసిక మైనజ్ఞానదండము చిత్తవిక్షేపముచేత నొకా నొక సమయములో విస్తృత మౌనేమో యని జ్ఞానదండ మును ధరించవలయు ననువిధిశాస్త్రమున కిదియె తాత్పర్యము. ఇట్టి తాత్పర్యమును తెలియక సన్న్యాసివేషమును గ్రహించిన మాత్రమున పురుషార్థము సిద్ధించు నని తలఁచి కాష్ఠదండము నెవ్వఁడు ధరించునో యాపురుషుఁడు బహుప్రకారసంతాపము కలవాఁడై యుండును గనుక భయంకరమైన మహా రౌరవాదినరకములను బొందును. అందుకు కారణ మేమనఁగా చెప్పెదము. దండకాషాయాదులతోఁ గూడిన తనయొక్క పరమహంసవేషమునుజూచి, ఇతఁడు తత్త్వజ్ఞానము గలవాఁడుగా నుండు నని యూహించి సకలజనులు తమతమ గృహముల యందుఁ భోజనమును చేయింతురు. ఈసన్న్యాసియును తాను జిహ్వాచాపల్యము కలవాఁడై గ్రాహ్యాగ్రాహ్యాన్నమును విభ జించి తెలుసుకొనకయె సర్వాన్నమును భక్షించును. అందు చేత నజ్ఞాని యను నీసన్న్యాసి పాపమును బొందును. 'నాన్నదోషేణ మస్కరీ' - 'చాతుర్వర్ణ్యంచరేద్భైక్షం' అని సన్న్యాసి యగువాఁడు అన్నదోషముచేత లిప్తుఁడు కాఁడని బ్రహ్మ క్షత్ర వైశ్య శూద్రకులములు నాలుగింటియందును సన్న్యాసి భిక్షచేయవచ్చు నని చెప్పినస్మృతి వాక్య ములు తత్త్వజ్ఞాని నుద్దేశించి ప్రవర్తించినవిగాని అజ్ఞాని విషయముగా ప్రవర్తించినవి కావు. కేవలసన్న్యాసి జ్ఞానవిహీ

నుఁడైనందున సర్వాన్నభక్షణముచేత నరకమును బొందుట యుక్తముగానే యున్నది.

కనుకనే జ్ఞానహీనుఁడైన సన్న్యాసికి భిక్షానియమము మనుస్మృతియందు చెప్పఁబడియున్నది.

న చోత్పాతనిమిత్తాభ్యాం న నక్షత్రాంగవిద్యయా,
నానుశాసనవాదాభ్యాం భిక్షాం లిప్సేత కర్హిచిత్.
ఏకకాలం చరేద్భైక్షం న ప్రసజ్జేత విస్తరే.
భైక్ష్యే ప్రసక్తో హి యతి ర్విషయేష్వపి సజ్జతి.

తా. కేవలసన్న్యాసియగువాఁడు ఉత్పాతములనుగాని శకునములనుగాని జ్యోతిషములనుగాని జనులకు చెప్పి భిక్షను పొందఁగూడదు. హితోపదేశమును చేసిగాని శాస్త్రవాదములను చేసి తనపాండిత్యమును ప్రకటనచేసి గాని భిక్షను పొందఁదలఁపఁగూడదు. ప్రతిదినమందు నొక పర్యాయముమాత్రము భిక్షను చేయవలయునే కాని రెండుమూఁడు పర్యాయములు చేయఁగూడదు. విస్తారముగా భిక్షయం దాసక్తిగల సన్న్యాసి విషయములయందుఁ గూడ నాసక్తి కలవాఁడై చెడిపోవును.

శ్రవణాదులచేత తత్త్వజ్ఞానము నభ్యసించు సన్న్యాసికి భిక్షాక్రమము మరియొక ప్రకారముగా చెప్పఁబడియున్నది.

ఏకవారం ద్వివారం వా భుంజీత పరహంసకః,
యేన కేన ప్రకారేణ జ్ఞానాభ్యాసో భవేత్సదా.

తా. ఒకపర్యాయము గాని రెండుపర్యాయములు గాని పరమహంససన్న్యాసి భిక్షను చేయవచ్చును. తత్త్వజ్ఞా

నాభ్యాసము నిర్విఘ్నముగా నేప్రకారము సిద్ధించునో, యాప్రకారముగాఁ జేయవలసినది.

కనుక జ్ఞానదండ కాష్ఠదండములలో జ్ఞానదండము ముఖ్య మని కాష్ఠదండ మధమ మని విచారించి ఉత్తమమయిన జ్ఞానదండమును ఎవఁడు ధరించునో అతఁడు ముఖ్యమయిన పరమహంససన్న్యాసి యని అంగీకరింపవలయును.

తత్త్వజ్ఞుఁడైనపరమహంససన్న్యాసికి జ్ఞానదండమే ముఖ్యము. కాష్ఠదండమును ధరింపవలయు ననెడి నిర్బంధము లేదుగాని ఇతరమయినచర్య యెటువంటిదిగా నుండు నని శంకింపఁగా చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. ఆశాంబరో నిర్నమస్కారో నస్వధాకారో ననిందాస్తుతిర్యాదృచ్ఛికో భవేద్భిక్షుర్నావాహనం న విసర్జనం న మంత్రం న ధ్యానం నోపాసనం న లక్ష్యం నాలక్ష్యం న పృథక్ నాపృథక్ న చాహం న చ త్వం న సర్వం చానికేతస్థితిరేవ స భిక్షుస్సౌవర్ణాదీనాం నైవపరిగ్రహేత్తల్లోకం నావలోకయేచ్చ. అని.

తా. దిక్కులే అంబరముగా (వస్త్రముగా) గలవాఁడై యుండవలయును.

జాన్వోరూర్ధ్వమధో నాభేః పరిధాయైకమంబరం,
ద్వితీయముత్తరం వాసః పరిధాయ గృహాన చేత్.

తా. మోఁకాళ్లకు పైభాగమును నాభికి క్రిందిభాగమును ఒకవస్త్రముచేత నాచ్ఛాదించుకొని మరియొకవస్త్రమును కప్పుకొని భిక్షార్థముగా గృహములను గూర్చి తిరుగుచుండవలయును.

ఈప్రకారము సన్న్యాసికి వస్త్రధారణమును విధించిన స్మృతివచనము బ్రహ్మజ్ఞానహీనుఁడైన కేవల సన్న్యాసినిఁగూర్చి ప్రవర్తించినది. కనుకనే కాషాయాధారణాదిధర్మములు పరమ హంససన్న్యాసికి ముఖ్యములు కావని చెప్పినది.

యో భవేత్పూర్వసన్న్యాసీ తుల్యో వై ధర్మతో యది,
తస్మై ప్రణామః కర్తవ్యో నేతరాయ కదాచన.

ఈశ్లోకార్థము పూర్వమునందే వ్రాయఁబడియున్నది. అని తనకంటె అధికచాతుర్మాస్యలు కలిగి తనతో సమాన ముగా శ్రవణాదుల నాచరించుసన్న్యాసికి తాను నమస్కరింప వలయు నని చెప్పిన యీస్మృతివచనమును యోగి కాని సన్న్యాసి విషయ మయినందున యోగియైన పరమహంస సన్న్యాసి మరియొకరికి నమస్కరింపవలసినది లేదు. కనుకనే బ్రాహ్మణశబ్దముచేత జీవన్ముక్తుని నిర్దేశించి తల్లక్షణములను చెప్పు నప్పుడు 'నిర్నమస్కారమస్తుతిమ్' అని ఉదాహ రించినారము.

ఇట్టి పరమహంససన్న్యాసి శ్రద్ధామాంద్యముచేత గయాప్రయాగాది పుణ్యతీర్థములకు పోయినా, అచ్చట పితృదేవతల నుద్దేశించి * స్వధాకారము నుచ్చరింపఁగూడదు. ఇదిగాక, నిందాస్తుతులు లేనివాఁడై యుండవలయును. ఇంతకు ముందు చెప్పియున్న నిందాగర్వేత్యాదివాక్య ములో అన్యజనులు తన విషయమై చేసిన నిందచేత తాను

* పితృదేవతల నుద్దేశించి శ్రాద్ధమును చేయునప్పుడు ఉచ్చరింపఁ బడు ముఖ్యమంత్రము స్వధా యనఁబడును.

క్లేశమును పొందఁగూడ దని చెప్పఁబడినది. ఇచ్చట అన్యజనులను గూర్చి తాను నిందాస్తుతులను చేయఁగూడ దని నిషేధింపఁబడుచున్నది. కనుక పునరుక్తదోషము లేదు. ఇదిగాక వైదికవ్యవహారమందుఁ గాని లౌకికవ్యవహారమందుఁ గాని యాదృచ్ఛికముగా నుండవలయును గాని నిర్బంధము కలవాఁడై యుండఁగూడ దని భావము.

ఈకార్య మవశ్యముగా చేయవలయునను అభినివేశము నిర్బంధ మనఁబడును.

* భిక్షాటనం తపశ్శౌచం స్నానం ధ్యానం సురార్చనం,
కర్తవ్యాని షడేతాని సర్వథా నృపదండవత్.

ఈశ్లోకమందు చెప్పిన దేవపూజ యోగిసన్న్యాసివిషయమే కాని జ్ఞానసన్న్యాసివిషయము కా దను అభిప్రాయముతో ఆవాహనవిసర్జనమంత్రములు † ధ్యానోపాసనములును నిషేధింపఁబడినవి. యోగి యగు నీపరమహంసకు స్తుతినిందాది లౌకికవ్యాపారములును దేవపూజాదివైదిక వ్యాపారములే ప్రకారము లేవో, ఆప్రకారమే లక్ష్యత్వాదిజ్ఞానశాస్త్రవ్యవహారములుకూడ లేవని నిషేధింపఁబడుచున్నది. ప్రమాణప్రమేయ

---

* భిక్షార్థము సంచరించుటను కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపస్సులను మృజ్జలాదులచేతఁ జేయఁబడు కాయశుద్ధిని స్నానమును బ్రహ్మధ్యానమును దేవతాపూజను వీని నాఱింటిని సన్న్యాసి యగువాఁడు రాజాజ్ఞవలె తప్పక చేయవలయు నని శ్లోకార్థము.

† ధ్యాన మనఁగా సకృదనుసంధానము. ఉపాసన మనఁగా నిరంతరానుసంధానము.

ప్రమాతలను ప్రకాశింపఁజేయుసాక్షిచైతన్యము తత్త్వమసి యను మహావాక్యములోని త్వంపదమునకు లక్ష్యార్థమై యున్నది. దేహేంద్రియాదివిశిష్టమైన చైతన్యము త్వంపదమునకు వాచ్యమే కాని లక్ష్యము గాదు. అట్టి వాచ్యము తత్పదార్థముకంటె భిన్నము. లక్ష్యము అభిన్నము. స్వదేహనిష్ఠమయిన త్వంపదవాచ్యార్థము అహం (నేను) అని చెప్పఁబడును. పరదేహనిష్ఠమైన త్వంపదవాచ్యార్థము త్వం (నీవు) అని చెప్పఁబడును. లక్ష్యమని వాచ్యమని చెప్పఁబడు ఉభయవిధచైతన్యశూన్యమై జడమైన ప్రపంచము సర్వమని చెప్పఁబడును. ఇట్టి లక్ష్యలక్ష్యాదిజ్ఞానశాస్త్రవ్యవహారములలో నొకటికూడ బ్రహ్మయందు విశ్రాంతమైన చిత్తముగలయోగికి సంభవింపనేరదు. కనుకనే యాపరమహంస గృహమందు నివసించువాఁడు కాఁడు. నియతముగా నివసించుటకొరకొక మఠమును కల్పించుకొని యుండెనా? యామఠమందు, మమకారము గలిగి దానియొక్క హానివృద్ధులచేత చిత్తము విక్షేపము నొందుచుండును.

ఈయభిప్రాయముతోనే శ్రీగౌడపాదాచార్యులవారు చెప్పియున్నారు.

నిఃస్తుతిర్నిర్నమస్కారో నిస్స్వధాకార ఏవ చ,
చలాచలనికేతశ్చ యతిర్యాదృచ్ఛికో భవేత్.

తా. పరమహంసపరివ్రాజకుఁడు స్తుతి నమస్కార స్వధాకారములు లేనివాఁడుగాను, నియతనివాసము లేనివాఁడుగాను, యాదృచ్ఛికవృత్తిగలవాఁడుగాను నుండవలయునని భావము.

మఠము ఏప్రకారము పరిగ్రహింపఁదగదో, ఆప్రకారమే సువర్ణరజతకాంస్యతామ్రాదిపాత్రలను భిక్షాచమనాదులయం దుపయోగపఱచుకొనఁ దగదు.

ఈయర్థము స్మృతిలో చెప్పఁబడియున్నది.

హిరణ్మయాని పాత్రాణి కార్ష్ణాయసమయాని చ,
యతీనాం నాన్నపాత్రాణి వర్జయేత్తాని భిక్షుకః.

తా. సువర్ణపాత్రలు, ఇనుము, ఉక్కు మొదలయిన పాత్రలు సన్న్యాసులకు భోజనపాత్రలుగా నుండఁగూడదు.

సువర్ణాదిపాత్రలను సన్న్యాసి వర్జించవలయును అని మనుస్మృతియందు కూడ చెప్పఁబడియున్నది.

అతైజసాని పాత్రాణి యతీనాం నిర్వ్రణాని చ,
తేషాం మృద్భిః స్మృతం శౌచం చమసానామివాధ్వరే.
అలాబుం దారుపాత్రం వా మృణ్మయం వైణవం తథా,
ఏతాని యతిపాత్రాణి మనుస్స్వాయంభువోఽబ్రవీత్.

తా. సువర్ణాదిలోహములతోఁ జేయఁబడనివియు బుడుపులు లేనివియు అయినపాత్రములను సన్న్యాసులు గ్రహింపవలయును. ఇట్టిపాత్రలకు యాగమందు చమసము లనుసోమపాత్రలకు ఉచ్ఛిష్టాదిస్పర్శయందు జలముచే వలననే శుద్ధి కలుగునటుల కేవలజలముచేతనే శుద్ధికలుగును. కనుకనే సొరకాయ బుఱ్ఱనైనా, కొయ్యతోఁ జేయఁబడిన పాత్రమునైనా వెదురు గొట్టమునైనా సన్న్యాసి గ్రహించవలయు నని స్వాయంభువ మనువుచేఁ జెప్పఁబడినది.

బోధాయనమహర్షియు నీప్రకారముగానే చెప్పియున్నారు.

స్వయమాహృతపర్ణేషు స్వయంశీర్ణేషు వా పునః,
భుంజీత న వటాశ్వత్థకరంజానాం చ పర్ణకే.

తా. స్వయముగా తెచ్చుకొన్న పత్రములయందుఁగాని స్వయముగా క్రిందరాలిన పత్రములయందుఁగాని సన్న్యాసి భోజనమును చేయవలసినది. మఱ్ఱియాకులయందుఁగాని, రావియాకులయందుఁగాని, కానుగాకులయందుఁగాని భోజనము చేయఁగూడదు.

ఆపద్యపి న కాంస్యేషు మలాశీ కాంస్యభోజనః,
సౌవర్ణే రాజతే తామ్రే మృణ్మయే త్రపుసీసయోః.

ఆపత్కాలమందైనా ఈసన్న్యాసి కంచు బంగారు వెండి రాగి మృత్తు సత్తు సీసము ఈపాత్రలయందు భోజనము చేయఁగూడదు. చేసెనో మలమును భక్షించినవాఁడగును.

ఈప్రకారమే లోకమును (శిష్యవర్గమును) పరిగ్రహింపఁగూడదు.

ఇది మనువుచేఁ జెప్పఁబడినది.

ఏక ఏవ చరేన్నిత్యం సిద్ధ్యర్థ మసహాయకః,
సిద్ధిమేకస్య పశ్యన్హి తజ్జహాతి న హీయతే.

తా. సన్న్యాసి యొంటరిగానుండి తత్త్వజ్ఞానసిద్ధికొఱకు అసహాయముగా సంచరింపవలయును. ఏకాకిగా నుండువానికి జ్ఞానసిద్ధి కలుగుటను చూచి ఇతరసహాయమును విడుచును. ఆప్రకార మితరసంగమును విడిచినందున హాని లేదు.

ఈ విషయము మేధాతిథి యను మహర్షియును చెప్పి యున్నారు.

ఆసనం పాత్రలోభశ్చ సంచయశ్శిష్యసంగ్రహః,
దివాస్వాపో వృథాలాపో యతేర్బంధకరాణి షట్.

తా. ఆసనము, పాత్రలోభము, సంచయము, శిష్యసంగ్రహము, దివాస్వాపము, వృథాలాపము అను నీయాఱును సన్న్యాసికి బంధకములు.

ఈ చెప్పిన యాఱుదోషములయొక్క స్వభావము ఆఋషిచేతనే వివరింపఁబడినవి.

ఏకాహాత్పరతో గ్రామే పంచాహాత్పరతః పురే,
వర్షాభ్యోఽన్యత్ర యత్థ్సాన మాసనం తత్ప్రకీర్తితమ్.

తా. గ్రామములో నొకదినముకంటె పట్టణములో నైదు దినములకంటె నధికకాలము నిలవడము వర్షాకాలము నాలుగు మాసములలోతప్ప నితరకాలములయం దొకచోట విశేషకాలము నిలుచుటయును ఆసన మనఁబడును.

ఉక్తాలాబ్వాదిపాత్రాణా మేకస్యాపి న సంగ్రహః,
భిక్షోర్భైక్ష్యభుజశ్చాపి పాత్రలోభస్స ఉచ్యతే.

తా. సన్న్యాసి యగువాఁడు భిక్షాన్నమును భుజించుచున్నప్పటికి శాస్త్రమందు విధించిన సొరకాయబుఱ్ఱ మొదలైన పాత్రలలో నొకదానినైనా గ్రహించకపోవుట పాత్రలోభ మని చెప్పఁబడును.

గృహీతస్య తు దండాదే ర్ద్వితీయస్య పరిగ్రహః,
కాలాంతరోపభోగార్థం సంచయః పరికీర్తితః.

తా. దండకాషాయాదులను పరిగ్రహించి అవి ఖిలమైన తరువాత తిరిగి ధరించుటకుఁగాను రెండుమూఁడుదండములను కాషాయములను సంపాదించి పెట్టుకొనుట సంచయ మనఁబడును.

శుశ్రూషాలాభపూజార్థం యశోఽర్థం వా పరిగ్రహః,
శిష్యాణాం న తు కారుణ్యాత్స జ్ఞేయశ్శిష్యసంగ్రహః.

తా. శుశ్రూష, లాభము, పూజ, కీర్తి వీటిని అపేక్షించి శిష్యులను చేస్కొనుట శిష్యసంగ్రహ మనఁబడును. కేవల దయచేత శిష్యులను కృతార్థులను చేయవలయు ననెడి యిచ్ఛ చేత చేర్చుకొనుట శిష్యసంగ్రహ మని చెప్పఁబడదు.

విద్యా దినం ప్రకాశత్వా దవిద్యా రాత్రి రుచ్యతే,
విద్యాభ్యాసే ప్రమాదో యస్స దివాస్వాప ఉచ్యతే.

తా. బ్రహ్మజ్ఞానము ప్రకాశస్వరూపమైనందున దివా (పగలు) అని చెప్పఁబడును అజ్ఞానము అప్రకాశమైనందున రాత్రి యనఁబడును. జ్ఞాన మనెడి పగటియందు ప్రమాదము గలిగియుండుటయె దివాస్వాప మనఁబడును.

ఆధ్యాత్మికీం కథాం ముక్త్వా భైక్ష్యచర్యాం గురుస్తుతిం,
అనుగ్రహోత్పథిప్రశ్నే వృథాలాప స్స ఉచ్యతే.

తా. అధ్యాత్మవిషయమైన కథలను దేహాధారార్థమైన భిక్షాచరణమునందు 'భిక్షాం దేహి' యను శబ్దోచ్చారణమును పరమేశ్వరస్తవమును వీటిని మాత్రము సన్న్యాసి చేయవల యును. వీటికంటె నితరములైన దారిసమాచారములను అను

గ్రహముచేతనడిగినా, అదివృథాలాపమని చెప్పఁబడును, శిష్య జనరూపమైన లోకమును పరిగ్రహింపఁదగదని చెప్పినందున శిష్యజనమును పరిగ్రహింపక యుండుటమాత్రమే కాదు. అట్టి వారి యవలోకనమునుగూడ చేయఁగూడదని తెలియవలయును. ఈశిష్యులు ఖ్యాతిలాభపూజాసంపాదకులైనందున బంధహేతువులే గాని తత్త్వజ్ఞానానుకూలవృత్తి కలవారు కారు. అంతమునందుండు చకారముచేత నురికొన్ని స్మృతినిషిద్ధములను కూడ నావరింపఁదగదని సూచింపఁబడుచున్నది.

వాటిని మేధాతిథియే కనుపఱచియున్నారు.

స్థావరం జంగమం బీజం తైజసం విషమాయుధం,
షడేతాని న గృహ్ణీయా ద్యతిర్మూత్రపురీషవత్.

తా. గృహక్షేత్రాదిస్థావరములను, పశ్వాదిజంగమములను, యవగోధూమాదిధాన్యములను, కాంస్యాదిలోహములను, విషమును అనఁగా ఔషధములను, ఖడ్గాద్యాయుధములను వీటినారింటిని మూత్రపురీషములనువలె సన్న్యాసి సంపాదించి పరిగ్రహింపఁగూడదు.

రసాయనం క్రియావాదం జ్యోతిషం క్రయవిక్రయం,
వివిధాని చ శిల్పాని వర్జయేత్పరదారవత్.

తా. రసాయనాది దివ్యౌషధప్రయోగమును, సువర్ణ రజతాది నిర్మాణకౌశలమును, భూతభవిష్యద్వృత్తాంతములను చెప్పు, జ్యోతిషశాస్త్రమును క్రయవిక్రయాదివ్యవహారములను, పలువిధములగు శిల్పములను వీటిని పరస్త్రీని త్యజించినట్లు త్యజించవలయును.

వా. ఇంతవరకు యోగియైనపరమహంసకు వైదికలౌకిక వ్యాపారములయం దుండు బాధకములను గనుపఱచి వాటిని విడువవలయు నని చెప్పఁబడినది.

అ.—ఇతఁడు సర్వప్రకారములచేత బాధకములైనవాటిని ప్రశ్నోత్తరములచేతఁ జూపించి వాటిని విడువవలయు నని యీశాంతి చెప్పుచున్నది.

శ్రు. అబాధకః క ఇతి చేత్, అథకోఽబాస్త్యేవ. యస్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన దృష్టం చేత్స బ్రహ్మహా భవేత్. యస్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన స్పృష్టం చేత్స పౌల్కసో భవేత్. యస్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన గ్రాహ్యం చేత్స ఆత్మహా భవేత్. తస్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన న దృష్టం న స్పృష్టం నగ్రాహ్యం చేతి.

తా. యోగియైన పరమహంససన్యాసికి మిక్కిలి బాధకమైనది యేదిగా నుండు ననఁగా మిక్కిలి బాధకమైనది యొకటి కలదు . అది సువర్ణము. సువర్ణమును ఆసక్తితో సన్యాసి చూచెనా బ్రహ్మహత్య కలవాఁ డగును. సువర్ణమం దుండు నాసక్తిచేత దానిని సంపాదించుటయందు, రక్షించుటయందు నెప్పటికి ప్రయత్నమును చేయుచు, ఆసంపాదనరక్షాప్రయత్నములయొక్క వ్యర్థత్వశంకను పరిహరించుకొఱకు ప్రపంచమిథ్యాత్వబోధకములైన వేదాంతవాక్యములను దూషించి, ప్రపంచసత్యత్వమును ప్రతిపాదించుచుండుచు. అందుచేత శాస్త్రసిద్ధమైన అద్వితీయబ్రహ్మస్వరూపము ఆసన్యాసిచేత నశింపఁజేయఁబడును గనుక నాసన్యాసి బ్రహ్మహత్య చేసినవాఁడనే చెప్పఁదగును.

ఈయర్థ మొకస్మృతిలోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

బ్రహ్మ నాస్తీతి యో బ్రూయాత్ ద్వేష్టి బ్రహ్మవిదం చ యః,
అభూతబ్రహ్మవాదీ చ త్రయస్తే బ్రహ్మఘాతుకాః,
బ్రహ్మహా స తు విజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృతః.

తా. పరబ్రహ్మ లేఁడని యెవఁడు చెప్పునో, బ్రహ్మవేత్తతో నెవఁడు విరోధించునో, బ్రహ్మస్వరూపము శాస్త్రములోఁ జెప్పినప్రకారముగా కాకుండ మరియొకవిధముగా నెవఁడు నిరూపించునో, వీరు ముగ్గురు బ్రహ్మఘాతుకు లని చెప్పఁబడుదురు. ఈ బ్రహ్మఘాతుకుఁడు సర్వధర్మములనుండి బహిష్కృతుఁ డై యీలోకములో నిందింపఁబడుచు పరలోకమున కయోగ్యుఁడై చెడిపోవును. అభిలాషపూర్వకముగా సువర్ణమును స్పృశించినపక్షమున సన్న్యాసి పతితుఁడై మ్లేచ్ఛసమానుఁడై పోవును.

ఈయర్థము స్మరింపఁబడుచున్నది.

పతత్యసౌ ధ్రువం భిక్షుర్యస్య భిక్షోర్ద్వయం భవేత్,
ధీపూర్వం రేతఉత్సర్గః ద్రవ్యసంగ్రహ ఏవ చ.

తా. ఏసన్న్యాసి బుద్ధిపూర్వకముగా రేతస్సును విడుచునో, సువర్ణమును సంగ్రహించునో, ఆసన్న్యాసి నిశ్చయముగా పతితుఁ డౌను.

ఆసక్తిపూర్వకముగా సువర్ణమును గ్రహింపఁగూడదు. గ్రహించెనో, అట్లు ఆసన్న్యాసి దేహేంద్రియాదిసాక్షియై యసంగుఁడైనచిదాత్మను చంపినవాఁ డగును. ఆత్మయొక్క అసం

గత్వాదులను మఱచి సువర్ణాదిద్రవ్యములు గూర్చి ఆత్మ భోక్త యంగీకరించినందున ఆత్మహత్యచేసినవాఁ డని చెప్పఁబడును. ఇట్టి అన్యథా ప్రతిపత్తి సర్వపాపస్వరూప మని మహా భారతములో శకుంతలాదుష్యంతసంవాదములోఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

అన్యథాసంతమాత్మానం యోఽన్యథా ప్రతిపద్యతే,
కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా.

తా. ఒకప్రకారముగా నున్న యాత్మస్వరూపమును మరియొకప్రకారముగా నెవ్వఁడు తలఁచునో, అట్టి ఆత్మాపహారము చేసిన చోరుఁడు ఏపాపమును జేయనివాఁడుగా నుండును? అనఁగా సర్వపాపములను జేసినవాఁడే యని యర్థము.

అదిగాక యాత్మహత్యచేసినవానికి సుఖలేశము కూడ లేక నానావిధదుఃఖపూర్ణము లైన లోకములు ప్రాప్యము లుగా నుండు నని యొకశ్రుతిచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రు. అసుర్యా నామ తే లోకా అంధేన తమసా వృతాః,
తాంస్తే ప్రేత్యాభిగచ్ఛంతి యే కేచాత్మహనో జనాః.

తా. ఆత్మ నన్యథాప్రతిపత్తిచే నశింపఁజేసిన పురుషులు గాఢాంధకారముచే నావరింపఁబడిన అసుర్యము లను పేరుగల పాపలోకములను పొందుదురు. దృష్టస్పృష్టగ్రాహ్యశబ్దము లతో క్రమముగా సంబంధించిన చకారత్రయమునకు శ్రుతకథితవ్యవహృతము లర్థము. సువర్ణముయొక్క దర్శనస్పర్శన

డును. కనుక నైహికమందు నిస్పృహగలవాఁడు ఆముష్మిక సుఖములయందును నిస్పృహగలవాఁడై యుండు నని చెప్పుట యుక్తముగానే యున్నది. ఇందువలన నిహలోక పరలోకములయం దుండు శుభాశుభవిషయములయందు స్నేహము లేనివాఁడై యుండును. ద్వేషముకూడ లేకయే యుండును. ఇటువంటి మహాపురుషుఁడు తనయందు ప్రతికూలముగా ప్రవర్తించువానివిషయమై ద్వేషమునుగాని అనుకూలముగా ప్రవర్తించువానివిషయమై మోదమును గాని పొందఁడు. ద్వేషమోదములు లేనివాఁడై యేపురుషుఁడు పరమాత్మయందే నిరంతరనిష్ఠగలవాఁడై యుండునో ఆపురుషునకు సర్వేంద్రియములు ప్రవృత్తిశూన్యములై యేకాగ్రతనొంది యుండును. ఇంద్రియము లేకాగ్రత నొందుటవలన నిర్వికల్ప సమాధికి విఘ్నమెప్పుడు కలుగనేరదు.

ఇఁకను శ్రుతి విద్వత్సన్న్యాసము నిగమించుచున్నది:

శ్రు. యత్పూర్ణానందైకబోధ స్తద్బ్రహ్మాహమస్మీతి కృతకృత్యో భవతి.

తా. ఏపరబ్రహ్మ వేదాంతములయందు పూర్ణానందజ్ఞానస్వరూపుఁ డని, పరమాత్మ యని ప్రతిపాదింపఁబడియున్నదో, తద్బ్రహ్మను నేనే యని సర్వదా అనుభవించుచుండు యోగిమైన యీపరమహంససన్న్యాసి కృతకృత్యుఁడై యుండును.

ఈయర్థము స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః,
నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్.

ఈశ్లోకతాత్పర్యము ముందే వ్రాయఁబడియున్నది.

జీవన్ముక్తిప్రకాశేన తమోహార్దం నివారయన్,
దేయాత్పుమర్థమఖిలం సద్గురుశ్శ్రీజనార్దనః.

ఇది శ్రీ జీవన్ముక్తిప్రకాశికయందు విద్వత్సన్న్యాస
నిరూపణ మను పంచమప్రకరణము.

శ్రీ జీవన్ముక్తిప్రకాశిక సమాప్తము.

చెన్నపురి: 'వావిళ్ల' రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.
P. I. O. Q. H. Ms. No. 22.—25-3-1947

సంస్కృతగ్రంథములు.

ఇతిహాసపురాణములు.

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
బాలరామాయణము, పెద్దచ్చు ...	0	2
బాలరామాయణము, సటీక ...	0	4
శ్రీమద్రామాయణము, మూలము మాత్రము ...	6	0
,, మేలుప్రతి ...	8	0
,, సుందరకాండము, మూలము ...	1	12
,, ఉత్తరకాండము, పాతప్రతి ...	0	12
అధ్యాత్మరామాయణము, మూలము ...	1	8
,, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము ...	8	0
శ్రీమద్రామాయణము, 15 వాల్యములు ...	70	0
శ్రీమద్రామాయణము, వ్యాఖ్యానచతుష్టయవిశిష్టము, 2 వాల్యములు	18	0
శ్రీమద్రామాయణము, ఆంధ్రతాత్పర్యము:—		
బాలకాండము ,, ...	అచ్చు	
అయోధ్యాకాండము ,, ...	4	0
అరణ్యకాండము ,, ...	3	0
కిష్కింధాకాండము ,, ...	3	0
సుందరకాండము ,, ...	3	0
యుద్ధకాండము ,, ...	5	0
ఉత్తరకాండము ,, ...	అచ్చు	
కార్తికమాహాత్మ్యము ,, ...	1	4
కాశీమాహాత్మ్యము, తెనుఁగువచనము ...	0	8
కేదారఖండము, పాతప్రతి ...	0	12
మాఘమాహాత్మ్యము, తెనుఁగువచనము ...	0	6
సింహాచలక్షేత్రమాహాత్మ్యము ,, ...	0	8
గరుడపురాణము, సవ్యాఖ్యానాంధ్రతాత్పర్యసహితము ...	1	8
జగన్నాథమాహాత్మ్యము, తెనుఁగు ...	0	3
ధనుర్మాసమాహాత్మ్యము, సాంధ్రతాత్పర్యము ...	0	3

	ప్రతి 1-కి రు.	అ.
పద్మపురాణాంతర్గత మాఘపురాణము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	3	0
శ్రీమహాభారతము, గద్యపద్యాత్మకవ్యాఖ్యానసహితము, 3 సంపుటములు	40	0
శ్రీమద్భాగవతము, శ్రీధరీయవ్యాఖ్యానసహితము, 2 సంపుటములు	15	0
శ్రీమద్దేవీభాగవతము, సవ్యాఖ్యానము ...	15	0

వైదికగ్రంథములు

అమావాస్యాతర్పణము ...	0	2
ఆపస్తంబగృహ్యసూత్రములు ...	0	3
ఆంధ్రద్రావిడసంధ్యావందనము ...	0	3
ఋగ్వేదదేవతార్చన, బ్రహ్మయజ్ఞము, సస్వరము ...	0	3
ఋగ్వేదపూర్వప్రయోగాదర్శము ...	2	8
ఋగ్వేదశ్రాద్ధప్రయోగము, చిన్నసైజు ...	0	4
ఋగ్వేదసంధ్యావందనము, సటీక ...	0	3
తిథిమంత్రములు, (ఆరాధ్యులది) ...	0	2
దేవతార్చన, చిన్నసైజు ...	0	2
పంచసూక్తములు, సస్వరము ...	0	3
పంచోపనిషత్తులు, తైత్తిరీయము, సస్వరము ...	0	12
పంచోపనిషత్తులు, బ్రహ్మమేధసహితము ...	0	6
పితృతర్పణము, చిన్నసైజు ...	0	2
బ్రహ్మయజ్ఞము, సస్వరము ...	0	3
మహాన్యాసము, సస్వరము, చిన్నసైజు ...	0	12
మంత్రప్రశ్నములు, మూలము ...	0	3
డిటో సస్వరము (ఏకాగ్నికాండ) ...	0	6
తైత్తిరీయ ఆరణ్యకోపనిషత్తులు, పితృమేధము, మంత్రప్రశ్నములు సహా, సస్వరము ...	3	0
మంత్రపుష్పము, సటీక ...	0	2
యజుర్వేదసంధ్యావందనము, మూలము, సస్వరము ...	0	3
డిటో పురుషసూక్తము, శ్రీసూక్తము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యము ...	0	6
యజుర్వేదసంధ్యావందనభాష్యము ...	0	12

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
యాజుషపూర్వప్రయోగచంద్రిక, సస్వరము ...	2	8
డిటో ఆబ్దికమంత్రములు ...	0	8
శ్రీవైష్ణవాహ్నికము, చిన్నసైజు ...	0	6
శ్రీవైష్ణవశ్రాద్ధప్రయోగము ...	0	6
రుద్రము—నమకము, చమకము, సస్వరము, చిన్నసైజు...	0	3
రుద్రాధ్యాయము, సటీక ...	1	8
సూర్యనమస్కారము, చిన్నసైజు ...		20

వేదాంతగ్రంథములు

అద్వైతసంగ్రహము, తెనుఁగువచనము ...	0	2
ఆత్మబోధము, సాంధ్రటీక ...	0	6
ఆనందలహరి, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము ...	0	6
అపరోక్షానుభూతి ,, ...	0	6
అద్వైతపంచరత్నములు ,, ...	0	3
అద్వైతోపదేశపంచరత్నములు ,, ...	0	3
అష్టోత్తరశతోపనిషత్తులు, మూలము ...	8	0
ఆత్మపూజ, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము ...	0	2
ఆత్మవిద్యావిలాసము ,, ...	0	6
ఆత్మానాత్మవివేకము ,, ...	0	6
ఉత్తరగీతా, సటీక, చిన్నసైజు ...	1	0
పంచదశీప్రకరణము, సవ్యాఖ్యానాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము	అచ్చు	
విచారచంద్రోదయము, వచనము ...	0	10
వేదాంతస్తోత్రపంచకము, తాత్పర్యసహితము ...	0	6
శ్రీవిద్యారణ్యకృతజీవన్ముక్తిప్రకాశిక, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	3	8
శివగీతా, సాంధ్రతాత్పర్యము, చిన్నసైజు ...	1	8
సదాముక్తిసుధార్ణవము, సాంధ్రతాత్పర్యము, చిన్నసైజు...	0	10
రామగీతా ,, ...	0	8
సనత్సుజాతీయము, సటీక ...	0	8
శాంతివిలాసము, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము ...	0	6
సౌందర్యలహరి, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యము ...	0	8

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
బ్రహ్మసూత్రములు, మూలము	...	0	4
,, తెనుఁగువచనము	...	15	0
,, శంకరభాష్యము	...	10	0
భగవద్గీతలు, మూలముమాత్రము	...	0	8
,, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	1	12
,, అనిబిసెంటుగారి ఇంగ్లీషు తర్జుమా	...	0	12
,, శ్రీరామచంద్రసరస్వతీకృతఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసహితము		6	0
హఠయోగప్రదీపిక ,,	...	3	0
శంకరవిజయము, సవ్యాఖ్యానము	...	2	8
భక్తివలనముక్తి	...	0	1
భగవద్గీతాసారసంకీర్తనలు	...	0	2
నైష్కర్మ్యసిద్ధి, సురేశ్వరాచార్యకృతము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యము		5	0
పంచీకరణము, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	3
,, తెనుఁగువచనము	...	0	3
భగవద్గీత, శంకరభాష్యము	...	2	8
వాసుదేవమననము, తెనుఁగువచనము	...	1	8
అద్వైతవేదాంతపరిభాష, సవ్యాఖ్యానము	...	1	8
అద్వైతానుభూతి, ఆంధ్రతాత్పర్య సహితము	...	0	2
ఉపదేశసాహస్రి, ఆంధ్రతాత్పర్యము	...	3	0
కామకలావిలాసము ,,	...	2	8
నారదపురూరవసంవాదము, పద్యము	...	0	3
మహావాక్యదర్పణము, ఆంధ్రతాత్పర్యము	...	1	8
మహావాక్యరత్నావళి ,,	...	2	8
వ్యవహారపంచకము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	2
వివేకచూడామణి, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	1	8
శుకాష్టకము	...	0	2

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి.